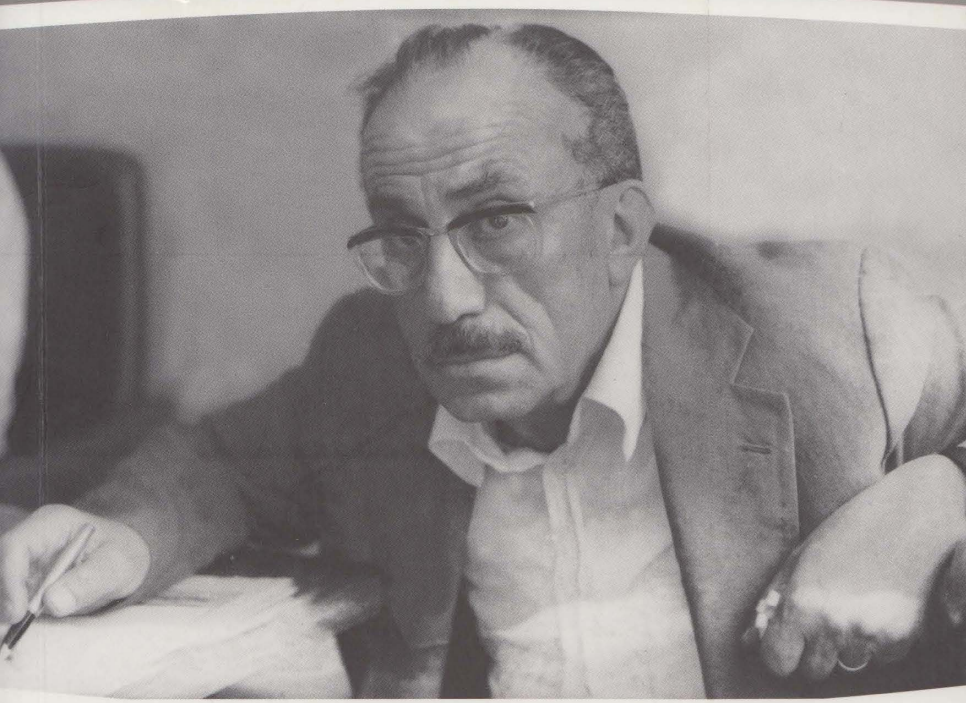
siyaset

türk demokrasisinin analizi

turan güneş

derleyen: hurşit güneş

agorakitaplığı

Turan Güneş

TÜRK DEMOKRASİSİNİN ANALİZİ

Yayına hazırlayan: Hurşit Güneş

a
agorakitaplığı

Siyaset - İnceleme 43

Türk Demokrasisinin Analizi
Turan Güneş
Yayına hazırlayan: Hurşit Güneş

Görsel Anlayış: Mithat Çınar
Mizanpaj: Handan Özden Kar

© 2009; bu kitabın Türkçe yayın hakları
Agora Kitaplığı'na aittir.

Birinci Basım: Ümit Yayıncılık, 1996
İkinci Basım: Ağustos 2009
ISBN: 978-605-103-044-9

Baskı ve Cilt: İdil Matbaacılık
Tel: (0212) 674 66 78

AGORA KİTAPLIĞI
Gümüşsuyu Mahallesi Osmanlı Yokuşu,
Muhtar Kâmil Sokak No: 5/1 Taksim/İSTANBUL
Tel: (0212) 243 96 26-27 Fax: (0212) 243 96 28

İÇİNDEKİLER

Derleyenin Önsözü *(Hurşit Güneş)* vii
Turan Güneş'in Özgeçmişi xvi
Turan Güneş'i Tanımak *(Prof. Dr. Ahmet Naki Yücekök)* xxv
Önsöz *(Turan Güneş)* xxxiv

Bu Noktaya Nasıl Geldik? 1

1. BÖLÜM: TEK PARTİLİ DÜZEN VE CHP

Kurtuluş Savaşı'nın Niteliği Üzerine Tartışmalar 23
CHP Halktan Nasıl Uzaklaştı? 30

2. BÖLÜM: DP'NİN İKTİDARA GELİŞİ VE DP İKTİDARI

Demokrat Parti Neydi? 37
DP İktidarı 43

3. BÖLÜM: İLK SOSYAL DEMOKRAT ESİNTİLER

Çıkmazdan Çıkabilecek miyiz? 51
Cumhuriyet Halk Partisi 67
Bir Bildiri 73
İşçilerimizin Mitingi 76
İşçiler ve Patronlar 79
İşçi Partisine Doğru 82
Sosyal Adalet 85
Ulusların Çılgınlığı 88
Servet Beyannamesi 90
Doğu Doğu 92

4. BÖLÜM: SİVİL DEMOKRASİ ÜZERİNE

Meçhul İhtilalcilere Açık Mektup 97
Aydınların Diktatörlüğü 100
Köy Enstitüleri 103
Mahalli Seçimler 106

5. BÖLÜM: PARLAMENTER DEMOKRASİ ÜZERİNE

Parlamenter Rejim ve Partilerüstü Hükümet....111
Parlamento....119
Siyasi Partiler ve Demokrasi....123
Partilerimiz ve Kadroları....126
Koalisyon 129
Muhalefetin Görevi 132
Partizanlığa Çare Bulabilecek miyiz?....135

6. BÖLÜM: ANAYASA ÜZERİNE

Danıştay ve İdarenin Etkinliği 141
Demokrasi ve 27 Mayıs Anayasası....146
Anayasa Üzerine -I....163
Anayasa Üzerine - II....169
Kendini Savunamayan Dilsiz, Günahkâr Anayasa....176

7. BÖLÜM: 12 EYLÜL'ÜN İLK GÜNLERİNDE

Avrupa Konseyi'ndeki Konuşma....199
Üç Ayın Sonunda....206
Dünya, Türkiye, Demokrasi....211

EK: Turan Güneş Yorumluyor *(Mehmet Barlas'la Söyleşi)* 226

DERLEYENİN ÖNSÖZÜ

Turan Güneş siyasal yaşamımızın uzun süre önde gelen kişilerinden biri olmayı başarabilmiş ve siyasette iz bırakmış simalarından biri. Bir oğul olarak onu tanıtmak, onun özelliklerini tarafsız ve abartısız bir biçimde anlatmak kuşkusuz hiç kolay değil. Ne de olsa babanız ve ona derin, tükenmez bir sevgi besliyorsunuz.

Turan Güneş bir anayasa hukuku profesörüydü. Ancak genç yaşta siyasete girerek yaşamını bir siyasetçi olarak sürdürmüştür. Bu nedenle de bilim adamı olmaktan çok bir siyasetçi olarak tanınmıştır. Siyasette iz bırakabilmesi de uzun yıllar süren siyasal mücadelesini kendi özgün fikirleri doğrultusunda yapmasından kaynaklanır. Çeşitli siyasal oluşumların içinde bulunmuş, ama bu oluşumlarda hep onun düşüncelerinin etkileri görülmüştür. Bel-

ki de siyasal yaşamımızın bugün temel sıkıntılarından biri de siyasetin işte bu ölçülerle yapılamamasıdır. İkincisi, siyasetin içine anlamlı ve hedefli bir nükte anlayışını sokarak farklı bir üslûp sergilemeye çalışmıştır. Böylece toplumsal mizacımızın bir öğesi olan hiciv, hem Güneş'e duyulan sempatiyi pekiştirmiş, hem de kendisinin siyasal özlemi olan geniş halk kitlelerinin siyasal sürece katılabilmelerinin aracını oluşturmuştur. Siyaseti halkın yakınına getirme ve onun bu süreç içinde yer almasını sağlayabilme amacı, özellikle tek partili rejimden sonra, temsili demokrasinin yerli yerine oturmasında son derece kritik bir yer tutmuştur.

Güneş'in bir başka siyasal özelliği de demokratik düşünce çizgisinin dışına çıkan siyasal yönelmelerin çetin bir muhalifi olmasıdır. Siyasal yaşamı da bu doğrultudaki mücadelelerle geçmiştir. Tek partili dönemde CHP'nin halktan uzak siyaset izlemesi onu DP'ye yöneltmiş, daha sonra DP'nin kişi hak ve özgürlüklerine sınır getiren uygulamaları, onu ilk önce parti içi muhalefete, sonra da Hürriyet Partisi'ni kurmaya itmiştir. Nihayet Hürriyet Partisi CHP'ye katıldıktan sonra, bu partide sivil bir sol anlayışın düşünsel ve siyasal öncülüğünü yapmıştır. Yani, 'Cumhuriyet'i kuran koskoca CHP' bir siyasal parti olarak normalleşerek halka indirilmeye çalışılmıştır.

Turan Güneş'in siyasal yaşamı, demokratik rejimin geliştirilmesi için, özgürlük mücadeleleriyle geçmiştir. Bu mücadele kendisinin de anlattığı gibi, (sekiz yaşında olmasına rağmen) kurulduğunda Serbest Fırka'ya sempati duyması, daha sonra Demokrat Parti'yi desteklemesi ve 1954'te Demokrat Parti'den (henüz otuz iki yaşındayken) milletvekili seçilmesiyle başlamıştır. 1960 sonrasında Türkiye'de sol hareketler oluşmayınca başlayınca, Güneş bunların çoğuna mesafesini korumuştur. Onun o dönemdeki duruşunun Türk soluna göre iki temel farklılığı vardır. Birincisi, sol hareketlerin gerici bir toplumsal kesim olarak saydığı aydınlara dayanması, yani halktan kopuk olmasıydı. İkincisi de, o dönemin sol hareketleri bireyin devlet karşısındaki hak ve özgürlükleri konusundaki duyarlılığını görmüyordu. O dönemde Türk solu için siyasal hak ve özgürlükler yerine sosyo-ekonomik sistem tartışmaları önde geliyordu. Bu nedenle o dönemin birçok solcu aydı-

ni Turan Güneş'i yeterince sol temeli olmayan, hatta liberal düşüncelere sahip bir kişi olarak algılıyordu. Turan Güneş ise sivil demokrasinin kökleşmediği kanısındaydı. Ona göre Türk demokrasisinin, gerek onu biçimlendiren hukuksal rejiminde, gerekse işleyişinde birçok eksiği vardı. Siyasal sistem bireylere yeterince özgürlük sağlamamakta, hatta daha da öte devlet katında bireyler arasında ciddi farklılıklar bulunmaktaydı.

Güneş'e göre, birey-devlet ilişkisi Osmanlılardan gelen yapının özelliklerini taşımayı sürdürmekte ve demokratikleşme yolunda önemli engelleri oluşturmaktaydı. Turan Güneş, açıkça ifade etmese de, her şeyden (hatta sosyal adaletten) önce ele alınması gereken demokrasinin kurumlaşma sorunuydu. Ana mücadele ekseni bu olmalıydı. Bu yaklaşımının ne denli doğru olduğu bugün daha açık biçimde görülüyor. Çünkü demokratikleşme Türkiye'nin siyasal gündeminin en önemli konularından biri olmayı sürdürüyor.

Güneş 1976'da CHP'nin doğrultusu ve izlediği siyaset ile kendi amaçladığı hedefler arasında yeniden önemli çelişmeler görmeye başladığında, parti içinde eleştirilerini yoğunlaştırmaya başladı. Bu dönemde ben de İngiltere'de siyaset bilimi öğrencisiydim. O tarihlerde bize okutulan, kendisi gibi bir anayasa hukukçusu ve eski bir dışişleri bakanı olan Anthony Crossland'a benzer biçimde günlük tutması gerektiğini telkin ediyordum. Son derece dağınık olan babamı zar zor 1977'den sonra iki yıla yakın bir süreyle günlük tutmaya ikna edebildim. Bu günlüklerin de yayınlandığında o dönemi aydınlatma konusunda ışık tutacağını düşünüyorum.

Yaşamının son zamanlarında, 1960'lı yılların başında *Yön* dergisinde yayınlanan yazılarını bir kitap halinde derlemek istiyordu. Fakat yazıların toplamı bir kitap oluşturacak boyutta olmadığı için (başına önsöz bile hazırlamasına rağmen) o tarihlerde bu gerçekleşememişti. Bu kitabın yayımlanması hem bu isteği gerçekleştirmekte, hem de siyasal bir gereksinimi karşılamaktadır. *Yön* yazıları CHP ve DP'nin özellikleri konusunda önemli siyasal ve sosyal tahlilleri içermektedir. Ayrıca farklı zamanlar ve mekânlarda yazdığı yazılar da eserde yer almaktadır. Kendi önsö-

zünde Güneş, bir yabancı dergideki yazısının çevirisini eklediğini belirtmekte, fakat bu yazı bulunamadığından yer alamamaktadır.

Turan Güneş kendi hazırladığı kitaba 1979'da CHP Olağanüstü Kurultayı'nda yaptığı konuşmayı da eklemeyi planlamış. Bu konuşma siyasal tarihe önemli bir kayıt koymakla beraber düşünsel içeriği açısından derlemenin içine alınması uygun görülmedi. Bununla beraber (ilk baskısında yer almadığı halde) 1979 Temmuz'unda Mehmet Barlas'la yaptığı ve *Milliyet* gazetesinde yayınlanan sohbetler bu derlemeye alındı. Bir ölçüde yazarın kurguladığı kitaptan sapıldı, ama eserin düşünsel bütünlüğü korunmaya çalışıldı.

Öte yandan, *Araba Devrilmeden Önce* kitabından bazı alıntılar yapıldı. Bu kitap, 12 Eylül sonrası Turan Güneş tarafından kaleme alınmış, ancak tamamlanamamıştı. 12 Eylül sonrası, Türkiye'de demokrasinin sık sık kesintilere uğramasının nedenini sorgulayan ve yeniden demokratik rejime dönüşün yollarını göstermeyi amaçlayan bu kitap, ölümünün 1. yıldönümünde olduğu biçimiyle yayımlanmıştı. Şimdi bazı bölümlerinin yeniden tanıtılması ve diğer yazılarıyla birlikte değerlendirilebilmesi açısından bu kitap içinde tekrar yayımlanıyor.

Turan Güneş 1961'de CHP'den Kocaeli milletvekili adayı olmuş, ancak seçilememişti. Bunun üzerine maddi sıkıntılar çekmeye başlayınca *Hürgün* gazetesinde günlük yazmaya başlamıştı. Bu yazıların bazılarını içeriğine dokunmadan (sadece bugünün diline çevirerek) derlemeye aldık. Bu yazılar gazete günlüklerinden oluştuğu için yeterince analitik bulunmayabilir. Ancak kendi fikirlerini ve siyasal mücadelesinin temellerini yansıtması bakımından önem taşımaktadır. Üçüncü bölümde yer alan yazılar, *Yön* bildirgesinden sonra bir işçi partisine doğru atılan adımlar hakkındaki görüşlerini, emek-sermaye ilişkisi karşısındaki konumunu, sosyal adalet yaklaşımını ve en önemlisi bugün gündemde olan Doğu sorunu hakkındaki görüşlerini sergilemektedir.

Kitabın başında Ahmet Naki Yücekök'ün Turan Güneş tanıtımı yer almakta. Yücekök Mülkiye'de genç bir bilim adamıyken Turan Güneş'le tanışmış ve aynı zamanda sosyal demokrat siya-

setin ilk günlerinde bu hareketin öncüleri arasında yer almıştır. Türk parlamenter sol hareketinin başlangıcı sürecinde Güneş'i yakından gözleyebilmesi önemlidir.

Güneş'in *Araba Devrilmeden Önce* adlı kitabındaki "Bu Noktaya Nasıl Geldik?" başlıklı yazısı çok önemli siyasal ve tarihsel analizleri içermektedir. Yazarın genel yaklaşımını tanıtmak bakımından bu bölümün, özellikle kitabın en başında bulunmasında yarar gördük. Burada Türk demokrasisinin sorunları genel olarak tahlil edilmektedir.

Kitap yedi bölümden oluşmaktadır. Bu bölümleme kendisinin değil, derleyenin okumayı kolaylaştırmak için tercihi olmuştur. İlk bölüm, "Tek Partili Düzen ve CHP" başlığı altında toplanmıştır. Burada, ilk önce 1971'de düzenlenen ve Türk sosyal demokrat hareketinde önemli bir adım olan Demokratik Sol Düşünce Forumu'na yaptığı katkı aktarılmaktadır. Bu konuşma CHP'nin içine doğduğu bağımsızlık savaşı sürecindeki sosyal ve tarihsel koşulları tartışmaktadır. Bu konuşma bir oturuma müdahale biçiminde yapıldığından birçok düşük cümle ve anlam kaymaları vardı. Bu nedenle birçok düzenleme yapılmıştır. Şevket Süreyya Aydemir'in sunumunu eleştiren bu konuşma tek partili dönemin CHP'sinin ve daha sonraki Serbest Fırka denemesiyle, DP döneminin doğru algılanması bakımından önemli tartışmalar açmaktadır.

Aynı bölümde *Yön* dergisinde çıkan bir başka yazısı daha vardır. Güneş bu yazıda, tek partili döneme, âdeta bir kuş bakışıyla, onu yoğuran en önemli kurumu, yani CHP'yi irdelemeye çalışıyor. Güneş'e göre CHP halktan kopmuş ve devrimci kadroları da yaşlandığı için âdeta tutuculaşmış bir yapıyla çok partili yaşama girmiş ve doğal olarak da daha dinamik bir görünüm gösteren, halkla bağları daha güçlü olan DP'ye yenilmişti.

İkinci bölümde Güneş, DP olgusunu aynı yaklaşımla açıklamaya çalışıyor. Tek partili döneme bir tepki olarak DP'nin nasıl ortaya çıktığını ve nasıl bir halk hareketine dönüştüğünü, siyasal ve sosyal yönleriyle açıklamaya çalışıyor. Burada en ilginç nokta, DP'nin ne olduğunun irdelenmesinde (gerçek çok farklı olsa dahi) 'halkın o hareketi nasıl algıladığı' üzerinden gidilmesidir.

Yazarın hazırladığı ilk derlemede *Yön*'de çıkan yazılarının yanı sıra 14 Mart 1962'de Doğan Avcıoğlu, Bahri Savcı, Mümtaz Soysal ve Ahmet Yıldız'la aralarında gerçekleşen bir açık oturumun yazılı metni sunulmaktaydı. Buna sadık kaldık ve "İlk Sosyal Demokrat Esintiler" (Üçüncü Bölüm) başlığı altında toplanan yazıların içine aldık. Bu açık oturumda Turan Güneş'in fikirlerinin belli alanlarda ayrıştığı gözlenmektedir. Örneğin Turan Güneş aydınları ilerici değil, tutucu olarak görmektedir. Öte yandan, o yıllarda sol fikirlerin ortaya çıkışıyla ilgili önemli ipuçları da görünmektedir. Örneğin, bu bölümde *Yön*'de çıkan bir haber yer almaktadır. Haber, CHP Parti Meclisi'nde sosyal demokrat bir yapılanmayı arzu eden üç kişinin (İbrahim Öktem, Turan Güneş ve Bülent Ecevit'in) konuşmalarının yol açtığı tartışmaları aktarmaktadır.

1960'lı yıllar entelektüel çevrelerde sol fikirlerin revaçta olmaya başladığı yıllardır. Güneş bu bölümdeki yazılarında sendikal haklar, İşçi Partisi'nin kurulması, *Yön* bildirisi, sosyal adalet, servet beyannamesi ve Doğu sorunu hakkındaki düşüncelerini yansıtmaktadır. Burada dikkati çeken iki nokta var: Birincisi, işçi hakları konusunda 1961'den itibaren ileri sürülen bütün iyileştirmelere Güneş destek vermekle beraber, sendikaların bir işçi partisi kurmasına karşıdır. Güneş'e göre sendikalar güçlenmeli ve bir partiyi etkileyerek işçi haklarını savunmalıdır. İkincisi, 1962 başında Doğu sorunu hakkında yazdığı yazının bugüne ışık tutması bakımından kanımca dikkatle okunması gerekiyor. "Bu Noktaya Nasıl Geldik?" başlıklı yazının sonunda, 1974 Kıbrıs Harekâtı'ndan sonra Kıbrıs'a giderken feribotta Siirtli, Kürt kökenli bir şehit ailesinin kendisine gelip teşekkür etmesi üzerine yaptığı değerlendirme, bugün ülkemizin birliğini koruyabilmek için son derece anlamlı bir yol gösteriyor.

Dördüncü Bölüm'de ("Sivil Demokrasi Üzerine") Turan Güneş'in siyasal yaşamında ve mücadelelerinde en önemli eksenlerden biri olan siyasetin sivilleşmesi konusundaki fikirlerini yansıtan bazı yazılar sunulmaktadır. O tarihlerde olası bir askeri darbe karşısında aldığı tavır bir mektupla kendini göstermektedir. "Aydınların Diktatörlüğü" ve "Köy Enstitüleri" yazılarında da halka dayanmayan siyasal hareketler eleştirilmektedir.

Beşinci Bölüm'de de bazı önemli yazılar var: İlk önce *Özgür İnsan*'da yayımlanan "Parlamenter Rejim ve Partilerüstü Hükümet" başlıklı yazıda, partilerüstü bir hükümetin parlamenter rejim kavramıyla bağdaşmayacağını ve parlamento çoğunluğu olmayan hükümetlerin sürdürülmesinin mümkün olmadığını belirtmektedir. Bazen hükümetler tek parti tarafından oluşturulamaz ve koalisyonlar kaçınılmaz olur. Tıpkı son yıllarda Türkiye'de olduğu gibi. En ilginç yazı da (1996'da ülkemizde denenen) döner başbakanlık formülüne dayalı koalisyon hakkındaki görüşlerini yansıtan yazısı. Güneş daha o yıllarda bu formülün çalışmayacağını savunmuş.

Partizanlık önemli siyasal yaralarımızdan biri. Partilerin bu kadrolaşma hareketleri oldum olası kınanır. Güneş de bu konulara girmiş. Bunları da esere kattık. Muhalefetin görevi de eleştirmektir. Bunun hoşgörüyle karşılanmasıysa demokrasinin gereğidir.

Turan Güneş bu kitapta Türk demokrasisinin temel sorunlarını tartışmakta, demokratik mekanizmanın nerelerde tam anlamıyla işlemediğini veya zaman zaman hangi nedenlerle tıkandığını, tarihsel, siyasal ve hatta zaman zaman sosyolojik yaklaşımlarla irdelemektedir. Kitabın ilk iki bölümünde tarihsel ve sosyal incelemelerin yer aldığı yazılar sunulmaktadır. Üçüncü Bölüm'de nasıl bir sosyal demokrat harekete doğru yönelindiği konusundaki ipuçları veren yazıları bulunmaktadır.

Daha sonra Altıncı Bölüm'deyse genel olarak demokrasinin belli bir anayasal rejim içinde nasıl daha etkin çalışabileceğine dair yazıları yer almaktadır. Çok önemli analizler içeren *Araba Devrilmeden Önce* kitabındaki "Danıştay ve İdarenin Etkinliği" başlıklı yazısı bu bölümde sunulmaktadır. Yine 1961 Anayasası'nın eleştirilerinin yer aldığı *Özgür İnsan* dergisindeki makaleleriyle, aynı anayasanın savunmasının bulunduğu *Araba Devrilmeden Önce* kitabındaki "Kendini Savunamayan Dilsiz, Günahkâr Anayasa" makalesi yer almaktadır. Buraya kendisinin tasarladığı kitaba girmesini planladığı 27 Mayıs 1960 sabahı Ankara Radyosu'ndan okunan tebliğ de eklenmiştir.

Rahmetli Güneş 12 Eylül'e gelinmesinde siyasi liderlerin çok önemli sorumlulukları olduğunu, çünkü 12 Eylül'ün aniden de-

ğil, görünerek geldiğini düşünmekteydi. 12 Eylül sonrası da askeri yönetimin kendi başına bırakılmaması görüşündeydi. Yedinci ve son bölümde de 12 Eylül'e geldikten sonraki bir buçuk yıllık yaşamında Türkiye'yi sivil demokrasiye yeniden dönüştürebilme projesi yansıtılmaktadır. 12 Eylül müdahalesi sonrası Avrupa Konseyi'ne katılmaya kısa bir süre daha devam etmiş, Avrupa'nın Türkiye'yi dışlamadan demokratik rejime dönmesine yardımcı olması yolunda telkinlerde bulunmuştur. Ancak bu çabaları tepkiyle karşılaşınca Konsey'e katılmayı sürdürmemiştir. 12 Eylül'ün hemen ardından Konsey'de yaptığı konuşma bu arayışı göstermektedir. Öte yandan, 14 Aralık 1980 tarihinde *Hürriyet* gazetesinde yayınlanan bir yazısında, müdahalede bulunanları, politikacılarla ve halkla ilişkilerini koparmamaları gerektiğini belirterek demokratik platforma çekmeye çabalamıştır. Bunu da kitaba aldık. Ancak Güneş'in bu çabaları bir yarar getirmemiş, rejimle halk arasında uçurum giderek büyümüş ve ne yazık ki 12 Eylül'ün demokrasiye yaptığı tahribat artmıştır... Kaldı ki Güneş de 9 Nisan 1982'de aramızdan ayrılmıştır.

Kuşkusuz Turan Güneş siyasal anlamda liberal düşüncelere sahip olmakla beraber ekonomik anlamdaki fikirleri farklılık taşımaktaydı. 24 Ocak kararları alındığında toplumdaki alt sosyo-ekonomik kesimlerin serbest rekabetin acımasızlığına bırakıldığı kaygısını taşıyordu. Bununla birlikte, o zamanki CHP içindeki birçok kişiyle ekonomik politikalarda farklı noktalara düşerdi.

Anayasalar mükemmel değildir. Olması da beklenemez. Anayasalar mükemmel olsa dahi, bu onların toplumsal sorunlara çözüm getirebileceği anlamına gelmez. Ancak aksi yönde, anayasalarda kişi hak ve özgürlüklerinin kısıtlanması önemli siyasal sorunlar yaratabilir. Bunlar Güneş'in bu kitaptan özetlenebilecek fikirleri. Ancak dikkat edilirse, 12 Eylül öncesi 1961 Anayasası'nı eleştirirken, askeri yönetimin daha da sınırlayıcı bir anayasa hazırlatacağını sezdiğinde onu olabildiğince savunmuştur.

Turan Güneş'in en önemli vurgularından birisi, kitapta da yansıdığı gibi, aydınlar ile halk arasındaki kopukluğun varlığı, daha doğrusu aydınların başlattığı siyasal hareketlerin çoğunun halktan kopuk bir biçimde gelişmesiydi. Bugüne baktığımızda

birçok yeni siyasal hareketin de -bu anlamda- halktan kopuk geliştiğini veya mevcut olanların da giderek halktan kopmakta olduğunu, sonuç olarak da marjinalleştiğini görüyoruz.

Ahmet Naki Yücekök'e bu derlemede bana yardımcı olduğu ve kitabın başına bir tanıtım yazısı yazdığı için teşekkür borçluyum. Kitabın içine almayı planladığım bazı yazıları, özellikle TBMM konuşmalarını dışarıda bıraktım. Yine de derlemede bazı kopukluklar olabilir. Farklı zamanlarda ve farklı durumlarda yazılmış bu yazıları belli başlıklar altında toplamanın güçlüğü sanırım hoşgörülür. Kitabın ilk baskısını Ümit Yayıncılık 1996 yılında yapmıştı. Şimdi Agora Kitaplığı yapıyor. Bu kez bu yayıma büyük özen gösteren Genel Yayın Yönetmeni Osman Akınhay'a teşekkür borçluyum.. Ve tabii annem Nermin Güneş'e, sabırla, yıllarca kesip sakladığı *Hürgün* yazılarını bana verdiği için müteşekkirim. Derlediğimiz kitap Türk demokrasisinin gelişme ve kurumlaşmasına katkıda bulunabilecekse Turan Güneş'in aramızdan ayrılmasının eksikliği daha az duyulacak demektir. Öte yandan, o da yaşamının ardından siyasal mücadelesini sürdürebilmiş olacaktır.

Prof. Dr. Hurşit Güneş
4 Haziran 2009

TURAN GÜNEŞ'İN ÖZGEÇMİŞİ

Turan Güneş 1922 Mart ayının ortalarında dünyaya gelir. Babası Hurşit Bey, Kandıra eşrafındandır ve 1919'da Kandıra'daki Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin kurucularındandır. Kandıra o yıllar bölgenin Ankara hükümetini destekleyen tek ilçesidir ve sık sık düşman veya çete işgaline uğrar. Bu nedenle, ilk zamanlar dağlara kaçan Hurşit Bey, son oğlunun doğumuyla ailesini İstanbul'a taşımaya karar verir. Bu tarihten sonra Güneş'in yaşamı sık sık İstanbul'a gidip gelmekle geçer.

Savaşın sona ermesinden sonra 1927'de Hurşit Bey Kocaeli Vilayeti Meclis-i Umumîsi'nde encümen azası (bugünkü İl Genel Meclisi Üyesi) olur. Turan Güneş altı yaşındayken annesi Tasvire Güneş'in yaşını büyütmesiyle 1929'da ilköğrenimine Kandıra'da

başlar. Ancak babası Hurşit Bey'in İstanbul'a odun ticareti yapması dolayısıyla, sık sık ve özellikle kışları İstanbul'a gelen Turan Güneş, ilköğrenimini Fındıkzade İnönü İlkokulu'nda tamamlar.

Aynı yıl büyük ağabeyisi Reşat Bey Kandıra'da belediye başkanı seçilir. Ortaokula Saint Benoit'da başlar ve bir yıl sonra Galatasaray Lisesi'ne geçer. Lise yıllarında, özellikle tarih ve edebiyat derslerinde kendisini gösterir. 1941 yılında bu liseyi, sınıfının en iyi edebiyat dersi öğrencisi olarak bitirir. Musiki merakı (örneğin neyzenliği), Divan edebiyatı merakı hep lise yıllarına dayanan Güneş, mezuniyetinden sonra yüksek öğrenim için İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Bölümü'ne kaydını yaptırır. Bu merak ve istek, o yıllarda bölümün öğretim üyesi noksanlığı nedeniyle kapanınca son bulur.

Daha sonra ortanca ağabeyi Saffet Güneş'in ısrarıyla, Hukuk Fakültesi'ne kaydını yaptırır. İlk günlerdeki isteksizliği yavaş yavaş ilgiye dönüşür ve Turan Güneş, yine sınıfının birincisi olmayı başarır. O yıllar İstanbul Üniversitesinde Nazi Almanyası'ndan kaçan birçok bilim adamı yer alır. Turan Güneş, bunlardan Profesör Andreas B. Schwartz'ı tanır ve özellikle çalışma yönteminden çok etkilenir. Prof. Schwartz bir medeni hukuk hocasıdır, ancak Roma hukukunu kaynağından sökebilmek için papirolog olması Turan Güneş'in sık sık tekrar ettiği bir övgüdür. Güneş 1945'te fakülteyi üstün başarıyla bitirir, hatta Fransa'da doktora yapmak için bir burs bile kazanır. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde arkadaşı Turhan Feyzioğlu'yla birlikte öylesine başarılı olur ki, Ord. Prof. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu her ikisinin sınav kâğıtlarını uzun yıllar diğer öğrencilere örnek olarak dağıtır.

Bu sırada Demokrat Parti Kandıra'da örgütlenme çabaları içindedir. Turan Güneş'in ailesi Kandıra'da Cumhuriyet Halk Partisi'nin kurulması için öncülük yapmışlar, büyük ağabeyi Reşat Güneş ilçe başkanlığı bile yapmıştır. Turan Güneş, Kandıra'da büyük ailelerin dışında kurulan bu yeni partiye girme eğilimini belirttiği zaman ailesi tarafından caydırılmaya çalışılır. Ancak Güneş ailesinin dışındaki siyasal eğilimini sürdürür ve bu partiye giderek üyelik kaydını yaptırır. Gerçi, Güneş'in ailesi önceden bu partinin ilçe binasının birçok masraflarını da üstlenmiştir.

1946'da Turan Güneş, gönlünde yatan Paris'in yolunu tutar. Makbul sayılan bir doktora kursuna, Doktorat d'Etat'ya (Devlet Doktorası) yazılır. Kısa bir süre sonra Hurşit Bey bu üniversiteden bir tebrik alır ve gözleri yaşlı bütün rastladığı arkadaşlarına yemek ısmarlar. Ancak Hurşit Güneş artık yaşlanmıştır, oğlunu ziyaret amacıyla geldiği Paris'te doktorların kapısını aşındırmaya başlar. Turan Güneş'e doktorlar babasını bir an önce kendi toprağına geri götürmeyi salık verir. Geleceğin usta politikacısı, babasına acı haberi farkında olmadan hissettirir ve alelacele Türkiye'ye dönerler. 1949'da babasını yitirir. Türkiye'de kaldığı bu kısa sürede Kandıra'da Demokrat Parti'ye göz kulak olur ve önlerindeki seçimi kazanacaklarını hatırlatır. 1951 yılında "Siyasal Partiler ve Sistemleri" üzerine yazdığı tezle doktorasını tamamlar ve Türkiye'ye döner. Aynı yıl, Ankara'da askerliğine piyade olarak başlar ve eğitimden sonrası askeri yargıç olur.

Terhisinden sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde asistan olarak göreve başlar. 1952'de bir sınıf arkadaşının kız kardeşi olan Nermin Büyükgökçe'yle nişanlanır ve daha sonra da evlenir. Doçentlik tezini hazırlamaya başladığı sıralarda, hocası H. Nail Kübalı tarafından önerildiği bir bursa (İtalya'nın Torino Üniversitesi'nde) dalgınlığından dolayı zamanında başvurmaz ve kaçırır. Hemen bu olayın ardından, Kandıralı hemşehrileri Turan Güneş'i DP'den aday olmaya ikna etmek için sık sık ziyarete başlar. Bir süre bu teklifleri geri çevirirse de zamanla ısrarlar karşısında direnci kırılır ve 1954 yılında otuz iki yaşında Kocaeli milletvekili seçilir.

Milletvekili olur olmaz, parti yönetimince aday gösterilmemesine karşın Avrupa Konseyi'ne seçilir ve Konsey toplantılarına gittiği bir zaman, daha sonra Kıbrıs Harekâtı'nın parolası haline gelecek olan kızı Ayşe dünyaya gelir. Bu arada parlamenter rejimler üzerine yazdığı tezle doçentlik sanını alır.

Milletvekili olur olmaz, sürekli muhalefet ve mücadele içine girer. Önce Demokrat Parti içinde ortaya çıkan ve sosyal demokrat olarak görülen bir grup içinde yer alır. Daha sonra, karşısına Kırşehir'in ilçe yapılması kanunu, Görülen Lüzum Üzerine Kanunu (vekâlet, idare ve kurum emrine alınmak suretiyle vazifeden

uzaklaştırılacaklar hakkındaki kanun tasarısı), Seçim Kanunu'ndaki değişiklikler çıkar. Bunların hepsine gerek üye olduğu anayasa ve içişleri komisyonlarında, gerek DP grubunda, gerekse Millet Meclisi genel kurulunda sert tepkiler gösterir.

Daha sonra kendisini Adnan Menderes'le açıkça karşı karşıya getiren İspat Hakkı olayı çıkar. 1955'te 19'lar adı verilen bir grupla partiden ayrılır. İstifalarının hemen ardından da parti, bu grubu ihraç kararı alır. Bu grup biraz daha genişleyip 34 milletvekili olunca, aynı yıl Hürriyet Partisi'ni kurarlar. Turan Güneş bir süredir DP yönetimini eleştiren bir derginin *(Forum)* camiasına girer ve yazılar yazmaya başlar. Bu da, kendisinin üniversite çevresiyle tekrar ilişkiye girmesini sağlar. Bu arada oğlu Hurşit, Nisan 1957'de dünyaya gelir.

1957 seçimleri, Demokrat Parti'nin seçim kaybetme korkusuyla öne aldığı seçimlerdir. Hürriyet Partisi çok tanınmış adayları olmasına karşın, yenilgiye uğrar. Güneş de bu seçimlerde Kocaeli'nden milletvekili seçilemez. Seçim sonrası toplanan ilk Genel İdare Kurulu toplantısında partinin genel sekreterliğine getirilir. Bu dönemde Turan Güneş de çoğu Hürriyet Partili gibi maddi sıkıntıya düşer. Üniversiteye geri dönme tekliflerini de mücadeleden dönmemek için geri çevirir. 1959 başlarında genel hava Cumhuriyetçi Millet Partisi, Hürriyet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin birleşmesi yolundadır ve aynı yılın ilkbaharında HP, CHP'ye katılır. Arkasından CHP Parti Meclisi'ne anlaşmaya dayanarak seçilir. Bu seçimlerde Turan Güneş en çok oy alan üçüncü kişi olarak Parti Meclisi'ne girer, bunun yanı sıra Merkez Yönetim Kurulu'na alınır.

27 Mayıs döneminde Güneş, Kurucu Meclis'in CHP Kocaeli üyesi olur. Bu meclisin de anayasa komisyonuna alınır ve raportörlük görevi kendisine verilir. Anayasanın hazırlanıp, halk oylamasına sunulmasından sonra 1961 seçimlerine gidilir. Bu seçimlerde (şu anda Sakarya ilinde kalmış olan) bir-iki ilçeden çok düşük oy alınca liste başı götürdüğü yerini ve dolayısıyla seçimleri kaybeder.

Böylece artık üniversiteye dönmeye karar verir ve tam yedi yıl ara verdiği akademik yaşama döner. Buna rağmen, CHP Parti Meclisi üyeliği devam eder.

1962'de, Türkiye'de yeni bir radikal arayışla *Yön* dergisi çıkmaya başlar. Bu derginin beyannamesine Turan Güneş de imza atar. İmza atanlar arasında bir süre sonra CHP içinde bir sol akımı başlatacak başka kişiler de yer alır. Yine aynı dergide, "CHP Halktan Nasıl Uzaklaştı?", "DP Neydi?", "DP İktidarı", "CHP" ve "Çıkmazdan Çıkabilecek miyiz?" gibi sosyolojik içerikli ancak politik amaçlı yazılar yazmıştır.

Nisan 1962'de İbrahim Öktem'in CHP Parti Meclisi'nde yeni bir yön için verdiği önergeyi sadece iki üye destekler. Bunlardan biri Turan Güneş'tir, diğeri de Bülent Ecevit.

1965 seçimlerine Güneş katılmaz. Parti içindeyse seçimi kaybetmekten dolayı doğan hoşnutsuzlar artmıştır. Oysa İsmet İnönü bu seçimlerde yeni bir slogan olan 'ortanın solu' fikrini bile ortaya atmıştır. Aynı yıl Güneş, profesörlük sanını alır. Tezi de "Türk Pozitif Hukukunda Yürütme Organının Düzenleyici İşlemleri"dir. Dikkat edilirse, bu tez 'idare'yle ilgilidir. Bunun arkasında iki temel amaç olduğunu söyleyebiliriz. Bir tanesi, Güneş Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde İdare Hukuku kürsüsündedir ve kürsünün konusunda tez vermeyi yeğlemiştir. Diğeriyse, 1961 anayasasıyla DP gibi muhtemel bir iktidarı dengeleyebilmek için getirilenleri açıklayabilmektir. Bu arada CHP'yi temsilen Türkiye İş Bankası Yönetim Kurulu başkan vekili olur.

1966 Senato seçimlerinden sonra, CHP içinde oluşan yörünge değişikliği isteklilerinin oluşturdukları grup, 18. Kurultay'da Parti Meclisi'ni ve Merkez Yönetim Kurulu'nu çoğunlukla ele geçirir ve Ecevit'i genel sekreterliğe getirirler.

1969 seçimlerinin yenilgisiyle CHP, yeniden ve daha şiddetle karışır. Güneş ise yine seçimlere katılmamıştır, ancak parti yönetimindeki görevini devam ettirmeye ve CHP içinde olması gereken değişikliğe omuz vermeye çalışır. 20. Parti Kurultayı'nda kendisi aleyhine oluşturulan havayı iki saatlik meşhur konuşmasıyla dağıtır ve Kurultay sonrası genel sekreter yardımcılığı görevini üstlenir. Bu dönemde Parti İçi ve Propaganda İşleri'yle sorumlu olduğundan kimisi kendisine 'perde arkasındaki adam', kimi karşıtlarıysa da 'Cinci Hoca' deyimini kullanırlar. Bu arada Ortanın Solu'na karşı olan grup olağanüstü kurultaya gitmeyi başarır, fakat sonuç değişmez ve aynı grup kazanır.

1972'de Güneş, Ortanın Solu Grubu'nun yarı resmi yayın organları olan *Halk, Toplum* ve *Özgür İnsan* gibi dergi ve gazetelerde sosyal demokrat gelişme doğrultusuna gerek yazılar yazarak, gerekse yöneticilik yaparak teorik ve pratik katkılarda bulunur.

1972 Mayıs ayının ilk haftasında CHP'nin otuz dört yıllık genel başkanı İsmet İnönü istifa eder. Bunun üzerine 21. Kurultay kararı alınır ve tarihi de 14 Mayıs 1972 olarak belirlenir. Bu tarih Güneş'in tam yirmi iki yıl önce inandığı halkın patlaması ülküsünü simgelemektedir. Nitekim, bu kurultayda Ortanın Solu grubu kendi genel başkanını seçer.

Turan Güneş bu dönemde fiziksel olarak hem yorulmuş, hem de yıpranmıştır. Bütün il kongrelerine gitmiş, çoğu değişiklikler ondan bilinmiştir. Ancak Parti Meclisi ve Merkez Yönetim Kurulu'ndaki görevleri devam etmektedir. Bu yılın önemli olaylarından olan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Faruk Gürler'in seçilmesine karşı çıkar. Amacı, cumhurbaşkanı seçiminde parlamentonun kendi iradesini sonuna kadar kullanabilmesidir.

Öte yandan 12 Mart hükümetleri tarafından öğretim üyelerinin siyasi partilerde yöneticilik veya o partileri temsil etme hakkı yasalarla kaldırıldığı için, üniversiteden yine istifa eder. Artık sorun genel seçimlerde başarı kazanabilmeye kalmıştır. Güneş bu kez seçimlere katılmaya karar verir. Güneş'in içinde bulunduğu ekip mükemmel bir seçim kampanyası düzenler ve böylece CHP yeniden bir umut haline dönüşür. Etkili konuşmalarıyla da genel başkan Bülent Ecevit buna güç katar. Güneş bu kez Kocaeli'nde CHP adaylarının başındadır ve 185 arkadaşı gibi milletvekili seçilir. CHP'nin hem oy oranı, hem de milletvekili sayısı artmıştır. AP ise hem düşüşe geçmiş, hem de bölünmüştür. Seçim sonrası Güneş'in muhalefette kalma isteğine karşın CHP'liler sabırsızdırlar, iktidara gelmeyi arzulamaktadırlar.

Böylece koalisyon yolları aranır, 1974 Şubat'ında CHP-MSP koalisyonu kurulur. Gerek koalisyonun protokolünün hazırlanmasında, gerekse hükümetin kurulmasında Güneş son derece etken bir rol oynar. Dışişleri bakanlığını da kendisi yüklenir. İlk zamanlar Güneş Dışişleri'nin protokol kurallarına ve kalıplarına sığmadığı için yadırganır. Güneş'in dışişleri bakanı olmasına

Kandıralı hemşehrileri de karşı çıkarlar, çünkü onlara göre Güneş maddi olanakları olan yatırımcı bir bakanlığın başına geçerse Kocaeli için daha yararlı olacaktır.

Güneş, Türk siyasal tarihinde halkın katılımından çok uzak kalmış bir bakanlığın başındadır. Güneş'in bu bakanlıktaki iki amacı hemen ortaya çıkar. Bunlardan birincisi, dış politikanın ulusallık perdesi altında demokratik kamuoyundan uzaklaşmasını önlemektir. İkincisi de, dış politikanın ve Dışişleri'nin yapısını belli şekilcilikler yahut protokol bağnazlıklarından uzaklaştırarak, politikacıların ya da seçilmişlerin yönetmesi gereken bir kurum olduğunu göstermektir. Tabii, bunun yanı sıra akılcı, çıkarlarını kollayan, çok yönlü ve dolayısıyla daha gerçekçi bir politika izlemek de amaçlarının başındadır. Bir Türk dışişleri bakanının İslam Zirve Konferansı'na katılması, Kıta Çini'ni ziyaret etmesi ilk Güneş'in bakanlığı sırasında başlamıştır. Yine Romanya gezisi bu çok yönlü politikanın örneklerindendir.

Hükümet programındaki Türkiye'nin kıta sahanlığı haklarından yararlanması, Çandarlı gemisinin Ege Denizi'ne açılmasıyla gerçekleşir. Çıkan anlaşmazlık üzerine Güneş ile Yunanistan dışişleri bakanı Tetenes, Ottawa'da, Türk ve Yunan diplomatlarının Paris'te iki ülkenin başbakanlarının bir zirve toplantısında buluşmaları için ön hazırlık yapmalarını kararlaştırırlar.

Yunan hükümeti bu sözleşmeden vazgeçer. Brüksel'de Türk ve Yunan başbakanları (A. Androçopulos) görüşme fırsatı elde ederler. Yunan başbakanının Yunanistan'daki yönetimde yetkisinin sınırlı olması nedeniyle bu görüşme sonuç vermez ve Güneş bütün öneriler reddedilince, Başbakan'a dönmeyi teklif eder ve Türkiye'ye dönerler.

Hükümet kurulmadan önce Güneş, Kıbrıs sorununu incelemek üzere 1974'ün yılbaşında Kıbrıs'ı ziyaret eder ve temaslarda bulunur. Güneş, Kıta Çini'ndeyken Sampson darbesi olur ve Başbakan'la bir telefon görüşmesi üzerine yurda döner. Bu arada başbakan ve milli savunma bakanı, garantörlük haklarını kullanmayı teklif için acele İngiltere'ye gitmişlerdir. Güneş gelir gelmez Meclis'e gider ve partili bakanlara hâlâ çıkartma kararı almayışlarının nedenlerini sorar. Başbakan yurda döner dönmez harekât

gerçekleşir. Harekâtı, ABD gönderdiği dışişleri bakan yardımcısı Sisco'yla önlemeye çalışır ve iki ülkenin masa başında arabuluculukla anlaşabileceğini empoze etmek ister. Ancak Türkiye daha önceleri bu hataya iki kez düşmüş olduğundan, Güneş, Sisco'yu çıkartma anına kadar oyalar.

Çıkartmanın ardından Güneş, Cenevre'ye öteki garantör devletlerle ateşkes koşullarını görüşmeye gider. Karşısında İngiliz dışişleri bakanı J. Callaghan ve Yunan dışişleri bakanı Mavros vardır. Bu görüşmelerde taraflar anlaşamazlar. Güneş'in bir ara formülünü de Ankara reddeder.

Daha sonra İkinci Cenevre Konferansları başlar. Özetle, gerek Yunan, gerekse İngiliz delegasyonu konferansı uzatmak ve böylelikle ikinci bir muhtemel çıkartmayı önlemek isterler. Bunun üzerine Güneş, daha önce Başbakan'la anlaştığı "Ayşe tatile çıksın" parolasını bildirerek (Ayşe, Turan Güneş'in kızıdır) ikinci harekâtı başlatır. Konferansı da diplomatik bir biçimde sona erdirir.

Kıbrıs harekâtıyla Türkiye'nin hem saygınlığı, hem etkinliği artar. Erken seçim arayışlarıysa sonuç vermez ve koalisyon dağılır. Bu dönemden itibaren Güneş'in parti içi yönetimine sık sık ve bazen sert eleştiriler yönelttiği görülür. 1976'daki kurultayda Güneş, Genel Yönetim Kurulu'na en çok oyu alarak girer, ancak yönetimden hâlâ memnun olmadığından istifa eder.

1977 genel seçimlerinde CHP oylarını yüzde olarak arttırır. Ancak beklediği salt çoğunluğu elde edemez. Kurulan azınlık hükümetinde Güneş'e başbakan yardımcılığı verilir. Bu hükümet 45 gün sürer ve güvenoyu alamayarak düşer. Bunun üzerine sağ partiler tarafından Milliyetçi Cephe hükümeti kurulur. Güneş'in muhalefeti bu kez iki yanlı olur ve onun görüşüne göre iki ana parti ülkeyi içinde bulunduğu ortamdan çıkartmak için anlaşmalıdır. Buna rağmen, bu hükümet düştüğü zaman CHP, AP ile bağımsızlardan transfer ettiği milletvekillerinin birçoğunu bakan yaparak hükümeti kurar. Bu hükümette Güneş'e adalet bakanlığı önerilir, ama o bu öneriyi reddeder.

Kurulan CHP hükümeti yirmi ay sürer. Bu arada CHP'nin bir kurultayı olur. Güneş, burada bir konuşma yapar ve Parti Genel

Başkanı'nı partinin, dolayısıyla ülkenin de içinde bulunduğu ortamdan sorumlu bulduğunu söyler ve Genel Başkan'a ret oyu verir. CHP hükümetinin 1979 ilkbaharında düşüp, sağ koalisyonun yeniden kurulmasından sonra cumhurbaşkanlığı seçimleri gündeme gelir. Güneş bu seçimde sivil kökenli cumhurbaşkanı önerisindedir ve kendisinin de aday olmak istediğini Ecevit'e bildirir. Ancak seçimler aynı adaylar üzerinde kilitlenir ve Meclis tatile girer. Ardından da 12 Eylül gelir.

Bu dönemin başında Güneş, uzun süredir başkanvekili ve Siyasi Komisyon Başkanı olduğu Avrupa Konseyi toplantılarına katılır. Güneş'e göre Türkiye'nin bu Konsey'le ilişkileri devam ettiği sürece Türkiye demokrasiye daha rahat dönecektir. Ancak, bir süre sonra Güneş'in toplantılara katılma hakkının sona ermesiyle bu strateji de son bulur.

Son olarak Güneş, İstanbul İktisadi ve Ticari ilimler Akademisi'nde (şimdiki Marmara Üniversitesi) anayasa dersleri vermeye başlar ve yine avukatlığa döner. Son zamanlarında yazmaya başladığı ve Türkiye'de demokrasinin yerleşememesinin nedenlerini kurumsal ve tarihsel olarak açıklamaya çalıştığı *Araba Devrilmeden Önce* ve Fransızca'dan tercümeye başladığı *Her Şeye Rağmen Sosyal-Demokrasi* (F. Fejtö) kitaplarını bitiremeden, 9 Nisan 1982 Cuma günü bir vapur gezisinde aramızdan ayrılır.

TURAN GÜNEŞ'İ TANIMAK

Prof. Dr. Ahmet Naki Yücekök

Turan Güneş'i ilk kez Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin İdari Bilimler Enstitüsü olarak kullanılan yapısının üst katında, genişçe bir odada gördüm. Yurtdışında üniversite öğrenimini yeni tamamlamış, çiçeği burnunda bir asistan adayıydım ve seçmeyi istediğim bu meslekle ilgili çeşitli korkularım, sıkıntılarım vardı.

Yürek çarpıntılarım nedensiz değildi. Türkiye'de ilk kez bir üniversitenin kapısından giriyordum. Bu soğuk yüzlü taş bina benim için hiçbir tanıdığımın, hiçbir arkadaşımın olmadığı, bilinmez bir dünyaydı. Ayrıca 1966'nın yaz sonrasında Siyasal Bilgiler Fakültesi ya da daha yaygın tanımıyla Mülkiye, Türk siyasal yaşamında ağırlıklı birer şöhret olarak yer almış Muammer Aksoy'ların, Bahri

Savcı'ların, Tahsin Bekir Balta'ların, Yavuz Abadan'ların ve benzer birçok bilim insanının kalesi görünümündeydi.

O günlerin Türkiye'sinde 'üniversite'nin Türk toplumunda, bilimsel ölçülerin dışında da ciddi bir etkinliği vardı. Siyasi sorumluluğu olmayan bir siyasi ağırlık merkeziydi. Bu ağırlık ve etkinlik yalnızca 1961 Anayasası'nın oluşumunda ve sonrasında kazanılmış değildi. Bugüne kıyasla çok daha azgelişmiş, daha az farklılaşmış ve dolayısıyla daha cılız bir çoğulcu yapısı olan Türkiye'de, kökü ve geleneği olan birkaç kuruluş, bugün sosyo-ekonomik gelişme sonucu indirgenmiş bulundukları ağırlık ve etkinlik düzeylerinin çok üstünde bir sosyal ve siyasal yönlendiricilik taşımaktaydılar. Üniversite de bunlardan biri ve belki de en önde geleniydi.

Mülkiye'nin girişteki sütunlu salonuna adımımı attığımda, bütün bunların etkisi altında, kendimi bir mabede girmiş gibi hissetmiştim. İçeride konuşlanmış ilahlardan ne tür bir kabul göreceğim korku ve heyecanından, her an dönüp kaçma duygularımı nasıl bastırdığımı bugün bile hatırlarım.

Üst kattaki odasında görüşme için randevu aldığım 'ilah' henüz gelmemişti. Ne zaman geleceğiniyse asistanı da bilmiyordu. Bir 'mabede' yakışmayan gürültü ve kahkahaların dışarıya taştığı odanın önüne beni merakım sürükledi. Sonradan İdari Bilimler Enstitüsü odası olduğunu öğrendiğim bu odada, kimisi ayakta, kimisi üstünde gazete ve dergilerin yayıldığı geniş bir masa çevresinde oturmuş genç, orta yaşlı, kalabalık bir grup vardı ve neşeli kahkahaları onlar atıyordu. Neşe kaynakları, enstitü sekreterinin masasının hemen önünde, anlattıklarını jestler, mimiklerle besleyen, ortadan az kısa boylu, bıyıklı ve fıldır fıldır gözlerinden zekâ ve güldürü fışkıran kırk beş yaşlarında bir adamdı. Kendisiyle tartışanlar bile laf aralarında gülmekten konuşamaz hale geliyorlardı.

Neden bu kadar çok gülünüyordu, anlayamamıştım, ama biraz önce içimi ısıran soğukluk ümitli bir sevince dönüşmüştü. Odada bulunan her yaştan bilim adamının görünümde, sokaktaki insanlardan bir farklılıkları yoktu. Herkesi güldüren bıyıklı adamsa konuşurken ellerini kollarını denge bulmak isteyen ip cambazı

gibi iki yana açıyor, Anadolu'dan yöresel bir dans yapıyormuş gibi omuzlarını titretip, kafasını burgu gibi döndürüp tos atarmışçasına dinleyicilerinin üzerine hamle yapıyor, konuşmasınaysa, elindeki sigarayı sanki ebediyen elinden alınacakmış telaşıyla şehvetle sömürmek için ancak, ara veriyordu. Bu adam Turan Güneş'ti.

Enstitü odasındaki varlığımdan kimsenin tedirgin olmadığına kanaat getirdikten sonra konuştuklarına kulak verdim. Turan Güneş 1961 Anayasası'yla dalga geçiyordu. Önce yadırgadım, hatta kulaklarıma inanamadım. Dışarıda da okumuş olsak, aile ve çevrede Türkiye için farklı koşullandırılmış insanlardık. Başta da dediğim gibi Türkiye'de insanı çok yönlü düşünmeye yöneltecek, ufuk genişliği sağlayacak kaynaklar, etki merkezleri pek yoktu. En okumuş yazmışlar bile tekdüzelikten kaynaklanan görüşleri sonuna dek savunmak için cihazlanıyorlardı. 1961 Anayasası toz kondurmadığım bir kurumdu. Sonraları adları Hürriyet'e dönüşecek meydanlarda Gazi Osman Paşa marşları boşuna mı söylenmişti? Üstelik 1961 Anayasası'yla matrak geçen bu bilim adamı o anayasayı savunan, Türkiye'nin en büyük iki siyasi partisinden birinin merkez yönetim kurulu üyesiydi ve hepsinin üstünde o anayasanın yapılmasında birinci derecede rol oynamış bir fakültenin öğretim elemanıydı ve anlattıklarını gülerek dinleyenler de o fakültenin Anayasa Hukuku ve Kamu Yönetimi öğretim üyeleriydi.

"Kitapların dünyasından çıkabilecek en iyi anayasayı yapan aydınlara ve sivil asker bürokratların en seçkinlerine halkın yaptığı bu terbiyesizlik, bu vefa bilmezlik nedir?" diye soruyordu Turan Güneş. İşte yine gidip bütün oyları Süleyman Bey'in partisine atmışlardı. Ailenin seçtiği en uygun ve en mükemmel damat adayını terk edip mahalledeki bir başka delikanlıya kaçan kızın iyilikbilmezliğinden farklı bir durum muydu bu? Zaten bildik bileli Türk demokrasisinde sandıklardan hep gericiler, hep akıl fikir düşmanları çıkmamış mıydı? Bunu önlemek için 1961 Anayasası özgürlükler adına, gericileri bastırmak için, milli iradeye ipotek üstüne ipotek koymamış mıydı? Millet Meclisi'nin iradesi üstüne bir okumuşlar meclisi, hepsinin üstüne bir Anayasa Mahkemesi

ve cümlesinin üstüne bir Milli Güvenlik Konseyi yerleştirmemiş miydi? Şimdi 1965 seçimlerindeki hüsrandan sonra, halkın vefasızlığından tümüyle kurtulmak için, aydınlar ve üniversite zaman kaybetmeden 'halksız' bir demokrasinin bilimsel yollarını bulmalıydı. Ama daha önce örnek oluşturmak üzere yumurtasız bir omletin yaratılmasının laboratuar denemelerinin tamamlanması gerekmekteydi.

Hem bu gerici olan, vefa bilmez halk çoğunluğu ne menem bir şeydi? En çok gelişmiş bölgelerde, en sanayileşmiş yörelerde, en çok okumuş yazmış oranına sahip illerde, gelir dağılımı en yüksek kentlerde aydınların can düşmanı siyasi parti oyları depoluyor, ilerici işçi sınıfı da bu akılsızlığa tam destek veriyordu.

Kafam bu anlatılanlarla biraz karışmış da olsa, bu sözleri tepkiyle karşılamıştım. Hatta biraz da kızmış gibiydim. Ama içimde, ta derinde bir yerde bir şey kımıldamıştı. Hoş bir sevda başlangıcı, ince uzun bir heyecan gibi. Karşılık vermek istiyor, ama Turan Hoca'nın daha da konuşmasını, daha da güldürmesini, bilinmeyen bir şeyden hınç almacasına, şiddetle arzu ediyordum. Kendi kendime ihanet ediyor gibiydim.

O gün Turan Güneş sayesinde iki şey öğrendim. Birincisi, Türkiye'de üniversiteler dokunulmaz ilahların doğruları koro halinde söylediği yerler değildi (YÖK'ten sonra büyük ölçüde oldular). Saygının, sevginin, hoşgörünün ve özgür, sınırsız, korkusuz tartışmanın olduğu yerlerdi. İkincisi, ben Türkiye konusunda kendimi yeterince tanımıyordum. O güne kadar tarif edilmiş Cumhuriyet değerlerinin her şeye olan üstünlüğüne (ulusal iradeye dayalı siyasete bile) olan inandırılmışlığım, yine tarif edilmiş soyut doğruları koşulsuz olarak savunan bir azınlığın edilgenliğine itmişti beni. Devlet Demir Yolları'ndaki bir görevlinin kargo malı kirazdan bir tanesini ağzına atmasının ülkenin Ulaştırma Bakanlığı'nı mahkemeye vermede önemli bir neden olduğuna sokaktaki insanın 'deli mi ne?' hayretiyle karışık anlayışsızlığı beni zaten çok üzerdi (!). Şimdi de 'ilericilik', 'demokrasi', 'doğruları kim kimin adına söyler' gibi konularda temeldeki harçlarım, Turan Güneş'in bir dokunmasıyla ciddi bir deprem geçirmeye yatkın olmanın işaretlerini vermekteydiler. İsa'ya zaten yaranamı-

yorduk, şimdi de Musa'yı kaybetme sürecine girmiştik. Giderek 'yanlış' bir Türk olmaktaydım.

'Yanlış' Türklüğümün yarattığı ofsayt pozisyonu asistanlık yıllarımda da sürdü. Sağ ve sol olarak siyasal kamplara ayrılmış ve tartışmayı giderek silahlı eylemlere dönüştüren bir ortamda, sözü bile edilmeyen, edildiği zaman da 'sandıksal' diye dalga geçmek için edilen demokrasinin savunucularının arasındaydım. En uçlarda rahatlıkla yer alabilecek bir düşünsel yapılanma içerisindeyken böyle bir çizgide tutunmamdaki en büyük etkenlerden biri de Turan Güneş'tir. Merkez organlarında görev yaptığımız büyük siyasal partide bile 'sandığa' kuşkuyla bakan çok güçlü kadroların olması Turan Hoca'nın üzerimdeki demokratlık emeğinin en büyük kanıtıdır.

Turan Güneş'le artık sadece meslektaş değil, aynı siyasal davayı destekleyen, mensubu olduğumuz siyasal partide inandığımız halkçı demokrat çizgiyi yüceltmek için kader birliği yapmış insanlar olmuştuk. Hatta aramızdaki büyük yaş farkına rağmen arkadaşlığımız giderek pekişiyordu.

Demokrasinin bütün kurumlarıyla vazgeçilmez olarak yaşama geçmesi, en büyük arzusuydu. Bunun için de demokratik kurumların halkın özgür ve sınırsız katılımıyla destek, dolayısıyla 'meşruiyet' kazanması koşulunu sonuna kadar savunmuştu. Derlenmiş yazılarının yer aldığı bu kitapta bu inancının hep ön planda olduğu görülecektir. Ayrıca, kişi temel hak ve özgürlükleri olmadan halkın sınırsız katılımı söz konusu edilemeyeceğinden 1961 Anayasası'nın sunduğu her çeşit özgürlük de onun için 'olmazsa olmaz' demokrasi koşullarıydılar. Turan Güneş 1961 Anayasası'nda temel hak ve özgürlükleri verip, sonra da milli iradeye sınırlar getiren ikilemin eleştirisini yapardı ve inançlı bir demokrat olarak bence hiç de haksız değildi.

Yalnız, tartışırken savunduğu görüşleri (belki çok heyecanlı ve duygusal olduğundan) alaycı bir ifade ve abartılı benzetmelerle anlatırdı. Kendisini iyi tanımayanları bazen şaşırtan ve yanlış izlenimler uyandıran bu tarzını, bir süre sonra Turan Hoca'nın aslında en sevimli ve en aranan niteliği olduğunu anlardınız. Örneğin çok beğendiği bir otomobil modelini anlatırken, "Yahu," derdi, "oturu-

yorsun arka koltuğa, içinden şu camlar bir açılsa diyorsun. Camlar o dakka kendiliğinden açılıyor" Ya da silahlı öğrenci çatışmalarında gençlerin bu ölçüde körü körüne vuruşmalarını anlatırken, "Çocuk on dokuz yaşında, ölüm bile aklına gelmiyor," derdi. "O kadar uzak bir kavram ki ölüm, şurada şehit olsam da diyor çocuk, yarın fakülteye gidip kızlara bir caka satsam."

Siyasi taktik ve strateji hatalarını eleştirirken acımasızca alaycı olabilirdi. 1977 seçimlerine giderken CHP Genel Başkanı'nın yaptığına inandığı hatalar konusunda olduğu gibi. Tek başına iktidar beklerken partinin 226'nın altında kalması onu çok üzmüştü. Cumhurbaşkanının hükümeti kurma görevini, çoğunluk sahibi olmadan Ecevit'e vermiş olması kamuoyunda CHP'ye Meclis'te sürpriz bir destek verilebileceği beklentisini yaratmıştı. Kendisine güvenoyu alıp alamayacağımızı sorduğumda bıyıklarını sıvazlamış, "Hiç şüphen olmasın, kesin alacağız," demişti. Merakla baktığımı görünce de Bülent Ecevit'in entelektüel ilgi alanlarına göndermede bulunarak, "Evlat," demişti, "Tagor'dan, heykeltıraş Brankuşi'ye ve tüm 17 yüzyıl Hollanda ressamlarına kadar herkes bizi destekliyor"

Çok ilginç bir insandı. Gençliği tek parti ceberrutluğuna karşı bilenerek geçmişti. Olağanüstü bir idare hukukçusu olmasına rağmen doktora tezi gerçek bir parlamenter sistemin çalışma koşulları ve mantığının açıklanmasına yönelikti. Hepsinin ötesinde çok ciddi bir sosyal gözlemci ve bundan çıkarak da ciddi bir sosyolog, hatta sosyal-psikoloji uzmanıydı. Bu derlemede bulacağınız "DP Neydi", "CHP Neydi" makaleleri söz konusu bilim alanlarının çarpıcı örnekleridir ve hâlâ başvuru kaynağı olarak kullanılırlar.

Ciddi bir demokrat olarak kaynağını halktan almayan bütün yönetimlere düşmandı. Atanmış siyasilerle, rekabetsiz bir ortamda sırf sadakatlerinden ötürü yüceltilmiş politikacılarla insafsızca alay ederdi. Değerleri kendinden menkul büyük adamların halk iradesi karşısında un ufak olmaları onun için en büyük adaletti. CHP'de Ecevit hareketi içinde bir kadro hareketi olarak sırf bilim adamı niteliğimizle Ecevit'e olan kısa süre yakınlığımız bile (belirli bir siyasal tabana dayanmadan yükselmiş görünmemiz),

onun bize yönelttiği iğneli şakaların, alayların en büyük kaynağıydı. Bizlerle 'dahi' çocuklar diye dalga geçer, kendini ayaktakımına mensup, rütbesiz, 'boz' bir siyaset neferi olarak tanımlardı.

Tek parti ideolojisiyle savaşmak için Demokrat Parti'de siyaset yapmış, hatta milletvekili olmuştu. Ama korktuğu Demokrat Parti'de de başına gelmiş, çoğunluğa dayanmayı her şeyi yapma hakkına sahip olmak diye algılayan Menderes'le de yolları ayrılmıştı. Bu yol ayrımı Hürriyet Partisi'ni doğurmuş, ama Demokrat Parti'nin giderek kural tanımaz gidişi güç birliği anlayışı içinde CHP-Hürriyet Partisi birleşmesiyle sonuçlanmıştı.

O yıllarda Turan Güneş, ciddi bir muhalefet partisi olmasına rağmen, CHP'den de hiç hoşnut değildi. Birçok yörede partinin tabanı tek parti döneminden kalma, halktan kopuk 'mahalli eşraf ve mütegallibe'ye dayanmaktaydı. Antalya yöresinde CHP'li bir ilçe başkanından söz ederken, abartılı tipik bir Turan Güneş matraklığıyla o günleri şöyle anlatmıştı. "Herif o kadar sevimsiz ve itici idi ki, seçimlerden epeyce önce il yöneticileri adamı ev hapsine koyar ve seçimler bitene kadar sokağa çıkarmazlardı. Halk adamı görüp de partiye olan kızgınlığını hatırlamasın diye." Bir başka sefer de Hürriyet Partisi'nden CHP'ye geçmeyen bir arkadaşına yazdığı mektupta şöyle dediğini anlatıyordu: "Bu yörelerde partiye ilgi hiç yok, ama maşallah teşkilatta ense kulak yerinde. Bir haftadır izzet ikramın haddi hesabı yok. Aklın varsa katılırsın. Hürriyet Partisi'ndeki açlık başka türlü geçmez."

CHP'nin o günlerdeki tabanıyla ilgili bu gözlemleri, onun CHP içinde, partiye girdiği tarihten başlayarak verdiği mücadeleye de ışık tutar niteliktedir. CHP'nin ciddi, toplumun gelişim ve değişimine ayak uydurmuş, yeni talepleri, beklentileri karşılayabilecek çağdaş, halka dayalı bir yapısallığa kavuşabilmesi ve eski yapılanmasından tamamen arınması, bu nedenle başlıca siyasi uğraşısı olmuştur. Kapitalist gelişmeyle büyüyen bir toplumda ortaya çıkan sosyal ve ekonomik adaletsizliklerin üzerine partinin, ancak geniş halk kitlelerine dayalı bir yapılanma sonucu gidilebileceği tezi, CHP'yi Türk siyasal hayatına 'sol' kimlikli bir parti olarak çıkarmıştır. Her şeyle dalga geçer görünen Turan Güneş'in bu gelişmede de çok ciddi bir payı vardır.

CHP'nin Bülent Ecevit hareketiyle 1970'ler Türkiye'sinin gelişen taleplerine ayak uydurabileceğine, kitlelerin sosyal ve ekonomik farklılaşmayla değişen beklentilerine yanıt verebileceğine inanmıştı. Ancak bu değişimin CHP'yi ciddi bir iktidar alternatifi yapacağını görmüştü. Ecevit'in en yakınında, sağlam, sadık, özverili, becerili ve akıllı bir taktisyen ve bir stratejist olarak çalıştı. Ecevit'in yükselen siyasal grafiğinin en önemli mimarı Güneş olmuştur diyebilirim.

Ama bu yakınlık ve bağlılık doğru bildiklerini liderine ve başbakanına karşı savunan bir dışişleri bakanı olmasını engellemedi. Kıbrıs Barış Harekâtı'yla şöhretinin ve popüleritesinin doruğuna ulaşmış bir başbakanla inançları uğruna sürtüşmeyi göze alacak kadar siyasal kişilik ve medeni cesaret sahibiydi. Erken ve zamansız ölümüne kadar da siyasette ilkelerinden ödün vermedi, kendi kendisiyle tutarlı olmayı siyasi ciddiyetin temel koşulu saydı.

Turan Güneş'n ciddiyeti, bizdeki bilgi sahibi değil, sadece enformasyon sahibi köksüz, tatlı su aydınlarının anladığı ve tanıdığı ciddiyet değildi.

Turan Güneş Kandıralıydı. Müziğe, dost meclisine, sohbete bayılırdı. Ney çalardı, rakı içerdi, arkadaş ve akraba çocuklarının düğünlerinde atlet fanilayla masaların üstünde oynardı. Kandıralı bir başka profesör olan Nihat Erim'le aralarında görüntü olarak dünyalar farkı vardı. Nihat Erim'i kostümlü kravatlı, gülmeyen bir yüzle, devlet adamı kompozisyonunda görenler, 'ne kadar ciddi adam' derlerdi. Bu ölçüye, bu anlayışa göre Turan Güneş'i tabii ki ciddi bir adam saymak olası değildi. Ama Turan Güneş'in 'ciddiyeti' kravat kostüm ciddiyeti değildi ki... Onunki, bir inanç ve o inancı hayata geçirmedeki tutarlılığın ciddiyetiydi. Bilim adamlığında da, avukatlığında da, siyaset adamlılığında da kahkahası çok bol bir yaşam sürdü. Ama bilgisi ve yüreğinden asla ödün vermedi. Ülkesinin saf, temiz, yoksul, cahil ve sıradan insanlarına önem verdi, içi boş gösteriş ve tantanaya kanmadı, ama uzmanlaşmış beceriye, gönülde pişmiş olgunluğa her zaman ciddi bir saygı duydu. Belki de bu nedenle en sevdiği ve takdir ettiği 'Kandıralı', Mustafa Kandıralı'ydı.

Dışişleri bakanlığı sırasında Dışişleri konutuna bir türlü ısınamamıştı. Zaman zaman arkadaşlarını konutun terasında toplu-yor, Çankaya Köşkü'ne doğru neyini çalıp efkâr dağıtıyordu. Dışişleri'nde kadrolu garsonların servis yaptığı yemek saatlerinde özellikle sıkılıyor, "Terbiyeli maymun gibi oturuyoruz. Ortadaki salataya dalmadan, Hurşit, Ayşe'nin tabağından dolma aşırmadan yemeğin tadı mı olur?" diyordu.

Cakası, gösterişi olmadığı gibi, yıllanmış kinleri, hesapları da yoktu. Yalnız, keyifle yaşadığı ve aşkla bağlı olduğu ülkesinde farklı siyasal ortamlarda hukukun ve yasaların farklı işleyişine büyük tepki gösterir, ama üzüntüsünü ve hayal kırıklıklarını yine de 'matrak' bir biçimde dillendirirdi. Sol politikaların güncellik kazandığı ve parlamenter demokrasinin rayında gittiği bir dönemde *Komünist Manifesto*'yu Türkçe'ye çeviren ve komünizm propagandası yapmış olmaktan yargılanan gazetecileri mahkemede beraat ettirmişti. Ama askeri rejimde, gazete, sol elle yazı yazmanın psikolojik nedenleri diye bir makale yayımlasın, aynı savcı, "Vaaay, daha yazının başlığında herif açıkça sol diyor diye seni içeri tıkar," derdi. Dedikleri, hiç de matrak olmayan biçimde ortaya çıktı.

Nur içinde yatsın. Ben hocayı çok özlüyorum. Ama biliyorum ki öbür taraf diye bir yer varsa, oraya er geç gittiğimizde, onu küçük bir afacan çocuk gibi ayaklarını bir yerden sallandırmış muzip muzip bakarken bulacağız.

Bize "Nerede kaldınız yahu, amma da gırgır kaçırdınız ha!" diyecek.

Çeşme, Ağustos 1995

ÖNSÖZ

Prof. Dr. Turan Güneş

Bu kitapçıkta bundan on üç yıl önce *Yön* dergisinde yayınlanmış birkaç makaleyle, CHP Parti Meclisi'nde ve bir açıkoturumda yapılmış bazı konuşmaları derledim. Bir de buna bir yabancı dergide yayınlanan bir yazımın çevirisini ekledim.

Yön'de yayımlamaya başladığım yazı serisi tamamlanmadan kaldı. Hem siyasal hayatın yoğunluğu, hem de *Yön*'ün genel oya dayalı parlamenter düzene ters bakmaya başlamasının doğurduğu soğukluk, yazıları bitirmeme engel oldu. Böylece DP'nin ne olduğunu kendime göre açıkladıktan sonra, CHP'nin ne olması gerektiğini anlatamadım. Oysa bu yazılara CHP'nin yeni bir doğrultuya yönelmesini önermek için başlamıştım.

Bu nedenle Parti Meclisi'ndeki tartışma, bir bakıma bu yazıların bir tamamlayıcısıdır. Aynı zamanda, CHP içinde başlatılan sol girişimin başlangıcını oluşturmaktadır.

Parti Meclisi'nde İ. Öktem'in önergesini destekleyen sadece iki kişi çıkmıştır. Üç yıl sonraysa 'ortanın solu' deyimiyle beraber parti içinde tabanı harekete geçiren büyük kavga başlayacaktır. O günden bugüne varılan aşamayı gördükçe heyecanlanmaktan kendimi alamıyorum.

Yazıları, içeriğini ve cümle yapısını değiştirmeden Türkçe'leştirmek zorunda kaldım. Bunları yeniden okuduğumda dilimi pek eskimiş buldum. Ya ben o zamanlar dil konusunda geri kalmışım, ya da Türkçe hızla değişmiş. Galiba ben geri kalmışım, değişmem gerekti.

Yazıların içeriği için aynı şeyi söyleyemeyeceğim. Bugün birer gazete yazısından ibaret bu makalelere ekleyeceğim çok şey var. Bazı önerilerimi de ya kısa oluşundan, ya da yeterli ölçüde düşünülmediğinden yer yer düzeltme gereğini duyuyorum. Ama ana çizgileriyle o gün dediklerime bugün de inanıyorum. Türkiye'de ilericiliğin de, her çeşit solculuğun da şu veya bu sınıfın önderliğiyle değil, halkın çoğunluğuyla gerçekleşebileceğine inanıyorum. CHP genel başkanı Sayın Bülent Ecevit'in "engelleri halkla birlikte aşacağız" sözünün Türkiye'de politik eylemin temeli olacağı, yalnız felsefe olarak değil, strateji olarak da derin bir anlamı olduğu inancındayım.

Bir noktayı da tekrar etmek istiyorum. Bu yazılar belli inançları yansıtmakla beraber ne bütünüyle bir siyasal düşünce sistemi, ne de bugün Türkiye'deki çeşitli akımlar karşısında bir başka sestir. Yazarın hem politikacı, hem siyasal düşünür olmak iddiası yoktur. Böyleleri tarihte de az bulunur. Amacım sadece CHP'nin tarih içindeki belli bir aşamasında olaylara bir miktar karışmış bir üyesinin neler düşündüğünü hatırlatmaktır.

Türkiye çok partili hayata gireli on altı yıl oluyor. 19 Mayıs 1945 günü, zamanın cumhurbaşkanı rejimin yön değiştireceğine işaret eden bir açıklama yaptığı zaman, birçokları demokratik düzenin bizde işleyebileceğinden şüphe etmişlerdir. Bunun yanında aydınlarımızı genel olarak bir heyecan dalgası kapladı: *Yurttaşlar*

seçimlerde İngiltere'de, İsviçre'de olduğu gibi *çeşitli* partilerin adaylarını dinleyecekler, propagandalarını izleyecekler, huzur içinde sandık başına gidecekler; muhalefetin işbirliğiyle bir parlamento seçilecek, iktidar muhalefetin devamlı denetimi altında olacak, herkes düşündüğünü serbestçe söyleyecek, yazacak ve 'gerçeğin şimşeği' bu 'düşüncelerin çarpışması'ndan doğacak.

Bu toz pembe görüş, yeni partilerin kurulduğu daha ilk günlerde, biraz bulutlanmadı değil. Siyasal mücadele süratle şiddetli bir kavga *görünümü* göstermeye başladı ve 1946 seçimlerinden bu yana memleket iki kampa ayrıldı.

Batı ülkelerinin, *özellikle* İngiliz demokrasisinin *özlemini* çeken aydınlarımızdan iyimser bir mizaca sahip olanları, bu kavgalardan, dövüşlerden dolayı ümitsizliğe kapılmadılar. "İngiltere'de demokrasi Ortaçağ'dan beri bu mükemmeliyete varmıştır; biz millet olarak başkalarının *yüzyıllarca önce* başladıkları bir işe yeni elimizi atıyoruz, hele sebat edelim, halkımız ve politikacılarımız, demokratik düzenin karşılıklı *saygı* ve *uygar* yöntemlerle *tartışma* olduğunu öğrensin, o zaman biz de bir düzenin nimetlerinden *yararlanacağız*" diye düşündüler.

Bu ümitler boşa çıkmıştır. Siyasal partiler arasındaki mücadele gittikçe şiddetini arttırmış, memleketin iktisadi düzeni eski *durumundan* bambaşka bir biçim almış, enflasyon ortalığı kasıp kavurmuş, geçmişin derinliklerinde kaybolduğu sanılan birtakım geçici *akımlar* suyun yüzüne çıkmış ve en *sonunda* kâbuslu bulutlar arasında, 27 Mayıs'ta bir hükümet darbesiyle, çok partili siyasal hayatın birinci dönemi kapanmıştır. Demokratik düzene, bunun içeriği hakkında, çok derin düşünmeden de olsa, bağlılık gösteren geniş bir aydınlar topluluğu, yeni baştan gayrete gelerek daha demokratik bir anayasa hazırlamışlar ve ümitlerinden pek az kaybederek genel oya dayanan çok partili düzeni tekrar harekete geçirmişlerdir.

On yıl içinde iflasla *sonuçlanan deneyin* başarısızlık *nedenleri* de kolay bir değerlendirmeyle *özetlenivermiştir*. "Türk milletinin başına büyük bir talihsizlik gelmiştir. 1950'nin heyecan ve şevkle iktidara getirdiği insanlar, bu davanın adamı çıkmamışlar, *çeşitli* yollarla henüz çocukluk döneminde olan demokratik düze-

nimizi yıkmışlardır. Böyle bir talihsizlik bir daha tekrarlanmazsa ve kötü niyetli politikacıları da iyice sınırlayan (müeyyidelendiren) bir anayasa yapılırsa, demokratik düzenin yavaş yavaş mükemmele doğru gelişmemesi için hiçbir *neden* yoktur. Hele milletimizin sağduyusunu ve ağırbaşlılığını da düşünecek olursak, ümitlerimizi arttırmak da yanlış bir şey sayılmamalıdır."

İşte Türkiye çok partili düzenin ikinci *dönemine* de bu iyimser hava içinde girmektedir. Gerçi 15 Ekim (1961) seçimlerinin *sonuçları,* bugünkü huzursuzluk, iktisadi durgunluk bu iyimserliği biraz olsun gölgelemektedir. Ama bunlar da bir buçuk *yıllık* askeri idarenin *kaçınılmaz sonuçları* sayılmakta, pek dostane başlayan partiler arası ilişkiler, liderlerin ağırbaşlılığı gölgelerin sıkıntısını azaltmaktadır. Partilerin pek arzulanan dostane ilişkileri, demokrasinin nimetlerine bir hayli yaklaştığımız *kanısını* bırakmaktadır.

Durum gerçekten böyle midir? On beş yıllık birinci demokrasi denemesi bir talihsizlik *nedeni* ile mi başarısızlığa uğramıştı. İktidarda bulunanları zorbalığa *yönelten,* memleketi çığırından çıkaran, anayasamızın *yetersiz* oluşu mudur? Bu ikinci denemenin eşiğinde, birinci *dönemin* hastalıklarını iyi teşhis ederek ve varsa uygun ilaçları bularak görmezsek, korkum odur ki, kısa bir zaman sonra tekrar hüsranla karşılaşmamız mümkündür.

Bu yazılarımda bir deneme olarak, Türk siyasal hayatında on beş yıllık *doğrultunun* kusurlarını bulmaya çalışacağız. 'Bir deneme olarak' diyorum. Çünkü siyasal yapımızın tam bir *çözümleme* ve teşhisi çok uzun çalışmalar gerektirmektedir. Düşünürlerimiz henüz bu konuda ortak bir anlayışa ve açıklığa varmış görünmüyorlar. İleriye süreceğimiz fikirler *yalnız* böyle bir ortak anlayışa yol açabilme amacını gütmektedir.

TÜRK DEMOKRASİSİNİN ANALİZİ

BU NOKTAYA NASIL GELDİK?*

Bu kitapçıkta, Türkiye'nin bunalımlarını sayıp dökmeme olanak yok. Zaten amacım da bu değil. Amacım bu olsa bile, benim yeteneğim buna erişmeye yetmez. Kimsenin de yetmez. Ben sorunun sadece belli ölçüde aklımın erdiği yönlerini -siyasal yönlerini- anlatmaya çalışacağım.

Türkiye'de Demokrasi Olabilir mi?

Bundan önceki bölümde, demokrasinin hangi ideolojik kaynaklara dayandığı ve hangi ekonomik ve sosyal ortamda geliştiğini çok kısa da olsa görmüştük. Önemli bir sorun, benzer bir ideolojik ve ekonomik serüveni yaşamamış bir toplumda böyle bir rejimin bulunup bulunamayacağı sorunudur. Akdeniz bitkisi olan zeytin ağa-

*) 9 Nisan 1982, *Araba Devrilmeden Önce* kitabından.

cının kuzey sınırı vardır. Bu sınırdan sonra iklim koşulları zeytin ağacını yaşatmaya elvermemektedir! Acaba demokrasi için de böyle bir sosyal ve ekonomik sınır var mıdır? Böyle bir sınır varsa, Türkiye bu sınırın dışında mı kalmaktadır? Durum böyleyse, bugün insan iradesi ve zekâsının yarattığı tarım ve sanayi teknolojisiyle, gerekli ve zorunlu önlemler alınarak, çölleri yeşertme olanağı gibi, siyaset teknolojisi -bu deyimi bağışlarsınız sanırım- ile olumsuz bir ortamda demokrasiyi yaşatma olanağı var mıdır?

Hemen söylemek isterim ki, bu doğabiliminden verdiğim zeytin ağacı örneğinin, tabiatıyla sosyal bilimlere uygulanması söz konusu değil. Sosyal bilimlerin böyle bir kesinliği olamaz. O halde demokrasinin yaşayabileceği toplumlar, yaşayamayacağı toplumlar diye kesin ayrımlar da yapılamaz. Daha doğrusu, bu iki toplum çeşidi arasında çok açık sınırlar yoktur.

Ülkemizdeki durumu da işte bu görelik içinde göstermeye çalışacağım.

Türk Toplum Tipi ve Demokrasi

Burada bir tarih felsefesi yapmak istemiyorum. Ama, daha antikçağlardan beri, Doğu ve Batı toplumlarının birbirinden tamamen farklı iki 'iktidar' kavramı üzerinde kurulduğunu da söylemek isterim. Bu farklılık, antikçağın Doğu'da ve Batı'daki ilk 'devlet'lerinden itibaren kendini göstermektedir. Doğu toplumlarında iktidarda daima bir ilahi menşe (kaynak) görülmüştür. Kral ya da imparator, ya Allah'tır, ya Allah'ın oğludur, ya da Allah tarafından gönderilmiştir. Mısır'da, Asur'da, Pers imparatorluklarında aynı şeyi görüyoruz. Batı'daysa 'iktidar' bir işlev olarak görülmüştür. Batı'nın antikçağdaki iki önemli toplumu, Roma ve Yunanistan'da, değil cumhuriyet dönemlerinde, krallık, imparatorluk devirlerinde de bu böyle olmuştur. Bu iki toplum ve devlet anlayışı, ortaçağda da devam etmiştir. Belki de bundan ötürü Doğu'da ve ülkemizde Batı toplumlarının feodal düzeni hiçbir zaman tam olarak gerçekleşmemiştir. Hükümdar ve ona tabi olan, ayrıca değer taşımayan reaya ikililiği, hükümdar ile birey arasında herhangi bir orta gücün doğmasına engel olmuştur.

İki sistemin farkını anlamak için, ortaçağdaki Batı krallıklarının mahiyetine bakmak yeterlidir. Kral, her türlü yetkileri kısıtlı bir hükümdardır. Toplumun kollarını oluşturan feodal beyler vardır, fermanlı şehirler vardır, kilise erkânı ve hiyerarşisi vardır. Belli konular dışında, bunların rızası olmadan vergi salması olanak dışıdır. Hatta kral, bazen bir bölgenin feodal beyi olarak, bir başka krala da bağlı olabiliyordu. Gerçekte, bugün anladığımız anlamda devletin mevcudiyetinden söz etmek bile yanlıştır. Batı'da devlet, ortaçağların bitiminde ortaya çıkmaya başlayacaktır.

Doğu toplumu ve iktidar geleneklerini sürdüren Selçuklular ve Anadolu beylikleri döneminden sonra, özellikle Osmanlılarda, hükümdar sonsuz yetkilerle donatılmış 'zillullahi fil âlem', yeryüzünde Allah'ın gölgesiydi. Osmanlılarda ne feodal beylere, ne fermanlı şehirlere, ne de ayrıca örgütlenmiş dine hiç rastlamayız. Padişahın reaya üzerindeki yetkileri hukuki ve fiili sınır tanımaz. Fatih Sultan Mehmet, son olarak Çandarlı ailesini de ortadan kaldırdıktan sonra, büyük aileler de kalmamıştır. Yeniçeri kanununa göre Türkten devşirme yasaktır. Bunun nedeni, ailesi, köyü ya da aşireti olup da, sultana karşı dayanma, direnme gücü bir olasılık olarak bulunabilecek birisini devlet yönetimine getirmemektir. Devletin bütün büyük memurları -ilmiye sınıfı hariç, ki hâkimler (kadılar) bu sınıftandır- hep kapıkullarındandır. Çocuk yaşında Türk olmayan aileden alınmış, Müslüman edilmiş, ailesiyle, köyle bağları koparılmış, padişahtan başka dayanağı olmayan insanlar! Onun bir işaretiyle ortadan kaldırılabiliyor veya en yüksek makamlara gelebiliyor. Batı'da hukuk kurallarının çoğu, kralların iradesi dışında toplum içinde oluşurdu. Gelenek hukuku, genellikle kral iradesinin üstündeydi. Bizdeyse padişahın fermanı, hatta herhangi bir emri her şeyin üstündeydi.

Zaman zaman bazı tarihçilerimiz, padişahların bile mahkeme önüne çağrıldığını, böylece onun da hukuk kurallarına bağlı olduğunu ortaya koymaya çalışırlar. Bu, gerçekte kendi kendimizi aldatmadır. Daha doğrusu, sınırları belli bir gerçekten, abartılı sonuçlar çıkarmadır. Padişah elbette şeriatla bağlıydı. İslam hukukunun uygulandığı şehir arazisi içinde birinin malının alınabilmesi, ancak bu hukuk kuralları içinde olabilirdi. Ama arazi ka-

nunnamesinde belirtildiği gibi, meskûn mahallin kenarından bir gür sesin işitilmediği noktadan sonra mülkiyet hakkının bulunmadığı, her yerin miri arazi olduğu unutulmamalıdır. Şehir içinde elinden malını alamadığı şahsı padişahın sürgüne göndermeye hakkı var mı idi, yok muydu, mesele buradadır.

Hükümdarın şeriat kurallarıyla bağlı olduğunu söylemek de abartmalıdır. Bu kuralları uygulayacak olan ya da yorumlayacak olan şahısları da tayin eden padişahtır. Birçok hallerde şeyhülislam fetvasına başvurulduğu doğrudur. Fakat şeyhülislamı tayin eden de, dilediği gibi azleden de gene padişahtır.[1]

Doğrusu istenirse, ülke içinde kendisi dışında güç tanımayan ve hukukçuların egemenlik adını verdikleri unsur, doğu toplumlarında ve dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı devletlerinden daha önce kendini göstermiş bulunuyor. Fakat Batı toplumları, egemen devletler olarak meydana çıkmaya başladıkları zaman, beraberlerinde uzun yüzyılların sivil toplum unsurlarını, bireyciliği ve liberalizmi de beraber getirmişlerdir. Oralarda hiçbir zaman 'egemenlik', iktidarı elinde bulunduranın astığı astık, kestiği kestik olması anlamında alınmamıştır. Egemenlik kavramının vatanı olan Fransa'da -İngiliz hukuku böyle bir kavrama oldukça yabancıdır- 1789 Devrimi, egemenliği kraldan alıp, millete -fiilen burjuvaziye- verirken, İnsan Hakları Bildirisi'ni de dünyaya ilan ediyordu.[2]

Bizim toplumumuz tarih boyunca böyle bir serüven yaşamamıştır. Bizde hiçbir zaman birey-toplum ilişkisi, devlet-birey,

---

1) Bu münasebetle Türkiye'de çok tartışılan bir konuya da değinmiş olayım. Madem Türkiye devleti laiktir, din ile devlet ayrılmıştır, o halde din nasıl devlete karışmayacaksa, devlet de dine karışmamalıdır savı çok tutarlı görünüyor. Oysa bu, tarihin getirdiği devlet geleneğine tamamen ters düşmektedir.

Yukarıda da söylediğim gibi, şeriata bağlı denilen Osmanlı İmparatorluğu'nda bile dinin devlete karışmasından çok daha fazla, devlet dine karışmıştır. Din örgütleri devlet örgütü içinde ve onun denetiminde yer almışlardır. Hatta öyle görünüyor ki, yalnız Müslüman dini değil, imparatorluk içindeki diğer dinler de bir ölçüde devletin denetimi içinde olmuştur. Her birey bir dini cemaat içinde yer alıyordu. Rum, Ortodoks, Yahudi, Ermeni cemaati. Bu cemaatler içinde inanç birliğinin esas olduğu görülüyor ve şia (benzetme) yasaklanmış oluyor. Sabetay Sevi'nin Musevi dini içinde ayrı bir mezhep kurma girişimine, Yahudilerin şikâyeti üzerine devletin nasıl müdahale ettiğini düşündünüz mü?

2) Anayasacılar ve siyaset bilimcileri, burada söylediklerimi fazla basit, hatta yanlış bulacaklardır. Yeni çağların devleti, elbette ortaçağın gelişmiş bir sistemi olarak görülemez. Yeniçağla birlikte devlet ya da iktidar, çok daha totaliter, yani toplumun her katını, her bireyini kapsayan yeni bir mahiyet kazanmıştır. Bir bakıma Doğu tipi iktidar sistemine yönelmiştir.

devlet-toplum ilişkisi gibi sorunlar ne siyasetnamelerde söz konusu olmuştur, ne de bu ikiliğe dayanan bir toplum biçimi ortaya çıkmıştır. İktidar, onun altında reaya! Kuşkusuz böyle bir toplum ve devlet sistemi, daha eşitçi bir anlayışa neden olmuştur. Bu bakımdan çağdaş demokrasi eğilimlerine de uygun bir ortam hazırlamıştır. Ama birini tamamlayan, demokrasinin iki önemli unsuru da bize yabancı kalmıştır. Bunlar, bireycilik ve özgürlüktür.

Diğer yandan, ne sıfatla olursa olsun, iktidarı elinde bulunduranlar, bunu, Batı'dakinin aksine, bir işlev gibi görmemişler, aksine iktidarla aralarında, ilahi değilse bile mülkiyete benzer bir bağ görmüşlerdir.

İktidarı elinde bulunduran, tek meşruiyeti kendisi temsil ediyormuş inancında bulunduğu için, her türlü muhalefet, eleştiri, hatta uyarı, düzeni bozmak, yıkmak sayılmıştır. 'Düzeni bozan'ı yok etme gücünü sınırlayan her kural da bir felaket, devleti, yani kişisel iktidarı yok eden bir musibet sayılmıştır. Öyle sanıyorum ki, padişahlardan tutun da, hürriyet savaşı veren İttihatçılara, Demokrat Parti'ye kadar gelen, hoşgörüden yoksunluğun temellerinden biri, belki de en önemlisi işte bu Doğulu iktidar kavramı olmuştur. Kuşku yok ki, böyle bir iktidar kavramından kalkarak demokrasiyi gerçekleştirmeye olanak yoktur. Muhalefet, ara güçler -eskiden Batı'da feodal beyler, yahut aristokrasi, şehirler, korporasyonlar[3], vs., şimdi de dernekler, sendikalar, vs.- yani bir kelimeyle çoğulcu toplum, demokratik düzenin bir hukuki zorunluluğu olarak değil, sosyolojik tanımı olarak ayrılmaz parçalarıdır. Doğu tipi iktidar kavramının ikinci bir sonucu, Türk siyasal gelişmesinin devamlı bir unsuru ve de sorunu olan bürokrat-halk çekişmesi olmuştur. Hükümdar ya da iktidarı elinde tutan kişi, elbette ülkeyi tek başına yönetmiyordu. Biraz yukarıda sözünü ettiğimiz özel yetiştirilmiş bir bürokrasi, hükümdarın verdiği ölçüde devlet iktidarını kullanmada ortaklık ediyordu. Bu, bürokrasinin bir sosyal sınıf sayılıp sayılmayacağı tartışma konusu olabilir. Herhalde bunları ne burjuvazi, ne de aristokrasi saymak doğru olmayacaktır. Türk bürokrasi sisteminde babadan oğula ne servet, ne unvan, ne de

3) Lonca demiyorum, korporasyon diyorum. Çünkü bizdeki lonca sistemi ile korporasyonlar arasında çok fark vardır.

yetki intikal eder. Her yeni bürokrasi kuşağı, soyluluk, zenginlik gibi unsurlar dışında oluşur. Fransa'da ruhban *(clergy)* sınıfına benzer bir durumla karşı karşıya bulunuyoruz. Katoliklerde papazların evlenmesi yasak olduğuna göre, kilise, bütün personelini ruhban sınıfı dışından sağlamak zorundaydı. O bakımdan yetkilerde de, unvanlarda da herhangi bir irsi intikal söz konusu olamazdı. Bununla beraber Osmanlı bürokrasisi, Fransa'daki ruhban sınıfından da kaynağı açısından daha açık bir zümreydi. Kilise yüksek mevkileri çoğu kez büyük ailelerin din yolunu seçmiş evlatlarınca işgal edilmesine karşın, zaten en mütevazı ailelerin uzun sürede, yukarıda da söylediğimiz gibi, özellikle Türk olmayan unsurlardan seçilmiş bürokratlar, yükselmelerini kendi yeteneklerine ve tabii padişahın iradesine bağlamışlardı. Busbecq'in* Kanuni devrini anlatan mektuplarında, bu önemli gerçeğe işaret edilmiştir. Aile bağından ve sosyal sınıf bağından kopuk böyle bir bürokrasinin, ne feodalizmde, ne de kapitalizmde mevcudiyeti ve belli bir sınıfın hizmetinde olduğu söylenebilir. Bu haliyle bürokrasiye 'soyut sosyal sınıf' demek bilmem abartmalı mıdır?

Halkın içinden çıkan -fakat ondan ayrı bir zümre olan- bürokrasi bir yanda, toplum bir yanda; Türk devlet yapısı böylece ikili bir mahiyet gösteriyor: Hükümdar artı bürokrasi (yani, yöneticiler) ile halk (yani, yönetilenler). Eğer sınıfsal bir yapıdan söz edilecekse, denebilir ki sınıfsal çelişki, bu ikisi arasındadır. Burada halk deyimine toplumun bütün katmanları dahildir. Hepsi reayadır.

İster asker olsun, ister sivil olsun -uzun süre zaten böyle bir ayrım da mevcut olmamıştır- devletin bir parçası, daha doğrusu kendisi haline gelmiş olan bu bürokrasi, değişmeyen ya da değişmemesi gereken bir sosyal ve ekonomik yapıyı zorunlu buluyordu. Başka bir deyimle, böyle bir sınıf, belirli bir sosyal ve ekonomik düzene dayanıyordu. Bu düzen sürdüğünce ve dünya koşulları içinde geçerli olabildiğince, Osmanlı devletinde hem zenginlik, hem de huzur olabilmiştir. Düzenin dünya koşulları içinde geçerliliği kalmamasına karşın, bürokrasi etkisini sürdürdüğü zaman da toplum geri kalmaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorlu-

*) Ogier Ghiselin de Busbecq: Flaman asıllı Avusturyalı diplomat: 1555-1562. (derleyenin notu)

gu'nun, yeniçağlardan, Rönesans'tan başlayarak gelişen yeni dünya düzeni, yeni üretim biçimlerinin getirdiği sosyal sınıflar, bunlar arasındaki çıkar çelişmeleri, anlaşmalar, dengeler, dünya ticaretinin gelişme dönemini yaşamaya başlaması karşısındaki intibaksızlığında ve gerilemesinde belki de sürdürülmek istenen devlet yapısının da yeri olması gerekir.

Tabiatıyla, toplum, yüzyıllar boyunca aynı yerde kalmamıştır. Zorunlu olarak toprak mülkiyetinden tutun da, ekonomik ilişkilere kadar çok şey, Osmanlı ülkesinde de değişmiştir. Bürokrasi yahut devletlü da etkinliğini yitirmeye başlamış, yahut yönetilemez bir toplum ortaya çıkmıştır. Celâli isyanları, 'âyan ayaklanmaları' aslında devlet yapısı ile toplum yapısı arasındaki uyuşmazlığın bir sonucudur. Toplumda ortaya çıkan yeni güçlerle, devleti yönetenler arasında çıkan çelişki, çatışmalara dönüşmüştür. İlk ıslahatçılardan Koçi Bey'in eski düzenin bozulmasından şikâyeti ve vardığı sonuç ilginçtir. Koçi Bey, eski düzene dönülmesini öneriyordu. Gerçekten de, söylediğim gibi, devlet sistemi eski sosyal ve ekonomik düzen için geçerliydi.

Toplumdaki bütün değişmelere rağmen, Türk devlet sisteminde bürokrasi -yani, ayrı bir yönetenler sınıfı- geleneği devam etmiştir. Batılılaşma dediğimiz hareket de gene bu yönetici sınıftan gelmiştir. Ama ilginç olan, Tanzimatçılar bunu, toplumu yeni dünya koşullarına uydurmaktan çok 'devlet'i korumak için yapmışlardır. Yani devlet, gene toplumun veya onun sınıflarının oluşturduğu bir örgütlenme olarak değil, oldukça soyut bir varlık olarak görülmektedir.

Sonuç odur ki, devlete, topluma ne yön verilmesi gerektiği, her zaman, her devirde 'yönetici' sınıf tarafından saptanmakta ve uygulanmaktadır. Ankara valisi, rahmetli Tandoğan'a atfedilen bir söz bunun tipik bir göstergesidir. Rivayete göre komünistlik ya da sosyalistlikle suçlanan bir kişiye şu yanıtı vermiştir: "Size ne oluyor, eğer bu ülkede sosyalizm gerekiyorsa onu da biz yaparız."

Bu ikili toplum tipi, Cumhuriyet'te de devam etmiştir. Zaten Cumhuriyet'in yönetici kadrosu da sosyal kaynakları bakımından Tanzimatçılardan farklı değildir. 'Devlet' tarafından yetiştirilmiş kişilerdir. Çeşitli dönemlerde, yönetici sınıf ile toplum arasındaki ilişkiler bazen yöneticilerin toplumun gerisinde kalması, bazen de

onun ilerisinde yürümesi ve onu da peşinden sürüklemek istemesi biçiminde ortaya çıkmıştır. Bu nedenle de halk ile yöneticiler arasında önemli-önemsiz çekişmeler ya da çatışmalar çıkmıştır.

Biraz da uzayan bu açıklamalardan, kanımca demokratik düzen bakımından çıkarılması gereken sonuçlar şunlardır: Bizde sivil toplum ve bu sivil toplumun oluşturduğu bir devlet yapısı hiçbir zaman olmamıştır. Bireylerin birer atom gibi olduğu, aralarında organik bağlar bulunmayan birer numara neferi gibi sayıldığı bir toplum yapısından, demokrasiyi oluşturan bir çoğulcu toplum çıkarmanın zorluğu ortadadır. Sonuçlardan biri budur.

Osmanlıdan miras kalan bu ikili toplum tipi, bir başka açıdan da 1946 yılından beri siyasal yaşamımızda ve geçirdiğimiz bunalımlarda bugün de etkilerini sürdüren önemli bir etmen olmaya devam etmiştir.

Cumhuriyet'i kuranlar da yukarıdan beri sözünü ettiğimiz bürokratlardı. Elbette bu bürokratlar, Osmanlı dönemindekilerden farklı bir ideolojiyi temsil ediyorlardı. Milli mücadeleyi yapan kumandanlar kuşkusuz, ordunun Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki en değerli elemanları ve genç insanlardı, yeni bir siyasi felsefenin ve dünya görüşünün sahipleriydiler.[4] Bu görüş, bürokrasinin genç sivil kesiminde de benimsenmiştir. Cumhuriyet'in Atatürkçü doğrultuda çağdaşlaşma ideolojisini gerçekleştirenler bunlardır.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonunda 'demokratik' düzene geçmek kavgası verdiği zaman, toplumumuzda başta gelen çelişki -tek çelişki değil ama, başta gelen çelişki- işte bu halk-yönetici sınıf ya da zümre çelişkisiydi. Öyle sanıyorum ki, bu gerçeği yeterince göz önünde bulundurmazsak, Demokrat Parti olayına doğru bir teşhis koymak olanak dışı kalır. Çoğu kez, Cumhuriyet döneminin Türkiye'yi çağdaşlaştırma girişimi olmasından kalkarak, siyaset bilimcilerimiz Demokrat Parti'yi bu çağdaşlaşmaya karşı, toplumun bu çağdaşlaşmaya ayak uyduramayan katmanlarının bir tepkisi olarak görmek istemişlerdir. Bu nedenle de, Demokrat Parti gerici bir siyasal oluşumu, CHP ise ilerici bir siyasal düşünceyi temsil ediyor sayılmıştır. Daha sonra, Marksizmin ül-

4) Ama kaynakları bakımından, yahut mensup oldukları sosyal sınıf açısından eski bürokrasiyle aralarında fark yoktur. Hepsi genellikle mütevazı ailelerin parasız yatılı askeri okullarından yetişmişlerdir. Ne var ki, 'devleti kurtarma' girişimlerinde yeni bir ideolojiyi temsil ediyorlardı.

kemizde moda olmaya başladığı dönemde, bu ilericilik-gericilik terimlerine siyasal ve ekonomik bir içerik kazandırılmak istenmiş ve Demokrat Parti, burjuvazinin iktidara gelmesi olarak nitelendirilmiştir. Tabiatıyla, 1950'lerde önemli bir özel sektörden söz edilemeyeceği için de 'ticaret burjuvazisi' gibi kavramlarla durum açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu yakıştırmalar yanlıştır, yahut ancak bir ölçüde doğrudur. Siyasal kavgayı yapan ana temel, burada belirtmeye çalıştığım çelişkidir. 1946 yıllarının seçim kampanyasına ve seçim sonuçlarına, karşılıklı kullanılan sloganlara yüzeysel bir göz atmak bile bu gerçeği göstermeye yeterlidir. CHP'nin o günkü yöneticilerinden rahmetli Cevdet Kerim İncedayı'nın bir sözüyle Ankara Valisi'nin yukarıda naklettiğim sözü ne kadar birbirine benziyor. İncedayı, Demokrat Parti'yi değerlendirirken, "Ülkenin yönetimini Hasolara, Memolara mı bırakacağız," demişti. Yahut öyle dediği yazılmıştı. Bu söz, 'devlet'i, toplumu yönetmenin belli bir zümreye ait olduğunu pek güzel aydınlatmaktadır. Demokratlar ise, kendilerini şapkalıların değil, kasketlilerin temsilcisi olarak takdim ediyorlar, "ey kasketli kasketli" diye marşlar düzüyorlardı. Demokrat Parti hatipleri, "Onlar, yıllarca bu milletin sırtına bindiler, onları yerinden indireceğiz," gibi propagandalar yapıyorlardı. 'Onlar' sözü, herhalde olmayan aristokrasi için kullanılmıyordu. Doğal olarak burjuvaziyi de içermiyordu. 'Onlar', aslında anlatmaya çalıştığım 'yönetici sınıf'tır. Kuşku yok ki, Cumhuriyet döneminin sivil ve asker bürokratları yeni Türkiye devletini kurmakta, 1920'lerin sosyal tabakalaşmasından da yararlanmışlardı. Çağdaşlaşmayı ve partiyi 'Anadolu eşrafı'nın üzerine oturtmuşlardı. 'Bunlar' deyimine elbette bir ölçüde bu sınıf da dahildir. Ama meydanlarda 'onlar' diye nutuk atanlar arasında eşraftan olanlar da vardı.[5]

---

5) DP kurucularının, CHP içinde toprak reformuna karşı çıkarak işe başlamaları, DPyi büyük toprak sahiplerinin, ticaret burjuvazisinin, toplumdaki gerici elemanların partisi gibi göstermiştir. Kurucularının siyasi ve ekonomik düşünceleri ne olursa olsun, önemli olan seçmen kesitlerinin, yahut halkın bu partiyi nasıl gördüğüdür. Bu açıdan bakılırsa, ileri sürülen savların iki bakımdan yanlış olduğu kolayca görülecektir. Bir kez DP, en yüksek oy oranlarını Batı illerimizde elde etmiştir ve bu durum CHP'nin ortanın solu hareketine değin devam etmiştir. Güneydoğu'da ise CHP, öteki bölgelere göre daha yüksek oy almıştır. İstanbul'da Zeytinburnu ve eski adı Taşlıtarla olan Gaziosmanpaşa DP'nin oy depolarıydı. Kadıköy, Şişli (eski Şişli tabii) gibi seçkinlerde ise CHP ciddi bir kuvvet idi. O zaman Türkiye'nin adı bilinen toprak zenginlerinin ve büyükçe bir kısım tüccarların da CHP'li olduğunu söylemeye bilmem gerek var mı?

Gerçekte hareket, devlete ve devletlûya karşı bir başkaldırmadır. Bu başkaldırmaya, belli başlı bir sosyal sınıf öncelik etmediği için de ortaya ne burjuvazinin, ne de proletaryanın iktidarı çıkmıştır. 1950 seçimleriyle beraber Türkiye'de ilk defa, yönetenlerin yerine halkın modeli ve tercihleri parlamentoya yansımıştır. Bunu her yönüyle beğenerek söylemiyorum. Bir gözlem yapmaya çalışıyorum. Halkın modelinin iyi ya da kötü yanlarıyla 'yönetici' sınıfın modeline uymadığı açıktır. DP'nin iktidara gelir gelmez ezanın yeniden Arapça okunmasına izin vermesi, o zamanlar, demokrasiyi pek isteyen fakat genel oyun ne getireceğinin pek farkında olmayan seçkinler üzerinde bir balyoz etkisi yapmıştı. Oysa bunda şaşılacak bir şey yoktu. Çeşitli sınıfları ve eğilimleriyle toplum, kendi değer yargılarını uygulamaya koyuyordu. Arapça ezan gibi birçok konuda Demokrat Parti'nin en basit, en kolay, en demagojik yolları seçtiği söylenebilir. Ama bu, olayın çıplak gerçeğini ortadan kaldırmaz. Türkiye, ilk kez bir çeşit sivil topluma yöneliyordu. Yahut bir başka deyimle, halk şimdiye değin yabancısı bulunduğu iktidarı ele geçiriyor veya etkileyebiliyordu.

Bunun sonucu, bu kez seçkinlerin yeni iktidar modeline yabancılaşması olmuştur. Seçkinler, kendilerini aşan, kendi değer yargılarına ters düşen ve çağdışı saydıkları bu modeli bir türlü kabul edememişler, daha doğrusu böyle bir toplumda yerlerini ve işlevlerini saptayamamışlardır.[6] Bu nedenle, daha 1950'lerden başlayarak, Türkiye'de iktidarın sınırlanması sorunu bir seçkinler sorunu olarak ortaya çıkmıştır. Genel oydan çıkan bir iktidarın her şeyi yapamayacağı, çoğunluğun yetkilerinin de sınırlı bulunduğu, insan hakları, demokrasinin gereği olan basın özgürlüğü, üniversitelerin özerkliği gibi konular ortaya atılmaya ve bunların kavgası verilmeye başlanmıştır. Bir anayasacı olarak bu savların doğruluğundan kuşku duyduğum sanılmasın. Elbette ki bunlar demokrasinin vazgeçilmez öğeleridir. Demokrat Parti iktidarı ise, yukarıda sözü edilen Doğu tipi devletin bütün psikolojik gösterilerini de ortaya koymuştur. Kendi düşüncesinden başka doğru ta-

6) Demokrasiye geçişten itibaren, Türkiye'nin her yerinde mantar gibi camiler bitmeye başlamıştır. Bu olay karşısında Türk mimarının tepkisi sadece olumsuz olmuştur. Yeni bir cami modeli, yeni bir form ortaya konmuş mudur? Hayır, çünkü bu toplum olayı, Cumhuriyet'in kültüründe yer almıyordu. Bu nedenle de son yılların en büyük yapı faaliyetlerinden biri, gericilik, zevksizlik, bir kelimeyle kültürsüzlük gösterisi haline dönüşmüştür.

nmamış, her ayrı davranış ya da düşünceyi ihanet, devlete karşı bir isyan saymıştır. Böyle olunca da hoşgörülü bir çoğulcu siyasal toplum yerine, demokrasi yerine, ortaya sadece yönetimin el değiştirmesi olayı çıkmıştır. Ama 1950 sonrası kavgasını salt bu nedene dayandırmanın doğru olmadığını sanıyorum. Bu dönemde bir tapu memurunun partizanca sürülmesinden çok, bir genel müdürün atılması kavga nedeni olmuştur. Seçkinler, tutuklanan herhangi bir vatandaşın saçının tıraş edilmesine değil, gazetecinin saçlarının kazınmasına karşı çıkmışlardır. Kavganın soyut demokratik düzen kavgasından ve DP'nin keyfiliğine karşı olmaktan çok, gene demokrasinin besmelesi sayılması gereken genel oyun getirdiği 'sakıncalar'a karşı yürütüldüğünün en büyük kanıtı, 27 Mayıs'tan sonra İstanbul Üniversitesi'nde hazırlanan anayasa taslağıdır. Bu taslağın felsefesi aşağı yukarı şudur: "Genel oy uygarlık icabıdır ama, toplum hayatına, devlet hayatına pek de fazla karışmaması lazımdır. Bu nedenle de sınırlandırılmalıdır. Okuma yazma bilmez cahille bir ilim adamı, toplumu etkilemede aynı değerde sayılamaz! O halde 'seçkinlere' Anayasa ile 'seçkin' bir yer verilmelidir." İstanbul taslağı eğer kabul edilseydi, devletin mekanizmalarını işletmek için üniversitelerden öğretim üyesi görevlendirmek gerekecekti. İki Meclis'ten birinin seçmenleri de belli düzeyde öğrenim görme şartına bağlanıyordu.

Türkiye'de politikacı ve siyasal partilere karşı kuşkunun temelinde de seçkinlerin eğri doğru işleyen -ya da çoğu kez işlemeyen- genel oylu rejime karşı çekingenlikleri, yabancılaşmaları yatmaktadır. Daha aşağıda Türkiye'de politikacıların siyasal yaşamımızdaki olumsuz etkilerini göreceğiz. Ama kendilerine yöneltilen eleştirilerin asıl nedeni, genel oyla beraber toplum modelinin, toplumdaki sosyal güçlerce çizilmesi, modelin saptanmasında seçkin tekelinin bozulmasıdır.[7] Türk toplumunun bu çelişkili ya-

7) Bu satırları yazdığım sırada *Cumhuriyet* gazetesinin 29 Ağustos 1981 tarihli nüshasında Sayın Vedat Günyol'un bir yazısı çıktı. Bu yazıdan bazı kısımları buraya aktarıyorum: "Azınlık deyince, ilkten her ülkede, politikacılarca oluşturulan kamuoyuna ters düşenler geliyor aklıma... Sosyalist ülkelerde olsun, kapitalist ülkelerde olsun, politikacılarca oluşturulmuş, beslenmiş, kamuoyuna ters düşen, ama boyun eğmeyen insanlar azınlıktır, azınlık sayılmaktadır... Kimdir, kimlerdir mutsuz azınlık? Gelişmemiş ülkelerde aydınlar ve sanatçılar ve mutsuz çoğunluklar var. Politikacılara bel bağlamış, çıkar birliği etmiş, bilinçli bilinçsiz, onların dümen suyunda giden, günü gününe yaşamaktan öte bir şey düşünmeyen dilsiz bilgisiz kalabalıklar." Bilmem bu satırların herhangi bir yorumunu yapmaya gerek var mı?

pısı günümüze kadar süregelmiş ve gerçekte demokratik 'consensus'un kurulamamasının başlıca nedenlerinden biri olmuştur. CHP içinde 'ortanın solu' adı altında gelişen hareket başlayıncaya kadar, denebilir ki bu çelişkili durumun ülkemizde partileri de mevcut olmuştur. Basite indirgeyerek söylemek gerekirse, seçkin bürokrat yönetici akımını CHP teşkil etmiş, anarşik sivil toplum modelini de DP ve ondan sonra belli bir ölçüde AP savunmuştur. Bir kez daha belirteyim ki, burada DP'nin parti ve iktidar olarak savunmasını yapmıyorum. CHP veya temsil ettiği akım, çoğunluğun her istediğini yapamayacağını ve DP'nin demokratik kuralları çiğnediğini iddia ederken, soyut olarak ne kadar haklı idiyse, DP de milli iradenin karşısında hiçbir gücün olamayacağı sloganı altında devleti ve müesseseleri tahrip ederken o kadar haksızdı. Fakat bu kuramsal plandan, daha somut ve sosyolojik plana inersek, kavganın temelini daha iyi görmek olanağı doğacaktır. Yukarıda da belirttiğim gibi, 1950'de iş başına gelen ekibin mizacı, şahsiyeti ne olursa olsun, tabanında seçmen olarak toplumumuzun çok çeşitli elemanları bulunuyor ve bu elemanlar da düzenli düzensiz, meşru gayri-meşru özlem ve isteklerini devlet yönetimine koymak istiyorlardı. Toprak sahibi, topraksızı, işçisi, patronu, zengini, fakiri, hatta daha çok fakiri, örgütlenmemiş baskı grupları halinde, doğrultusu belli olmayan bir sel halinde ortaya çıkan siyasal iktidarı sürüklüyorlardı. Bu, yılların siyasal ve sosyal hiyerarşisine ve çerçevesine karşı bir isyan idi.[8]

Ne DP yöneticileri, bu bir çeşit sele doğrultu verebilmişler, ne de seçkinler -bürokratlar- bu yeni yaşama intibak edebilmişlerdir. O andan itibaren de Türkiye'nin devletlü-halk çatışması, bu kez tarafların yer değiştirmesiyle şiddetli bir şekilde su yüzüne çıkmıştır. Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana, devletin resmi siyasi ideolojisi cumhuriyet ve biçimsel unsurları açısından demokrasi olmakla beraber, tek parti dönemindeki bürokrasi, başka bir devlet modeline göre yetişmiş, böyle alışmış bir bürokrasiydi. Örneğin, kaymakamın karşısında onu dengeleyecek hiçbir siyasal güç hemen hemen mevcut değildi. Oysa şimdi, milletvekilini milletvekili yapan ilçe başkanları, ocak başkanları, bu yolla

8) 1950'ye gelirken bir hastanede yapılan kaba bir ankette, hekimlerin çoğunun CHP'li, odacı ve hastabakıcıların çoğunun DP'li olarak saptanması ilginçtir.

siyasal iktidarı etkiler hale gelmişlerdi. Gerçekten, demokratik bir yönetim biçiminde, halkın yönetimi etkilemesi elbette gereklidir. Yerel yönetimin önemi de buradan gelmektedir. Ama merkeziyetçi bir yönetimde, kanun hükümlerini de, idari düzeni de alt üst eden bu yeni güç dengesi, hele tek parti döneminde kaymakamın odasının yanından geçemeyen sade vatandaşın, şimdi ocak başkanı sıfatıyla odaya selamsız sabahsız girmesi, hukuk düzenindeki bozukluk bir yana, DP örgütü-bürokrasi arasındaki psikolojik ilişkinin ne olacağını göstermeye yeter sanırım. DP yöneticileriyse, yeni bir seçkinler ve bürokrasi felsefesini ortaya koymaya çalışacağı yerde, giderek artan bir şekilde, toplumun seçkinlerine ve onların bulunduğu müesseselere karşı savaş açma yolunu tutmuştur. Rahmetli Adnan Menderes'in üniversite hocalarına 'kara cüppeliler' demesi, "Ben orduyu yedek subaylarla da idare ederim," sözleri, memurları teşkilat emrine alma, hukuk yollarını kapama, hâkimlerin güvencelerini kaldırma birbirini kovalamıştır. Bütün bunlar, genel oyla beraber, beklemedikleri ve değer yargılarını alt üst eden yeni toplum karşısında tedirgin olan seçkinleri daha da bilemiştir.

Kuşkusuz ki, aydınlar ve bürokratlarla DP'nin arasını açan, sadece dünya görüşlerindeki farklılık değildi. Bu kavganın ekonomik tabanı olduğu da unutulmamalıdır. Türk bürokrasisi, yalnız devlet içinde sosyal hiyerarşide üstün yeri olan bir zümre değildi. Aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı içindeki enflasyonla bir miktarını kaybetmiş olmasına rağmen, Türkiye'nin o günkü koşulları içinde nispeten iyi bir maddi yaşama sahip bulunuyordu. Ülkemize genel oy sistemiyle beraber gelmiş olan ve ileride inceleyeceğimiz, politikada 'kolay yol' yöntemi, seçmen ağırlığı olarak da sınırlı olan seçkinlerin sivil ve asker bürokratlar kesiminin, mali olanaklarını devamlı azaltmıştır. Devletin ve yönetici sınıfların etkisinden kurtulan toplumda, iyi yaşama, pek fazla hesap kitap yapmadan tüketme yarışına bürokrasi katılamamıştır. Bu da, genel oydan çıkan iktidara karşı bir başka husumet unsuru olmuştur.

Bu çekişmenin sonunda vardığımız birinci aşama, 27 Mayıs hareketi olmuştur.

Burada şu gerçeği özet olarak vurgulamak istiyorum: Tarih içinde Türk toplumunda ne birey-toplum ilişkileri, ne toplum-devlet ilişkileri, Batı ülkelerinde adına 'demokrasi' denen rejime ulaşımdaki yollardan ve biçimlerden geçmiştir. Bundan ötürü de demokrasinin bizde bir geleneği yoktur, tersine tarihin sürüklediği gelenekler, böyle bir rejimin gerçekleşmesini güçleştirici öğeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'nin Ekonomik Durumu ve Demokrasi

Bundan önce, çoğu kez bizde sanıldığının tersine, Batı'da bugün demokrasi diye tanımladığımız rejimin gerçek mahiyetini 19. yüzyıldaki çekişmeler, çatışmalar sonucu olarak, belki de 20. yüzyıl başlarında almış olduğuna değinmiş ve bu rejimin başarısını da Batı toplumlarının büyüyen zenginliğine bağlamıştım. Bir başka deyimle, siyasal kavganın toplumdaki zenginliğin bölüşülmesi kavgası olduğunu söylemiştim.

Burada başka bir ilginç gözleme de değinmek isterim. Batı ülkeleri, hangi nedenlerle olursa olsun ekonomik sorunları, büyük kitleler için kabul edilebilir bir biçimde çözemediğinde, demokratik rejim de belli ölçüler içinde bunalıma girmiştir. Belki bu gözlemi daha da genişleterek şunu da söyleyebiliriz: Batı toplumlarında belli bir anda hayati bir sorun, yürütücüleri tarafından çözülemiyorsa, o sorunla karşı karşıya kalan toplumda siyasal rejim bunalıma girmektedir ve bu sorunların başında da ekonomik sorunlar gelmektedir. Kuşkusuz ki bu sözlerimle demokrasinin bunalımları çözemediğini söylemek istemiyorum. Demokratik rejim dışındaki rejimlerin o sorunları çözebilme olanağının da demokrasiden daha fazla olduğunu hiç sanmıyorum. Kaldı ki, Polonya'da son yıllarda meydana gelen olaylar, baskılı, tek partili bir komünist rejimin de aynı sorunlarla karşılaştığı ve onları çözemediği zaman, bunalımlara düştüğünü kanıtlamıştır.* Ne var ki, çok büyük bir dış gücün dolaylı ya da dolaysız etkisi belki bir süre onu ayakta tutabilmektedir. Burada bu sorunları derinleştire-

*) Bu bölüm 1981 yılında Polonya'da Dayanışma hareketi sürerken kaleme alınmıştır. (derleyenin notu).

cek değilim. Ama sırası gelmişken şu kadarını da söyleyeyim. Birinci Dünya Savaşı'ndan çıkıldığı zaman, eskiden beri mevcut, ya da Çekoslovakya gibi yeni kurulan devletlerin hemen hepsi demokratik rejimle işe başladıkları halde, savaş sonrası ekonomik sorunlar ve 1930 ekonomik bunalımı sonunda Avrupa'da pek az demokratik ülke kalmıştı.

İkinci ilginç nokta, bugün kibar dilde 'gelişmekte olan ülkeler' ve genellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlığına kavuşan ülkelerin hiçbirinde, anayasalarında ne yazılırsa yazılsın, bizim anladığımız açılarda bir demokrasi mevcut bulunmamaktadır. Bilindiği gibi 'gelişmekte olan ülkeler' demek, açık seçik fakir ülkeler demektir. Bugün Türkiye ve Hindistan hariç, fert başına milli gelirin 2.000 dolardan aşağı olduğu ülkelerin hiçbirinde liberal demokrasiye rastlanmamaktadır. 2.000'den aşağı diyorum, bunun nedeni, henüz diktatörlükten çıkmış olan Portekiz'dir. 3.000-4.000 dolar arasında olan İspanya ve Yunanistan'ı da bir yana bırakacak olursanız, Avustralya'dan Kanada'ya kadar demokratik ülkelerin fert başına düşen ulusal geliri 7.000'in üstündedir.* O halde zenginlikle demokrasi arasında bir ilişki kurabilir miyiz? Daha doğru bir deyimle, demokrasinin ancak zengin ülkelerin uygulayabildiği bir rejim olduğunu söyleyebilir miyiz?

Hemen belirteyim ki, bu verdiğimiz rakamlar son yılların rakamlarıdır. Elbette 19. yüzyılın başlarında söz konusu ülkelerin zenginliği bu düzeyde değildi. Fakat o çağda herkese bir oy hakkı tanıyan bir demokratik rejim de mevcut değildi.

Bilindiği gibi 19. yüzyıl, endüstri devriminin ve kapitalizmin geliştiği çağdır. Burada bu devrimin ekonomik irdelemelerini yapacak değilim. Ama Batı'nın bugünkü demokrasisini anlamak için bu gelişmenin mahiyetine kısaca değinmek gerekecektir. 19. yüzyıl başlarında kapitalist ekonomi, sermaye birikimini ve yatırımı, bol ve örgütsüz işgücüne hemen hemen bir lokma bir hırka vererek sağlamıştır. Liberal bir iktisatçı olan Keynes, bu çağı şöyle anlatmaktadır: "19. yüzyıl Avrupa'sı ekonomik ve sosyal açıdan, sermaye birikimini sağlayacak bir biçimde örgütlenmişti. Toplum yapısı,

*) Rakamlar yazarın bölümü kaleme aldığı 1981 yılına aittir. (derleyenin notu)

gelir artışını, onu en az tüketebilecek bir sosyal sınıfın eline doğru yönlendiriyordu... Gerçekte, çağın başlıca niteliği olan bu eşitsizliktir ki, geniş sermaye birikimini ve teknik gelişmeyi sağlamıştır." Bu dönem, sanayiyle beraber genişleyen ve çoğalan işçi sınıfının çoluk çocuk, yarı aç yarı tok, gece gündüz çalıştırıldığı çağ olmuştur ve ülkesine göre çok ya da az kavgalı sınıf çatışmalarıyla geçmiştir. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren işçilerin örgütlenmesi, direnmesi ve oy hakkının da genişlemesi, toplumda gelirin dağılımı sonucunu ortaya çıkarmıştır.

19. yüzyılda sermaye biriktirmenin ve kalkınmanın yolunun büyük kitlelerin fedakârlığı, hatta açlığı pahasına sağlanması yalnız kapitalizme özgü bir olay değildir. Geri kalmış bir ekonomiden ileri sanayi toplumuna geçmek isteyen her ülke, tüketiminden kısarak yatırıma kaynak aktarmak zorundadır. Komünist Rusya'nın da sanayileşmek için yaptığı bu olmuştur. Aradaki fark, biriktirilen sermayenin özel kişilere veya topluma (devlete) ait olmasından ibarettir.

İşte, gelişmekte olan ülkelerde demokrasinin dramı bu noktada başlamaktadır. İster kamu sektörüne ait olsun, ister özel sektöre ait olsun sermaye birikimini, yani özveriyi esas alan bir kalkınmayı bütün vatandaşların oylarıyla sağlamaya olanak var mıdır? Demokrasi, zorunlu olarak gelirin adil dağılmasına doğru, daha açıkça tüketime doğru yönelmektedir. Kıt kaynakları üretime değil de tüketime yönelttiğimiz zaman ise, kalkınma iddialarını frenlemek gerekmektedir. Kaldı ki, çağımızda kitlelerin daha iyi yaşama arzusu, ekonomideki büyümeden de hızlı olarak gelişmektedir. Bütün bunlar, ister devlet eliyle, ister özel sektör eliyle, ister karma ekonomi yoluyla kalkınma düşünülsün, sermaye birikimi sorununu ortada bırakmaktadır.

Kuşku yok ki, bugünün dünyasında uluslararası ilişkiler ve kuruluşlar bir ülkeyi yalnız kendi kaynaklarıyla kalkınma zorunda bırakmıyor. Çağdaş ekonomi bilimi de yeni yollar açmış olabilir. Ama bunlar gene de kaynaklar sorununu kökünden çözücü değildir.

Türkiye de, demokratik yaşama girdiğinden beri bu sorunla karşı karşıya kalmıştır. 1946 öncesinde büyük kitlelerin ekono-

mik hayatta söz hakkı yoktu. O nedenle de, isabetli isabetsiz, ekonomik politikanın saptanması, genel oyun dışında cereyan ediyordu. Gerçek genel oyun kabulüyle beraber tamamen yeni bir durum ortaya çıkmıştır. Alınacak veya alınmayacak kararlarda seçmen kitlelerinin ağırlığı hissedilmeye başlanmıştır.

Kültür Değişikliği

Demokratik rejimin belli bir insan ve toplum modeline, bu toplum modelinin yüzyıllar boyu gelişmesine bağlı olduğunu ve bu modelin Türk toplumunun geleneksel yapısında bulunmadığını söylemiştim. Bu tersliğin dışında Türkiye'de özellikle Cumhuriyet'le beraber hızlanan ve bir devrim niteliği kazanan çağdaşlaşma ve Batılılaşma da toplumumuzda zaman zaman suyun altında kalan, zaman zaman da su yüzüne çıkan gerginliklere neden olmuştur. Türkiye'nin Cumhuriyet döneminde çağdaşlaşmada varmış olduğu aşama inanılmaz bir şeydir. Bunun büyüklüğü, İslam kültür topluluğu içindeki ülkelerin bugün bile karşı karşıya kaldıkları sorunlar göz önünde bulundurulduğunda daha da azametli görünmektedir. Sosyalist Cezayir, tek karılılığı kabul edememektedir. Oysa bugün, Anadolu'nun en küçük köşelerinde kadın avukatlar, doktorlar vardır ve hiç de yadırganmamaktadırlar. Otomobille yaptığı bir Afganistan gezisinden dönen bir Fransız arkadaşımın dediği gibi, Avrupa Türk sınırından başlamaktadır.

O halde Türk toplumunda, özellikle demokratik düzene geçtiğimizden bu yana, bu temel ortaklığa rağmen gittikçe şiddetini artıran bölünmenin ve siyasal-toplumsal bunalımların kaynakları nedir, bunları açıklamaya çalışacağım.

Daha önce de belirttiğim gibi ('consensus' bahsi) demokratik düzen, zorunlu olarak bir toplum içinde ayrılıkların, ayrı çıkarların, ayrı fikirlerin çatışmasına dayanır.

Cumhuriyet döneminin siyasal yapısı bakımından bazı özelliklerini belirtmeden, çok partili yaşamımızın sorunlarını anlamaya olanak yoktur.

Türk toplumunun yukarıdan alınan bir kararla çok partili siyasal hayata geçmesini sağlayan özelliklerin başında, tek parti yönetiminin siyasi ideolojisi gelir. Bu ideoloji, çoğulcu demokrasi ideolojisi olmuştur. Milli mücadelenin bayrağını milli irade teşkil etmiş, Cumhuriyet'in okullarında verilen siyasi eğitim de millet egemenliği olmuştur. Türkiye'de tek parti sisteminin zorunlu sonucu, seçime dayalı çok partili hayattır. Çünkü Cumhuriyet'in yetiştirdiği aydın kuşaklar, çok partiye dayanan demokratik rejimin özlemi içindeydiler. Buna birçok Batılı bilgin de işaret etmiştir.

Diğer taraftan, tek partiye rağmen, siyasi sistemin çoğulcu demokratik felsefe üzerine kurulmuş olması karşısında, Cumhuriyet'in toplumu çağdaşlaştırma, Batılılaştırma politikasının gerektirdiği kadrolar, İstiklal Savaşı'ndan beri iktidarı genellikle iki kategori üzerine oturtmuştur. Bunlar, bürokratlar (aydınlar) ve Anadolu eşrafı olmuştur. CHP'ye dönüşen Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin ana unsurunu bu eşraf teşkil ediyordu. Cumhuriyet'in çağdaşlaşma politikasına en yakın sosyal sınıf da buydu. Aynı yatkınlık, aydın-bürokratlar için de söz konusuydu. Hatta daha doğrusu, topluma getirilmek istenen yeni sosyal hayat ve yeni değer yargıları, aydın-bürokratların görüşleri olurken, Cumhuriyet yönetimi, eşrafın yardımıyla aydın-bürokratların yönetimi olmuştur. Bu yönetimde toplumun diğer sınıfları, halk yoktu.

1946'dan itibaren, genel oyla birlikte Türkiye'de sosyal güçlerin dengesi değişmiştir. Ortaya çıkan yeni Türkiye, ilk önce demokrasiyi büyük bir arzuyla bekleyen aydın-bürokratları şaşırtmıştır. Büyük halk kitleleri-köylüsü de, ticaret burjuvazisi de, esnafı da vesaire aydın-bürokratların dünyasından başka bir dünyayı gerçekleştirmek istemişlerdi. O andan itibaren, siyasi iktidar ile devletin önemli noktalarını işgal eden aydın-bürokratlar arasında çekişme başlamıştır.*

1950'den itibaren Türk demokrasisinin en büyük hastalığı olan 'kolay yol', kimseden bir şey istemeden, herkese bir şeyler verme eğilimi, bu çatışmayı daha da büyütmüştür. Türk bürokra-

*) Buraya "Bürokrasi ve Demokrasi" başlığı altındaki kısmın ekleneceği yazar tarafından belirtilmiş. Böyle bir kısma rastlanmadı. (derleyenin notu)

sisi, yalnız devlet içindeki sosyal hiyerarşide önemli yer almıyor, aynı zamanda ülkenin o günkü ekonomik imkânları içinde de nispeten iyi bir gelir seviyesine sahip bulunuyordu. DP'nin politikası ise her iki planda da, sosyal ve ekonomik planda bu seviyeyi tahrip etmiştir. Çekişme arttıkça da Demokrat Parti hırçınlaşmış, idarede partizanlığı artırmış, memurlar üzerine baskı kanunları çıkarmış, teşkilatın emrine alma, hâkimlerin teminatını kaldırma, üniversiteye hücum birbirini kovalamıştır.

Buna bir de İnönü ile DP yöneticileri arasındaki çekişme eklenecek olursa, bizi 27 Mayıs'a getiren nedenleri anlamak kolaylaşır.

Türk siyaset hayatının bugün de devam eden büyük ve öldürücü hastalığı, 1950-1960 döneminde bütün arazlarını ortaya dökmüştür. Bu hastalık, farklı düşünenlerin abartılarak kamuoyuna sunulması, siyasi rekabetin siyasi husumete, hatta kişisel husumete dönüştürülmesidir. Burada 1946-1960 arasının siyasal kavgalarını kısa da olsa anımsatmak olanak dışıdır. Türkiye'nin şimdi 45 milyonu aşmış olan nüfusu içinde, yarısından çok fazlası o dönemi de bilmemektedir. Üniversitelerimizde siyasal bilimler için dünya kadar para sarf ettiğimiz halde, hocalarımız da nedense bu konularla ilgilenmezler. (Zaten siyasal yaşamımızın hiçbir sorunuyla ilgilenmezler ya!) Ben burada sadece genç kuşaklar için şunu söyleyeyim: Bu dönem de daha sonraki dönemlerde olduğu gibi mitingler, husumet antları, liderlerin birbirlerini suçlaması ile geçmiştir.

Biraz önce, bugünkü toplumumuzu yapan unsurlardan birinin Müslümanlık olduğunu söylemiştim. Laik devletin de aynı zamanda bir unsur sayılması ilk bakışta bir çelişki gibi görülebilir. Oysa bunlar birbirini tamamlayan unsurlardır.

Ulusal kültürün bir parçası olarak din ile din kurallarının devlet eliyle topluma uygulanması başka başka şeylerdir. Avrupalılar, bugünkü uygarlıklarını meydana getiren unsurların Roma-Yunan uygarlığı ve Yahudi-Hıristiyan uygarlığı olduğunu söylerler. Oysa bu ülkelerde de devlet laiktir. Ama o toplumlara bin yılı aşkın Hıristiyanlık uygulaması belli bir yaşam biçimi vermiştir. Kültür unsuru olarak din budur. Bunun gibi, Anadolu toplumu

da bin yılı aşkın bir süredir Müslümanlıkla kaynaşmıştır.[9] Laiklik, bu kültür birliğinin, şeriat veya mezhep kavgalarıyla bölünmesini önleyen en önemli aşamadır.

Özet olarak şunu söyleyeceğim: Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı devletinin Anadolu topraklarında bin yıldan beri oluşan toplumunun mirasçısı olarak insanlarının beraber yaşama iradesinin en yüksek düzeyde olduğu bir birlik teşkil etmektedir. Atatürk'ün millet anlayışı bunu daha da güçlendirmiştir.[10]

27 Mayıs öncesine geldiğimizde, özetle durum şuydu: Bir yandan aydın-bürokratlarla, Demokrat Parti iktidarı arasında gittikçe büyük uçurumlar açan çekişme, Menderes'in üniversite hocalarına kara cüppeliler demesi, vs., diğer taraftan karşılaştığı sıkıntıların nedenini muhalefete yükleyip elindeki yetkileri artırmaya çalışan bir iktidar, siyasal hayatımızda 'consensus'dan eser bırakmamıştı.

---

9) Bugün belki çok küçük bir azınlık bir yana bırakılacak olursa, içimizde bir defa namaz kılmamış, hiçbir dua bilmeyen bir bireye bile dinini sorarsanız 'Müslüman' olduğunu söyleyecektir. En alafrangalarımızın bile cenaze namazı kılınmadan gömüldüğü görülmemiştir.

10) Buna, basit gibi görünen bir örnek olay göstereceğim: 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan bir süre sonra, Mersin'den feribotla Kıbrıs'a gidiyordum. Bir görevli bana gelerek vapurda şehit babaları olduğunu ve beni görmek istediklerini söyledi. İlk aklıma gelen, bazı sorunları olduğu ve benden çözülmesini isteyecekleri oldu. Gelsinler dedim. Geldiler. Siirtli idiler. Doğru dürüst Türkçe bilmiyorlardı. Ne istediklerini sordum. Elimi öpmeye geldiklerini söylediler. Allah razı olsun beyim dediler. Gittiler. Neden Allah razı olacak? Çocuklarının ölümüne yol açan bir harekâta karar veren bir hükümetin üyesiyim. Evlat acısını bastıran bu mutluluk, bu teşekkür, belki oğlunun şehit olarak cennete gittiğindendir. Bunu bağnazlık sayanlar bulunabilir, öyle sayılacaksa, herhangi bir ideal -vatan sevgisi, sınıf bilinci- için ölmek bağnazlık sayılacak demektir. Burada önemli olan, etnik açıdan Kürt olan vatandaşların Türkiye devleti uğruna ölmeyi makbul bir şey saymaları. Milli birliği, 'consensus'u sağlayan bu olduğu halde, bazı ırkçıların illa ki Kürt asıllı millet bireylerini de illa Orta Asya'dan gelen Türk ırkı içine almaları, bunun bilimsel komikliği bir yana, toplumsal 'consensus'u parçalamanın en kesin yoludur. Çünkü 'Orta Asya'dan gelme', Anadolu'da birleştirici değil, ayırıcı bir kıstastır.

1. BÖLÜM

TEK PARTİLİ DÜZEN VE CHP

KURTULUŞ SAVAŞI'NIN NİTELİĞİ ÜZERİNE TARTIŞMALAR*

Özgürlüğü, insanın doğayla ilişkileri açısından görmek, önemli bir sorun, tabiri caizse metafizik önemli bir sorun, felsefi bir mesele ve Ümit Başer'in değindiği kısım dikkate alınmak kaydıyla katılacağım bir düşünce. Hiç şüphe yok ki insanın doğayla ilişkisi veya doğayla mücadelesi özgürlüğün önemli bir dalını oluşturuyor. Yalnız Ümit Başer'in de değindiği gibi, bu soyut insanın,

*) Demokratik Sol Düşünce Forumu'ndaki konuşma: "Türkiye'nin Yapısal Analizi", 1971. Demokratik Sol Düşünce Forumu'na katılanların tam listesi şöyledir: Uğur Alacakaptan, Orhan Aldıkaçtı, Şevket Süreyya Aydemir, Deniz Baykal, Ali Bahadırlı, İsmail Cem, Bülent Ecevit, Fahrettin Ali, Ali Gevgilili, Turan Güneş, Gülten Kazgan, Haydar Kazgan, Saim Kendir, Kenan Keleş, A. Taner Kışlalı, Metin Kutlay, Ergun Özbudun, Ali Sirmen, Taner Timur, Duran Taraklı, T. Zafer Tunaya, H. Sami Türk, Yüksel Ülken, Haluk Ülman, Besim Üstünel, Nurettin Yıldırım, A. Naki Yücekök, Yusuf Ata Arıak, Ümit Başer, Semih Eryıldız, Süleyman Genç, Nail Gürman, S. Karacalıoğlu, Atıf Uğurlu, İsmet Giritli.

yahut âdemoğlunun doğayla mücadelesi şeklinde tecelli eden bir özgürlük kavramıdır. Ama insanı herhangi bir yaşayan varlık kategorisi gibi bir yaratık olma dışında, ayrı ayrı Ahmet, Mehmet, Hasan, Hüseyin diye de tanımlamak lazım geliyor. Burada bu eksiklik var. Ümit Başer bu konuya değindiği için ben fazla üzerinde durmayacağım.

Sayın Şevket (Süreyya) Aydemir, üç önemli fırsatın kaçırıldığına değindiler. Milli Kurtuluş Hareketi'nde aşağı yukarı hepimiz mutabıkız; yeni bir düşünceyle yürüdük. Gerçekten bu konuyu uzun boylu tartışmadık. Fakat sanıyorum ki, bunun tanımlanmasında Türkiye için mutabakata varsak bile, ondan sonraki aşamaları, fırsatları değerlendirirken galiba böyle bir tanıma da gereksinim olacak. Bu tanımı iyice yapmadan ondan sonraki fırsatların, kaçırılıp kaçırılmayacağı da iyice anlaşılmayacak. Biz Türkiye'nin Milli Kurtuluş Hareketi'ni bir miktar soyutlaştırıyoruz sanıyorum. Oysa, benim kanımca Türkiye'de Milli Kurtuluş Hareketi'nin en büyük niteliklerinden biri hukuki niteliğidir. Yahut diğer bir deyimle, Milli Kurtuluş Hareketi'ni yapanlar hukuki anlamda bağımsızlığını kaybetme tehlikesi karşısında, 'Türkiye'nin ve Türk milleti'nin geleceği için savaşa girmişlerdir. Buna bir iktisadi kurtuluş hareketi niteliğini vermek bana abartılı görünüyor. Gerçekten Türkiye'nin hukuki anlamda bağımsızlığını kazandıktan sonraki yönetiminde, her ne kadar ülkedeki birçok yabancı şirketlerin tasfiyesi yoluna gidilmişse de bu imtiyazlı şirketlerin kapitülasyonlar gibi gene hukuken nitelendirilebilecek bir statü içinde olmasından ötürü olmuştur. Ama bu, Türkiye'nin ekonomik etkileri bakımından dış sermayeyi istemediği gibi bir sonuca vardırılmamalıdır. Nitekim Türk hükümeti, Osmanlı Bankası'ndan para istemiştir, fakat kapitülasyonlar gibi hukuki anlamda bir taviz istendiği için, buna razı olmamıştır. Tekrarla, bu yabancı sermayenin ekonomik açıdan Türkiye için zararlı olacağı, yahut da Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yapısında istenmeyen etkiler yapacağı için, reddedilmiş değildir. Nitekim Teşviki Sanayi Kanunu ile Türk hukuku içinde değerlendirilmek şartıyla birtakım tavizler verilmesi pekâlâ öngörülmüştür.

Bu açıdan bağımsızlık savaşında kullanılan deyimler ne olursa olsun, emperyalizme karşı savaş, işte, 'boyunduruk altındaki milletlerin figanı' vesair sözleri, daha ziyade sanıyorum, bu anlamda görmek lazımdır. Sömürgeler de, her türlü iktisadi tanımlamalar dışında, hukuki bakımdan metropollere bağlı ülkelerdi. Bu bağımsızlık anlayışını Milli Kurtuluş Savaşı'nı değerlendirirken gözden uzak bulundurmamak gerekir. Bunun başka bir özelliği de şudur: Milli Kurtuluş Savaşı'nın üzerine bir sistem veya sol bir politika kurulmak istendiğinde, birtakım çelişkilere yahut gerçeğe uymayan sözlere başvurmak zorunda kalıyoruz. Milli Kurtuluş Savaşı'nı sivil-asker bürokratlar ve eşraf yaptı. Oysa, bu sivil ve askeri bırakıyorum, Türkiye'de uzun süreden beri Batı kapitalizmi ile onların Türkiye mümessili olan bu ticari burjuvaziyle ilişkileri vardı. Binaenaleyh, bunların iktisadi bağımsızlık savaşı gibi bir savaşa girmesi için de hiçbir neden mevcut değildi. Kaldı ki, o zaman iktisadi anlam taşıyan bir bağımsızlık savaşını yapmış bu gibi sınıfların, bugün de böyle bir iktisadi bağımsızlık savaşma girmelerinin bir nedeni olması gerekir. Bu nedeni bulmak mümkün değildir. Bir neden var; demin de dediğim gibi, hukuki anlamda bir bağımsızlık savaşı söz konusuydu. Bu, başka bir şeyi daha aklıma getiriyor. Bu gibi savaşlarda hiç de uluslararası sınıf ittifaklarının söz konusu olmaması, hatta pekâlâ bir milletin, bir toplumun belli bir sınıfının kendi benzeri olan bir sınıfla da mücadeleye girmesi, imkân dahilinde olabiliyor. Sözcüklerden de büyük tartışmalara girmek istemiyorum. Eşraf diyelim, yahut Türkiye'de yeni belirmeye başlayan ticaret burjuvazisi diyelim, olay, bu Batılı Türkiye'nin bağımsızlık savaşında böyle bir planda örneğini gördüğümüz gibi, pekâlâ Avrupa'nın kapitalist devletlerinin, sömürülen işçi sınıfının olmaması gibi vakayı yahut hiç de onların farkına varmaması gibi vakayı gözümüzün önüne koyuyor.

Kurtuluş Savaşı'nı böyle niteledikten sonra, sanıyorum ki, Türkiye'nin ondan sonraki sosyal ve ekonomik yapısında fırsatların kaçırıldığından söz etmek de biraz daha zorlaşacaktır. Milli Kurtuluş Savaşı eğer bu birtakım soyutla yapılmadıysa, ortaya çıkan yeni hukuki devletin birtakım iktisadi ve sosyal temellere oturması beklenemeyeceği de kendiliğinden ortaya çıkar. Çünkü

Milli Kurtuluş Savaşı, böyle yeni bir sosyal yapı kurmayı zaten öngörmemişti. Bu itibarla 1924 Anayasası'nda belli bir ekonomik ve sosyal felsefenin yankısını bulmamasından ötürü uzaklaşılmış değildir. Tam tersine, o güne kadar sürdürülen siyasal eylem, Milli Kurtuluş amaçları arasında böyle bir şey olmadığı içindir ki 1924 Anayasası'nda da böyle bir yansıma görülmemektedir.

Türkiye, 1924 Anayasası'yla bir fırsat kaçırmadı. Türkiye'nin 1924 Anayasası'nın daha önceki geçirdiği zamanın veya geçirmekte olduğu yolun bir aşaması olduğu kanısındayım. Bu böyle olmasaydı bile, sanıyorum 1924 Anayasası'na birtakım ekonomik ve sosyal tedbirler gibi bir felsefenin konmuş olması, bir geçerlilik veya etkenlik kazandırmazdı.

İkinci olarak Aydemir, Serbest Fırka olayını da, bu konu açısından değerlendirmeye çalıştı. Ben de Serbest Fırka açısından değerlendirmeye çalışacağım. Zannediyorum siyaset bilimcilerin kabul edecekleri bir olay, bir gerçek vardır. O da şudur: Çok defa büyük kitleleri harekete getiren gerçek nedenlerle politika adamları tarafından bu hareketleri uyandırmak için kullanılan formüller aynı şeyler olmayabilir. Yahut diğer bir deyimle, Serbest Fırka Türkiye'de daha liberal bir ekonomik düzenin savunucusu olarak ortaya çıkmış olmakla beraber, (şimdi burada tahlili çok uzun zaman alacak nedenlerden ötürü) diğerlerinin liberal bir doktrin önermeleri yerine, devletçi bir doktrin, yahut diyelim sosyalist bir doktrin önermeleri halinde, Türkiye'de daha az alaka, daha az ilgi çekecekti diyemiyorum.

Tam tersine, (1930 yıllarında, ben o zaman sekiz yaşındaydım, tahmin edersiniz ki sekiz yaşında bir kişinin büyük bir siyasal düşüncesi olamaz, kendi ailem koyu bir Halk Partili olmakla beraber, kendim Serbest Fırka'yı tuttuğum için, şimdi belki de bilmediğim bir psikolojik nedenle savunuyor gibiyim ama işin şakası bir tarafa bırakılacak olursa), bana öyle geliyor ki, Türkiye'deki bütün siyasal hareketlerin temelinde kurulu iktidar düzenine karşı olmak gibi başka sosyolojik nedenler, faktörler mevcuttur.

Yalnız bunların liderler tarafından dile getirilişinde veya formüle edilişinde bazen bir çelişki doğmaktadır. Bunun böyle olabilmesi ihtimalini Taner'in (Timur) bazı sözleri ortaya koyuyor.

Özellikle Türkiye'de devlet eliyle yürütülen politikanın bile kaynaklarının belli sınıflar üzerine yıkılmış olması, belki de Serbest Fırka'nın ülkemizde gelişmesinin nedenidir (ki ben o zaman çok küçüktüm ve hayal meyal hatırlıyorum, Serbest Fırka macerasını burada hatırlayan arkadaşlar çok azdır). Aslında Serbest Fırka kısa bir zaman içinde Türkiye'de mevcut iktidarı sarsabilecek bir genişlik kazandı, çünkü irticayla beraber hareket etmeye başlamıştı. Dinci bir düzende, liberal bir düzen öneriyorlardı; halk onların peşinden gidiyordu. "O halde halk, liberal ve dinci bir düzen arzu ediyordu. Bu düzen Türkiye için geçerli bir düzen olmadığına göre, demek ki halk da kendi yararına bir düzenin değil, kendi zararına bir düzenin peşinden gidiyordu." Böyle bir ideoloji, böyle bir mantık silsilesi çok defa Türkiye'deki siyasi partileri değerlendirirken, bizi yanlış yerlere götürebiliyor. Çok defa halk kitlelerinin belli bir siyasi akımın veyahut siyasi kuruluşun peşine takılmaları, belki de o siyasal örgütü yürütenlerin dahi farkında olmadıkları daha temel nedenlerle olabilir. Serbest Fırka olayını değerlendirirken, Taner'in de söyledikleri göz önüne alınırsa, yine böyle bir yanlış değerlendirmeye düşme ihtimalimiz vardır. Savaş içinde hazırlanan planın, yahut yeni bir ekonomik düzenin yürürlüğe konamamış olmasında, elbette rastlantıların yeri vardır. Bunu kabul ediyorum. Yalnız her şeyi rastlantılara veya talihsizliğe bağlamak mümkün değildir. Bu plan, yani o zamanki hazırlanan sistem üzerinde fazla bilgim yok.

İki olayı hatırlatacağım. Bunlardan bir tanesi hiç de sosyalist ya da devletçi olmayan, ikinci bir kapitalist tedbir olan gelir vergisinin kabul edilmesi sırasında Sayın İsmail Rüştü Aksal'ın* Maliye Bakanlığı sırasında en büyük muhalefetin CHP divanında bulunan bazı kişilerden gelmiş olmasıdır. Mesela parti divanının çok etkili bir üyesi olan Vehbi Koç'tan gelmiştir. İster parti tüzüğünde, ister 'ebedi genel başkan', ister 'hiç ölmez genel başkan', yahut 'sabit genel başkan' deyiniz, parti divanında Sayın Vehbi Koç'un bulunduğu bir siyasal örgütün gelir vergisini kabullenmede ne kadar, ne derece zorlukla karşılaştığı bir gerçektir.

*) I. Rüştü Aksal, 1949 Ocak ayında kurulan Şemsettin Günaltay kabinesinin Maliye Bakanı'dır. (derleyenin notu)

Gerçi, Toprak Kanunu meclislerde müzakere edilirken bu kanunun karşısına Adnan Menderes dikilmiş ve çok defa anıldığı gibi bu bir parti kurulmasına neden olmuştur. Ancak unutmayalım ki Menderes bunun karşısına çıktığı zaman bu kanunun çıkmasına engel olamadı. Bazı önemli maddelerin tersine çevirmesinin nedeni Menderes'in muhalefeti değil, CHP grubunda büyük toprak sahiplerinin veyahut temsilcilerinin bulunması oldu. Gene bir bakıma sosyolojik bir şey söylemeye çalıştığım kanısındayım. Eğer böyle bir plan İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yürürlüğe konamadıysa, bu şanssızlık değil, o zamanki iktidarın yapısının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bir de konuyla ilgili olmayan fakat belli bir aşamada, iktidarda bulunanların düşüncelerinin ne olabileceğini ve halkın o iktidarı nasıl görebileceğini anlatmak bakımından bir ölçüde ilgi çekebilecek bir olayı, yahut bir hikâyeyi nakledeyim:

1950 yılından önce CHP iktidarı zamanında Meclis'e köy yolları ve köy sularıyla ilgili, gene CHP'li milletvekilleri tarafından bir teklif getirilmiştir. Sayın Şemsettin Günaltay, "Şimdi köylerin sularıyla, yollarıyla uğraşacak zaman değil. Büyük bir seçim mücadelesine giriyoruz, bunlarla uğraşamayız ve bunu seçimden sonraya bırakalım," demiştir. Bunu şunun için anlatıyorum. Türkiye'nin 1923'den bugüne kadar gelen siyasal hayatı, çeşitli siyasi partileri, iktidarları değerlendirirken kendimiz için en önemli saydığımız konuları veya söylenen sözleri kendimize göre değerlendirerek, sosyal eğilimler, sosyal gruplar tarafından yanlış yorumlara varmamız tehlikeli olduğu için, iktidardaki demagoglardan da söz edildiğine göre sözümü demagoglarla ilgili bir şekilde bağlamak isterim.

Önemli olan, sanıyorum, demagogların ne söylediği değildir. Demagogun peşinden giden adam, demagogun söylediği Millet ya da Sakarya nutkundan ötürü gitmemektedir. Binaenaleyh demagogun söylediğine bakarak 'demagogun peşinden gidiyor, o halde, demagogun söylediği saçmaların peşinden gidiyor. Ciddi adamın söylediği ciddi sözlerin peşinden gitmiyor. O halde ciddiliğin peşinden de gidemiyor' şeklindeki bir düşünce, bizi yanlış yollara götürebilir. Önemli olan ister demagog olsun, ister olma-

sın, toplumun belli bir dinamizmine, ama şu üslûbuyla ama bu üslûbuyla, ama ciddi bir biçimde, ama yalanla, toplumun dinamizmi doğrultusunda oturan politikacının peşinde giden halk yığınları ile, ne kadar ağırbaşlı ve ciddi olursa olsun dinamizmin, toplumun dinamizminin 2x2 doğrultusunda bulunmayan, politikacının veya devlet adamının, yahut düşünürün, uğradığı gücenmeyi (inkisarı) iyi değerlendirmektir. Sanıyorum ki burada sözü edilen 'bir milletin ekseriyeti bizimle olursa, ne derseniz deyiniz, yürümek mümkündür' sözünün alanda yatan sosyolojik gerçek ve gereklilik de bu.

CHP HALKTAN NASIL UZAKLAŞTI?*

Bugünkü siyasal partilerimizi ve siyasal yapımızı anlayabilmek için tek parti döneminin, yani CHP'nin ve liderlerinin tarihini incelemek gerekmektedir. Kanım odur ki, bugünkü siyasal partilerimizin çözümlenmesi dahi, ancak CHP ekseni etrafında olağan olacaktır. Bu parti, sevenleri ve sevmeyenleriyle beraber, hâlâ siyasal davranışlarda bir kıstas, bir ölçü oluşturmaktadır. Zaten tek parti döneminin incelenmesi demek, geniş ölçüde CHP'nin incelenmesi demektir.

CHP, Milli Mücadele'deki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yerini almıştır. Atatürk CHP'yi kurma kararını verdiği zaman, yaptığı konuşmada partinin yönü hakkında açık bir deyim kullanmamaktadır. Açıklamanın içinde en çok geçen sözcük 'ıslahat'tır. Bu ıslahatın yönü, Atatürk'ün sonraki uygulamasından anlaşılmak-

*) 20 Aralık 1961, *Yön* dergisi.

tadır: Türk toplumunu Batı'ya yöneltmek için toplumsal yaşamımızda ve kültür araçlarımızda bazı değişiklikler yapılmalıdır.

Öyle sanıyorum ki, CHP'nin kuruluşundaki yapısını teşhis edebilmek için Atatürk'ün bu ana amacını gözden kaçırmamak gerekir. Batılılaşma işlemine en yakın sınıflar CHP'nin kurulduğu yıllarda 'mahalli eşraf' ve 'memurlar'dı. Atatürk devrimlerini yaymak için, devlet örgütü olarak memurları, parti örgütü olarak da 'yerel eşraf'ı kullanmıştır. Bunun nedenleri aşikârdır. Bir kere, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında Türkiye'nin nispeten aydın topluluğunu bunlar oluşturuyorlardı. İkincisi, memurlar, devlet makinesinin çarkları olarak, doğal olarak devlet uygulamasına bağlıydılar; eşraf da devletle ve bundan ötürü iktidarda bulunanlarla en sıkı ilişkisi olan ve devlete bağlı olan bir zümre oluşturuyordu. İllerdeki Cumhuriyet balolarını hatırlayanlar, vali beyin yanında belde eşrafının da, eşleriyle birlikte, şöyle salonun bir kenarına iliştiğini unutmamış olacaklardı.

Bir noktaya daha işaret etmek isterim: Yerel (mahalli) eşraf, Milli Mücadele'de günün koşullarına uygun olarak, hiç de kötü bir izlenim vermemiştir. *Vurun Kahpeye* romanının tersine olarak Müdafaa-i Hukuk derneğinin çekirdeğini, genellikle 'taşra'daki yerel eşraf oluşturmuştur. Zaten bu bakımdan CHP'yi, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üzerine örgütlemek kolay olmuştur.

Yerel örgüt olarak 'eşraf'tan kurulu partinin üst kademesini de, Atatürk'ün etrafında Milli Mücadele'yi başarıya ulaştırmış olan subaylar ve memurlar oluşturmuştur. Devlet örgütü ile parti örgütünü zaman zaman birleştirme eğilimi bir yana, yakın tarihe gelinceye kadar, parti üst kadroları ile devlet kadroları arasında oldukça sıkı transferler de uzmanlarca üzerinde dikkatle durulması gereken bir konudur. Bu, Atatürk uygulamasının devlet ve parti kanalıyla gerçekleştirilmesinden personelin en iyi biçimde kullanılması çabasının bir belirtisidir sanıyorum. Herhalde bu iki kanal hemen eşit güçte kullanılmaya çalışılmıştır.

Burada Atatürk'ün fikirlerinin ne ölçüde gerçekleştirildiği konusu üzerinde duracak değilim. Kesin olan bir şey varsa, Atatürk Türkiye'yi Batı'ya açmaya yarayan başlangıç atılımlarını yapmakta başarı sağlamıştır. Bizi burada ilgilendiren konu bu başarıya ulaşma yollarıdır.

Yukarıda sözü edilen iki yol, kuşkusuz bir korku ve korkutma yolu değildir. Fakat itiraf etmek gerekir ki, bunlar aslında bir sevgi yolu da olmamıştır. Atatürk'ün bir vatan kurtarıcı oluşu ve kitleleri kapsayan kişilik taşıması bir tarafa bırakılırsa, şefi ve lideri kitleleri bağlayan bağlar, bir taraftan bürokrasinin, bir taraftan yerel eşrafın doğal olarak halktan ayrılmış olması nedeniyle geniş ölçüde halkçı bir karakter taşıyamamıştır.

Zamanla, yerel kişilerin, halk kitleleri karşısında daha çok devlet gibi görünmeye başlaması, devletin (etkinliklerinin) de hep bu zümreden yayılır duruma gelmesi, Anadolu kasabasının eşrafını, halkın daha da uzağına götürmüştür. Islahat hareketlerini eşrafın daha hızlı benimsemesi yanında, kitlenin bu benimsemede daha yavaş davranması da bundan doğmuştur.

Genellikle tek parti yönetiminde partililerin ayrı bir sınıf oluşturma eğilimi malumdur. Fakat bunun yanında kitleleri çevreleme, onları partiyle kaynaştırma eğilimi de vardır. CHP'nin aslında liberal bir kuruluş oluşu, modern tek parti sisteminde değil, parlamentolu düzenden ilhamlanmış oluşu, böyle bir olanağa da yol açmamıştır. Zaman zaman, İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda, partiyi tek parti modellerine benzetme arzuları da ya sonuna kadar götürmek istenmemiş, yahut partinin yapısının uygun olmaması nedeniyle başarıya ulaşamamıştır.

Sonuç olarak, tek parti döneminin siyasal hayatı hemen hemen dar bir kesimden halk toplulukları, yönetime fiilen katılma şöyle dursun tam tersine -ve en önemli olan nokta budur- siyasal, hatta genel olarak toplumsal yaşamın dışında kaldıkları izlenimine kapılmışlardır.

Türkiye 1946 yılına kadar toplumsal yaşam bakımından da, ekonomik bakımdan da bazı önemli gelişmeler göstermiş olan bir ülkedir. Tek parti döneminde yeni bir kuşak yetişmiş, ülke Batı'ya açılmaya, yavaş yavaş toplumun yapısında değişiklikler olmaya başlamıştır. Kurtuluş Savaşı'nı başarıya ulaştırmış olan genç devrimciler kadrosu, diğer bir deyimle CHP'nin üst kademeleri, yaşlanmışlar ve tutucu bir ruh sahibi olmuşlardır. Tek parti döneminde bir kadro potansiyeli olarak değer anlamlandırılan parlamento da bu ihtiyarlamaya maruz kalmıştır.

Yeni yetişen kuşaklar ise, ne siyasal kadro içinde yer alabilmişler, ne de halka inebilen yeni bir harekete kalabilmişlerdir. Kendilerinin toplum üzerinde etkilerini sağlayabilecek tek yol, devlet örgütü veya bürokrasisi olmuştur. Bu bakımdan yeni yetişen aydınlar da bürokratik ve kitleden uzak bir anlayış içinde kalmışlardır.

CHP'nin taşra örgütü bakımından da bir yaşlanma ve kasabanın yeni yapısında uyumsuzluk gözlenmiştir. Bir defa çeyrek yüzyıllık ekonomik gelişme ve İkinci Dünya Savaşı'nın enflasyonu, yeni mahalli eşraf adayları doğurmuştur; fakat bunlar yerel etkilerini ve kendi kişiliklerini toplum içinde değerlendirecek siyasal mevkilere (?) sahip olma olanağına kavuşamamışlardır. Diğer taraftan devrimlerin ve genel toplum gelişmesinin sağladığı hava içinde, kitleler yerel eşrafa da daha az dayanabilir duruma gelmişlerdir.

Sözünü ettiğim ekonomik gelişme, toplumun gelişmesi gibi özellikler bir yanlış anlamaya meydan vermemelidir. Burada söz konusu edilen Cumhuriyet'in ilk yıllarıyla karşılaştırmadır. Bu karşılaştırmanın bize verdiği sonuç, önemli bir atılımın başarıldığıdır. Fakat mutlak anlamında, Türkiye genellikle toplumsal yaşam bakımından iktisaden 'geri kalmış bir ülke' olmakta devam etmiştir.

Türkiye çok partili hayata girerken, CHP'nin halkla bağlantısı çoktan kesilmiş bulunuyordu. Sonuç olarak, çok partili yaşama girmeye karar verdiğimiz dönemde Türkiye'nin siyasal ve sosyal yapısı şöyle görünüyordu:

İktisaden geri kalmış bir ülke, varolan tek siyasal partinin, devrimlerini başarmak için örgütlendirdiği kesimler yaşlanmış ve toplumu çerçeveleyemez bir duruma gelmiş; partinin halkla ilişkisi oldukça kesilmiş ve halkın gözünde bir çeşit 'devlet aristokrasisi' izlenimini bırakır duruma gelmiştir. Bu durumu gören ve kadroyu zenginleştirme hareketlerine girişen liderler olmuştur. Maalesef burada genel çizgiler üzerinde durabiliyorum.

2. BÖLÜM

DP'NİN İKTİDARA GELİŞİ VE DP İKTİDARI

DEMOKRAT PARTİ NEYDİ?*

Seçenler ve Seçilenler

19 Mayıs 1945 günü, Sayın İsmet İnönü, Gençlik Bayramı dolayısıyla söylediği nutukta yeni siyasal partilerin kurulabileceğini duyurduğundan beri, açılan siyasal devreye 'çok partili hayat' adı verilmiştir.

CHP liderinin, daha doğrusu o zaman Türk toplumunun başında bulunan kişinin vermiş olduğu çok partili hayat kararı, bazı aşırı çevreler bir tarafa bırakılacak olursa, genel olarak memnunlukla karşılanmıştır. Fakat kısa bir zaman içinde ümitler ve iyimserlikler yerini hayal kırıklığına ve kötümserliğe bırakmıştır. Demokratik düzenin başlangıcıyla beraber Türkiye'de yirmi dört yıllık Cumhuriyet ve devrim yönetiminin getirdiği değer yargıla-

*) 10 Ocak 1962, *Yön* dergisi.

rı tartışma konusu olmaya başlamıştır. 'Çok partili hayat'a geçişi, daha belki hiç kimse düşünmezken ilan eden 'milli şef', zulmün, istibdadın temsilcisi olarak dehşet saçıcı hücumlarla karşı karşıya kalmıştır. Genel olarak CHP, "yirmi yedi yıldır milletin kanını emen bir oluşum" diye suç altına alınmıştır. Bir sözcükle demokratik düzen, bir kavga ve savaş alanı haline gelmiştir. Bu savaşın karşılıklı güçlerinden biri olan DP, çığ gibi hızla büyümüştür. Sonuç itibariyle de Türk demokrasisi hiç de İngiltere'dekine benzemeyen bir nitelik kazanmıştır.

Türk siyasal yaşamının belli başlı dönüm noktalarından biri olan DP'nin kuruluşunu, bir sel haline gelişini ve kısa bir zaman içinde mücadelenin bir savaşa dönüşünü anlayabilmek için, öyle sanıyorum ki, şimdiye kadar olaylara uyguladığımız bakış açısını değiştirmek gerekmektedir. 1946'dan bu yana bütün dikkatimiz, gerek parlamento dışında partilerarası ilişkilerde ve liderlerin tartışmalarına çevrilmiş bulunuyor. Partilerimize ve liderlerine sağduyu öğütleyen binlerce gazete makalesi çıkmıştır. Liderlerin uygar ve anlayışlı davranışları zaman zaman hepimizi ümitlere yöneltmiş, tekrar kavgaya başlamaları ise ümitlerimizi kırmıştır.

Dikkatlerimiz böylece iktidar ve muhalefet oluşumlarına çevrilmiş olduğu içindir ki, dertlerimizin davasını da iktidarda bulunanların kötülüklerini önleyecek, muhalefette bulunanları koruyacak bir anayasada gördük. 1924 Anayasası'yla demokrasi olamayacağı ve İnönü'nün anayasaya gerekli güvenceleri koymadan çok partili yaşamı ilan etmesinin bir hata olduğu çok defa ileri sürülmüştür. Böylece gözlerimiz sürekli seçilenlere ve seçilmek isteyenlere, yani iktidara ve muhalefete takılı kalmıştır. (İktidar ve muhalefet terimlerinin Türk siyasal yaşamında bu derece yer tutması ilgi çekici bir olaydır; bu deyim, daha çok İngiltere'de kullanılmaktadır. Bu da bizim bilinçaltımızda hangi sistemin özlemini duyduğumuzu göstermektedir.) Seçilenler ve seçilmek isteyenler üzerinde durduğumuz halde seçmen kitlelerine bir defa olsun bakmadık.

Oysa, Türk siyasal yaşamının, 1946'da oluşan asıl önemli olayı, yeni partilerin kurulması değil, 'genel oy'un kabul edilmesidir. Başka bir deyimle, bütün vatandaşlara, kitlelere oy hakkının ta-

mmasıdır. Hukuksal tanımları ve varsayımların yanında, bir sosyolojik olay olarak da demokrasi budur. Bir ülkede birden fazla partinin bulunması, hatta parlamenter düzenin varlığı, o ülkede demokratik düzenin varlığı anlamına gelmez. İngiltere'de partiler iki yüzyıldır vardır; parlamenter düzen belki ondan da yaşlıdır. Fakat vatandaşların oy hakkından söz etmek için en azından 19. yüzyılın sonlarına gelmek gerekir.

Kitlelerin İsyanı

Genel oyla birlikte, parlamentoların da, siyasal hayatın da havası ve yönü tamamen değişmiştir. Yeni seçmen kitleleri, içinde bulundukları sefaletten kurtulmak amacıyla, oy hakkını başlıca araç saymışlardır. Parlamentolara eşraf temsilcileri veya seçkin hukukçular yerine, bu fakir sınıfların temsilcileri veya onları temsil ettiklerini iddia eden demagoglar (halk avcıları) dolmuştur.

Türkiye'de var olan anayasa ne olursa olsun, genel oyun kabulüyle o güne kadar siyasal iktidarın dışında kalmış olan büyük kitlelerin, toplum yaşamını bir baştan bir başa değiştireceği, devleti kendi arzu ve gereksinmelerinin aracı yapmaya çalışacakları kesindi. Demokratik düzene girerken öyle sanıyorum ki, asıl unutulan önemli nokta bu olmuştur.

Bu bakımdan, Demokrat Parti'yi, bir partiden çok bir 'olay' olarak görmek daha yerinde olacaktır. Bu siyasal oluşumun başındakiler kim olursa olsun, hatta hangi fikirleri temsil ederlerse etsinler, DP sadece, bir 'kitlenin isyanı' olayı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu kitle isyanı nedendir? Bunu ciddi bir incelemeye tabi tutmak gerekmektedir. Ben burada sadece genel nedenlerden bahsetmek ve bunları açık tartışmaya sunmak istiyorum.

Birinci neden, kuşkusuz, Türkiye'nin bir 'iktisaden geri kalmış ülke' oluşudur. Genel olarak kadere razı, tevekkül içinde yaşadığı sanılan kitleler, kendilerine bazı haklar tanındığında birdenbire davacı ve talepçi duruma gelmektedirler. Türkiye'de işçilerin sendika özgürlüğüne kavuşur kavuşmaz hızla örgütlendikleri bilinen bir olgudur.

Kendilerine oy hakkı tanınınca kitleler, büyük bir hızla devletten çok şey talep eder olmuşlardır. Ucuz yaşam, fazla gelir, bütün unsurlarıyla refah, derhal yerine getirilmesi gereken gereksinmeler haline gelmiştir. Önemli nokta, bütün bunların oy hakkı aracılığıyla devletten istenmesidir.

CHP'nin Kabahati

İkinci bir neden, bundan önceki yazımda anlattığım gibi, CHP'nin yapısı olmuştur. Bir memur ve eşraf örgütlenmesi biçiminde görünen parti karşısında, kitleler siyasal ve toplumsal yaşamın dışında kalışlarını özellikle bu partiden bilmişlerdir. DP'li kitlelerin hızla büyümesi ve CHP'nin karşısında bir husumet (düşman) cephesi gibi dikilmesi karşısında, bir kısım CHP'liler ve memurlar irkilmişler ve DP'lileri 'Hasolar', 'Memolar' veya 'baldırı çıplaklar' diye adlandırmışlardır. Bu ise fakir sınıflarda, CHP düşmanlığını daha da güçlendirmiştir. Demokrat Parti liderleri de, bu temel tepkiyi sonuna kadar kullanmışlardır. "Ey kasketli, kasketli" diye şiirler yazılmış, DP'nin kitlesel karakteri daha da belirli bir biçim almıştır.

Kurulu sosyal düzene veya CHP'ye karşı bu isyanın diğer bir nedeni de, belki devrimlerdir. Türk toplumunu bir İslam cemaati olmaktan çıkarıp, Batı uygarlığına sokan devrimlerin bazı çevrelerde ciddi bir husumet uyandıracağı kesindi. Genel oy, bu husumeti açık bir duruma getirmiştir. Fakat kitleleri isyana itici güç olarak 'irtica'ı pek önemsemiyorum. On beş yıllık 'demokrasi devri', kitlelerin yalnız irticayla harekete geçirilemeyeceğini göstermiştir. Eğer yanılmıyorsam, irtica Demokrat Parti'nin yayılmasından çok, örgütlenmesinde rol oynamıştır.

DP'nin bu nedenlerle, CHP karşısında bir oluşum olarak gelişmesi, Türk siyasal tarihi bakımından müthiş bir yanlışlığın da kaynağını oluşturmuştur. CHP, kapsamı hiçbir zaman açıklıkla saptanmamakla beraber, devrimci, Batıcı ve devletçi bir kuruluştu. Bu bakımdan kurumsal planda asıl büyük kitlelere hitap eden bir parti olması gerekirdi. Oysa dayandığı unsurlar bakımından bu özellik gerçekleşememiştir. Bundan dolayı, kitleler CHP'nin

bütünüyle aksi yönde gideceğini ilan eden bir partinin peşine takılmışlardır. DP daha başlangıçta, CHP'nin devletçi niteliğini ağır bir hücum baskısı altına almıştır. Gerçekte, her biri büyük kitleleri peşinden sürüklemeye yeter sayılması gereken Altıok, vatandaşa özgür olmamanın ve fakirliğin kaynağı gibi gösterilmiştir.

Kitlelere İhanet

CHP'ye muhalefetin özellikle Toprak Kanunu görüşmeleriyle başladığı hatırlanacaktır. Bu daha başlangıçta DP liderlerince tutulan yönün nasıl kitle menfaatleri karşısında olduğunu göstermeliydi. Fakat 'kitlelerin isyanı' olayı, liderlerdeki fikir yapısını sonuna kadar örtmüştür.

DP'nin CHP'ye ters yönde bir kuruluş oluşu, kitlelerce yadırganmamış olması bir yana, örgütlenmesinde kendine büyük yararlar sağlamıştır. CHP'nin yirmi yedi yıllık devresinde oldukça disiplinli bir devlet düzeninde kendilerine yeterli miktarda olanak tanınmadığı inancında olan sınıflar DP'de yer almışlardır. DP'nin devlet müdahalesini azaltacağı kanısıyla, Cumhuriyet devrinde bir hayli çoğalmış olan sanayici ve tüccar da bu partiye girmiştir. Kasaba ve illerde, yine Cumhuriyet idaresi devrinde gelişmiş olan yeni zenginler ve yeni esnaf, hem DP'nin iktisadi yönü, hem de bulundukları yerlerin hiyerarşisinde mevki kazanabilmek şansı bakımından yeni oluşuma katılmışlardır. CHP eşrafına karşı olan kitleler sonuç itibariyle yeni eşrafı biçimlendiren bu zenginlere ve esnafa pek uzaklık duymamışlar, aksine, içlerinden çıkmış olmaları bakımından onları bir çeşit temsilci gibi görmüşlerdir. Devrimlere karşı olan, tutucu kesimler de kendi emellerinin DP içinde gerçekleşebileceğini sanmışlardır.

Bunun yanında, CHP'deki kadro tıkanıklığı, mekanizmaya bir çeşit ırsiyetin egemen oluşu, Cumhuriyet yönetiminin yetiştirdiği dinamik, enerjik ve gelecek için iyi bir kadro oluşturan kuşakları da büyük ölçüde DP'ye kaçırmıştır.

Bütün bu sınıfların peşine takılan büyük kitlelerin doğurdukları sel karşısında CHP dayanamamıştır. Hatta büyük kitlenin yararına bir kuruluş olmak istediği halde kendisinin doğal seçmeni

gibi görünenlerin bambaşka bir doğrultuya yönelmeleri ruhlarda ve gönüllerde bir acılık doğurmuştur. 1950 seçimlerine, 'kitlelerin isyanı'ndaki gerçek nedenler anlaşılmadan girilmiş ve DP iktidarı gelmiştir. Büyük kitlelerse, bir politikacının dediği gibi, DP iktidarını "15 Mayıs sabahı çirkin karılarını bile güzel yapacak bir mucize" olarak karşılamışlardır.

DP İKTİDARI*

Bulanık İsyan Seli

14 Mayıs 1950 seçimleriyle iktidara gelen DP'nin gösterdiği ilk görünüm, kendisini bu yere iten güçler gibi, heterojen bir kuruluş görünümü olmuştur. Devlet düzeninin kendisine dar gelen çerçevesinden bıkmış işadamından, yüzyıllık sefaletin pençesinden kurtulmak için çırpınan köylüye kadar büyük seçmen kitlesinin oylarıyla iktidara gelen DP grubunda bütün akımların temsilcilerini görmek mümkündü. Bu haliyle DP belli bir siyaset sistemi veya fikir akımı olmaktan çok yalnızca bir isyan selinin bulanıklığından ibaret görünüyordu.

DP liderleri bu isyan seline yön verecek bir fikir sisteminden ve sağduyudan uzaktılar. Bu nedenle kendilerini iktidara getiren güçleri, ciddi bir çözümlemeye bağlayamamışlardı. Bu güçlerin bir kısmını yalnızca sezinlemişlerdir. DP'nin başarısını incelerken bu sezişin öneminden söz edeceğim.

*) 30 Mayıs 1962, *Yön* dergisi.

DP'yi iktidara getiren nedenler, onun karşısında bulunanlar tarafından da gerektiği ölçüde anlaşılmış görünmüyor. Özgürlük ve demokrasi bayrağı altında iktidara gelmiş görünen DP'nin bunları gerçekleştirmek şöyle dursun, aksine bunları çiğnemiş olmasına rağmen, büyük halk kitlelerinin uzun zaman -hatta 27 Mayıs'tan sonra da- onun etrafında kümelenmiş olmaları, birçok çevrede hayretle karşılanmıştır. Bu bakımdan DP'nin başarısı bir bilmece gibi kalmış veya bazılarınca büyük kitlenin cahilliği, devrimlerden verilen ödünler ve ahlaksızlığı teşvikle açıklanmak istenmiştir. Öyle sanıyorum ki, iktisaden geri kalmış ülkelerde demokratik düzenin uygulanmasının ortaya çıkardığı sorunlar dışında, DP'nin başarısını halkın cahilliğiyle açıklamaya çalışanlar, büyük bir çelişkinin içindedirler. Eğer gerçek söyledikleri gibiyse, Türkiye'de demokratik düzeni yürütmek olanaksızdır.

Kitlelerin Özgürlük Anlayışı

DP'nin başarısız, yani seçmen kitlelerini kendisine uzun zaman bağlamış olmasının gerçek nedenleri, kanımızca çok daha derinlerde bulunmaktadır. Bu derin nedenler de çok defa kendimizin etrafındaki çevrenin değer yargılarına göre hareket ettiğimiz için gözlerimizden kaçmaktadır.

Çözülmesi gereken ilk sorun, DP'nin demokrasi ve özgürlüğün bayraktarlığını yaptığı halde, hemen her alanda demokratik düzenin biçimsel unsurlarını saf dışı etmesinin vatandaşlarda beklenen tepkiyi göstermesidir.

Bu sorunun çözüm noktası, özgürlük ve demokratik düzen hakkında büyük seçmen kitlelerinin fikirleri ile, 'aydın çevreler'in fikirleri arasındaki farktır. Biz daha çok özgürlüklerin ve demokrasinin biçimsel unsurları veya kuramsal tanımları üzerinde duruyoruz. Halbuki özgürlük aslında her kişinin kendi yaşamı için gerekli bir somut unsurdur. Bu bakımdan büyük kitleler demokrasiyi de özgürlüğü de DP'nin yapıtı saymışlardır. Ülkemizde çok partili yaşamın başlaması ve hele DP'nin iktidara gelmesiyle beraber, vatandaşlar kamu işlerine çok daha etkin olarak katılma olanağını bulmuşlardır.

Bürokrasinin düzenci ve kişiliksiz tutumu yerine, bütün iyilik ve kötülükleriyle daha insancıl bir davranış egemen olmuştur. DP'nin muhalefet yıllarında özgürlük kavramının jandarma dayağı, memur ve tahsildar baskısıyla beraber söylendiğini çok defa hatırımızdan çıkarıyoruz. DP liderleri demokratik bir düzeni bütün unsurlarıyla uygulamayı düşünmemiş olmakla beraber, büyük kitlelerin bu somut özgürlük anlayışını çok iyi sezmişlerdir. Bürokrasinin gücünü azaltan, hatta bunu devlet düzenini, dürüst ve yasal yönetimi yok etmeye kadar götüren davranışların nedeni budur. Dolayısıyla DP'nin özgürlükleri çiğnediği, demokrasiyi yok ettiği yolundaki haklı iddialar seçmen kitleleri tarafından kuşkuyla karşılanmaya devam etmiştir.

DP'nin Halkçılığı

Bu şüpheyle karşılaşmanın ikinci nedeni de, eğer yanılmıyorsam, DP'nin yerel liderlerinin büyük kısmı itibariyle siyasal yaşama yeni çıkmış, halkla olan bağları henüz tümüyle kopmamış kişilerden biçimlenmiş olmasıdır. DP'nin başında bulunanlar bunu da kısmen sezinlemişlerdir. DP iktidarının son yıllarına kadar liderler, halkın içinde iş görmek veya böyle görünmek politikasını dikkatle izlemişlerdir. Partinin yerel örgütü yıllar geçtikçe bir 'oligarşi'ye doğru gitmekle beraber, merkezin siyasal baskısı ne olursa olsun, genellikle alışkanlığı yüksek bir açık topluluk tipini korumuştur. Büyük kitleler bunu haklı olarak bir çeşit halkçılık gibi görmüşlerdir. Aydın çevrelerin 'avampirlik' saydığı bu davranış, halk kitleleri için iktidara katılmanın en etkin ve en doyurucu biçimi sayılmıştır.

Burada zorunlu olarak özetlemek zorunda kaldığım ve oldukça şematik hale soktuğum nedenler, DP'ye karşı açılan demokrasi savaşını çok zor bir duruma sokmuştur. Bu savaşı açanlar da halkın birer nimet saydığı bu unsurları gerektiği kadar kavrayamamışlar, halk idaresinin iyi tarafları ile örneğin partizanlık arasındaki ince farkı görememişlerdir.

Dinciliğin Rolü

DP'yi başarıya götüren nedenlerden biri olarak gericiliğe ödün ve devrimlerden fedakârlık, halkın cahilliğiyle beraber ileri sürülen nedenlerden biridir. Kanımca bu neden de sanıldığından çok abartılmaktadır. DP liderleri de aslında bu nedene fazla bel bağlamamışlardır. İrtica (gericilik) konusunda taviz son yıllarda iyice arttığına göre, DP'nin seçmen planında başarısının daha da artması gerekirdi. Oysa, sonuçlar bunun bütünüyle tersinedir. Aslında DP'nin din konusunda da elde ettiği üstün durumu, gene bu somut özgürlük kavramıyla açıklamak mümkündür. Din konusunda baskı kalkmıştır, ama önemli olan din değil, kanımca baskıdır. Burada bir psikolojik incelik bulunduğunu okuyucularım göreceklerdir. Nitekim din alanında DP'den daha ileriye giden tavizler, başka kuruluşlara da bir şey getirmemiştir.

Kalkınma Politikası

Demokratik düzen ve özgürlükler konusunda halkın arzuları ve düşüncelerini sezinleyerek ona göre bir politika uygulayan, fakat hiçbir zaman sistemli ve tutarlı siyasal düzen anlayışına kavuşamamış veya böyle bir gereksinimi duymamış olan DP liderlerinin iktisadi ve sosyal politikaları da bir sezgiden ve ampirik davranışlardan ileriye gidememiştir.

Genel olarak, tek parti devrinin düzenli ve sınırlı siyasal yaşamı yerine bu sınırları kıran ve devlet düzenini dahi tehlikeye atan bu abartma içine girilmişse, iktisadi yaşam da böyle sınırsızlığın ve fikirsizliğin kurbanı olmuştur.

DP liderleri CHP'nin devletçiliğine karşı olmakla işe başlamışlardır. Bu propaganda iki bakımdan etkisini göstermiştir. Bir defa İkinci Dünya Savaşı'nın bin çeşit bağlılıklarına rağmen oldukça geniş bir kazanç olanağı sağlayan ve kazançlarında da enflasyondan bir hayli yararlanan kasaba esnafı ve tüccarlar bağların kalkmasını sevinerek karşılamışlardır. Büyük kitlelerse, kendi sefaletini CHP'nin devletçi oluşundan -veya böyle sanılmasından- bilmişlerdir.

DP'nin iktidara gelir gelmez, devlet işletmelerini satmaya kalkması işte böyle bir ruhsal durumun eseridir. DP, Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullar bakımından liberal bir iktisadi düzen uygulayamazdı. Bu nedenle de uygulayamamıştır. Onun yerine bir düzensizliğin, laubaliliğin ve kayırıcılığın uygulayıcısı olmuştur.

Bir taraftan dış yardım, diğer taraftan Kore Savaşı'nın getirdiği konjonktürle beraber birtakım yeni toprakların işletmeye açılması, enflasyonun da katılmasıyla Türkiye'yi uzun zaman bir iktisadi sarhoşluğun içinde yaşatmıştır.

Aslında büyük bir kitlenin gerçek çıkarlarıyla bağdaşması olanaksız olan bu iktisadi gidişin önemi, yukarıda söylediğim nedenlerle, vatandaşın gözünden kaçmıştır.

Bunun yanında, enflasyon memurların veya bu statüye yakın kimselerin gelirlerinde oldukça derin bir düşme meydana getirmiştir. Özgürlük konusunda bu zümrenin düşünceleri de sade vatandaşınkinden farklı olduğu için, DP'nin her iki sahadaki tutumunu memurlar ve aydın kişiler daha çabuk görebilmişlerdir.

DP iktidarının sonlarına doğru Türkiye'de kamuoyunun genel durumu şöyle özetlenebilir sanıyorum: Büyük kitleler yavaş yavaş iktisadi sıkıntılarla karşı karşıya gelmeye başladıkları için, DP'den oylarını esirgemeye doğru eğilmiş, fakat ona karşı büyük düşmanlık duymaya başlamamış durumdaydılar. Buna karşın aydınlar ve gençlik demokratik düzen ve özgürlükler için oldukça heyecanlı ve inançlı bir mücadeleye girmişlerdi. Bu mücadelenin büyük kitlelerde etkisini göstermediği söylenemez. Uzun zamandan beri devam eden basın ve muhalefet kampanyası, vatandaşların DP'ye karşı güveninde ciddi azalmalar yaratmıştı. Bu bakımdan 27 Mayıs sabahı devrim karşısında gençler, aydınlar ve memurlar muhalefet partileriyle beraber büyük sevinç duymuşlar, kitlelerse bunu tevekkülle, hatta biraz da gönül rahatlığıyla benimsemişlerdir.

27 Mayıs sabahı herkes kabul etmiş ve Demokrat Parti'nin gitmesini normal karşılamış olmakla beraber, gerek devrim, gerekse DP hakkında çok çeşitli anlayışlar toplumda yaygın bulunuyordu.

3. BÖLÜM

İLK SOSYAL DEMOKRAT ESİNTİLER

ÇIKMAZDAN ÇIKABİLECEK MİYİZ?*

Doğan Avcıoğlu: 22 Şubat'a gelinceye kadar hep suni ve yüzeysel sorunlarla uğraşıldı. Olayların ortaya çıkışında, "bu Meclis'le iş görülmez" kanısının birçok kimsede yerleşmiş olması büyük ölçüde rol oynamış olabilir. İsterseniz tartışmaya bu noktadan girelim ve kötümserliğin kaynaklarını araştıralım.

Bahri Savcı: Birçok sorunda olduğu gibi, burada da konuya tarihsel perspektiften bakmak aydınlatıcı ipuçları verebilir. Son iki yüzyıllık tarihimize bakarsak ne görüyoruz? Toplumsal yaşam hep bir endişe içinde geçmiş. Devleti tehlikede görmekten doğan bir endişe, Batı Avrupa'dan ve kuzeyden gelen tehlikeler karşısında imparatorluğun dayanamayıp çökeceği düşünülmüş. Bu akıbetten kurtulmak için de sürekli büyük atılımlar yapmak, ıslahata girişmek fikri ileri sürülmüş. Fransız ihtilalinden, III. Selim devrinden

*) Açık oturum, 14 Mart 1962. Bu açık oturuma Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal, Bahri Savcı, Ahmet Yıldız ve Turan Güneş katılmıştır. (derleyenin notu)

beri Türk toplumu, yenilik isteyen yapıcı güçler ile var olanı korumaya uğraşan durucu (tutucu) güçler arasında sürekli bir çekişme gösteriyor. 'İlmiye' sınıfı diye adlandırılan ulema ile 'seyfiye' sınıfı denilen askerler başlangıçta durucuların arasında, mevcut düzen devrilirse, yerine kurulacak olan yeni düzende nasıl bir mevki işgal edeceklerinden emin değiller. Gericilik (taassup) içinde bulunan halkı da peşlerinden kolayca sürükleyebiliyorlar. Bu yüzden ne yapılmışsa hep yarım tedbir biçiminde yapılabilmiş, temele inilememiş. Sonra yeniçeriliğin kaldırılmasıyla birlikte, gerici unsurlar, ilmiye ile bağnazlık halktan ibaret kalmış.

Mümtaz Soysal: Demek ki, yeniçeriliğin kaldırılmasından beri Türkiye'de ordu, gericiliğin değil, ilericiliğin temsilcisi olmuş. Acaba bu durum toplum hayatı üzerinde nasıl bir etki göstermiştir?

Bahri Savcı: Ordunun ilericiler safına geçmesi, en azından yenileşme hareketlerine hız kazandırmıştır. Gerçi durucularla işbirliği yapan 'serdar-ı ekrem'lere rastlanmaktadır, ama büyük subay kitlesinin yenicilerle birlikte oluşu atılımları hızlandırmaktadır. Tanzimat ve Meşrutiyet hareketleri birbirini takip etmektedir. Bu arada, yeniliği savunan bir 'sivil intelligence' de (aydınlar) yetişmekte, Jön Türkler ortaya çıkmaktadır. Bunların karşısında yine ilmiye ve saray aristokrasisi ve bağnaz halk var. Ordunun katılmasından sonra da isteklerini bulamayan ıslahatçılar bu defa zorlayıcı tedbirlere başvuruyorlar. İttihat ve Terakkicilerin ayrı konularda zorlayıcı yollara başvurmaları bu sabırsızlığın ifadesidir. Fakat karşılarındaki direniş yuvaları ortadan kaldırılamadığı için, isteklerini bir türlü gerçekleştirememektedirler. Örneğin, bir 'devletçilik' fikri ortaya atılmaktadır. Ama bunun gerektirdiği işler bir türlü yapılamamaktadır. Türk toplumundaki gerçek ihtilal asıl 1919'dan sonra başlar: Büyük hamlelerin yapılabilmesi için, direniş yuvalarının, şeriat kalıntılarının tamamıyla ortadan kaldırılması gerektiği fikri artık yürürlüğe konmakta, toplum içinde bambaşka nüfuz noktaları kurulmaktadır.

Doğan Avcıoğlu: Öyle anlaşılıyor ki, Mustafa Kemal'e gelinceye kadar, yapılacak atılımları, hep eski düzenin yetiştirdiği unsurlarla başarmak fikri egemen olmuş. Türk toplumunda ilk bü-

yük kadro değişikliğinin Mustafa Kemal tarafından başarıldığını söylemek doğru olur mu?

Bahri Savcı: Evet, Mustafa Kemal, imparatorluğun kalıntılarıyla iş görme yerine, kaynağını askerlerden alan yepyeni bir sivil kadro kurmayı tercih etti. Fakat bu arada, toplumun öbür katları, bir iktisadi güç olarak örgütlenmek, devlet idaresinde seslerini duyurmak imkânını bulamadılar. Devletçilik, halk tabakalarının isteği olarak değil, olayların bir zorlaması biçiminde doğdu. Çok partili dönem, ilk bakışta, toplum katlarının artık seslerini duyurmaya başladıkları bir dönem gibi gözüktü. Fakat liderler bunu bu biçimde anlamadılar. Demokrasiyi, toplumun alt tabakalarındaki özlemleri sezmek ve bu özlemleri tatmin etmek biçiminde göreceklerine, kolay yollara gidip, din istismarcılığına başvurdular.

Parlamentolar, reformerliğin değil, ucuz duyguları istismar eden, tutucuların toplandıkları yerler oldu. Hükümetler de bu yolda gayret gösterdiler. Şimdiki koalisyon hükümeti de, atılım yapmak yerine bu tutucu kitleyi tatmin yoluna giderse, geleceğe fazla ümitle bakmak mümkün değildir.

Mümtaz Soysal: Bugünkü Meclis'in sizde bıraktığı izlenim nedir? Meclis üyelerinin çoğunluğunu da tutucu güçler arasında sayabilir misiniz?

Bahri Savcı: Evet, seçimden çıkış tarzı ve dayandığı seçim kaynağı bakımından öyle. Bence, parlamentodaki çeşitli grupların önderleri tekrar bir yuvarlak masa etrafında birleşmeli ve seçimdeki bu tutucu kaynaktan biraz ayrılarak İkinci Cumhuriyet'i yaratma olanaklarını aramalıdırlar.

Mümtaz Soysal: Ülkede huzurdan söz ediliyor. Parlamentonun kendisini doğuran tutucu kaynaktan uzaklaşması (eğer mümkünse) yeni bir huzursuzluk kaynağı olmayacak mıdır? Atılım isteyenlerin tatmin edilmesi, tutucu halkın memnuniyetsizliğini doğurmayacak mıdır? Yoksa, tutuculuk, aslında halkta değilse, onu temsil edenlerde midir?

Bahri Savcı: Gerçekte seçim kaynağına gidebilsek, halkın tutucu olmadığını, kendisinin uzun vadeli menfaatleri için yapılan atı-

lımları benimseyeceğini görürüz. Tarihsel perspektiften bakınca, şimdiye kadar hep durucu güçlerin, yani ilmiyenin, şeriyenin halktan bağnazlığa seslendiğini, onu peşlerinden sürüklediklerini görüyoruz. Yapıcı güçler, yani Jön Türkler, Kuvayı Milliye'ciler ve 27 Mayıs'çılar bu sürükleyişi tam olarak önleyememişlerdir.

Turan Güneş: Profesör Savcı'nın tarihsel çözümlemesine ben de katılırım. Ancak bugünün sorunları bakımından bir noktaya biraz daha açıklık getirmek gerekli. Acaba, bugün toplumu geriye doğru çeken güçler nelerdir? Siyasal partiler mi? Seçmen kitlesi mi? Yoksa, bu kitle iradesinin oluşma, beliriş tarzı mı? Bu noktayı tam olarak açıklarsak, galiba daha sağlam sonuçlara varırız.

Bahri Savcı: Milleti seçim yoluyla temsil hakkını kazanmış birtakım siyasal hukuk kurumları, yani siyasal partiler var. CHP, AP, YTP ve CKMP* gibi. Nispi temsil sayesinde, kullanılan oylar, yani mevcut 'siyasal' akımlar, Meclis yapısı içinde az çok tam ifadelerini bulmuşlardır. Ama bu 'siyasal' temsili, tam bir 'sosyolojik' temsil saymak mümkün değil; çünkü toplumun bambaşka kaynaklarından gelen 'yapıcı' güçler burada yok. Bu yüzden, büyük atılımlara girişmek olanağı da bir türlü bulunamıyor.

Turan Güneş: Zannedersem bütün sorun, seçmen kitlesiyle parlamento arasında hukuki ve sosyolojik bir özdeşlik kurabilme sorunudur. Savcı, "Gerçek seçim kaynağına inilebilse ve seçmen tam olarak temsil edilebilse, parlamento gerici olmaz," dedi. Buna ben de katılırım. Nitekim başka ülkelerde, özellikle Batı Avrupa'da demokrasiye gidiş, parlamento ile seçmen kitlesi arasındaki özdeşliği sağlayacak yolları bulmakla olmuştur. Türkiye'de ise, bunun temel koşulu olan genel oy kabul edildikten sonra, bir 'darboğaz'la, bir 'düğümlenme'yle karşılaşılıyor. Kitlenin kendi refahını artırıcı atılımları yapacak güçleri seçmesi beklenirken, tutucu bir parlamentoyla karşılaşılıyor. Acaba neden? Bu nokta üzerinde biraz daha dikkatle durmamız lazım.

Ahmet Yıldız: Ben bu sorunu biraz daha geniş bir tablo içinde ortaya koymaya çalışacağım. Bütün dert, uyanan kişi ve top-

*) YTP, Yeni Türkiye Partisi'nin; CKMP, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin kısaltmasıdır. (derleyenin notu)

lum özlemleri ile bu özlemleri karşılamak için yapılabilenler arasındaki büyük açıklıktan doğuyor. Birçok kimse, Meclis'in şimdiye kadar randımanlı olmadığını, oysa kitle özlemlerini karşılayabilmek için büyük reformlara ihtiyaç duyulduğunu ileri sürerek bütün bunların ancak otoriter bir idare altında başarılabileceğini ileri sürüyor. Onlara göre, 27 Mayıs bu fırsatı kaçırmıştır; şimdi Meclis'in ve hükümetin davranışları da ortada olduğuna göre, tekrar otoriter bir idareye dönmekten başka çare yoktur. Bana kalırsa, bu gibi yargılar durumu iyi çözümlemeden varılmış yargılardır. 27 Mayıs 1960'tan sonra büyük bir oluş içindeyiz. Tabirimi mazur görünüz, 27 Mayıs, toplum yaşamını Havva Ana'mıza çevirdi, bütün çıplaklığıyla ortaya koydu, yeni teşhislerde bulunabilme olanağını verdi. Ben, bugün konuşabildiğimiz konuları 1960 Nisan'ında açıkça tartışmaya kalksaydım, ordudan kovulurdum. Arkadaşlarım arasında konuşsaydım, kurmaylığım geri alınırdı. 27 Mayıs, tabuları ortadan kaldırdı. "Teşhisler konduysa, dertler ortaya döküldüyse devrim idaresi ne diye reform yapmadı?" diye soranlar var bugün hâlâ. Evet, reformları yapmak mümkündü. Ama bunları yapan idarenin 'reformları korumak' gerekçesiyle kalıcı bir idare olması da mümkündü. Reformlar, aynı zamanda, toplumda büyük bunalımlara yol açabildiğine göre, reform yapıp seçime gitmek düşünülemezdi.

Mümtaz Soysal: Parlamentoyla seçmen kitlesi arasında bir özdeşlik kurmak, demokrasiyi kitlelere mal ederek parlamentoya tam bir temsilcilik niteliğini kazandırmak sorununa ne dersiniz? Bu yolda yapılması mutlaka gereken reformlar yok mudur sizce?

Ahmet Yıldız: Bu özdeşliği sağlamak için reformlar kuşkusuz gerekli. 27 Mayıs'tan sonraki dönemde bu reformlara kaynak olabilecek bir anayasa hazırlandı. İlk atılımlarla reformların temeli meydana getirildi. Bundan sonra gidilmesi gereken yolun yönü artık bellidir. Günün koşulları içinde bu çeşit reformlar yapılamaz dendikçe ülkede otoriter idare özleyenlerin de ümitleri artıyor. Bunların bir kısmı 27 Mayıs'tan önce başka angajmanlara girenlerdir. Bir

kısmı da 'siyasal rüşt' yokluğunu gerekçe olarak kullanıyor. Bu gerekçe son yüz elli yıl içinde dört defa ileri sürülmüş, demokrasi denemeleri hep bu yüzden bırakılmış. Atatürk otoriter bir idareye gitmekte haklıydı. Demokrasiyi iki defa denedi, fakat elindeki kadroyla fazla bir şey yapamayacağını çabuk anladı. O zaman ilkokul mezunu valiler vardı, banka müdürleri Avusturya'dan getirilirdi. Ama Menderes otoriter idareye gitmekte haksızdı; çünkü çektiği sıkıntıların kaynağı kadrosuzluk değildi. Beceriksizliğine ve diktatörlük arzusuna kurban gitti. Diktatörlük kolay. Halkın kısa vadeli menfaatlerine seslendiniz mi başarıya ulaşabilirsiniz. Kitle zatürreeli hasta gibidir, ateşinin sıkıntısından kurtulmak için ne derece tehlikeli olacağını düşünmeksizin, serin havaya çıkmak ister. Ama serinlik vaadiyle gelen diktatör bir gelirse kolay gitmez. Arkasında ancak felaket bırakır. Hitler Almanya'yı beş-altı yılda yeniden canlandırdı ama, dört-beş yılda da yok etti.

Mümtaz Soysal: İsterseniz kişisel diktatörlük eğilimlerinden çok, sistem sorununu tartışma konusu yapalım. Reformlar gerekli dediniz. Reformları başarmak bakımından bugünkü sistemin olanakları üzerinde ne düşünüyorsunuz?

Ahmet Yıldız: Yeni anayasa, meclisleri ve idarecileri reformlara yöneltici niteliktedir. Siyasal mekanizma sorunları çözülmüş, bir ikinci meclis, bir Anayasa Mahkemesi kurulmuştur. Şimdi yapılacak iş reformlara başlamaktır.

Mümtaz Soysal: Acaba, siyasal mekanizma sorunu aslında, bitti dediğimiz yerde başlamıyor mu? Anayasa Mahkemesi'nin ve ikinci Meclis'in, uzun vadede reformları yavaşlatıcı etkiler doğuracağı düşünülemez mi?

Ahmet Yıldız: Bir bakıma, reform ümidini oy mekanizmasının baskısı altında bulunan meclislerden çok, basın gibi meclis dışı zorlayıcı kaynaklarda aramak gerekli. Anayasanın reformlara yöneldiği, ülkenin planlı, programlı bir çalışma beklediği açıkça ortada. Bütün eksikliklerine rağmen MBK zamanında hazırlıkları yapılmış olan birçok konu kendilerine uzanacak elleri bekliyor. Toprak reformu için tasarı hazırlanmıştır, Kamu İktisadi Teşeb-

büsleri'nin reformu için gerekli raporlar yazdırılıp basılmıştır, tıp hizmetlerinin sosyalizasyonu yolunda önemli adımlar atılmıştır, milli eğitim seferberliği amacıyla hiçbir masraftan kaçınılmayarak, vergi reformu bakımından ciddi atılımlar yapılmıştır. Bütün bunlar ortadayken hükümetin başbakanları yarım bırakıp uyuşukluk yoluna gitmesi, kendi hayatı bakımından büyük bir riziko altına girmesi demek olacaktır. Mecliste tutucu öğelerin bulunması, olsa olsa reformların hızını azaltır, fakat reform atılımlarını büsbütün ortadan kaldırmaz. Zaten Meclis'te tutucular oldukça güçlüdürler ama, bu tutuculukları belli bir noktada toplanmış değildir. Aynı siyasal parti içinde, ayrı ayrı üç tutuculuk kaynağından gelen insanlar toplanabilmektedir. Fakat bunların aralarında anlaşmalarına imkân yok. Bir ırkçının, bir dinciyle düşünce birliği edebileceği akla gelmnez. Irkçılar, Başgil'cilerle geçinemez. Çünkü Başgil, Çerkez.

Mümtaz Soysal: Zannedersem Savcı ile Güneş'in söz konusu ettikleri tutuculuk, böyle belli doktrinler etrafındaki tutuculuktan çok, kendi yararlarına olan mevcudu değiştirmek istemeyenlerin tutumuyla ilgili. Bu bakımdan ne düşünüyorsunuz?

Ahmet Yıldız: Bütün sorun, bu tutuculuğu yenebilmek için, davaları ve bunların çözüm yollarını halka açıkça anlatabilmek, uzun vadedeki kitle menfaatlerinin nerede olduğunu belirtebilmektir. Bu yapılabilirse, Meclis'teki temsilcilerin daha fazla tutucu olmalarına imkân kalmaz.

Mümtaz Soysal: Davaların ve sorunların gerçek çözüm yollarını halka kim anlatacak?

Ahmet Yıldız: Aydınlar. Anayasa referandumundan sonra Çorlu'daki bir gezim sırasında, kırmızı oy verdikleri anlaşılan köylülere, hakkaniyet ölçüleri içinde yapılacak bir toprak reformu isteyip istemediklerini sordum. "İsteriz ama" dediler, "bunun anayasayla ne ilgisi var?" Kendilerine aleyhinde oy verdikleri anayasanın böyle bir reforma olanak sağladığını söylediğim zaman hatalarını anladılar, "gelip bize bu şekilde anlatan birisi olsaydı, kırmızı oy vermezdik" diye dert yandılar.

Mümtaz Soysal: Sorunun anayasada sağlanacak çerçeveyle bitivereceğini veya çerçevenin köylüler için pek fazla bir şey ifade edeceğini sanıyor musunuz? Parlak sözler söyleyen bir 'aydın'dan çok, kitle için canla başla çalışacak kimseler daha önemli sayılmaz mı? Bütün sorun anayasadaki hükümleri fiilen gerçekleştirebilecek adayların seçilmesine bağlı değil mi? Seçilenler her zaman bunlar mıdır?

Ahmet Yıldız: Seçilenlerin bu çeşit adaylar olmasını sağlamak bir dereceye kadar mümkündür. Bir defa, demokrasinin kendi kurumları ve bu kurumların işleyişi bunu getirecektir. Partiler zamanla, belli görüşleri savunan kuruluşlar haline geleceklerdir. Bugün için Türkiye'nin doktrin partileri dönemine girmesi bakımından vakit erken ama, yine de partilerin arasındaki farklar belli olmalıdır. Şimdiki biçimleriyle partiler, her görüşten insanı sinelerinde barıştıran birer 'siyasal harman' niteliğindedirler. Görüşler belli olduktan sonra, halk kendi uzun vadeli menfaatine en uygun görüşü seçmekte yanılmayacaktır. Sonra, kitleleri geriye doğru çekenler daha açık bir biçimde sergilenmeli, tehlikeleri halka anlatılmalıdır.

Irkçılık, din istismarı gibi konular gerçek renkleriyle ortaya konursa partilerin bunlardan yararlanma olanakları kalmaz. Bütün bunlar gerçek seçim kaynağına, yani halkın özlemlerine inmeyi sağlayabilir. Aydınlar da yabancı gözlük takmadan sorunlara bakmayı öğrenmeli, "şunu assaydınız, bunu kesseydiniz" gibi kestirme yargılardan kaçınmalıdırlar. Asıp kesmekten söz etmek bir çeşit fikirsel tembellik. Köroğlu da böyle derdi. Hukuk devletinde bütün bunlara olanak yoktur. Sorunlar, ancak açıkça tartışmak ve çalışmakla çözülebilir. Aydınlar da bu biçimde ödevlerini hakkıyla yerine getirmektedirler. *Yön*'ün bu bakımdan çok hayırlı bir girişim olduğu kanısındayım.

Doğan Avcıoğlu: İsterseniz yine, başlangıçtaki hareket noktasına, yani parlamento ile kitle arasındaki özdeşleşme sorununa dönelim.

Turan Güneş: Bana kalırsa, parlamento ile seçmen arasındaki çelişmeye gelmeden önce, bir konuya dokunmakta yarar var. Türkiye'deki yaygın kanı, aydınların ilerici oldukları şeklindedir. Bence Türkiye'de 'aydın' denen insanları şimdilik gerici güçler arasında saymak daha doğru olur. Bu gerilik başlıca iki biçimde kendini gösteriyor. Bir defa, okumuş personeli çok kıt olan Türkiye'de 'aydın' denen kitlenin çok büyük kısmını memurlar oluşturuyor. Memurlar ilerici bir unsur sayılabilir mi? Başka ülkelerde memurların ilerici hareketlere öncülük ettikleri görülmüş mü?

Mümtaz Soysal: Devrimlerden sonra belli bir kadroyla işbaşına gelen tek partili rejimlerde memur kitlesinin ilerici güçlerden kurulması ve atılımların yapılmasında başlıca öğe olarak çalışması pekâlâ sık görülen bir şey.

Turan Güneş: Evet ama, bu onların kesinlikle atılımcı, ilerici olduklarını kanıtlamaz. Atatürk devrinde Türkiye'de de memur sınıfı yeni devrimlere bağlılık gösterdi, gericiliğe karşı cephe aldı ama, bir yaratıcı 'ilericilik' unsuru durumuna gelemedi.

Ahmet Yıldız: Turan Güneş'ten bu noktada ayrılıyorum. Ben memurları, bir kitle olarak, ilerici güçler arasında sayıyorum. Her ülkede görülen bürokratik zihniyet, memurların kesinlikle gericiler arasına konması için yeter sebep sayılmamalıdır. Olsa olsa bir statükoculuktan söz edilebilir.

Turan Güneş: Zaten benim kastettiğim de, memurluğun kendi içinde bulunan bu 'bürokratik uyuşukluk'tur.

Ahmet Yıldız: Bürokrasinin bütün uyuşukluğuna rağmen, az bir çabayla bu kitleyi harekete geçirmek ve ilerici güçler arasında kullanmak pekâlâ mümkündür. Memurluğun kendinde, bir temel nitelik olarak, örneğin dinci unsurlardaki gibi bir geriye yönelme yok. Dincilik kolaylıkla gericilik biçimine girebileceği halde, memurluk nihayet bir 'durgunluk' kaynağı olarak kalabilir.

Turan Güneş: Memurları kesinlikle ilericiler arasına koymasak bile, yüzde yüz ilericiler arasında da sayamayacağımıza göre, gelelim aydınların bunlar dışında kalan kısmına.

Aydınlarda görülen gericiliğin ikinci bir nedeni de onların toplumsal kökeniyle ilgili. Memurlar dışında, bunların büyük kısmını da büyük veya küçük tüccar, gazeteciler, serbest meslek sahipleri oluşturuyor. Bunların ilericiliği de Atatürk devrimlerine bağlılıktan öteye geçmiyor. Atatürk devrimlerini de burjuva sınıfının rahat yaşamasına, modern yaşantının nimetlerinden yararlanmasına olanak verdiği için tutuyorlar.

Bu sınıf, örneğin gelirin aşağı sınıflara da dağılmasına yol açacak derecede köklü bir devrime taraftar değildir; çünkü öyle bir atılım, kendilerine de birtakım yükümlülükler yükleyecek, rahatlarını kaçıracaktır. Bu bakımdan, kitleye giden her hareket karşısında bu sınıfın bir çeşit 'kalkınması' (itiraz, direnme) ile karşılaşıyoruz. Büyük kitleyi bir tarafa iten eğilimlere, otoriter düşüncelere bu sınıf içinde daha sık rastlanıyor. Dar bir muhayyile ile sınıf çıkarlarını gözeterek hareket eden bir sınıfa nasıl 'ilerici' denebilir? Bu bakımdan, bence 'aydın' kelimesini, topluma gerçekten öncülük eden, yeni fikirleri getiren, çoğunluğun ilerisinde bulunan birkaç kişi için kullanmak daha doğru olur.

Partilerin Durumu

Çözümlemede bu nokta çok önemlidir. Siyasal partilerin yönetim kademeleri, 'aydın' denen, fakat, aslında ilerici sayılamayacak olan kimselerle dolu olduğu için, Türkiye'deki partiler ister istemez tutuculuk unsuru durumuna gelmektedirler.

Parlamento çoğunluğu ile seçmen kitlesi arasındaki çelişme ve özdeşlik yokluğu, bir başka nedenden daha ileri geliyor. Türkiye'de Batı anlamında siyasal parti yok. Bizdeki partiler, başka ülkelerdeki 'seçim komiteleri'ne benziyor. Bütün amaçları, seçmen kitlesinin yakın vadedeki menfaatlerine seslenmek ve oy toplamaktır. Çorlu'daki referandum davranışı da bu bakımdan açıklanabilir. Köylü için, anayasanın falanca maddesindeki toprak reformu 'fikri' pek somut bir şey değil. Onun için, örneğin iktisadi durgunluk daha önemli ve daha somut. Sonuçlarıyla ve etkileriyle çok yakından temasta. Seçmen, oyunu kullanırken bu çeşit olayların tepkisini gösteriyor. Partiler de bu tepkileri örgütlendir-

mekten başka bir şey yapmıyorlar. Uzun vadeli menfaatler, günlük menfaatler arasında eriyor. Genel merkezler de aynı işi Ankara'da yapmaktan ileri geçemiyorlar.

Ahmet Yıldız: Bu noktada, siyasal parti yapılarında son günlerde görülen dalgalanmalara işaret etmekte yarar var. Şimdiye kadar, siyasal partilerin yapılarında belli bir 'kast' sistemi egemendi. Gerçek lider niteliği taşımayan, kısa vadeli menfaatlerle oyalanan kimseler belli yerleri tutmuşlardı. Artık bunun aleyhinde şiddetli bir mücadele var. Hangi kademede olursa olsun, kimsenin eleştiri dokunulmazlığı kalmadı. Böyle bir hava içinde Meclis'teki 'siyasal harmanlar'ın tekrar dağılıp toplanması, aynı görüşte olup da başka başka partiler içinde yer alanların yeni gruplaşmalara gitmeleri mümkündür. Düşünceler çerçevesindeki gruplaşma, partileri birer 'seçim komitesi' olmaktan kurtaracaktır.

Turan Güneş: Karşılaştığımız sorunların çözümlenmesinde 27 Mayıs'tan önceki döneme konan yanlış teşhislerin doğurduğu durumları da gözden uzak tutmamalıyız. Demokrat Parti hareketi toplumsal temelleri bulunan bir siyasal hareketti, o yolda kullanılmadı. Şimdi de, o hareketin sırf birkaç kişinin yetersizliği ve dürüst davranmayışı yüzünden çöktüğü sanılıyor ve yeni yaratılmak istenen hareketlerin sadece 'şeref; haysiyet' bayrakları altında toplanmasına çalışılıyor. Dostane ilişki kurmak, anlaşma havası yaratmak, Meclis koridorlarında hasım partideki milletvekilleriyle kol kola gezmek suretiyle temel huzursuzluğun giderileceği sanılıyor. 1946'dan sonra, nasıl her şey bir tarafa itilmiş ve devlet tasarruflarının hukuki düzene konması bir büyük sorun olarak ön plana alınmışsa, şimdi de temel konulara dokunmadan yüzeydeki anlaşmalarla günler geçiştiriliyor.

Doğan Avcıoğlu: Parlamento ile seçmen kitlesi arasındaki açıklığın kapatılması çarelerini nerede görüyorsunuz?

Turan Güneş: Önemli reform kanunlarının geçirilebilmesinde. Fakat, bunların, hatta basit vergi kanunlarının bile Meclis'te büyük bir direnme yaratacağı kesindir. Bir defa, çok geniş anlamıyla 'aydın' denen sınıflar köklü reformlara aslında taraftar değildirler.

Sonra partiler, seçmenlerin ilk tepkilerine göre iş gördüklerine ve her reform da ilk ağızda oldukça güçlü bir tepki yarattığına göre, partilerin böyle reformlara esastan taraftar olmaları beklenemez. Bu durum, parlamentodan fazla bir şey beklememek gerektiği biçiminde bugünlerde bir hayli yaygın olan kanıyı destekler gibidir. Ama bir çıkış noktası bulmamız gerekli. Bence, geleceğe biraz daha ümitle bakabilmek için bazı nedenler de var. Her şeyden önce, Türk toplumundaki tabular azalmakta, toplumsal sorunlar daha açıkça konuşulmakta, bunlara çözüm yolu gösteren öncü kişiler sayıca çoğalmaktadır. Bunun siyasi liderler üzerinde etki göstererek onlardaki muhayyile eksikliğini karşılamaya yarayacağı düşünülebilir. Sonra, zamanla demokratik düzene daha doğru bir teşhis konması ve kısa vadeli tepkilerden uzaklaşıp seçmenlerin çok daha derinlerdeki özlemlerine göre programlı partilere gidilmesi mümkündür. Bugünkü biçimiyle, tecrübeyle de görüldüğü gibi, kendi partilerinin programlarındaki maddelerden dahi haberdar olmayan siyasi liderlere rastlanabilmektedir. Belli programlara göre hareket etmeyi esas sayan liderler çoğaldıktan sonra, parti yapılarını daha merkezileştirmek ve öncü lider zümresinin nüfuzu altında hareket eden örgütlerin kurulmasını sağlamak gereklidir.

Sosyalizmin Yeri

Ahmet Yıldız: Programlı partiler dönemine girerken, sorumlu liderler elinde, sosyalist görüşün de savunulacağı kesindir. Böyle bir dönemde, bu liderlere büyük iş düşüyor. Sosyalist eğilimin bugünkü siyasal gelişmenin doğal bir sonucu olduğu daha iyi savunulmalıdır. Sosyalizmin, komünizme karşı en iyi mücadele unsuru olduğu büyük halk çoğunluklarına anlatılmalıdır. Ayrıca, sosyalizm materyalistlik damgasından da kurtulmalıdır. Kapitalizmin daha koyu bir biçimde materyalist olduğu kitlelere aydınlatılırsa bu damganın kolaylıkla silineceği kesindir. Sonra, unutmamak gerekir ki, sosyalizm, çeşitli olumlu yönleriyle Türk ve İslam geleneklerine de uygun düşmektedir. Örneğin, son günlerin sosyalist tedbiri olarak görülen 'servet beyanı'nı alalım. İslam'da hem bu var, hem de servet vergisi var. Zekât, özünde nedir? Hem

de yüzde 2,5 oranıyla servetten alınan bir vergi değil mi? Meclis'te konuşmacılar çıkıp, "Başka ülkelerde böyle şey yok," dedi. Kendilerine yeryüzünde servet vergisi alan ülkelerin bile bulunduğunu hatırlatmak gerekli. Biz, MBK olarak, baktık ki zenginlerimizin yüzde 80'inin aylık gelirleri 200 liranın altında; güç durumlarını daha kolay açıklasınlar, fakrü zaruretleri üzerine herkesin dikkatini daha çabuk çekebilsinler diye servet beyanını koyduk.

Turan Güneş: Bu çeşit konuların parlamentoda fazla duyarlılık uyandırması gayet normal. Tarımsal gelir vergisi konusunda da uzun tartışmaların olacağı, bütün ayrıntılar üzerinde inceden inceye durulacağı kesindir; çünkü, dokunulan çıkarlar söz konusudur. Buna karşılık, 27 Mayıs'ı koruma kanunlarının pek ince bir özgürlük anlayışıyla gelmiş olan Meclis'ten pek az tartışmayla geçmiş olması dikkate değerdir. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu da vaktiyle aynı kolaylıkla geçmişti parlamentodan. Toplumsal yapı, eninde sonunda, aynı tipte bir parlamento doğuruyor. Bunu değiştirebilmenin yolu, seçmenin derindeki özlemlerini sezebilen liderlerin yapacakları atılımlara bağlı. Ancak bu liderlerin eline etken bir hareket aracının, yani disiplinli bir parti mekanizmasının verilmesi şarttır. Menderes zamanında, merkez otoritesinden çok şikâyet edildi. Bu şikâyetlere bakıp da yanlış teşhis koymak, insanı Türkiye'deki siyasi hayatın geleceği bakımından yanlış yollara götürebilir. Menderes, örgütlenen kitlenin temel tepkilerini yanlış yönlere saptırdığı için çöktü. Ama aynı temel tepkileri olumlu yönlere çevirecek liderlerden, eline gerekli nüfuz ve etki olanaklarını esirgememeliyiz. Bunun da yolu merkez otoritesini örgüt karşısında güçlendirmekten geçer.

Sonra şu noktayı da unutmamak gerek: Bugünkü koşullar içinde, iktidarın ve yürütmenin ağırlık merkezi parlamento değil, hükümettir. Şimdiki başbakan* bu bakımdan oldukça elverişli bir durumda. Nüfuzu bir kanatta sevgi ve saygıya, öbür kanatta ciddi bir korkuya dayanıyor. Parlamentodaki geniş bir kitle, bu başbakan gi-

*) Mart 1962'de başbakan İsmet İnönü'ydü.

derse, arkasından askerin geleceğini bilmektedir. Başbakanının elinde çok önemli bir koz var. Kendisi bir bakıma, parlamentonun hayat güvencesi gibidir. Bu koşullar altında, ciddi bir liderlikle parlamentonun semereli yönlere çevrilmesi mümkündür.

Teşhis ve İmkânlar

Doğan Avcıoğlu: Acaba hükümet, seçmenin temel özlemlerine doğru bir teşhis koymuş mudur?

Ahmet Yıldız: Başbakanın teşhisini oldukça isabetli görüyorum. Devlet teşkilatına çekidüzen vermek, planlı çalışmak ve işgücünü seferber etmek seçmenin ilk ağızdaki özlemlerine cevap verebilir. İstenirse, bugünkü şartların ortasında, hükümetin parlamento yolunda çok şeyler yapması mümkündür. Dışarıdan gelen itici baskı oldukça güçlüdür. Reformcu davranışı aydınlar benimsemiştir, toplum benimsemiştir ve nihayet parlamentonun nüfuzunu daha fazla sarsmamak, etrafta dolaşan tehlikeyi uzaklaştırmak bunlarla başlamaktadır.

Mümtaz Soysal: Sizce, yapılacak işlerin neresinden başlamak daha yerinde olur?

Ahmet Yıldız: Hazırlıkları tamamlanmış olanlardan. Toprak reformuna hemen el atılabilir; Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin yeniden teşkilatlandırılmasına geçilebilir; devlet personel teşkilatının düzene konması için önemli adımlar atılabilir. Bunlar, hem Meclis dışındaki dinç güçlere güven aşılayacak, hem de çabucak uygulanabilecek olan şeyler.

Mümtaz Soysal: Bunların başarılması veya bugünkü ölçüler içinde gerçekleştirilmeleri Türk toplumunun kaderini kökünden değiştirmek için yeterli mi?

Ahmet Yıldız: Belki yeterli görülmeyebilir. Ama bütün işlerde olduğu gibi burada da bir senteze gitmek şart. Fazla ileri gitmek kolay değil. Bunlar için belki de en elverişli zaman, seçimlerin hayli uzak bulunduğu bir dönemdir. Seçime yaklaşılan dönem-

lerde, yapılacak reformlar pek randımanlı olmaz. Reformlara geçilirken, üniversitelerin, basının desteğini de ihmal etmemek gerek. Seminerlerde açık tartışmalarda olgunlaştırılacak olan fikirler parlamentoda daha kolay savunulur. Bütün bunların sonunda varılacak olan nokta belki yeteri kadar ileri sayılmayabilir; ama pek köklü işlere girişip de hiç başaramamaktan daha iyidir.

Bahri Savcı: Mevcut siyasal kuruluşlar, bugünkü durumlarıyla bana oldukça durgun, muhafazacı ve yakın ihtiyaçlarla menfaatlerin gerçekleştirilmesine yönelmiş görünüyor. Bu nitelikleriyle, siyasal iktidarın verimli şekilde kullanılması bakımından fazla ümit vermiyorlar. Ama ne yapalım ki, elimizdeki malzeme budur ve her dönemde olduğu gibi bugün de mevcut malzemeyle bir şeyler yapmak zorundayız. Önemli olan amaçların iyi tespit edilmesi, bunun için de toplumsal yapıya ve olaylara doğru bir teşhis konmalıdır. Teşhis ve amaçlar doğru olarak ortaya konduktan sonra koalisyon hükümetinin başında bulunan liderin işi, mevcut olanaklardan en yüksek verimi almaya kalıyor. Başbakan, şartların kendisine kazandırdığı nüfuzlu durumu iyi kullanırsa partiler arasında bir 'ortak payda' bulunabilir ve onları belli bir program etrafında toplayabilir. Mevcut güçleri derleyip toplayarak amaca doğru gidiş belki bir otomobil yarışı kadar hızlı olmayacaktır; ama buna en azından bir motorlu araç hızı ve düzeni kazandırmak liderin elindedir. Ülkedeki dinç güçler de, bu yapıcı güçlerin belli amaçlar etrafında örgütlenmesi sırasında doğrudan doğruya karışmadan çok, ortamı hazırlamaya çalışmalıdırlar. Böyle bir ortak hareket zemininin, parlamento ile kitleler arasında özdeşliği sağlayacak temel toplumsal sorunları da içine alması doğaldır.

Bunların çözümü için temel koşullardan biri de, devlet girişiminin egemen duruma getirilmesidir. Devlet sadece altyapıyı sağlamakla yetinsin, gerisini fertlere bıraksın, biçimindeki görüş bırakılmalıdır. Ayrıca siyasal ahlakla ilgili noktaların belirtilmesi de önemlidir. Son tedbir kanunları bu yolda bir adım sayılabilir. Daha sonra birinci yuvarlak masayı geliştirici nitelikte ikinci bir toplantıya giderek ortak anlaşma noktalarını daha kesin olarak tespit etmekte yarar görüyorum.

Liderliğin Önemi

Turan Güneş: Lisede bizlere öğretilen "insan her şeyin ölçüsüdür" sözünden hareket ederek, liderliğin önemini belirtmek istiyorum. Şimdiye kadar, Türk toplumunun sorunlarını çözmek için temel şartın tam bir demokratik düzen kurmakta olduğu sanılıyordu. Demokratik düzen kuruldu, ama hiçbir dava çözülmedi. Şimdi bir şaşkınlık dönemi içindeyiz.

Yavaş yavaş teşhisler başka bir noktada toplanıyor. Normal devlet teşkilatı yoluyla belirli teknik sorunlar halledilir ve bir de gerekli ahlaki eğilimler yerleşirse, toplum dertlerinin zamanla çözüleceği sanılıyor. Birinci teşhis, yani her şeyi demokrasinin kurulmasına bağlamak, hatalı oldu, hayal kırıklığı doğurdu. İkinci teşhisin, yani her şeyi teknik çalışmalara bağlamanın da aynı derecede hayal kırıklığı yaratmasından korkarım. Örneğin vergi konusunda yapılanlar, ayrıntılardan öteye geçmemekte, temelli sorunlara inmemektedir. Teknik çalışmalara ümit bağlama o derece güçlenmiştir ki, Devlet Planlama Teşkilatı âdeta Türkiye'nin Lourdes'u* sanılıyor; oranın suyundan içen her kişinin mutlaka şifa bulacağına inanılıyor. Son tedbirler kanunu da sorunların temeline inmeyip yüzey dek ayrıntılarla uğraşmanın başka bir örneği sayılabilir. Yakında bütün bunların asıl çareler olmadığı anlaşılacak, liderler asıl dertlere, asıl çarelere eğilmek zorunda kalacaklardır.

Ahmet Yıldız: Türk toplumunu eninde sonunda refaha kavuşturacak çözümlere erişeceğimizden eminim. Şimdi tam bir çalkalanma ve kaynaşma ortasındayız. 27 Mayıs'tan beri toplumun dinamizmi arttı. Belki reformcuların ve ilericilerin hâlâ azınlıkta olduklarını söylemek yine mümkündür. Ama onların savundukları ilkeler, dünyada da revaçta olan ilkelerdir ve bu nedenle başarı ihtimalleri yüksektir. Gelen kuşaklar da ilericileri destekleyecek, özgür dünya ulusları, atılımcı davranışları destekleyeceklerdir. Bu şartlar içinde geleceğe iyimserlikle ve ümitle bakabiliyorum. Şimdiki parlamento, 'sentezci' bir davranışla, ikinci cumhuriyetin 'sağlamlaştırılması'nı (amaçlamalı). Buna kuvvetle inanıyorum.

*) Lourdes, Fransa'da umutsuz hastaların gittiği ve mucize olarak sağlık kazandıklarına inanılan bir kutsal yerdir. Türkiye'de yatırlardan, türbelerden halkımızın gericiliği konusunda ahkâm çıkaranların kulakları çınlasın.

CUMHURİYET HALK PARTİSİ*

Yön Aranıyor

Vakit gece yarısını geçmişti. CHP Grup Başkan Vekili ve Parti Meclisi üyesi İbrahim Öktem, bir önerge vererek, "Parti Meclisi'nde cereyan eden tartışmaların ışığı altında CHP'ye verilecek yönü saptamak için bir komisyon kurulması"nı istedi.

Önerge büyük fırtınalar kopardı. Parti Meclisi'nin bazı çok seçkin simaları 'yön' kelimesinden bile irkilmişlerdi. "Yön'le ne kastediliyor?" diyorlardı. Bu seçkin kişilere, 'yön'le yalnızca 'istikamet' denmek istediğini anlatarak onları kelimenin başkaca bir anlam taşımadığı konusunda ikna etmek çok zor oldu. Bu güç iş, 'yön' kelimesi 'istikamet'le değiştirilerek çözüldü. Fakat itirazlar bu kadarla bitmedi. Partinin sözü geçen yöneticileri, CHP'ye yeni bir istikamet verme fikrine şiddetle karşı koydular.

*) 4 Nisan 1962, *Yön* dergisi.

Merkez Yönetim Kurulu üyesi Ferit Melen, "Partinin istikameti belli, yeni bir istikamet saptanmasına gerek yok," diyordu. Merkez Yönetim Kurulu üyesi Atalay Akan, "Partiyi batırmak mı istiyorsunuz?" diye dikleşiyordu. Sempatik Merkez Yönetim Kurulu üyesi Kemali Bayazıt, "Bunlar bir kurultay sorunu, Ecevit'in düşüncelerinin kurultaydan geçeceğini sanmıyorum. Geçerse, ben kırk yıllık partimden istifa ederim," tarzında sözlerle heyecanını ortaya koyuyordu. Bazı Parti Meclisi üyeleri, "Bu partiyi parçalamak demektir. Her zamankinden çok birliğe muhtacız. Ayrılık tohumları ekmeyelim," diyerek ortalığı yatıştırmaya çalışıyordu.

Fırtına, İbrahim Öktem'in, "Önergem yanlış anlamalara yol açtı, geri alıyorum," demesiyle son buldu. Parti Meclisi üyeleri, ertesi gün toplanmak üzere hayhuy içinde dağıldılar.

Fırtınanın Nedeni

Fırtına, Turan Güneş ve Bülent Ecevit'in konuşmaları yüzünden patlak verdi. CHP'nin ön saftaki iki genç üyesi, partinin tutuculuktan kurtulmasını ve belli bir yöne sahip olmasını istediler.

Önce Turan Güneş konuştu. Güneş'in konuşması şöyle özetlenebilir: "Bu ülkenin kaderini tek bir siyasal kuruluş saptamaktadır. O da CHP'dir. Türkiye'nin iyiye veya kötüye gitmesinin şerefi de, günahı da CHP'ye aittir. Ötekiler seldir. CHP'nin seçkin mühendislerine, bu akan seli yararlı bir yatağa sokma görevi düşmektedir. Bu nedenle, her şeyden önce olaylara doğru teşhis koymak, yanlış yorumlardan kurtulmak zorundayız. İhtilal neden oldu? Bunu mutlaka doğru olarak bilmeliyiz.

"Anayasa çiğnendiği için ihtilal oldu; 'şimdi yeni bir anayasa var, ihtilal bitti' tarzındaki görüşler, gerçeğe uymamaktadır. Tarih 'anayasanın bir maddesi çiğnendi' diye ihtilal yapıldığını yazmaz. Hem sonra ihtilal, 27 Mayıs 1960 günü sabahı Harp Okulu öğrencisinin sokaklara dökülmesiyle başlamamıştır. İhtilal 19 Mayıs 1945'te, genel oyun kabulüyle başlamıştır. Aslında devam eden bu ihtilaldir.

"Genel oyun tanınmasıyla ortaya çıkan ihtilal, aç kitlelere devlet yönetiminde söz sahibi olma olanağını verdi. Kitleler bugün

de açtır. Sorunumuz, herkesin ekmek yemesini sağlamaktır. Bunu çözemedikçe buhran sürüp gider. Adnan Menderes şu veya bu olabilir. Fakat neden çöktü? Adnan Bey, aç kitleleri doyuramadığı için veya aç kitleleri doyurmak için devamlı enflasyon önerisinden başka bir yol bulamadığı için battı. Enflasyon yüzünden yaşama şartları kötüleşen silahsız devlet personeli çaresizlik içinde kaderine razı oldu. Fakat silahlı devlet personeli ihtilal yaptı.

"27 Mayıs devresi bütün iyi niyetine rağmen, bir bakıma kitleleri siyasal hayattan uzaklaştırmak yolunda bir tepki olarak gözüktü. İstanbul anayasa tasarısı, genel oyu kısmaya çalışarak, bu eğilimi benimsedi. Devlet memurlarının halka karşı olan davranışı sertleşti. Bunlar tepkici hareketlerdi. Büyük kitle, kazandığı devlet yönetiminę katılmadan uzaklaştırılacağı düşüncesine kapıldığı için tepki gösterdi. Seçimlerde bu yüzden başarısızlığa uğradık. Suni ayrılıklar bir tarafa bırakılırsa, biz oyların ancak yüzde 37'sini aldık. Geri kalan yüzde 63'ü ötekiler aldı. İşçiler, fakir sınıflar ile tüccarlar ve karaborsacılar CHP'ye oy vermediler. Bu gerçekten hareket ederek, partinin geleceğe ait politikasının saptanması şart. Gittikçe küçülen bir siyasal parti olmak istemiyorsak, işçileri ve fakir köylü kitlelerini saflarımıza çekme yollarını aramalıyız. Nispi temsil geldikten sonra, bir siyasal partinin her sınıf insanı sinesinde toplaması olanaksızdır. Çeşitli kategorideki vatandaşlar arasında, çıkar çelişmesi vardır. Hangi vatandaş gruplarını savunacağımızı seçmeliyiz. Bu çelişmelere artık gözümüzü kapatamayız.

"1960'tan önce bir anayasa mistiği vardı. Vatandaş 'ikinci Meclis olursa, bana ekmek gelecek' diye düşünüyordu. Böyle düşünüldüğü için çıkar çelişmeleri ön plana geçmedi. Şimdi anayasa var. Fakat kimseye bir lokma fazla ekmek getirmedi. O halde parti artık açık durumlar almalıdır.

"Tüccarlar bize oy vermedi. Biz öteki partilerle liberalizm yarışına giremeyiz. Yeniliriz. Dindarlık ve laiklik konusunda da öyle. Arttırmaya girişirsek kaybederiz. Bizim yapacağımız prensiplerimize sıkı sıkıya sarılmak. Bu prensipleri, her gün boş yere sulandırmaktan vazgeçmek gerekir. Dünyanın hiçbir yerinde 'kişinin yapamayacağını devlet yapar' biçiminde devletçilik prensibi

olmaz. Bu, devletçilik yok demektir. Devrimciliğe gelince, 1923 yılında CHP devrimci bir kurumdur. Çünkü gerçekleştirmek istediği Türkiye, 1962 Türkiye'siydi. Eğer partinin devrimci niteliğini korumak istiyorsak, bugünkü statükonun değil, gelecek Türkiye'nin mücadelesini yapmalıyız. Bugünle yetinmek, partinin tutuculuğunu kabullenmek demektir. Bu CHP içinde çıkar yol değildir. Partiyi düşünce ve mizaç itibarıyla, gelecek devrin Türkiye'sini kuracak biçimde düşünmeliyiz. Prensiplerimize sıkı sıkıya sarılalım. Herkesi memnun etmeye çalışmayalım. Hangi sosyal gruplara dayandığımızı saptayalım. Kimi vergilendireceğimizi, kimin haklarını ve nasıl savunacağımızı açıkça söyleyelim. Herkesi zengin edeceğiz demekten vazgeçelim."

Ecevit'in Konuşması

Turan Güneş'ten sonra Çalışma Bakanı Bülent Ecevit söz aldı. Ecevit de, Turan Güneş gibi partinin devrimci unsurlarının acı çektiğini dile getirdi. Ecevit'in konuşması şöyle özetlenebilir:

"Yararlı bir parti toplantısı yapıyoruz. Güneş'in görüşlerine geniş ölçüde katılıyorum. Bakan olmadan önce, CHP'nin tutucu bir parti haline geldiğini söyleyenlere kızardım. Fakat görüyorum ki, CHP tutucu bir parti haline gelmiştir.

"Zaaflardan biri, partinin aşırı uzlaştırıcılığıdır. Bunun çok zararını görüyoruz. Örgütümüz de tutucu bir yapıya sahip olmaya ve yerel eşrafa dayanmaya başlamıştır. Büyük kitlelere derdimizi anlatamıyoruz. Partiye yeni adam çekemiyoruz. Şimdiye kadar ben hiçbir CHP yetkilisinin genel başkanın siyasal söylevlerinde 'Allah' sözcüğünü kullandığını, halka söylediğini görmedim. Sürekli sözü çevirmek, kaçamak yolları aramışızdır. Halbuki bugün Türkiye'de laikliği benimseyecek bir kitle doğmuştur. Bugün Türkiye'de bir işçi kitlesi var. Bu kitle modern tekniği benimsemiş bir kitledir. Bu bakımdan gerici olmasına olanak yoktur, işte bir örnek: Bir sendika kongresinde hatipler, 'Bir hükümette Çalışma Bakanlığı bütçesi 8 milyon lira iken, Diyanet İşleri bütçesinin 50 milyon lira olması utanılacak bir şeydir,' diyorlardı.

"Başka bir örnek: Çukurova'da, elçilerin, işçiyi erken saatlerde işbaşı ettirmek için çifte ezan okutması, işçi sendikaları ve işçiler arasında tartışma konusu olurken, ne parti merkezimiz, ne yerel örgüt bunu protesto etme cesaretini gösterebilmiştir.

"Nispi temsilin kabulünden sonra, artık aşırı bir uzlaşıcılık içinde herkesi toplamaya çalışmak olanaksızdır.

"Bugün temsil etmeye çalıştığımız sınıflar arasında çıkar çatışması vardır. Toprak ağası ile küçük çiftçinin çıkar çelişmesi bir yana, tüccar ile sanayicinin çıkarları farklıdır. Ben sanayici ile işçinin uzlaşmasını, ithalatçı ile sanayicinin uzlaşmasından kolay görenlerdenim.

"Parti bütün bunlar arasında yolunu bulmalıdır. Kime yöneleceğini saptamalıdır. Dolayısıyla bu, partinin yapısında da bir değişikliği gerektirmektedir. Parti giderlerinin zenginler eliyle sağlanması devam ettiği sürece, partilerin kanılarını serbestçe söylemelerine ve tercihlerini açıklıkla ortaya koymalarına olanak yoktur. Yerel örgütümüzü de eşraf örgütü olmaktan çıkarmalıyız."

Ecevit'in konuşması gürültülere neden oldu. Güneş'in konuşmasını nispeten sükûnetle dinleyen Parti Meclisi üyeleri ayaklandılar. Hatta bir üye, Ecevit'in Çalışma Bakanı olarak girişti̇ği çalışmaları kastederek, "Kolektivizmi mi getirmek istiyorsunuz?" diyecek kadar ileri gitti. Ferit Melen ise, Ecevit'e bazı sorular sordu. Melen, "Partinin fikirlerinde ve yapısında bir devrim mi yapılacak? Program mı değiştirilecek?" bunu bilmek istiyordu. Ecevit, "Ben bir işçi partisi kuralım demiyorum. Aşırı uzlaşıcılıktan vazgeçelim. Programımızı bugünkü koşullara uyduralım diyorum," cevabını verdi. Fakat Melen, bunun yeni bir parti kurmak anlamına geleceğini söyleyerek, fikrinde ısrar etti.

Değişen Bir Şey Yok

İbrahim Öktem'in partiye yön vermek isteyen önergesi bu konuşmalardan sonra geldiği için gürültü kopardı ve protestolara yol açtı. Çoğunluk partinin bugünkü gidişinden yakınmayan tutucuların elindeydi. Bu yüzden CHP'nin bugün içinde bulunduğu buhrana doğru teşhis koyan Ecevit'in ve Güneş'in sözleri, öfkeden başka bir etki yaratmadı.

Aslında Genel Başkan İnönü, toplantıda yoktu. Genel Sekreter Aksal ise, mizacına en uygun düşen biçimde, tartışmaların üstünde kalmayı tercih etti. Aksal, "Arkadaşlar önemli noktalara dokundular. Seçimlerde kitleler bizi pek tutmadı. Bunda MBK yönetiminin aldığı kararların da payı var. İşçi çoğunluğunun ve bazı vatandaş kitlelerinin bize oy vermediği kesindir. Fakat Güneş bir noktayı açıklamadı. O da şudur: CHP grev hakkını kendisine amaç edindiği halde, bu hakkı tanımayan DP'yi işçi kitleleri neden bırakmamıştır? Ortaya atılan sorunun ciddiyetle üzerinde durulması ve konuşulması gerekir," diyerek ortalama bir konuşma yaptı. Liderler, sorunların üzerinde kalınca da tutucu çoğunluk partiye yön verilmesine şiddetle itiraz etti.

BİR BİLDİRİ*

Ülkemizde birçok siyasi parti var. Her gün de durmadan yenileri kuruluyor. Bizde vatandaşları bir tarafa bırakalım, bu siyasi partilerin kurucuları bile, partilerinin iktidara geldiklerinde ne yapacaklarını bilmezler. Bir şeyi açıkça itiraf edeyim: Ben kaç yıldır siyasi hayatın içinde ve ileri gelen siyasetçilerimizin yanındayım. Toplumumuzun herhangi bir meselesini derinlemesine konuştuğumuzu hatırlamıyorum.

Biz partilerarası siyasi mücadeleyi düşünür, taşınır, iyi de yürütürüz. Sonra bu mücadeleyi niye yaptığımızı da pek bilmeyiz. Mesela, koalisyon niye CHP ile AP arasında oldu da, YTP ile olmadı? AP ile CHP siyasi felsefe olarak birbirine daha mı yakındı? Hayır. Sadece biri koalisyona katılmayı ne için ve kime karşı olduğu belli olmayan mücadelesine uygun buldu; öteki bulmadı.

*) 21 Aralık 1961, *Hürgün*.

Partilerin içindeki hizipler de böyledir. Kim kiminle neden, niye beraberdir, pek o kadar belli değildir. Herkes başa geçmek için yarışır, çekişir, ama başa geçince ne yapacağını hiç düşünmez. Onun için de sorumluluk yerine gelince şaşırır kalır. Bütün bunlar, siyasi hayatımızın tam bir fikir yoksulluğu içinde bulunduğunu, siyasetçilerimiz gibi düşünürlerimizin de, doğrusu bu ya, kendilerinden bekleneni yapmadığını gösteriyor.

Bizim bugün 'huzur'dan da fazla muhtaç olduğumuz şey, dertlerimiz, meselelerimiz üzerine tartışmaya başlamamızdır. Bunu yapmazsak, affın, koalisyonun, bilmem servet beyannamesinin kaldırılmasının getireceği huzur, evindeki bin bir derdi unutmak için sinemaya giden aile babasının iki saatlik geçici huzurundan farklı olmaz.

İşte dün yayın hayatına karışan *Yön*, siyasi hayatımıza bu fikir açısından bakmak, onu derinlemesine incelemek amacı ile çıkıyor.

Burada *Yön*'ü ve bildirisini methedecek değilim. Çünkü ben de bildiriyi imzaladım. Size yalnız bildirinin içindekilerden haber vereyim.

Bildiri, Türkiye'mizin başlıca davasının hızla kalkınmak olduğunu söylüyor. Hızla kalkınmanın tek çıkar yolunu da 'devletçilik'te görüyor. Yeni anayasamızın kurduğu 'sosyal devlet'in de böylece gerçekleşeceğine inanıyor.

Bir türlü gerçekleşemeyen demokrasi için *Yön*'cüler şöyle diyorlar: "Demokrasi, her şeyden önce, insan haysiyetine dayanan ve insanı üstün değer sayan bir rejimdir. Açlığa, işsizliğe, evsizliğe çare bulamayan bir rejimin ne kadar üzerine titrersek titreyelim, demokrasi olmaktan çıkması ve bir gün çökmesi tabiidir. Türk demokrasisinin yaşatılması, açlığı, işsizliği ve evsizliği ortadan kaldıracak, yüksek bir tüketim düzeyine götüren yolları bulmakla mümkün olabilir."

Devletçilik de "bu amaçlara erişmek için mutlaka başvurulması gereken bilinçli devlet müdahalesidir"

Bildiri, özel girişimi inkâr etmiyor. Türkiye'nin iki girişim biçimini beraber yaşatan karma bir sistemi olacağını söylüyor, fakat

kilit sanayilerin ve planlı kalkınmayı sağlayacak müdahale yetkilerinin devlete verilmesini istiyor.

Bu fikirleri herkes beğenmek zorunda değildir. Zaten bildiride bunlar açık tartışmaya sunulmuştur. Önemli olan sorunlarımıza bir toplu bakış açısı getirmesidir.

Bildirinin geniş ilgiler ve geniş tepkiler uyandıracağını sanıyorum. İleri sürülen fikirler büyük itirazlara yol açacaktır. Buna sevinmek gerek. Ne var ki, karşıt düşünenlerle sövüp saymadan bir tartışmaya girilebilecek mi, sorun burada?

İŞÇİLERİMİZİN MİTİNGİ*

Türkiye işçileri 31 Aralık 1961'de Taksim'de büyük bir miting yapmaya hazırlanıyorlar. Bir aydan beri yurdun her yerinde işçilerimiz sessiz yürüyüşlerle, sakal grevleriyle varlıklarını hissettirmeye başlamışlardır. Ülkemizde pek alışık olmadığımız bu gibi hareketlerde sendikalarımızın ve genel olarak işçilerimizin gösterdikleri olgun davranışları ben biraz da hayranlıkla izliyorum.

İşçiler bu gösterilerinde iki hakkı kendilerine amaç seçmişe benziyorlar. Bunlardan biri grev hakkı, diğeri ona bağlı olarak toplu sözleşme. Yeni anayasamızda da yer alan bu iki hakkın, Batı dünyasında işçi haklarını korumak bakımından taşıdığı önem hepimizin bildiği bir şeydir. Bu bakımdan bizim işçilerimizin de

*) 23 Aralık 1961, *Hürgün*.

ayrı haklar için savaşmasını doğal görüyorum. Ama itiraf edeyim, bu iki hakkın verilmesiyle işçilerimizin bekledikleri refaha ve pazarlık gücüne varacaklarını da pek sanmıyorum.

Bir defa sendikalarımız hem örgüt bakımından, hem de mali bakımdan oldukça zayıf durumdalar. Sendikaya kayıtlı üyelerden nasıl bin bir sıkıntıyla aidat toplandığını, sendika lideri arkadaşlar çok iyi bilirler. Binlerce üyesi olan sendikanın kongresinde çok defa birkaç yüz kişiyi toplamak bile bir sorun oluyor. Grev gibi büyük kitleleri seferber etmeyi gerektiren bir hareketi, bu sendikalarımız nasıl başaracaklar? Bir gün sonrasının ekmeğinin düşüncesi içinde olan işçi vatandaşı liderler peşlerinde sürükleyebilecekler mi?

Diğer taraftan bizde kamuoyu henüz bu kabil hareketlere de alışık değil. Bir grevin başarıya ulaşabilmesi, biraz da diğer vatandaşlar tarafından sempatiyle karşılanmasına bağlıdır. Ben şimdilik bu konuda da pek iyimser değilim.

Bu sözlerimden işçilerimizin bu gayretlerinin karşısında olduğum sanılmasın. Aksine olarak bu çalışmalarını memnunlukla karşılıyorum. Hatta anayasanın açıkça tanıdığı bu haklarla ilgili kanunların biraz geç bile bırakıldığı kanısındayım. Çalışma Bakanlığı şimdiye kadar bu kanunları hazırlamalı, hiç olmazsa bu hususta görüşünün yönlerini açıklıkla duyurmalıydı. Yeni anayasanın kendilerine tanıdığı hakların dikkatli izleyicileri olarak işçilerimiz uygar bir örnek göstermişlerdir.

Zaten bence bu hareketin önemi de grev hakkından, toplu sözleşmeden çok böyle bilinçli bir şekilde davalarının savunucusu olmayı bilmeleridir. Bir ülkede işçilerin ağırlıkları hissedilir bir güç haline gelmeleri, böyle toplu ve kamuoyunun sevgiyle veya hiç olmazsa ilgiyle karşılayacağı hareketleri başarmalarıyla mümkündür. Bir dava etrafında böylece toplanabilmek herhalde kendilerine büyük güç kazandıracaktır.

Bu bakımdan bana öyle geliyor ki, işçilerimiz bu güzel ve uygar hareketler yanında sendikalarını güçlendirmeyi, bütün işçileri sendikalı hale getirmeyi ön plana almalıdırlar.

İşçi vatandaşlar böyle hatırı sayılır bir güç haline gelirken bir noktayı da unutmamaları gerektiğini söylemek isterim. Bugün Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu sorun, sosyal adalet ilkeleri-

ne göre, nimetlerin paylaşılması değil, külfetlerin paylaşılmasıdır. Sendika ve işçi hareketlerinde bu noktayı unutmamak ve talepleri temelli bir iktisat politikasına bağlamak gerek. Bu hususta sendika liderlerine düşen çok büyük ödevler vardır.

İŞÇİLER VE PATRONLAR*

Çalışma Meclisi'nde ilgi çekici konuşmalar oluyor. Dünkü gazetelerde okuduğuma göre, dostum Sayın Şahap Kocatopçu şöyle söylemişti: "Avrupa'da yüz senede kazanılanı işçimiz bir günde beklememeli, işverenlerimiz de işçilerimizi yüzyıl bekletmek yoluna sapmamalıdırlar."

Doğrusunu isterseniz ben bu sözü pek açık bulmadım. Batılı işçiler bugünkü haklarını yüz sene mücadeleyle aldılar, bu doğru. Ama çağdaş bir ülkede işçilere tanınan hakları bugün artık, bir yılda niye vermeyeceğiz? İşçi-patron çekişmesinde hak dengesi değil, güç dengesi bazı hakların geç tanınmasına neden olabilir. Ama şimdi söz konusu olan güç dengesi değil, doğrudan doğruya haklardır. İşçinin eğer hakkı varsa bu hakkı vermek için süreye de gerek yoktur.

*) 29 Ocak 1962, *Hürgün*.

İkinci nokta da şu: İşçilere Avrupa işçilerine verilen haklar verilirse ne olur? İki şeyden biri, ya patronun kazançları azalır, yahut da zaten ekonomik yapı işçiye daha fazla bir hak sağlamaya yeter değildir.

Sayın Kocatopçu işçilere bu hakların patronlar tarafından pek geciktirmeden verilmesinden bahsettiğine göre, galiba aklından birinci söylediğim geçiyor. Böyle ise, sözleri çok haksızdır. İşçinin hakkını işverende niye bırakalım? Modern devlette sanırım buna pek izin vermezler. Seçmen gücüyle, sendika gücüyle bu hakları işçiler ne yapar yapar elde ederler. Patronunun çıkarını işçiye tercih etmek için hiçbir neden yoktur. Ama sayın dostum belki de ikinci şıktan bahsediyor. Yani bugünkü ulusal gelirimiz ve kalkınma davamız, işçiye daha fazla vermemize elvermiyor, demek istiyor.

Bu düşünmeye değer bir konudur. Fakat ekonomik yapımız ve fakirliğimiz işçimizi birtakım fedakârlıklar yapmaya zorluyorsa, işverenlerimizin de birtakım fedakârlıkları göze alması gerekmez mi?

Batı Avrupa 19. yüzyılda ekonomik olarak, bu işi bir hayli de işçilerin ve sömürgelerin sırtından yaptı. Bugün biz de işçilerimizi biraz fazla sıksak belki -sadece belki- sermaye birikimini arttırabiliriz, işverene bol gelir temin ederek onun yatırımlarını arttırmasını sağlayabiliriz. Ama bu çok ilkel ve çok insanlıkdışı bir yol olduğuna göre bu devirde uygulanması tamamıyla olanaksızdır. Bu bakımdan bu yol tıkalı.

Kalkınmanın yolu fedakârlık, kaba deyimiyle az yiyip çok çalışmak, işten de dişten de arttırmak. Bunu bugün sadece işçiye uygulamaya imkân yok. O halde hepimiz uygulayacağız, işverenlerimiz, sanayicilerimiz, tüccarlarımız velhasıl hepimiz kemerleri sıkacağız. Ama biraz vergileri yükseltmekten bahsedilse, hemen kızılca kıyamet kopuyor. Devletin iktisadi yaşama müdahalesinden şikâyetler başlıyor.

Madem ki işçilere Avrupa'daki meslektaşlarının haklarını tanıyamıyoruz, yani fazla tüketmelerine razı olmuyoruz, işverenlerimiz için de aynı şeyi yapmaya mecbur değil miyiz?

Denecek ki, girişimci kârları tekrar yatırılacaktır. Bu bakımdan zaten tüketime gitmeyecektir. Ama buna da işçiler razı olmazlar kanısındayım. "Kalkınmanın yükü bize yükleniyor" diyeceklerdir. Bunu derken galiba pek de haksız olmayacaklardır.

Sonuç olarak şunu söyleyeyim: Bugün işçimiz de, patronumuz da, köylümüz de, memurumuz da, iktisaden kalkınmış ülkelerin halkı gibi yaşayamıyor, çünkü ulus olarak fakiriz. Zenginleşmek için çalışacağız. Ama çalışırken, didinirken külfetleri ve mihnetleri de beraber paylaşacağız. Bu işte patronla işçiyi ayırmaya olanak yoktur.

İŞÇİ PARTİSİNE DOĞRU*

Türk-İş Konfederasyonu'nun açılış gününde Başkan Seyfi Demirsoy, çoktan beri sözü edilen İşçi Partisi hakkında ilk resmi işareti vermiş oldu. Değerli işçi liderimizin söylediği sözler çok ilgi çekicidir. Kendisi siyasi partilerimizden tamamıyla ümidi kesmiş durumdadır. "Onların tutumu", diyor, "bizim bir siyasi parti halinde toplanmamız gerektiğini bize göstermektedir"

Sendika başkanlarımızı diğer partilerden soğutan olay, bu partilerin seçimlerde işçi adaylara yer vermemeleri gibi görünüyor. Eğer neden sadece bu ise, bence yeni bir parti kurmak için yeter değildir. Fakat öyle sanıyorum ki, aslında bunun dayandığı daha derin nedenler vardır.

*) 17 Ocak 1962, *Hürgün*.

Bunların başında işçilerimizin, siyasi partilerimizi gittikçe kendilerine yabancı hissetmeleri geliyor. Bizim partilerimiz, genel olarak muhafazakâr mizaçlı partilerdir. Kuşkusuz, işçilere birçok şeyler vaat ediyorlar, hatta bunları belki de gerçekleştirecekler. Fakat bir siyasi partiyi yapan unsurlardan biri de ruh, mizaç birliği ve beraberliğidir. Herhalde işçiler mevcut partilerin örgütleriyle böyle bir ruh ve mizaç birliğine kavuşamayacakları kanısına vardılar. Zaten siyasi partilerimizin işçi temsilcilerine aday listelerinde yer vermemesi de gene bu ruh beraberliğinin bulunmamasındandır.

Bundan önceki bir yazımda işçilerin ayrı bir parti kurmasının doğru olmayacağını söylemiştim. Bu konudaki inancımı koruyorum. Ama öyle anlaşılıyor ki, bu parti artık bir gerçek haline gelmek üzeredir. O bakımdan bugün, bence, böyle bir partinin başarıya ulaşması için gerekli koşullar üzerinde durmak istiyorum.

Eğer yeni parti bir çeşit meslek çıkarları partisi görünümü gösterirse, işçiler arasında bile bir başarı sağlayabileceğine inanmıyorum. Seçmenler seçimlerde topyekûn siyasi meseleler üzerinde oy verirler. Sadece grev hakkı, yıllık izin gibi sorunlarla kitleleri sürüklemeye olanak yoktur. İşçi vatandaş da sadece işçi değildir. Vatandaş olarak başka dertleri vardır. Dış politikasından askerlik hizmetine kadar her sorunla ilgilidir. Günün koşullarına göre bunları primlerden daha önemli sayması ve bunlarla uğraşan partilere oy vermesi de mümkündür.

Bunun için, işçilerin daha köklü davalarla meydana çıkmaları gerekmektedir. Örneğin, Türkiye'nin bugün başlıca sorunlarından biri zirai kalkınmadır. Bunun üzerinde düşünüp çözüm yolları önermeyen bir parti, köylüleri nasıl peşine takacak, takamayınca da siyasi yaşamımızda nasıl başarıya ulaşacak? En fazla, bir çeşit siyasi sendika olarak kalması tehlikesi yok mudur? Oysa ki, bugün Türkiye'de en dinamik ve en aydın seçmen kitlesi işçilerdir. Pekâlâ büyük davalara önderlik edebilirler. Ama bunları şimdiden düşünmek gerek.

İkinci şart, gene birincisine bağlı: Parti bir işçi partisi biçiminde sunulmamalıdır. Zamanımızda partilerin birbirinden farklı düşünceleri ve seçmenleri olmakla beraber hepsi aslında bütün

millete hitap ederler. Bu bakımdan daha önce sözü edilen 'Sosyal Güvenlik Partisi' ismini pek yerinde bulmadım. Bu çok dar bir alan ve sınıf izlenimini vermektedir. Zaten deyim, kanunlarla kullanılan bir teknik deyimdir.

Üçüncü bir sorun olarak, çok önemli bir konuya değinmek istiyorum. Türkiye'nin bugünkü ön meselesi, nimetlerin adilane bölünmesinden çok, külfetlerin adilane bölünmesidir. İşçi Partisi uzun vadeli bir iktisadi politika olarak bunu gözden uzak tutmamalıdır. Vatandaşlara teklifi "Hepimiz çalışmalı ve külfetleri adilane bölüşmeliyiz" demek olmalıdır. Bir zamanlar lafazanların ortaya attığı yüksek tüketim düzeyini değil, şimdilik yüksek üretim düzeyini bulmaya mecburuz. Türkiye'nin refaha kavuşmasının ve doğal olarak çalışan sınıfların da zenginliğe kavuşmasının yolu budur. İşçilerimiz zaten mütevazı yaşadıkları için kitleleri buna kolayca ikna edebilirler. Sosyal adaleti de bu yönde gerçekleştirmek mümkün olur.

Bu noktayı gözden kaçırmayacak bir işçi partisinin başarı kazanacağını ümit ederim. Herhalde ben kendilerinin başarısına çok sevineceğimi, şimdiden söylemek isterim.*

*) Türkiye İşçi Partisi 1961 yılında kuruldu. 12 Mart döneminde (1971) kapatıldıktan sonra 1975 yılında yeniden kuruldu (açıldı).

SOSYAL ADALET*

Bugünlerde üzerinde en çok konuşulan konu sosyal adalettir. Derbederliğe, denetimsizliğe ve sorumsuzluğa alışmış bazı çevrelerde bu iki sözcük büyük rahatsızlık uyandırıyor. Sanki sosyal adalet gerçekleşirse, herkesin malı mülkü elinden alınacakmış gibi geliyor bazı kişilere.

Bu korkuların yanında, 'sosyal adalet' aydınların tartışma konusu sınırlarını aşarak, Başbakanın ağzından birdenbire hükümet ilkesi haline geliverdi. Sayın İnönü Türk-İş toplantısında yaptığı konuşmada, özgürlük içinde kalkınmanın koşulu olarak 'sosyal adalet'ten bahsetti.

Sanırım şimdi bu konudaki tartışmalar daha da hızlanacaktır. Bazı kişiler ve gazeteler sosyal adaletten bahsedenleri daha da ağ-

*) 22 Ocak 1962, *Hürgün*.

dalı olarak servet düşmanı, komünistler olarak göstermeye çalışacaklardır. Belki piyasa biraz daha huzursuzluğa düşecektir.

Oysa ki sosyal adalet, yeni anayasamızın temellerinden biri. Daha başlangıç kısmında Türk devletinin ilkelerinden söz edilirken buna yer vermiş. Bu bakımdan Sayın İnönü sadece işçi liderleri önünde anayasanın kendisine yüklediği görevlerden birini açıklamış oluyor.

Ben burada bu konunun başka bir yönüne değinmek istiyorum. Türkiye'de sosyal adaletten en çok işçilerimiz bahsediyor. Başbakan da bu ilkeyi işçilerimiz önünde dile getiriyor. Bütün bunlar sosyal adaletin ülkemizde sadece işçilerle patronlar arasında bir mesele olduğu sanısını yaratmaktadır. Gerçekten Batı ülkelerinde sosyal adalet sanayileşmenin getirdiği sorunlardan biridir. Bizde sanayi geliştikçe kuşkusuz bu konu daha çok işçi ve işveren ilişkilerinde kendini gösterecektir. Fakat bugün sanıyorum, sosyal adalet üzerinde dururken bunu bütün toplum için göz önünde bulundurmaya mecburuz.

Türkiye'de işçilerimize tanınan hakları hiç de çok görmüyorum. Aksine, az buluyorum. Fakat işçilerimiz yanında, iktisaden geri kalmış ülke olarak çok kötü koşullar altında yaşayan vatandaşlar da vardır. Örneğin köylüler, sanayileşme bizde devlet eliyle kurulmaya başladığı ve Batı'nın, işçi haklarını uluslararası alanda örgütlendirdiği bir devreye rastladığı için, bugün işçilerimiz 19. yüzyılda Avrupa işçisinin içinde bulunduğu sefaletle karşı karşıya değiller. Kendilerine daha fazla hak ve ulusal gelirden daha fazla pay verelim. Ama ilkel bir tarım sistemi içinde her türlü çağdaş yaşam koşullarından mahrum olarak. Açıkçası, sürünen çiftçileri ve toplumun diğer sınıflarını unutmayalım.

Türkiye'nin iktisadi yapısı itibariyle sosyal adalet bugün, sosyal politika alanında olduğundan çok iktisadi kalkınmanın planlanması ve vergi politikasının düzenlenmesinde önem taşıyor. Yoksa bugünkü ulusal gelirimizi sosyal adalet ilkelerine göre dağıtmaya kalksak korkum odur ki, işçilerimize de fazla bir şey düşmeyecektir.

Bundan önce de yazdım, bundan sonra da yazacağım, Türkiye henüz nimetlerin bölüştürüleceği devirde değil, külfetlerin sosyal

adalete göre paylaştırılacağı devirdedir. Bu külfetleri millet olarak hepimiz taşıyacağız. Çare yok! Bundan böyle her mahallede milyonerler yaratan bir iktisadi düzensizliğe de paydos diyeceğiz. Vergi sistemini düzenleyeceğiz. Fakat bunları yaparken aslında topyekûn bir ulusu kalkındırmanın peşinde olduğumuzu ve bu konuda hepimize düşen görevler bulunduğunu unutmayacağız.

İşçilerimiz sosyal adaletin davacılığını yaparken öyle ümit ediyorum ki, aydın ve dinamik bir sınıf olarak işte topyekûn bu kalkınmanın peşindedirler. Türkiye'nin bugün sağlayamayacağı nimetlerden çok, milletin her sınıfının üzerine düşen kalkınma gayreti payını kabullenmesinin savaşını yapıyorlar. Davalarının haklı olması, büyük ve tarihi şeref taşıması buna bağlıdır.

ULUSLARIN ÇILGINLIĞI*

Bugünlerde Cenevre'de silahsızlanma konferansı toplanmak üzeredir. İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan beri devletler bitip tükenmek bilmeyen toplantılar, konferanslar düzenleyerek silahları azaltmaya çalışıyorlar. Bütün bu çalışmalara ve didinmelere rağmen yıllardan beri bir arpa boyu da yol alınmadı. Amerika ile Rusya arasında bu konuda temel bir anlaşmazlık var. Her iki taraf da temel olarak silahsızlanmaya taraftar olduklarını söylüyorlar, ama Amerika ve genel olarak Batılılar silahsızlanmayı, bunu kontrol edecek bir örgütle beraber olsun istiyorlar. Rusya ise, "Önce silahları yasak edelim. Kontrol örgütünü kurmak, benim ülkeme dünyanın casusunu doldurmak demektir. Eğer samimi iseniz önce silahları yasak edin görelim," diyor.

*) 14 Mart 1962, *Hürgün*.

Bu düşüncenin sakatlığını söylemeye bile gerek yok. Demokratik ülkelerde bir şeyi yasak ettiniz mi, hükümetler onu bir daha yapamazlar. Örneğin, Amerika'nın gizlice silahsızlanmasına imkân yoktur. Rusya bu yasağa uymazsa ülkesi içinde kim kendisine 'yasağa uymuyorsun' diyebilecek?

İşte yıllardan beri aşağı yukarı bu sorun hep aynı biçimde tartışılıp durur. Bu tartışmalar devam edip giderken de bütün uluslar alabildiğine silahlanırlar. Bugün dünya uluslarının ulusal savunma bütçeleri tutarı 120 milyar dolara yükselmiş, düşünün, Türkiye bütçesinin hemen hemen yüz misli.

Bunun yanında Birleşmiş Milletler'in ilgili örgütünün yaptığı incelemelere göre dünya nüfusunun hemen hemen üçte ikisi de gerektiği gibi beslenemiyor. Yani aç. Dünyadaki aç insanların miktarı da, oranı da gittikçe artmakta. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce dünya nüfusunun yüzde 38'i aç imiş, şimdi bu oran yüzde 60'a çıkmış. Yapılan hesaplara göre kırk yıl sonra dünya nüfusu 6 milyara çıkacak ve bunun 4 milyarı aç insan olacak.

Bu rakamları böylece gördükten sonra bilmem artık ulusların bir çılgınlık içinde olduğunu söylemeye ayrıca gereklilik var mı? Bir taraftan milyarlar, karşılıklı korku nedeniyle veya kötü niyetlerle sebil ediyorlar, diğer taraftan bu silahlar kadar öldürücü bir tehlikenin, yani açlığın bütün korkunçluğuyla dünyanın üstüne çökmesini önlemek için sözde gayret sarf etmeye çalışıyorlar.

Bugün sosyal adaletten, uygarlıktan, insanlığın yücelmesinden bahseder dururuz, sosyal adaletin de, uygarlığın da kaynağı akıl değil mi? Dünya ulusları her türlü akıl ölçüsünden uzak böyle bir çılgınlığın esiri olmakta devam ederse ne uygarlık olur, ne sosyal adalet!

SERVET BEYANNAMESİ*

Seçimlerden beri** işadamlarımızın üzerinde durdukları belli başlı konulardan biri de servet beyannamesidir. Hemen her toplantıda, her resmi temasta bunun kaldırılmasını ister dururlar.

MBK zamanında bu servet beyannamesinin konulmasını doğrusunu söylemek gerekirse bir ihtilal devrinde genel olarak hukuki teminattan bahsedilemeyeceğine göre, hele 14'ler meselesinin daha gönüllerde bıraktığı korku silinmeden, bankalardaki kasalara da el konduktan sonra, ne amaçla olursa olsun bir de servet beyannamesi istenmesi, pek hassas olan işadamlarımızı daha da ürküttü. İktisadi durgunluk büsbütün arttı. Ama bugün için durum böyle midir? Vatandaşların hakları doğal mülkiyet hakkı

*) 20 Ocak 1962, *Hürgün*.
**) 15 Ekim 1961'deki genel seçim. (derleyenin notu)

da dahil yeni bir anayasayla teminat altına alınmıştır. Bu anayasa gaspı da, zorlamayı da yasak etmiştir. Onun için, sadece vergiyle ilgili servet beyannamesinden korkulacak ne vardır, bilemiyorum. Bu servet beyannamesine dayanarak ne hükümetin, ne de Meclis'in anayasaya aykırı olarak mülkiyeti yaralayacak işler yapması mümkündür.

Aslında mesele gayet basit. Türkiye'de maaşlı ve ücretli vatandaşlar dışında kimse üstüne düşen vergiyi ödemiyor. Yani açıkçası herkes vergi kaçırıyor. Bunu önlemenin yolunu Batı devletleri servet beyanında bulmuşlar. Bu yolla gerçek geliri bulmak kolaylığı var.

Şimdi bizde, işadamlarının kaldırılsın diye direttikleri servet beyanı budur. Servet beyanına taraftar olanlar da sosyalistlikten komünistliğe kadar her şeyle suçlanıyor. "Bu ticareti, sanayii öldürecektir," diye feryat ediliyor.

Açık olalım, samimi olalım. İngiltere'nin, Amerika'nın tüccarı, sanayicisi servet beyanından korkmaz da bizimkiler niye bu kadar çekinirler? Bunun devlet müdahalesi, sosyalizm, komünizmle ne ilgisi var? Amerika komünist midir, aşırı devletçi midir?

Bizde devletin ve toplumun haklarını biraz savundunuz mu, hemen damgayı yiyorsunuz. Demokratik bir düzende anayasanın hudutları içinde ve kimseye zorla kabul ettirmeye kalkmamak şartıyla herkes ister devletçi olur, ister sosyalist. Biz istiyoruz ki, hepimiz hiçbir toplum sorumluluğu taşımayalım, toplum yararlığını düşünmeyelim. Bu düşüncenin en liberal düzenle bile ilgisi yoktur. Liberal düşünce toplumu inkâr etmez, vergi kaçakçılığını iyi görmez.

Bizim isteğimiz liberal düzen değil, düzensizlik, başıbozukluk. Bu isteklerimizi ileri sürerken Batı'ya bakmaya, demokratik ülkelerden örnekler göstermeye boşuna çalışmayalım. Bu başıbozukluğun örnekleri uygar ülkelerde değil, Doğu'nun henüz devlet olamayan ülkelerinde bulunur.

DOĞU DOĞU*

8 Şubat 1962 günü Eğitim Şûrası doğu bölgelerinde yaşayan vatandaşlarımızın öğrenim ve eğitim sorunları üzerinde durmuş. Bu illerimizde yaşayan kişilerin Türkçe konuşma dahi bilmediklerine değinmiştim. Gerçek de böyledir. Türkiye'de Türkçe bilmeyen Türkler vardır.

Bir toplum için bundan daha acı, bundan daha derin, düşündürücü bir şey olamaz. Düşünün, Türkçe konuşmayan, konuşmasını bilmeyen Türk vatandaşı ne demek!

Biz daha doğu gerçeğinin yeni yeni farkına varıyoruz. Bu yıl hepimizi harekete geçiren bir kıtlık olmasaydı belki daha farkına bile varmayacaktık.

*) 9 Şubat 1962, *Hürgün*.

Bir konuda fazla telaşa kapılmayalım. Yurdun bir bölgesinde insanların bir başka dil konuşması ulusal birliğe pek öyle büyük zararlar verici bir şey değildir. Fransa'da Alsas ve Britanya'da, İngiltere'de Galler memleketinde de yerel diller konuşulur, fakat kimse ulusal birliğin tehlikeye girdiğinden bahsetmez. Acıklı olan ve ayıp olan bu yerel dilin yanında ulusal dili öğretemediğimiz vatandaşlar bulunmasıdır.

Şimdi artık aklımızı başımıza toplamak zamanı gelmiştir. Topyekûn bir ulus olarak yaşamanın yollarını bilmeliyiz. Bulmalıyız. Bugün bütün dünyada iktisaden geri kalmış ülkelerden bahsediliyor ve insanlığın bir kısmının rahat ve refah içinde yaşaması, diğer bölümünün sefalet içinde günlerini doldurması uygarlığa ve insanlığa aykırı sayılıyor. Ya bir ulusun bireyleri ve bölgeleri arasında büyük yaşam düzeyi farkları olursa buna ne demeli? Bu uygarlıkla da bağdaşmaz, milliyetle de bağdaşmaz. Dünyada geri kalmış bölgeler nasıl ortadan kaldırılmaya çalışıyor ise, millet ülkesinde de geri iller öyle kalkındırılmalıdır.

Demokrat Parti zamanında doğu kalkınmasından bahsedildi mi, parlamento demagogları, laf sanatkârları hemen karşınıza dikilirlerdi. "Ne demek efendim, memleketi doğu batı diye ikiye bölüyorsunuz, bütün yurt bir bütündür," diye kıyameti koparırlardı. İyi ya işte bütün yurt bir bütün olduğuna göre hepimizin aynı nimetlere ve külfetlere beraberce katlanmamız gerekmez mi? Ama demagojinin mantığı yoktur. Daha doğrusu, sağduyuyu yıkan özel bir mantığı vardır.

Yeni hükümet sağduyunun ve millet hayatının gereğini anlamışa benziyor. Dünkü gazetelerde hükümetin aldığı tedbirlerin açıklaması vardı. Bunlardan biri de doğu bölgesinde yapılacak özel yatırımlara tanınacak kolaylıklarla ilgilidir.

Bu kuşkusuz ileri bir adımdır, ama yetersizdir. Aslında doğu kalkınmasını birtakım vergi kolaylıklarıyla çözmeye olanak yoktur. Esaslı bir bölge planlamasına gitmek gerekmektedir. İtalyanlar böyle geri kalmış bir bölgeleri için Vanoni Planı diye bir plan hazırlamışlar, oldukça da başarıyla uygulamışlardır. Biz de onların yöntemlerini olduğu gibi uygulayalım, demiyorum, ama süratle tam bir plan yapalım diye düşünüyorum.

Eğitimiyle, sanayisiyle, tarımıyla doğu bölgemizin dertleri üzerine eğilelim. Doğuyu kibar hanımefendilerimizin şefkat ve gösteriş hislerinin Ankara sokaklarında tezahür eden otomobilli gösterilerinden kurtaralım. Doğu sosyete faaliyetleri değil, ciddi çalışmalar bekliyor bizden.

4. BÖLÜM

SİVİL DEMOKRASİ ÜZERİNE

MEÇHUL İHTİLALCİLERE AÇIK MEKTUP*

Sayın İhtilalciler,

27 Mayıs ihtilali anayasayı çiğneyenlere, demokratik düzeni hiçe sayanlara karşı yapıldı. Bütün millet, hürriyetlerini ihya için yapılan bu hareketi gönülden desteklemiştir.

O günden bu yana köprülerin altından çok sular geçti. Bu hareketi başarıyla yürüten şimdi adına artık 'eski' diyeceğim ihtilalciler, bazı acemilikler yapmış olsalar dahi, büyük iyi niyet gösterdiler ve sözlerini tuttular. Memleket yeni bir anayasa ile yeniden demokratik düzene kavuştu. Biliyorum, daha seçimler sırasında ve seçimlerin sonucu alınınca demokratik düzene karşı inancınız sarsılmıştır. Belki de kendi aranızda toplanıp, canımız kadar sevdiğimiz ülkemizin karanlık yollara gireceğinden korkmuş, buna bir peşin çare bulmayı da düşünmüşsünüzdür.

*) 30 Aralık 1961, *Hürgün*.

Ne yalan söyleyeyim, o zaman sizin gibi düşünebileceklerin karşısındaydım. Seçimle iş başına gelmiş en kötü bir Meclis'i ve hükümetini, en mükemmel olduğu sanılan seçimsiz iktidarlara tercih ederim. O zaman da şimdi olduğu gibi sizi tanımadığım için karşılıklı oturup seçimin ve demokrasinin faziletlerini tartışamadık. O gün böyle bir tartışmaya fırsat olsaydı, ben ne kadar kuvvetli olacaktım! Demokratik düzenin mükemmeliyeti hakkında düşünürlerden fıkralar okuyacak, çeşitli diyarlardan örnekler verecektim. Sizden Türkiye'nin önünde açılan parlak demokratik düzen yoluna güvenle bakmanızı isteyecektim.

Şimdi, size karşı birçok delilimin gücünü kaybettiğini içim burkularak, yüreğim sızlayarak görüyorum. İki aylık bir parlamento devresinde, sayın parlamentocularımızdan bir kısmının davranışları karşısında kim bilir neler düşündünüz?

Şimdi ben sizin kendi aranızda şöyle konuştuğunuzu hisseder gibiyim: "İşte, biz dememiş miydik, siz istediğiniz kadar iyi niyetli olunuz, ne derece hukuk kuralları, anayasalar koyarsanız koyunuz, bu memleketin kaderini demokratik düzen içinde aydınlığa çıkarmaya imkân yoktur. Tevfik Fikret'in elli sene önce bahsettiği kargalardan, bu ulu çınarı korumak mümkün olmuyor. Bunları ancak kanlı bir ihtilal temizleyebilir."

Böyle düşündüğünüzü sandığım için, 'yeni çıkar cephesi'nin kurulduğu şu günlerde, delillerimin cılız, iddialarımın gülünç görüneceğinden korkmadan çekinmeden size hitap etmek istedim.

Sayın İhtilalciler,

Demokratik düzenin bir baş belası vardır. Bu da varlıklarını bu düzene borçlu olanlardır. Yaşama olanak veren ortamlarda nasıl yalnız yararlı bitkiler yanında bir kısım mikroplar da ürerse, demokratik düzende yaşamı doğuran, yaşamı koruyan her ortam gibi birtakım parazitlerin, birtakım zararlı bitkilerin gelişmesine maalesef meydan verir. Son günlerde gördüğümüz olaylar işte bu parazitlerin, bu zararlı bitkilerin zehirleridir. Bu koku onların ufunetinin kokusudur, demokrasinin değil! Eğer bugün boy atan bu zehirli, bu iğrenç kokulu yabanotlarının yanında yetişen asıl

çiçekleri göremiyorsak, güzel kokuları duyamıyorsak, henüz onların mevsimi gelmediği içindir.

"İlla beş bin isteriz" diye bağıranların yanı başında boy atmaya çalışan ağaçları, mevsimden mevsime tarlayı kaplamaya çalışan ayrıkotları yanında dallarını göklere uzatan ulu çınarları görüyorsunuz. Elbirliğiyle bunları korumak zorundayız. Bunları yaşatan ortamı da geliştirmeye mecburuz.

Sizin yolunuz, sizin kafanızdan geçen usuller topyekûn bütün filizleri kavuracaktır diye korkarım. Biz şimdi bir 'zirai mücadele' yapar gibi 'siyasi mücadele' yapacağız. Tarlamızdaki bu yabanotlarını elbet koparıp atacağız. Emin olunuz, ne Türk milletinin sağduyusunda bir eksiklik vardır, ne de mücadele silahlarımız yetersizdir. Elverir ki, çalışmayı bilelim ve ufak tefek hadiseler karşısında inancımızı yitirmeyelim.

Bu savaş başlamıştır. Basını görüyorsunuz, aydınları görüyorsunuz, memurlarımızı, işçilerimizi duyuyorsunuz. Bunlar bu mücadele ordusunun öncüleridirler. Toplumumuzda ne parazit, ne haşerat bırakacaklardır.

Şimdi eğer çıkarmışsanız, tabancalarınızı kılıflarına sokunuz. Türk vatanında ahlak, fazilet ve bilgi savaşı veren demokratik güçlere katılınız.

Saygı ve başarı dilekleriyle.

AYDINLARIN DİKTATÖRLÜĞÜ*

"Türkiye'de halk kitleleri ne iktisadi bakımdan, ne de kültür bakımından istediğimiz düzeye varmıştır. Büyük çoğunluk okuma yazma bile bilmiyor, birtakım geri düşüncelerden de kurtulmuş değil." Bütün bunlar bazı kişileri böyle bir kitleyle demokrasi olamayacağı iddiasına götürüyor. "Bu toplumu kalkındırmak, onları Batılı ve uygar değer yargılarıyla zenginleştirmek için bir aydınlar diktatörlüğüne gereksinim vardır," diyorlar.

Ben bu iddiada bulunanların çoğunun samimiyetine inanmıyorum. Aslında, belki de bilmeyerek kendi sınıflarının çıkarlarını savunuyorlar gibi geliyor bana. Türkiye'de birçok devrim yapıldı. Bunlara Atatürk devrimleri diyoruz. Bunlar bizi Batılı bir

*) 20 Şubat 1962, *Hürgün*.

toplum haline getirecekti. Tek parti zamanında bu ülkü kısmen gerçekleşmiştir.

Türkiye'de bizim aydınlar dediğimiz orta sınıf, bu devrimlerin ve Batı uygarlığının nimetlerinden istifade eder olmuşlardır. Ama büyük kitle henüz istediğimiz ölçüde bundan yararlanmıyor. Çünkü haliyle devrimlerimiz daha çok bizim, yani orta sınıfın dünya görüşü olarak duruyor.

Demokrasi çağı açılmadan, genel oy kabul edilmeden bu orta sınıf rahat yaşıyordu. Açıkçası devlet bize çalışıyordu. Bir iki örnek vereyim. Türkiye'de okulu olmayan şehir ve kasaba var mı? Yok. Köylerse tümen tümen. Orta sınıf Batılılaştı, operaya, tiyatroya ihtiyacı var. Bunlar için devlet para harcar. Türkiye'de belli bir düzeye geldiniz mi, büyük kitleye göre oldukça ileri bir maddi ve manevi yaşam düzeyine kavuşursunuz.

Genel oyla beraber bu rahat yaşam biçimi, bu sorumsuz yaşayış tehlikeye girmiştir. Kitleler isyan etmiştir. Bunun sonucu ya kitleleri kendimiz gibi düşünür ve yaşar yapacağız, yahut kitleler bizi ezeceklerdir. Genel oyun uygulandığı bütün geri kalmış ülkelerde bu sorun kendini göstermiştir.

27 Mayıs ihtilalinden sonra bazı işler, bu kitlelerin isyanının nasıl bastırılmaya çalışıldığını göstermek bakımından ilgi çekicidir. İstanbul anayasa tasarısında, genel oy kuşa çevrilmiştir. Halk yığınları siyasal yaşamın öznesi değil, nesnesi sayılmak istenmiştir.

Aydınların diktatörlüğü denince, ben işte böyle bir orta sınıf diktatörlüğü, yahut kendi kendine aydın adını veren bir sınıfın çıkarına bir rejim görüyorum. Zaten aydınların diktatörlüğü ne demek, liderliği ne demek?

Bu bal gibi bir sınıfın diğerleri üzerine baskı yapması, kendi kendini, büyük kitlenin babası, ağası ilan etmesi demektir. Bunun adı ilericilik değil, dört başı mamur bir faşizmdir, gericiliktir. Eğer aydın olduğumuz, topluma liderlik yapabileceğimiz kanısında isek, çıkarız ortaya fikirlerimizi büyük kitleye kabul ettirmeye çalışırız. Kitleden korkacaksın, onu suçlayacaksın, hiçbir sıkıntıya katlanmadan zorla başa geçip oturacaksın, birtakım kanunlar çıkaracak, herkesi susturacaksın, sonra da ilerici olacaksın, devrimci olacaksın.

Atatürk devrimleri de Atatürk ihtilalinin felsefesi de bir mutlu azınlığın huzur içinde yaşaması demek değildir. Atatürk rejiminin temelinde halkçılık vardır. Toplumculuk vardır. Kitlelere hükmetmek isteyenler değil, onları ikna ederek ileriye götürenler Atatürkçüdür. İlericidir.

KÖY ENSTİTÜLERİ*

Köy Enstitüleri davası gene alevleneceğe benziyor. Sayın İnönü, Köy Öğretmenleri Derneği mensuplarından bir gruba, "Milli eğitim davamızın halli yolunda Köy Enstitüleri'nin yeniden kurulması lüzumludur," demiş.

1946'dan beri, bin bir iftirayla lekelenmeye çalışılmış, o zamanki iktidara karşı açılan isyan bayraklarından biri haline getirilmiş olan Köy Enstitüleri hakkında bu sözün, hele İnönü'nün ağzından söylenmiş olunca, kıyametler kopartacağından kuşku duymayınız.

Bazı çevrelerde görülen bu Köy Enstitüsü düşmanlığı nedendir? Bu, sanıyorum, düpedüz yobazlık ve gericiliktir. Türk halkının, Türk köylüsünün sefaletinden, cehaletinden üzüldünüz ve

*) 16 Aralık 1961, *Hürgün*.

kendisinin 'maddi refah'a ve 'çağdaş yaşam'a kavuşturulmasından bahsettiniz mi, hemen maddeci ve komünist damgası yemeniz kaçınılmazdır. Bir mutlu azınlık şehirlerde doğru dürüst yaşayacak, diğer büyük kitle sefalet içinde, bu gelenekçi mutlu azınlığın çoktan kapı dışarı ettiği gelenek değerlerinin savunucusu olacak. Gerçekte bu yaygara, sosyal imtiyazlarını korumak isteyenlerin, Atatürk devrimlerine düşmanlığından doğmaktadır. İşin düşmanlık cephesi böyle, önemi bu! Bir de enstitü dostlarının bir kısmının içgüdülerine göz atmak gerek.

Türkiye'de genişçe bir aydınlar topluluğu Köy Enstitüleri'ni, bütün dertlerimizin devası, bir Lokman Hekim reçetesi saydılar. Köy Enstitüsü 'devrim' demek, Köy Enstitüsü 'kurtuluş' demek, Köy Enstitüsü 'halkçılık' demek! Hasılı her şey demek! Köy Enstitüsü'nü sevenler, savunanlar topluma kendini adayanlardır. Şu işi bir durup düşünelim, diyenler ise halk düşmanlarıdır.

Bir kısım aydınların bu davranışının nedeni şu: Biz bir türlü ülkenin büyük kitlesiyle esaslı bir ilinti kuramıyoruz; köylümüzün içinde bulunduğu sefaletten nasıl kurtulacağını da bilemiyoruz. Bir hayır sahibi çıkıp da Köy Enstitüleri'ni kurunca, mal bulmuş mağribiye döndük. Bir heyecan, bir romantizm gönüllerimizi kaplayıverdi. Büyük kitleye nazaran pek rahat yaşamanın uyandırdığı kompleksleri böyle yeniverdik. Hem toplumumuzun çetin sorunları üzerinde derin derin düşünmekten de kurtulduk. İşte benim içgüdü dediğim bunlar!

Biz bu davranışımızla Köy Enstitüsü işini çığırından çıkardık. Köy Enstitüsü mezununu, bir öğretmen gibi değil, bir kurtarıcı, bir lider, bütün nimetleri teperek kendini köye adayan bir misyoner gibi görmeye başladık. Üstün yetenekli köy çocuklarına biraz okuma olanağı verilip de, aralarından büyük yazarlar çıkınca, gerçek değerlerin sadece bu sistemde yetişeceğini sandık.

Oysa Köy Enstitüleri ne Lokman Hekim'in sosyal ve iktisadi dertlerimize verdiği reçetedir, ne de aydınları rahat kavuşturacak bir ruh hekimidir. Bu sadece, oldukça başarılı bir 'kitle eğitimi' sistemidir. Köyün şartlarına uyabilen öğretmeni yetiştirmek için bulunmuş bir yoldur.

Bu sistemin, bu yolun asıl amacını unutunca, hem enstitü mezunu öğretmenimizi birtakım başka komplekslerin içine attık, hem de iyice tedirgin ettik. Büyük iddialarımız yüzünden, Köy Enstitüleri'ne biraz da biz zarar verdik.

Kısacık enstitü tecrübesi bize şunu göstermiştir: Büyük kitlelere okuma olanağı verilince Türk toplumu derhal büyük değerlerle zenginleşmeye başlıyor. O halde hızla eğitim seferberliğini tamamlamalıyız. Bunun yollarından biri de Köy Enstitüleri. Eğitimciler uygun görüyorlarsa derhal kuralım. Ama bunun her derde deva bir ilaç değil, bir eğitim sistemi olduğunu iyi bilelim.

Her işimiz gibi bunu da romantizme, heyecana, akıldışı unsurlara boğmayalım.

MAHALLİ SEÇİMLER*

Demokratik düzenin ana temellerinden biri de şüphe yok ki yerel seçimler ve yerel yönetimlerdir. Hatta bazı yazarlar İngiltere'de demokrasinin çok gelişmiş olmasını bir ölçüde yerel yönetimlerin sağlamlığına bağlarlar. Bizde, Demokrat Parti devrinde yerel yönetimler partizanlığın başlıca kaynaklarından biriydi. Parti örgütüne iş güç yahut sadece arpalık bulmanın yolu yerel yönetimlerden geçiyordu. Belediyelerimiz israfın, kanunsuzluğun, partizanlığın şaheser örnekleri haline gelmişlerdi.

Mümkün olduğu kadar erken bir tarihte yapılacağını ümit ettiğim yeni seçimlerden çıkacak olan yerel yönetimlerin gene bu sakat yollara girmesini önlemek gerektir. Bence bunun en uygun yolu, nispi temsili bütün seçimlere uygulamaktır.

*) 30 Ocak 1962, *Hürgün*.

Şimdiye kadar bir belediye meclisi sadece bir partinin adamlarından kuruluyordu. Tabii o zaman iş başında bulunanları denetleyecek, hatalı işleri düzeltmek için çalışacak hiç kimse de bulunmuyordu. Diğer bir deyimle, siyasi denetim diye bir şeyi belediye meclisleri tanımıyorlardı.

İl genel meclisleri için de durum bundan farklı değildi. Eğer bir ilçenin temsili sadece bir partiye bırakılacak olursa, vatandaşı ve köylüyü partizanların elinden kurtarmaya imkân kalmaz. Gene ilçe temsilcilerinin mensup bulunduğu partiye oy vermeyen köyün suyu, yolu tehlikededir. Bunun aksine, nispi temsili uygulayarak il meclisine bir ilçeden çeşitli partilere mensup temsilciler gelirlerse, kamu hizmetleri partilere göre değil, gerçek gereksinimlere göre dağıtılacaktır.

Nispi temsilin bir başka yararı da bir kasabada veya beldede ayrı ayrı partilere mensup kişilerin biraraya gelerek beraber iş görmeye alışmaları olacaktır. Bunun en parlak örneğini Büyük Millet Meclisi'nde görüyoruz. Birbiriyle hiç bağdaşmaz sanılan iki parti bugün pekâlâ birarada iş görebilmektedir. Eğer bütün yurt üzerinde partililerin, birbirine düşmanlığı bırakıp, ortak yerel dertleri üzerinde arkadaşça ve kardeşçe birleşmelerini istiyorsak muhakkak nispi temsili kabul etmeliyiz.

Bu bakımdan İçişleri Bakanlığı'nın hazırladığı tasarıyı pek uygun bulamadım. Eğer okuduklarım yanlış değilse, tasarıya göre nüfusu 100 bini aşan şehirlerde nispi temsil uygulanacak, diğerlerindeyse belediye meclisleri çoğunluk usulüne göre seçilecekmiş. Düşündüm, bunda hiçbir makul neden göremedim. Milletvekili seçimlerinde çok küçük seçim çevrelerinde bile nispi temsil başarıyla uygulandı. Vatandaş bunu beceremez demeye imkân yoktur.

Türkiye'de büyük belediye ile küçük belediye arasında bir fark yok ki, biri için uygun olan sistem diğeri için uygunsuz olsun. Buna karşın köy seçimlerinde nispi temsilin uygulanabileceğini pek sanmıyorum. Bunu iki nedenden mümkün görmüyorum; bir kere en çok 1.000 seçmeni olan köyde üç veya beş üyeyi nispi temsille seçmeye imkân yoktur. İkincisi ve daha önemlisi, köy yerinde partilileri birleştirelim derken, aksine onları büsbütün

ayıracağız. Çünkü nispi temsil zorunlu olarak parti listesi yapmayı gerektirir. Oysa ki, köy seçimlerinde muhtarın veya ihtiyar heyetinin kişiliği partisinden çok daha önemlidir. Genel seçimlerde belli bir partiye oy verdikleri halde, muhtar seçimlerinde kendi partilerinden olmayan muhtar adayına oy veren köyler çok görmüşüzdür. Sonuç olarak, öyle sanıyorum ki köy seçimlerini nispi temsille siyasileştirmekten mutlaka sakınmalıyız.

Son bir sözüm daha var. Partiler çok defa işbaşına geçince seçim sistemini savunurlar. Seçimleri kazanacağını sanan bir parti illa çoğunluk sistemi diye tutturabilir. Seçim sistemini böyle seçim hesaplarına dayattık mı, kısa bir süre sonra vatandaşın seçime de, seçim sistemine de güveni kalmaz. Bundan da sistem üzerinde mızıkçılık ederek kazanç sağlayacağını sanan partiler zarar görürler.

5. BÖLÜM

PARLAMENTER DEMOKRASİ ÜZERİNE

PARLAMENTER REJİM VE PARTİLERÜSTÜ HÜKÜMET*

Nedendir bilmiyorum, Türkiye'de birçok siyasal bilim ve kamu hukuku terimlerine, bütün dünyanın verdiği anlamlardan farklı anlamlar verilir, ya da mevcut olmayan kavramlar icat edilir; ondan sonra da bunlar üzerinde ciddi ciddi konuşulur, birtakım sonuçlar çıkarılır. Örneğin, son zamanlarda 'kitle partisi', 'sınıf partisi' diye ayrım yapıldı ve partilerimiz de buna göre sınıflandırılmaya başlandı. Oysa böyle bir ayrım siyasal bilimlerde yoktur. Böyle parti nitelendirmesi vardır ama, bu iki kavram birbirinin karşıtı değil, tersine birbirinin tamamlayıcısıdır. 'Kitle partisi' demek, derinlemesine, genişlemesine örgütlenmiş, örgütleri sıkıca birbirine bağlanmış çok sayıda üyesi olan ve böylece

*) Aralık 1972, *Özgür İnsan*.

kitleleri kapsamış olan parti demektir. Bunun karşısında 'kadro partileri' vardır. Bunların örgütlenmesi zayıf, örgüt bağları gevşek, siyasal kişilikler etrafında eksenlenmiş partilerdir. Partilerin yapısına göre yapılan bu ayrımın, partinin doktrini ve hitap ettiği sosyal sınıfla bir ilgisi yoktur. Fakat, işçi sınıfına hitap eden partilerin hepsi geniş kitleleri kapsadığı için, sosyalist olsun, komünist olsun 'kitle partisi'dir. Artık siz Türkiye'de bazılarının, "Biz kitle partisiyiz, sınıf partisiyiz" demelerindeki garipliği anlayın.

Böyle bir gariplik de yazımızın konusunu teşkil eden 'partilerüstü hükümet' kavramıdır. 12 Mart muhtırasından sonra kurulan hükümetlerin partilerüstü nitelikte olduğu söylenmekte, öte yandan da ülkemizde parlamenter rejimin varlığından söz edilmektedir.

Yazımda bu iki deyimi ve aralarındaki ilişkileri incelemek istiyorum.

Parlamenter Rejim

Türk siyasal dilinde 'parlamenter rejim' deyimini gelişigüzel kullanmaktayız. Bazen bununla demokratik rejimi kastediyoruz. Bazen de meclisli sistemleri anlıyoruz. Oysa 'parlamenter rejim'in anayasa hukukunda belirli bir anlamı vardır.

Bu deyim hükümet ile parlamento arasındaki ilişkilerin türünü ifade eden bir sistemden ibarettir. Bilindiği gibi, parlamenter sistem İngiltere siyasal tarihiyle beraber gelişen bir hükümet biçimidir. Başlangıçta bütün yetkiler kralın elinde toplanmış iken yavaş yavaş yasama yetkisi parlamentoya geçmiş, yürütme işleri de krala ve onun bakanlarına kalmıştır. Bu bakanları iş başından uzaklaştırma olanağı da, burada anlatmam gerekmeyen bir tarihi gelişimle, parlamentoya verilmiştir. Demek ki bir meclisin çoğunluğu istemediği zaman bakan veya bakanlar iş başında kalmazlar. Güvenoyu dediğimiz yöntem bunun düzenlenmesidir.

Parlamentonun nasıl seçileceği sorunu ise doğrudan doğruya parlamenter sisteme bağlı bir sorun değildir. Bu parlamento, 19. yüzyıl sonlarına kadar olduğu gibi, hiç de genel oya dayanmaya-

bilir. Ne var ki, parlamenter sistemin gelişmesiyle beraber demokrasi de gelişmiş olduğu için meclisler genel oya dayanır olmuşlardır. Böylece parlamenter rejim, parlamenter demokrasiye ya da demokratik parlamenter rejime dönüşmüştür.

Parlamenter Hükümet

Şimdi bugünkü parlamenter hükümetin niteliğini ayrıntıya kaçmadan, genel olarak başbakan ve onun teklifiyle bakanlar kurulunu devlet başkanı tayin eder. Böylece bunlar görevlerine başlamış olurlar. Fakat bunların çalışmalarını sürdürebilmeleri için parlamentonun desteğine ihtiyacı vardır. Parlamento kendilerini istemeyeceği gibi, uygulayacakları politikanın gereği olan kanunları da kabul etmeyebilir. Bu nedenle meclisin güvenine sahip olup olmadıkları bilinmelidir. Hükümet programının mecliste okunması, oylanması bu zorunluluktan doğar. Anayasalar da bu zorunluluğu düzenlemişlerdir. Demek ki, hükümetler ancak parlamentonun çoğunluğuna dayanıyorlarsa iş başında kalabiliyorlar. Böyle olunca da parlamenter hükümet parlamento çoğunluğunun hükümeti oluyor.

Zamanımızda meclisler partili üyelerden kurulu parti gruplarından oluşuyor. Partiler seçmenlerin önüne belirli programlar ve adaylarıyla çıkmaktadır. Partilerden biri çoğunluğu aldığı zaman, parti disiplini karşısında o partinin liderinin başbakan olması artık fiili zorunluluk olmaktadır. Tabii, hukuk açısından devlet başkanı başka bir kişiyi başbakanlığa getirebilir. Ama o çoğunluğu alamayacağı için bu olanaksız bir tayin olacaktır.

O halde, seçimleri kazanmış olan bir partinin hükümeti, gerçekte artık, parlamento tarafından düşürülemez oluyor. Milletvekilleri parti disiplini gereği onu desteklemek zorunda kalıyorlar.

Bizde böyle şeyler garip karşılanır. Parti liderinin başbakan olarak kendi partisinin milletvekillerini disiplin içinde tutması, onların bağımsızlığını, etkisini azaltıcı gibi görünür. "Ülkeyi Meclis mi idare edecek, parti mi idare edecek" gibi sözleri çok işitiriz. Oysa bu demokrasinin gereğidir. Vatandaş bir partiye çoğunlukla oy vermiş, iktidara getirmiştir. Bir sonraki seçimlerde

bu iktidarın hesabı sorulacaktır. Milletvekillerinin diledikleri gibi hareket etmesi demek, bu sorumluluğun kaybolması demektir. Parlamento üyesi bugün vardır, yarın yoktur. Seçmen ona siyasi açıdan nasıl hesap sorsun? Oysa parti, devamlı olarak seçmenin önündedir.

Milletvekillerinin, bağımsız hareket etmesi o kadar özenilecek bir şey değildir. Tecrübeler göstermiştir ki, bağımsız milletvekilleri çeşitli yollarla en kolay 'ikna edilen' milletvekilleridir. 1961-1965 arası Türkiye'de bağımsızlar desteğiyle kurulan hükümetlerin desteklenmesi için kulislerde neler döndüğü anlatılmakla bitmez.

Özet olarak, çoğunluk partisi tek başına hükümet kuruyor ve bu hükümet de parlamento çoğunluğu yoluyla lideriyle beraber seçmen önünde sorumlu oluyor. Zaten İngiltere'de demokratik parlamenter sisteme 'sorumlu hükümet sistemi' adını verirler. İki partili devletlerde seçim gerçekte iki başbakan adayı arasında bir plebisit sayılır.

Koalisyon Hükümeti

İkiden çok partinin bulunduğu ülkelerde her zaman durum bu kadar açık seçik belli olmaz. Hiçbir parti mecliste çoğunluğu almayabilir. Anayasa hukukunda buna 'belirsiz çoğunluk' adını veriyoruz. Çünkü hangi partilerin biraraya gelip çoğunluk yapabileceği belirsizdir. Böyle olunca kabinenin kurulmasında devlet başkanının rolü yeniden kendini gösterebilir. Mecliste çoğunluğu sağlayacak bir başbakan bulmak, partilerarası anlaşmaları kolaylaştırmak onun görevidir. Bunun için de ilgililerle görüşmek, onların düşüncelerini almak gerekir. Böylece ortaya çıkan hükümetlere 'koalisyon hükümetleri' adını veriyoruz. Koalisyon birleşme demek olduğuna göre, burada partilerin birleşmesiyle meydana gelen hükümetler anlaşılıyor. Koalisyon hükümetlerinde buna katılan partilerin hepsinden bakan alınır. Bu nedenle çoğu kez gözler bu noktaya takılır. Oysa, böyle hükümetlerin ana niteliği bu değildir. Meclis'te dayandıkları çoğunluğun birden fazla partiye dayanmasıdır. Diğer bir deyişle,

parlamenter kabinenin, Meclis çoğunluğuna dayanma kuralı gene yürürlüktedir. Hükümette çeşitli partilerden bakanlar bulunması sadece bu kuralın fiili bir sonucudur. Çünkü partiler, iktidar faaliyetlerine katılmak ve ona yön vermek isterler. Ama kabineye bakan vermeden, bir partinin hükümeti desteklemesi mümkündür ve nadir de olsa görülmüştür. Bu halde de gene koalisyondan söz edilmesi yanlış değildir. Koalisyon halinde olan parlamentodaki çoğunluktur.

Koalisyon hükümetlerinin sorumluluğunu gene ona katılan veya destekleyen partiler taşırlar. Bu nedenle, hükümet programı onların ortak görüş sahibi oldukları konuların saptanması ve çeşitli meselelerde görüşlerinin karşılıklı tavizlerle yaklaştırılmasıyla oluşur. Her partinin önem verdiği konular farklı olabileceğinden bakanlıklar da ona göre bölüşülebilir. Partilerin aralarında anlaşabilecekleri noktaların sınırlı olması, ya da yeni çıkacak bir sorunda anlaşmazlık doğabilmesi nedeniyle koalisyon hükümetlerinin ömrü kısa olabilir. Anlaşmayı bir seçimden bir seçime sürdürmeleri de mümkündür. Federal Almanya'da son seçime kadar durum bu olmuştur.*

Bu anlaşmaların ortaya koyduğu programın gerektirdiği konular parlamento çoğunluğunun kefaleti altındadır. Anlaşma içi kanunların Meclis'te reddedilmesi, ya da başka doğrultuya çekilmesi mümkün değildir. Çünkü, tekrar edeyim, hükümet programı parlamento çoğunluğunu temsil eden partilerin kabul ettikleri görüşlere dayanır.

Milli Koalisyonlar

Bu çeşit koalisyonlara kısaca değineceğim: Bunun da prensipleri ötekilerle birdir. Tek farkı hükümetin bütün partilerce desteklenmesidir. Böyle bir durum ancak pek olağanüstü hallerde söz konusu olabilir. Çünkü, partilerin hepsinin geniş bir program üzerinde tavizlerle de olsa birleşmeleri mümkün değildir. Bu ne-

*) Federal Almanya'da 1969 seçimlerinde sosyal demokrat oylarda bir artış olmuş (yüzde 39'dan 43'e) ve daha sonra 1972 genel seçimlerinde oy düzeyi yüzde 46'ya çıkmıştı. Oysa merkez sağı temsil eden CDU/CSU ittifakının oyları bu süreçte sürekli düşmüş ve sosyal demokratlar nihayet 1969'da lider parti konumuna geçmişlerdi.

denle milli koalisyonlar toplumun tümü tarafından çok önemli sayılan ve çözüm yollarında da anlaşmazlık bulunmayan sorunların çözümlenmesi için kurulur. Bunun tipik örneği savaş halidir.

Partilerüstü Hükümet

12 Mart'tan bu yana meydana çıkan 'partilerüstü hükümetler'i parlamenter rejimin temel kurallarıyla karşılaştırabilmek için bu kavramı ortaya atanların ileri sürdükleri nitelikleri gözden geçirmek gerek. Onların anlayışına göre, bu bir koalisyon değildir. Yani, partiler arasında bir anlaşma ürünü olarak ortaya çıkmamıştır. İcraatından partiler sorumlu değildir. Bakanlar da partileri temsil etmezler.

Gerek Erim, gerek Melen hükümetleri zamanında Meclis'te programlar okunup görüşüldüğü zaman parti sözcüleri de bu nitelikleri belirtmiş ve hükümetin sevk edeceği kanun tasarıları hakkında da serbest bulunduklarını söylemişlerdir. Son olarak CHP'nin bakanlarının kabineden çekilmesinden sonra AP bu hükümetten sorumlu olmadığını gene de ilan etmiştir.*

Şimdi şu gariplik içinde bulunuyoruz: Hükümet -parlamenter rejimde olduğumuza göre- Meclis çoğunluğuna dayanıyor. O halde çoğunluğun görüşünün hükümet politikası olması, yahut başka bir deyimle hükümet politikası ile çoğunluk politikasının eşanlam taşıması, aynı doğrultuda olması gerekli. Oysa partiler daha başlangıçta "bu hükümetten biz sorumlu değiliz, getireceği kanunları serbestçe inceleyeceğiz" diyorlar. Böyle olunca da, parlamenter rejimde hükümetle Meclis'i bağlayan zincir kopmuş oluyor. Hükümetin parlamenter mahiyeti kayboluyor. Birinci ve en büyük çelişki buradadır.

Bakanlar kurulunun güvenoyundan geçmekle beraber, partileri bağlamayan bir programı var. Bu programın gerektirdiği birtakım kanunlar da olacak. Partiler bu kanunları kabul edeceklerine söz vermemişlerdir. O halde güvenoyunun anlamı nedir? Meclis çoğunluğunun istemediği kanunlar reddedilecek ya da çoğunluğun istemine uygun biçime girecektir. Böyle olunca da gene partilerüs-

*) 12 Mart sonrası kurulan Nihat Erim hükümetlerinde CHP'den de bakan vardı.

tü hükümet programı kalmayacaktır. Gerçekte de böyle olmaktadır. Beş yıllık plan sonuçta AP'nin istediği biçime girmiştir. Girmesi de gereklidir. Meclis'te çoğunluk onundur. Mantıksız olan, hayal ürünü olan, parlamento çoğunluğu dışında bir politika yürüten hükümet iddiasıdır. Bu iddiayı daha da garip hale getiren, parlamento karşısında bağımsızlığı bulunmayan ve istese de istemese de çoğunluğun doğrultusunda yürümek zorunda bulunan bir hükümetin 'reformculuk' teması ile ortaya çıkmasıdır. Parlamento çoğunluğunun istemediği bir reform nasıl yapılabilecek? Hükümet bunu Meclis'teki hangi gücüne dayanarak geçirebilecek?

Böyle iddiaları ileri sürenler kendilerini aldatıyorlar. Ya da kamuoyunu veya diğer ilgilileri oyalıyorlar.

Partilerin, hükümetten sorumlu olmadıklarını söylemeleri de ciddiyetle bağdaşamaz. Hükümetler eylemlerinden parlamento önünde sorumludur. Parlamento da seçmen önünde sorumludur. Meclis'teki partiler ya yapılan işleri beğeniyorlar, ya da beğenmiyorlar. Beğenmiyorlarsa çoğunluk onu beğenebilir biçime sokmalıdır. Seçimlerde seçmene ne denecek? "Beğenmiyorduk, ama gene de destekliyorduk" denirse, seçmen, "Sende hükümet sorumluluğu değil, asıl görev sorumluluğu yok" demez mi? O halde hükümete güvenoyu veren partiler o hükümetin siyasal sorumluluğundan kaçamazlar.

Bakanların partilerini temsil etmemeleri de hem asılsız bir sözdür, hem de zaten demokratik parlamenter sistemde mümkün değildir. Asılsızlık şu noktada görülüyor. CHP ayrılma kararı vermeden hükümette üç partinin bakanları vardı. Bunların tayininde partilerin büyüklüğü az çok göz önünde bulundurulmuştu. AP'den 8, CHP'den 5, MGP'den 2 bakan vardı. Demek ki az çok partilerin büyüklüğü dikkate alınmış, partiler hükümete katılmak istenmiş.

Bakanların partilerinden ayrı düşünülmesi de mümkün değildir. Çünkü bu bakanlar da seçimlere gireceklerdir. Seçmene hesap verirken hükümet icraatını mı savunacaklar, yoksa bunu benimsememiş olan partilerinin görüşlerini mi? Gruplar toplanıyor, kararlar alınıyor. Bakanlar da grup üyesi. Bu kararların onları bağlaması gerekir. O zaman da bağımsızlıkları kalmaz.

CHP'li bakanlar kendi gruplarının kararları aleyhine oy kullandılar. Ama gerçek daha sonraki olaylarla aydınlandı. Bu bakanların CHP içindeki ayrı bir kanadın temsilcileri olduğu anlaşıldı.

Özet olarak şunu söyleyeyim. Parlamento çoğunluğunun siyasal doğrultusu dışında partilerüstü bir hükümet parlamenter rejimde mümkün değildir. Olsa olsa, bir slogandan ibarettir. Türkiye'de de Melen hükümeti bir koalisyon hükümetidir. Ve Meclis çoğunluğunun politikasını uygulamaktadır. Ancak kendisine verdiği isimle siyasal hayatımız açıklıktan ve demokratik sorumluluk kurallarından uzaklaşmaktadır.

Bir noktayı daha belirteyim. Bazen belirsiz çoğunluk hallerinde partiler anlaşarak, bir hükümet kuramazlar. O zaman seçimlere gitmek zorunlu olur. Bu nedenle de bir seçim hükümeti kurulur, günlük işleri yürütür. Bu işi yapacak başbakan ve hükümetten partiler sorumlu olmayabilirler, çünkü hiçbir önemli soruna el atılmaz. Böylesine 'partilerüstü' demek doğru olabilir. Ama bu hükümetler reform gibi büyük iddialar taşımazlar.

PARLAMENTO*

Toplantı Günleri

55. maddeye göre Millet Meclisi salı, çarşamba, perşembe günleri 15.00-19.00 arası toplanır. Yani, bir hafta içinde normal çalışma süresi 12 saattir. Bu o kadar kesindir ki, gerekli olsa bile, konuşulan konu ülke için yaşamsal olsa bile, ne genel kurulun, ne başkanın çalışmalara devam etme kararı alması yasaklanmıştır. 56. madde gereğince zorunlu hallerde ve sona ermek üzere olan işlerin tamamlanması amacıyla oturumun uzatılmasına genel kurulca karar verilebilir. O halde bir kez zorunluluk olacak, ayrıca konuşulan konu sonuçlanmak üzere bulunacak ki süre bir miktar uzatılabilsin. O gün için belli bir gündem yapılmış, ancak yarısına gelebilmek nasip olmuş, milletvekilleri bunu bitirmek istiyorlar. Ne yapılsa faydası yoktur. Saat 19.00 oldu mu başkan oturumu kapatacaktır.

*) *Araba Devrilmeden Önce* kitabından.

Dünyanın hiçbir yerinde meclislerin çalışmasını sınırlayıcı bir iç tüzük hükmünü bulmak olanağı yoktur.

Kaba bir hesapla Meclis genel kurulu haftanın beş çalışma günü olduğu düşünülürse, günde ortalama 2 saat 24 dakikadır.

Parlamento ve Kamuoyu İlgisi

Türkiye'de hukukçuların özellikle ceza hukukçusu olarak tanıdıkları Bentham, parlamento görüşmeleri üzerine ilk teorik ve önemli bir kitap yazan düşünürdür. Burada onu inceleyecek değiliz. Yalnız parlamento görüşmelerinin aleniliği için ileri sürdüğü nedenleri sıralayarak bunu ülkemizle karşılaştıracağız. Bentham'dan önce İngiltere'de de görüşmelerin aleniliği kural olarak kabul edilmiş değildi.

Yazar, aleniliği şu nedenlerle savunuyor:

1) Milletvekillerini görevlerini yerine getirmeye zorlamak.
2) Meclisçe alınacak önlemlerle halkın güvenini sağlamak.
3) Yöneticilerin halkın özlemlerini öğrenmelerine yol açmak.
4) Seçmenlerin seçimlerde akıllıca oy kullanmasını sağlamak.
5) Meclise halkın bilgilerinden yararlanma olanağını vermek.

Ve en nihayet:

6) Eğlendirmek.

Türkiye'de de Meclis görüşmeleri alenidir. Yani vatandaşlar gelip konuşulanları dinleyebilecekleri gibi, basın çalışmaları izler ve seçmenlere önemli gördüğü yönleri duyurur. Her ciddi gazetenin, hatta hemen her gazetenin parlamentoda muhabirleri vardır, büroları, teleksleri vardır. Bir bakıma dünyanın en ileri ülkelerindeki yöntemlerle, basın Meclis görüşmelerini izler.

Şimdi Bentham'ın dedikleriyle Türkiye'yi karşılaştıralım. Gerçekten alenilik kuralından ötürü Türkiye'de Bentham'ın dediği yararlar sağlanıyor mu?

Sonuncu yararı başa alacağım: eğlendirme. Elbette yazar bununla parlamento görüşmelerinin, bir çalgılı gazinoda veya tuluat tiyatrosundaki gibi eğlendirmesini kastetmiyor. Burada sözü edilen, Meclis görüşmelerine siyasal sorunların dışında bir ilgi

duymaktır. Çünkü genellikle parlamentolarda güzel söz söyleyen insanlar vardır. En karışık sorunları en sade ve açık bir dille anlatabilecek hatipler vardır. Parlamentoda söylenen sözler, karşılıklı atışmalar, espriler, nükteler insanı gülümsemeye, hatta kahkahaya götüren laf atmalarla dolu olur; bunlardan bazıları fıkra kitaplarına geçer.

Türk parlamentosunda Meşrutiyet döneminde bile böyle bir hatiplik başlangıcı görülmüştür. Tek parti döneminde Meclis görüşmelerinden böyle bir ilginçlik elbette beklenemezdi. Terakkiperver ve Serbest Fırka'nın çok kısa süren daha çok sert, kırıcı, tartışmalı dönemleri bir yana bırakılırsa, 1946'dan itibaren Türkiye'de Meclis çalışmaları burada açıklamaya başlamış olduğum anlamda ilginç olmaya başlamıştır. Parlamenter gelenekleri kısa olan ve birçok nedenlerle kavga eğiliminde bulunan ülkemizde İngiliz parlamentosunun çok farklı olan hitap stilini beklemek elbette olanaksızdır. Ama Türkiye koşulları içinde halkın ilgisini çeken tartışmalar, adı bilinen hatipler devrine girilmişti. Bu ilgi çekme yalnız halk açısından değil, milletvekilleri açısından da -çünkü onlar da aynı zamanda birer vatandaştır- doğuyordu. Sözü sohbeti çekilmez bir konuşmacı kürsüye çıktığı zaman salon boşalır, ama ister kendi partisinden, ister karşı partiden olsun herkesin ilginç bulduğu bir milletvekili kürsüye geldiği zaman, milletvekilleri Meclis kahvesindeki sohbeti keser, içeriye doluşurdu. Gazete muhabirleri birbirlerine haber verir ve koşuşurlardı.

Türkiye'de son yıllara gelinceye kadar kullanılan 'partinin ağır topları' deyimiyle anlaşılan işte bu sözü sohbeti yerinde, söylediği dinlenir, ciddi parlamenter şöhretlerdi.

Parlamentomuz yaşça büyüdükçe bu ilginçlik artacağı yerde, yerini bambaşka bir ilginçliğe terk etmiştir. Bu ilginçlik kaba kuvvet ilginçliğidir. Bu kez, artık partilerin ağır topları diye bir parlamenter sınıfı kalmamıştır. Her parti milletvekili sadece kendi partisinin sözcüsünü dinler; daha doğrusu, kendi partisinin sözcüsü konuşurken ayıp olmasın diye salonda bulunur. Eğer sonuna kadar oturmuşsa, diğer parti sözcüsü kürsüye çıkınca o da kulise geçer. Demek oluyor ki, Meclis görüşmeleri milletvekilleri

için bile ilginç değildir. Ancak oylamaya geçileceği sırada, ya da yoklama isteği olduğu zaman, grup yöneticileri parlamenterleri içeriye çağırırlar. Burada hoş olaylar cereyan eder, içeriye giren parlamenter neyin konuşulduğunu ya da neyin oylanacağını bilmediği için ancak arkadaşlarının uyarısı üzerine oyunu kullanır. Bazen yoklama yapıldığını sanarak kabul ya da red yerine burada diye bağırdığı olur.

Parlamenterlerin ya da gazetecilerin koşuşarak salona girmeleri, yani ilginç bir olay olduğunu düşünmeleri şimdi artık bir başka olayda kendini gösterir. O da Meclis'te kavga çıkmasıdır. Yalnız Akdeniz ülkeleri, İtalya, Fransa (henüz İspanya, Portekiz'i bilmiyoruz) ve Yunanistan'da pek ama pek nadir görülen yumruk yumruğa gelme, bizde hemen hemen her ay birkaç kez yinelenen bir olaydır. Esefle söylemek gerekirse, parlamento basınında yer almanın en kestirme yollarından biri de ya bir yumruk atmak ya da bir yumruk yemektir. Meclis'te kavga olduğu zaman, ertesi günü gazete başlıklarında en çok sütun kaplayan bu haber olacaktır. İnsana daha fazla üzüntü veren de, basının bunu ayıplanacak bir olay gibi değil, parlamentoda ilginç bir olay olarak vermesidir. Daha da kötüsü, bir milletvekilinin karşı partiden bir arkadaşını bir yumrukta yere sermesi nedeniyle ön seçim şansının arttığının Meclis kulislerinde söylenebilmesidir. Bentham'ın eğlendirici, ilgi çekici olduğunu söylediği meclis çalışmaları böylece bizde hemen hemen sadece ıstırap verici olmaktadır.

SİYASİ PARTİLER VE DEMOKRASİ*

Bizde henüz öğrenilememiş konulardan biri de parti disiplini ve bunun demokratik düzenle ilgisidir. Son günlerde CKMP'nin il idare kurullarından biri ile Genel Merkez arasında şiddetli bir savaş başladı. Genel Merkez, "Sizi işinizden uzaklaştırdım," diyor, onlar da, "Hayır, anayasanın 57'nci maddesi var, sen bize hiçbir şey yapamazsın," diye tutturuyorlar. "Seçilmiş kurulları," diyorlar, "Genel Başkan, yahut Genel Merkez istediği gibi atayacak olursa bu, dikta demektir."

Şimdi önce anayasanın 57'nci maddesinin bu konuyla ilgili tarafını belirtelim. Bu maddeye göre siyasi partiler demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine uygun tüzükler yapmaya zorunludurlar. Siyasi partilerin iç çalışmaları da demokrasiye aykırı olmayacak.

*) 12 Şubat 1962, *Hürgün*.

Bizim anayasamız dünya anayasaları içinde demokrasi sözcüğüne en çok rastlanan anayasadır. Her yerde, eğri doğru bir demokrasi lafıdır gider. Aslında demokrasi deyimi teknik bir hukuk deyimi değildir. Onun için de tartışması çok oluyor, herkes buna istediği anlamı vermeye çalışıyor. Partilerin içinde genel merkezler örgütler üzerinde biraz yetki kullanmaya kalktılar mı, demokrasi elden gidiyor diye yakınmalar başlıyor.

İşin aslı böyle değil. Bir parti koskoca bir kurumdur. Nasıl her kurumun yürütülmesi birtakım emirlerin verilmesini, bir kısım insanların baş olmasını gerektirirse, siyasi partilerde de elbet bir yönetici sınıfı bulunur. Yönetmek için de doğal olarak yetkiye ihtiyaç vardır. Öyle olduğu halde niye bizde partilerin genel merkezlerine karşı bir güvensizlik vardır. Her zaman baskıdan, diktadan şikâyet ederiz. Bunun nedeni şu: Başka ülkelerde partiler içinde genel merkezlerin yetkileri o kadar göze batmaz. Çünkü partilerin, bütün üyeleri tarafından kabul edilmiş belli siyasi fikirleri ve yönleri vardır. Yöneticiler emirlerini, direktiflerini bu fikirler çerçevesi etrafında verirler. Herkes de bunu doğal karşılar. Oysa bizde partiler sadece birer insan topluluğu manzarası gösterir. Siyasal yaşamımızın ne sağı bellidir, ne solu. Öyle olunca genel merkez yetkileri sadece orada bulunan kişilerin siyasi ihtiraslarını veya kişisel sultalarını kurmaya yönelmiş görünüyor. Çok kere aslında da öyle oluyor.

Bir de aksini düşünelim. Genel merkezlerin yetkilerini iyice kısalım. İşte o zaman da Türkiye'de demokrasinin sonu gelmiş demektir. Partilerimiz sadece birer milletvekili fabrikası halini alacaklardır. Ortada bir siyasal fikir ve program, yahut düzenli bir politika kalmayacaktır.

Bir partinin meclislere getirdiği milletvekilleri arasında hiçbir insicam, görüş birliği olmayınca ne olacak? İki şeyden biri: Ya her kafadan bir ses çıkacak, parti sağa sola yalpalaya yalpalaya bir gün dağılacak, yahut da başta bulunanlar zor kullanarak işine gelmeyeni partiden ihraç ederek disiplini korumaya çalışacak.

Demirci Efe'nin İstiklal Savaşı'nda, kendi bölgesindeki yönetimi için söylediği söz, büyük bir gerçeği gösterir. Demirci Efe, kendisine niye bu kadar zulüm yaptın diye soranlara, "Bir mem-

leket ya ilimle, ya zulümle idare edilir, bizde ilim yoktu çaresiz zulüm yaptık," diye yanıt vermiş. Siyasi partiler de böyledir. Ya üyelerini birbirine bağlayan sağlam fikirlerle yani bilimle disiplin olacaktır, yahut da zorbalıkla, yani zulümle disiplin sağlanacaktır.

Demokrasinin yaşaması, 57'nci maddede sözü edilen noktaların gerçekleşmesi işte buna bağlıdır. Demokrasi zulmü kabul etmez, ama bilimsiz de hiç mi hiç gelişmez.

PARTİLERİMİZ VE KADROLARI*

Türkiye'de bir parti örgütü nasıl kurulur, bilir misiniz? Bir ile, orayı iyi tanıyan bir temsilci gönderilir. İlin ileri gelen tüccar, çiftçi gibi esnafını bulur Ve kendilerinden partilerini o ilde kurmalarını rica eder. Böylece gece yarılarına kadar evlerde toplantılar düzenlenir, konuşulur, tartışılır. Doluya konur almaz, boşa konur dolmaz. Bazı ileri gelenleri kandırmak için kendilerine üstü açık veya kapalı milletvekilliği önerilir. Bu sırada diğer partiler içinde geçimsizlik varsa, kavgalılardan bir kısmına da teklifler yapılır, müzakereler yürütülür. Sonunda ortaya bir heyet çıkarılır.

Bu heyeti görenler "falan kişi girmiş, bu partide ümit var" derler, yahut "filanı almışlar, bu parti gelişemez" diye fikir beyan ederler.

*) 20 Mart 1962, *Hürgün*.

Bütün bu arada partiye girmesi için başvurulanlar olsun, merkezden gönderilenler olsun bir şeyi hiç söz konusu etmezler: O da partinin programıdır. Partiye girecek olan hiç kimse tarım için ne düşünüyorsunuz, kalkınma konusunda bir farklı düşünceniz var mı diye sormaz. Çünkü Türkiye'de partilere belli fikirleri gerçekleştirmek için girilmez, il merkezinde veya kasabada partinin görevi tamamıyla başkadır. Genel olarak partili olmak, hele önemli bir mevkide bulunmak oralarda toplum hayatının hemen hemen gerekliliğidir, itibarınız ona göredir, ilişkileriniz ona göredir. Sosyal hiyerarşide tırmanmanın yollarından biri de siyasi partilere girmektir. Tabii iktidar partilerine mensupsanız o zaman yeriniz daha da yücedir.

Böylece siyasi partiler yerel kişileri, yerel kişiler de partileri yüceltir, herkes hayatından memnun olur gider.

Bu memnunluğu biraz bozan, demokrasi gereği partilerden birinin iktidarda, birinin muhalefette olmasıydı. Ne de olsa ikisi arasında, kaymakamın davranışı bakımından, Ankara'daki işleri gördürmek bakımından olsun, epeyce fark vardı.

Şimdi bu fark da yeni anayasamız ve nispi temsil sayesinde yavaş yavaş ortadan kalkıyor. Hamdolsun bütün parti başkanları aynı derecede itibarda. Gerçi eski devirde olduğu gibi biraz fazla saygı bekleyen particiler de var, ama onlar da zamanla eşit itibara alışacaklardır. Hele yerel seçimler nispi temsille olursa herkes itibarlı olmanın zevkini eşite yakın tadacaktır. İllerde kavga, gürültü azalacak; dargınlar barışacak, hasılı partililer arasında tam bir huzur gelecektir. Bundan eminim. Ama korkum odur ki, bu huzur yüzeyde görünür bir huzur olacaktır. Türk toplumunu en derin katlarında kaynatan sorunların üzerine, siyasi parti kadrolarının bu dostluğuyla biraz daha kalın bir örtü örtmüş olacağız. Sessiz sessiz kaynayan kazan bir gün patlayarak, huzuru da siyasi partileri de, kadrolarını da havaya fırlatıverecektir. Çünkü bugünkü kadrolar ve örgütlenmeleri sosyal gerçeklere uymuyor. Sanki Türkiye kırk yıl önceki Türkiye imiş gibi yürütülmeye çalışılıyor. Hiç kimse yerel şahsiyetlerin ötesinde gittikçe gelişen bir kuşağı görmek istemiyor. Bütün partilerimize, yenileri de dahil, bir personel kısırlığı arız olmuştur.

Bugünkü kadroların hızla eskimesi kaçınılmaz; sosyal gelişmeyi durdurmaya olanak yok. Sorun, bugünkü siyasi kadrolarımızın kaçınılmaz yıpranmasının demokratik kurumlara da sıçramaması, personelin peşi sıra onların da ortadan kalkmaması. Realist olmak işte bu gerçeği görerek ona göre tedbir almaktır.

KOALİSYON*

İsmini gazetelerimizin dış haberler sütununda gördüğümüz, söylenmesi bile zor bu sözcük, nispi temsille beraber siyasi yaşamımıza, daha ne olduğunu biraz derinden öğrenmemize zaman bile bırakmadan, birdenbire giriverdi.

Nispi temsilin partileri çoğalttığı, parlamentolarda hiçbir partiye çoğunluk sağlamadığı malum. Meclis, işlerini çoğunlukla yürüteceğine göre, partilerin anlaşması, beraber çalışmaya yatkın olması da şart. Meclis başkanının seçiminde, bir başlangıç olarak, kanımca, partiler pek de kötü bir sınav geçirmediler. Gerçi turların çoğalması hepimizi üzdü ve zaman zaman ümitsizliğe götürdü. Ama başka ülkelerde bu turların daha da çoğaldığı çok görülmüştür. Siyasi partilerimiz eskiden olduğu gibi kavga edecekleri

*) 8 Kasım 1961, *Hürgün*.

yerde az çok beraber çalışmayı, ortak iş görmeyi becerebildiler. Şimdi beraber iş görmeyi hükümet kurmada deneyecekler, koalisyon yapacaklar. Hükümetin ne zaman kurulabileceğini şimdiden kestirmek mümkün görünmüyor. Her memlekette koalisyon oldu, sonuna varıldı sanılırken, bir nokta üzerinde çıkmaza girildiği, işe yeniden başlamak gerektiği sık sık görülmüştür. On, on beş günlük kabine buhranlarını, hatta bazen daha fazlasını pek öyle kaygıyla karşılamamak gerekir.

Devlet başkanının temasları, partilerimizin müzakere usulleri, grup toplantıları, yetkili organların tebliğleri, bütün bunlar, şekiller ve usuller bakımından Batılı bir manzara gösteriyor. Bu tutum çağdaş bir sistemin içinde olduğumuz izlenimini veriyor. Ama sadece izlenimini.

Bugün tek sorun, Meclis'te çoğunluğun sağlanması gibi görünüyor. Elde kalem, hangi parti ile hangi parti biraraya gelirse çoğunluk olur, bunun hesabıyla başbakanlığın kime verileceği tartışma konusu yapılıyor. Bunların hepsi her yerde olağan şeylerdir ve başka parlamentoların geleneklerinden yararlanılarak çözülmeye çalışılmaktadır. Bu yollarla elbet bir koalisyon kurmak mümkün olacaktır. Ama koalisyonlar sadece hesap işlemleri veya siyasi partilerin taktikleri üzerine kurulmaz. Bu, koalisyonun bir tarafıdır; biçimsel veya yüzeysel. Koalisyonlar bir hükümet programı, bir fikirler manzumesi üzerine kurulur. Türkiye'de şimdilik görmediğimiz işte bu Batılı içeriktir. Çeşitli partilerin çeşitli sözcülerinin beyanları sütunları dolduruyor. Şu partiyle koalisyon yapmayız, bu partiden başbakan istemeyiz diyenler çok; fakat, şu eğitim siyasetini benimseyenle işbirliği yaparız, bu ekonomi politikasını kabul etmeyenle birleşmeyiz diyen yok!

Siyasi partilerin kendilerine göre fikirleri, programları, davaları olmalı ve koalisyon birbirine yakın fikirler ve programların ekseni etrafında kurulmalıdır. Türkiye'nin çözüm bekleyen bin türlü derdi var! Bunlar hakkında her partinin ve bu partilerin müstakbel bakanlarının ne düşündüğü bilinmeden, dargınları barıştırarak, partileri yakınlaştırarak, prestij meselelerinde bağırlara taş basarak, dostlukları harekete geçirerek koalisyonlar kurulabilir. Fakat bunlar 'duygusal koalisyonlar' olur, 'fikirsel koalisyonlar'

değil. Bugün barışanlar yarın bozuşabileceğine göre böyle duygulara veya taktik hesaplara dayanan koalisyonlar kısa zamanda bozulmaya veya eski deyimle 'temşiyeti umurla' (işleri yürütmeyle) yetinmeye mahkûmdurlar.

Marifet koalisyon kurabilmekte değil, koalisyonları yaşatabilmekte ve ülkeyi büyük hamlelere yönlendirebilmektedir. Sağlam koalisyon sağlam fikirlere dayanan koalisyondur. Birçok işlerimizde olduğu gibi koalisyon işinde de biçimle yetinip içeriği unutmayalım.

MUHALEFETİN GÖREVİ*

Anayasamızın ilgi çekici bir maddesi vardır. "Siyasi partiler iktidar olsun, muhalefet olsun, demokratik düzenin vazgeçilmez unsurlarıdır," der.

İktidar tarafı, iki partinin katılmasıyla bugünlerde halledilmiş oluyor. Çağdaş bir anlayışla, uzun tartışma ve müzakerelerden sonra olumlu bir adım atılışı, iktidar bakımından, tabir caizse, eleme sınavının başarıyla geçirildiğini gösteriyor. Tabi i bundan sonraki sınavları nasıl geçireceğini, uygulama derslerinden kaç numara alacağını şimdiden bilemeyiz. Ama ilk aşama aşılmıştır. Bunda kuşku yok.

Kabinenin bütünüyle kurulup çalışmasını beklerken, anayasamızın bahsettiği vazgeçilmez unsurlardan ikincisine göz atabili-

*) 18 Kasım 1961, *Hürgün*.

riz. Acaba muhalefet iyi bir sınav vermeye hazırlanıyor mu? Demokratik düzenin yürüyebilmesi, bu iki unsurun da başarılı sınav vermesine bağlıdır.

Muhalefetin durumunu incelemeden önce, hepimizin zaman zaman kapıldığımız bir fikir hakkında düşüncemi söylemek isterim. Bizde muhalefet, yapıcı ve yıkıcı olarak ikiye ayrılır. Doğruya doğru, eğriye eğri diyen muhalefet yapıcı, her şey eğri diyen muhalefet yıkıcıdır. Doğal olarak, işbaşında bulunan, her işini doğru zannettiği için de, muhalefetin, her eğri değişinde yıkıcı damgasını yemesi mukadderdir. Oysa aslında muhalefetin bazı şeyleri beğenmek zorunluluğu yoktur. Hatta muhalefetin vazifesi beğenmemektir. Millet hakem olarak ortada. Beğendiği şeye, muhalefet beğenmedim derse, ona kırık not verir, mesele kalmaz.

Bu bakımdan muhalefetin iyisini kötüsünü, yapıcılık veya yıkıcılığına bakarak anlamak mümkün değildir. O halde nedir kötü muhalefet? Kötü muhalefet, kanımca, karşısında bulunan partiyi seçimlerde yıkmaya çalışan değil, davranışlarıyla demokratik düzeni işlemez hale getiren, sosyal huzuru sarsan, tabiatıyla bu maksatla yalan da söyleyen muhalefettir.

Her toplumda henüz iyileşmeye yüz tutan yaralar, üzerinde duyarlılık gösterilmesi gereken konular vardır. Bir muhalefet bu yaraları deşmeye veya duyarlı konular üzerinde kanıtlama ve ithamlara başladı mı, demokratik düzenin çığırından çıkacağına şüpheniz olmasın.

Önümüzdeki günlerde muhalefet partileri, ne kadar sert bir eleştiri taarruzuna girerlerse girsinler, bu toplumu ve düzeni yıkıcılığa kadar gidecekler mi, gitmeyecekler mi? İşte büyük sınav budur.

Gazetelerde gördüğüm bir beyan, beni biraz kuşkuya düşürdü. Dünkü *Hür Vatan*'da okuduğuma göre, YTP Genel Sekreteri, "Adalet Partisi'nin bir denge partisi olduğunu biliyorduk. Gümüşpala hem milletvekillerini, hem de seçmenleri aldattı," demiş.

Bu sözlerin nereye varacağı besbelli. Kabine kurulur kurulmaz AP teşkilatına karşı bir şikâyet kampanyasına girişilecek, "başınızdakiler sizi aldattı" denecek. Sınav duygularıyla dolu olduğu

varsayılan partililer ve seçmenler de hem CHP'den hem de AP'den intikam almak için YTP saflarında 'cihadı ekber'e katılacaklar.

Bir an bunun böylece gerçekleştiğini ve vatandaşların birbirlerine düşman iki cephe halinde savaşa tutuştuklarını kabul edelim. Ne olacak bunun sonu? Demokratik düzen yaşayabilecek mi? Bu CHP'yi, AP'yi değil, toptan demokratik düzeni yıkmak olmayacak mı? Kaldı ki, bu denge iddiası da tamamıyla asılsız.

İşte, kötü muhalefet, zararlı muhalefet örneği budur. Biz bir taraftan vatandaşları birleştiren noktaları bularak toplumsal huzuru yerleştirmeye çalışırken, bir partinin genel sekreteri başarısını, yersiz ve asılsız iddialarla düşmanlığı kışkırtmada görüyor.

Temennimiz, diğer liderlerin bu tehlikeli yollara girmeyerek, ama sert, ama yumuşak muhalefet görevini, hakkıyla başarmaya hazırlanmalarıdır. Zaten Türk seçmeninin böyle duygusallık üzerine yapılanmış politikalara itibar edeceğini sanmak da bana biraz hayal gibi geliyor.

İktidar partilerinin işbirliği anlayışına sevinir ve içimizde yeni ümitler belirirken, muhalefet partileri cephesinden hayal kırıklığına uğramayalım. Demokrasinin yaşaması için bu da iktidar kadar önemlidir.

PARTİZANLIĞA ÇARE BULABİLECEK MİYİZ?*

Bir karma hükümet programında gerçekten önemli bir yer işgal edeceği anlaşılıyor: Partizanlığın, bizim toplumumuzun belli başlı dertlerinden biri olduğunda şüphe yok. Bunu kaldırmak için bir iktidar, ne kadar çalışırsa, o kadar övgüye değer olacaktır. Fakat partizanlıkla savaşta, hastalığa ciddi bir teşhis koyup, çareleri de ona göre düşünmek gerekir.

Bizde, çok defa, partizanlığın kaynağı iktidardakilerin kötü niyeti sanılır ve eğer iyi niyetli dürüst insanlar işbaşında bulunursa partizanlığın kalkacağı beklenir. Vatandaşlara eşit muamele ettiniz, terazinin sapını doğru tuttunuz mu mesele tamamdır.

Dürüstlüğün, iyi niyetin değerini inkâr edecek değiliz. Ama sadece kanuna bağlılığın ve iyi niyetin bu işleri halletmeye yete-

*) 28 Kasım 1961, *Hürgün*.

ceğini de sanmıyorum. Çünkü bence partizanlık sadece kötü niyete dayanan bir şey değil. Bu Türk toplumunun yapısı ve siyasal yaşamımızın, siyasi partilerimizin yapısıyla ilgili bir sorun.

Türkiye iktisaden geri kalmış bir ülke. Hiçbir köyünün, hiçbir mahallesinin henüz en ufak ihtiyaçları bile karşılanmış değil. Bu topluluklarda oturan vatandaşın, her şeyin üstünde saydığı sorunu da bu idari hizmettir. Bunun içindir ki, milletvekili adayları her gittikleri köye, sanki il genel meclisi adayı, yahut vali imiş gibi yol, su, okul vaat ederler. Ülkenin genel politikasından bahsetmezler. Zaten bahsetseler de seçmen pek dinlemez. "Bize oy verirseniz suyunuzu getireceğiz" dediğimiz andan itibaren, idareye, programa müdahale başladı demektir. Dürüst bir siyasetçi olarak vaadinizden dönecek değilsiniz ya, elbet valiyi sıkıştırıp size oy veren seçmenin ihtiyacını öne alacaksınız. İşte size bir partizanlık başlangıcı. Aynı nüfusa sahip, aynı ihtiyaçla karşı karşıya bulunan üç köyün, aynı zamanda çeşmesini yapamayacağımızdan, yine partimize oy verene gönlümüz akacaktır. Çare yok! Şimdi illerin her partiden milletvekili olduğuna göre, artık kim daha işgüzar ise, o dediğini yaptıracak!

Bizim siyasi yaşamımız, başka ülkelerde çoktan halledilmiş bu yerel gereksinimlerin içinde boğulmaktadır. Millet Meclisi'nde şimdiden 70-80 soru var. Hepsi de buna benzer şeylerdir.

Geri kalmış ülke olarak bir diğer sorun: Vatandaşların çoğunluğunun okuma yazması bile olmamasıdır. Okuma yazma bilenler de haklarının ne olduğunu bilecek, idare makamlarından isteyecek düzeyde değil. Bu nedenle, ilçe başkanını kendisi ile kaymakam arasına temsilci olarak koymaya mecbur kalıyor. İlçe başkanının partilisini koruması da gayet tabii bir şey. Partili hakkını arıyor, alıyor. Partisiz alamıyor.

Sözlerim yanlış anlaşılmasın. Siyasi partilerin örgütü olursa idarenin çok haksızlık yapacağına eminiz. 27 Mayıs'tan sonra partiler 'hor' olunca, birçok yerde jandarma dayağı idarenin normal işleri arasına girmişti. O bakımdan partilerin siyasi denetimini zorunlu görürüm. Ben burada vatandaşlar arasında ayrımın kaynaklarını göstermeye çalışıyorum. Fakir ve geri kalmış ülke olarak, yapımızda partizanlığı nasıl ayrılmaz bir hastalık olarak taşıdığımızın birçok örnekleri verilebilir. Yalnız, bir önemli nok-

taya daha dokunayım: Dış ticaretimiz, ekonomik yapımız dolayısıyla, bir türlü sınırlamaya uğramamış ithalat için, fabrika kurmak için devlet kapısından izin alacaksınız. Belki bir sahada bir fabrika için izin verilecek, iki kişi istiyor. Biri denge partisinden, diğeri partisiz veya güç partisinden. Sonucu yazmaya gerek yok!

Partizanlığın, toplumumuzun yapısı yanında ikinci kaynağı da siyasi partilerimizin özelliği ve işleyiş biçimidir. Birbirimizden fikirde ayrılmıyoruz, önlemde ayrılmıyoruz, işçiyi temsil etmiyoruz, çiftçiyi, tüccarı, patronu temsil etmiyoruz. Sözde bütün ulusu temsil ediyoruz. Aslında yaptığımız şudur: Her kasabanın veya bölgenin etkili, yani nüfuz sahibini bulup, ilçe başkanı, il başkanı yapıyoruz. Tüccar olarak, büyük çiftçi olarak devlet kapısında en çok işi olanlar da bunlardır. Zaten kasaba yerinde her nüfuz sahibi de bir partiye girmeye mecburdur. Bu da herhalde doktrinler nedeniyle olmaz.

Şimdi sayın parlamenterlerlerin siyasi kaderi bu kişilerin elindedir. Adayların belirlenmesi demokratik olsun diye, yoklamalar en geniş ölçüde 'örgüt'e bırakılmıştır. Bu durum karşısında hangi babayiğit milletvekili bu etkili arkadaşımın Ziraat Bankası'ndaki kredi ihtiyacını bir kenara itebilir, söyler misiniz? 'Örgüt' milletvekili olacak değil, bakan olacak değil, parti uğruna Allah rızası için koşuyor. Bir Petrol Ofisi bayiliğine de hakkı olmasın mı?

Parlamenterleri ve örgütleri kınıyorum sanmayın. Düşündüklerinden, iyi niyetlerinden eminim, ama sistemin icabı bu! Biz şikâyetçilerimizi, yerel gereksinimlerin ve yerel örgütlerin temsilcisi haline getiriyoruz. Örgütler de, fikir ayrılıklarına göre değil, yerel vekâletlere göre kurulmuş. Tabii bir taraf kazanınca bundan biraz olsun faydalanacak.

Görüyoruz ki, partizanlığın kaynağı sadece yönetenlerin kötülüğünde değil, çok daha derinlerde, toplumun köklerinde! Şimdi partiler arasında eşitlik devresine girdik. Ama dikkat edelim. Asıl kökleri sökmeden, fakirliği, cehaleti kaldırmadan, siyasi partilerimizin yapısını ve işleyişini yerel nüfuz vekâletlerine dayandırmayı bir tarafa bırakmadan partizanlığı kolay kolay kaldıramayız. Belki nimetleri partilere eşit dağıtacağız. O kadar hükümet koalisyonlarına, bir de yerel çıkar koalisyonları ekleriz diye korkarım.

6. BÖLÜM

ANAYASA ÜZERİNE

DANIŞTAY VE İDARENİN ETKİNLİĞİ*

İdarenin işlemlerinin yargı denetimine tabi tutulmasının başlıca iki nedeni vardır. Anayasanın ve kanunların vatandaşlara tanıdığı hakları korumak ve ayrıca 'kanun hâkimiyeti'ni sağlamak. Demokratik ve parlamenter bir sistemde 'idare', yani hükümetin kabaca günlük faaliyetleri kanunla sınırlandırılmıştır. Bakanın, memurun yetkileri kanunla belirtilmiştir. Bu kanunlara riayet edilmeyecek olursa bir ülkede düzen kalmaz, parlamentonun yetkileri hükümete geçer ve keyfiliğe dönüşür. Parlamentonun hukuk açısından üstünlüğü kabul edildiği takdirde, kanunlara uygun hareket edilip edilmediğini denetleyecek bir organa gerek vardır. Bu açıdan 'Danıştay' bir bakıma parlamentonun ya da milli iradenin hukuk açısından bekçiliğini yapacaktır.

*) *Araba Devrilmeden Önce* kitabından.

Gariptir ki, Türkiye'de Danıştay'a karşı en ağır hücumlar milli iradenin üstünlüğünü savunanlardan gelmektedir. Eğer milli irade seçimlerle 1924 Anayasası'nın öngördüğü gibi Büyük Millet Meclisi'nde tecelli edecekse, hükümetin kanunlara bağlı kalıp kalmadığını, âdeta Meclis adına denetleyecek bir yargı organı zorunlu olur. Nitekim 1924 Anayasası, bu denetimin, yani Meclis'in yetkilerini hukuk yollarıyla koruyan Danıştay'ın üyelerini de Meclis'e seçtiriyordu. Netice olarak şunu söylemek istiyorum ki, eğer bir ülkede kanunların, hükümetin ve idarenin üstünde olduğu kabul olunuyorsa -ki başka türlüsü düşünülemez- idarenin faaliyetleri üzerinde yargı denetimi zorunludur.[1]

27 Mayıs Anayasası, Danıştay görevleri ve yetkileri konusunda, 1924 Anayasası'nın hükümlerini virgül bile değiştirmeden olduğu gibi kabul etmiştir. Yapılan tek değişiklik, üyelerin seçimiyle ilgilidir. Üye seçme görevi parlamentodan alınmış ve Anayasa Mahkemesi'ne verilmiştir. Bunun nedeni şudur: Eski Anayasa zamanında Danıştay'a üye seçilmek isteyenler Meclis koridorlarına dökülürler, Türk siyasetinin bildiğimiz kulis oyunları yürürlüğe girerdi. Bir büyük hâkim için hiç de saygı uyandıran bir durum değil. Bundan ötürü yeni anayasa bunu değiştirmeyi uygun görmüştür. Bununla beraber, Anayasa Mahkemesi gene eskisi gibi boş üyeliklere hükümet ve Danıştay tarafından eşit sayıda gösterilen adaylar arasından seçimini yapmaktadır. Uygulamada da hükümet adaylarının da eşit şansta olduğu görülmüştür. Görüldüğü gibi yetkileri açısından hiçbir farkı bulunmayan Danıştay, yeni anayasa yürürlüğe girer girmez hücumlara maruz kalmıştır. Yoğunluğu gittikçe artan bu eleştirilerin özeti şudur: Danıştay, verdiği kararlarla idarenin elini kolunu bağlıyor, felce uğratıyor, kendini idarenin yerine koyuyor; o kadar ki, yargı kararıyla generallik bile verir oldu.[2]

---

1) Kanun üstünlüğünü kabul eden her ülkede yargı denetimi vardır, fakat Danıştay yoktur. Örneğin İngiltere'de böyledir. Hukukçular bu şekilde adli yargı sistemi ve idari yargı sistemini ayırırlar. Bu teknik konuyu burada incelemek gereksiz. Şu kadarını söyleyeyim ki, idarenin denetimini idari mahkemelere değil de adliye mahkemelerine bırakmak, idareye daha fazla kolaylık sağlamaz. İdari sistem, adli sisteme göre idareyi daha güçlü hale getirmektedir.

2) Yüksek Askeri idare Mahkemesi kimseyi paşa yaptı mı, bilmiyorum. Ama halen Güvenlik Konseyi üyesi olan Sayın (Nurettin) Ersin'in emeklilik işlemini iptal ederek onu tekrar Kara Kuvvetleri Komutanı yaptı. Böylece bir haksızlık yargı yoluyla düzeltilmiş oldu. Yargıdan şikâyet edenler bu olayı göz önünde bulundurmalıdırlar.

Bu hücumların, eleştirilerin sonucu 12 Mart'tan sonra anayasamızda değişiklik yapılmış, asker kişilerle ilgili idari davalar Danıştay'dan alınarak Yüksek Askeri İdare Mahkemesi adı altında kurulan bir başka mahkemeye verilmiş, 114. maddede Danıştay'ın denetim yetkileri kısılmak istenmiştir.[3] Bu hükümleri anayasaya koyduranların şikâyetleri ise bir türlü tükenmedi. Bugün de gene Danıştay'ın başında tehlike bulutlan dolaşmaktadır.

Türk Danıştay'ının çok büyük eksikleri vardır, yanlış kararları vardır. Bunlara birazdan değineceğim, ama ilk önce gerçekten idarenin elini kolunu bağlayıp bağlamadığını, icrayı zayıflatıp zayıflatmadığını inceleyelim.

İddiaya göre Türkiye'de icra, bir memuru bir yerden bir yere nakledemez hale gelmiştir. Fransa'da Danıştay'ın kurulduğundan beri verdiği kadar yürütmeyi durdurma kararını, bizim Danıştay bir yılda vermektedir.

Başka ülkelerle yapılan karşılaştırmalar hem yanlış, hem de bilime aykırıdır. Fransa'da Paris'teki bir öğretmenin Marsilya'ya tayini, öğretmenin ocağını söndürmez ama, Karamürsel'deki öğretmenin kış vakti ceza olarak Hakkâri'ye sürülmesi onu perişan eder. Bunları bir tarafa bırakalım da bizdeki gerçeğe bakalım. Türkiye'de her hükümetin değişmesinde 67 vali, 67 emniyet müdürü, 67 milli eğitim müdürü,* özetle illerin bütün daire amirleri değişir, genel müdürler, şube müdürleri, KİT yöneticileri değişir. Danıştay ne karar verirse versin değişir. Devlet kadrolarını bu derece alt üst edecek güçlü bir icrayı dünyanın hiçbir yerinde göremezsiniz, tarihte de görülmüş değildir. ABD'de genellikle memur teminatı yoktur, iktidar değişmesi ile memurların değişmesi olağan sayılır. Orada bile bizdeki kıyıma benzer bir nakil, tayin,

---

3) Bu kitapçıkta yalnız hukukçuların ilgileneceği konulara girmek istemiyorum. Ancak 12 Mart'tan sonra yapılan değişikliklerin ne derece düşünülmeden ve bilimsellikten uzak olduğunu bu 114. maddedeki değişiklik o kadar açıkça ortaya koymaktadır ki, üzerinde durmaktan kendimi alamıyorum. Hukuk fakültesinin birinci sınıfında hukuka giriş derslerinde hemen ilk günlerde şu ayrımı öğrencilere öğretirler: Hukuki olaylar iki kısımdır: Hukuki işlemler (buna idare hukukunda karar, tasarruf denir) ve hukuki eylemler. İşlem irade beyanıdır. Eylem ise doğada bir değişikliktir. İdare, 'sana on bin lira vergi saldım' derse bu karardır. Yargının eylemi ise olmaz. Bu söz lodos istikametinde poyraz estirilemez kadar anlamsızdır. Aynı değişiklikte bunun gibi üç anlamsızlık daha vardır.

*) O tarihte Türkiye'de 67 il vardı.

terfi, azil furyasının yarısını bile görmek olanaksızdır. Bizde bu devlet kadrolarını yakıp yıkmanın bahaneleri bulunmuştur. Ya devlete sızmış faşistler, ya da komünistler temizlenir, ya da 'her iktidar kendi kadrosuyla' gelir. Her iktidar kendi kadrosuyla siyasi yerlere, bakanlıklara gelir, idareye gelir. Eğer idareye gelecekse, anayasanın, memurların siyasi partilere girme yasağı, görevlerini yerine getirirken vatandaşlar arasında siyasi kanaatlerden ötürü ayrım yapma yasağını koyan 119. maddesi ne oluyor? Bir partinin kadrosu olarak gelen memurdan tarafsızlık beklenir mi?

Gerçek dert, Danıştay'ın denetimi ve kararına rağmen bizde hangisi olursa olsun bir partinin, ya da onun hükümetinin devleti tahrip etmesidir. Buna çare bulmamız gerekirken tahripleri daha da artırmanın yollarını arıyoruz, Danıştay da karşımıza çıkmasın istiyoruz. İnsaf!

Parti hükümetlerinin memur kıyımlarıyla devleti tahrip etmesini önleyemeyen Danıştay, acaba idarenin vatandaşların haklarına riayet etmesini sağlayabiliyor mu, idarede keyfiliği önleyebiliyor mu? Bunun cevabı da, hayırdır. Türk yönetimi, özellikle mali ve iktisadi konularda kendisine öyle keyfi yetkiler tanımıştır ki, başka ülkelerde, örneğin icrasının 1958 Anayasası'yla çok kuvvetlendiği söylenen Fransa'da, bunların değil idari kararlarla, kanunlarla bile vatandaşlara uygulanması düşünülemez.

Buna bir tek örnek göstereceğim. Türkiye'de bir Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu vardır. Bununla idareye gerçekte paranın milletlerarası değerinin korunması için dövizle ilgili yetkiler tanınmıştır. O yetkiler de bakanlar kurulunundur. Ama hükümetler bu yetkiyi fiilen Maliye Bakanlığı'na devretmişlerdir. O da tebliğlerle istediği şahsa istediği yükümlülüğü koymaktadır.*

Gerçek odur ki, özellikle mali ve iktisadi konularda vatandaşın bazen çok açık hakkını elde etmesi bile çok müşküldür. Buna rağmen birçok iş çevreleri de Danıştay'ın her işe burnunu soktuğunu ileri sürerler, yani haklarının güvencesini yargıda aramazlar. Bunun da nedeni şudur: Türkiye'de kârlar o kadar yüksektir, o kadar çok vergi kaçırılır, o kadar kanunsuz yollarla çok paralar

*) Bu cümlenin sonunda altı çizilerek 'evli eş meselesi' deniyor. Bu konuyla ilgili açıklamaya rastlanmamıştır. Ancak büyük olasılıkla, eşlerden birine uygulanan tedbir diğerine de uygulanmıyordu. (derleyenin notu)

kazanılır ki, kırk yılda bir idare size haksız vergi salsa ya da işinize engel olsa, bu sizin durumunuzu fazla etkilemez. Türk idaresinin düzeldiğini, gayri meşru büyük kazanç yollarının kapatıldığını, kâr hadlerinin ileri kapitalist ülkelerdeki düzeye indiğini görsek, Türkiye'de o zaman bir haksızlığa uğrayan Danıştay düşmanlarının nasıl feryat ettiklerini de görürüz. Ne zaman olacak bunlar, onu da bilemem!

Sonuç odur ki, Danıştay bugünkü hali ve işleyişiyle idareye engel olmak şöyle dursun, maalesef keyfiliği de önleyememektedir. Yani, karşı karşıya bulunduğumuz durum iddia edilenin tam tersinedir. Ama Türkiye'de de bir Danıştay sorunu vardır. Bu sorun ise, maalesef Danıştay'ımızın kendisine verilmiş olan görevleri yerine getirebilecek niteliklere kavuşmamış olmasıdır. Danıştay kararları arzu edilen bilimsel mükemmeliyette değildir. Bu nedenle de garip uygulamalarla karşılaşmaktayız. Bazı konularda vatandaşın hakkı korunamamakta, bazen de gereksiz müdahaleler yapılmaktadır. Buna da bir tek örnek göstereceğim. O da öğrencilerin sınav sonuçlarına itirazlarıdır. Bir öğrenci sınav kâğıdındaki notunu beğenmeyince Danıştay'a başvurmakta, o da başka bir öğretmene kâğıdı okutup ona göre düzeltmektedir. Bunun yargıyla bir ilgisi yoktur. Basitçe söyleyeyim. Adına bilirkişi dense bile öğretmen Ahmet'in not takdiri, neden öğretmen Mehmet'in takdirinden daha üstün olsun? Fakat bu eksikler ve kusurlar, Danıştay'ı daha önemsiz bir yer haline getirerek değil, tersine ona daha çok önem vererek, ıslah ederek, personelinin daha iyi yetişmesini sağlayarak ortadan kaldırılabilir. Az yetkili Danıştay'la Türk idaresinde sadece keyfiliği çoğaltır, partizanlığı azdırırız, o kadar!

DEMOKRASİ VE 27 MAYIS ANAYASASI*

Demokrasi Nedir, Ne Değildir?

Önce şunu belirteyim ki, demokratik rejim, tarih boyunca doğuşu ve gelişmesiyle, teorisiyle, sistemleşmesiyle, Türk toplumunun tarihine tümden yabancı bir şeydir, ithal malıdır. Yani bir başka deyimle, yabancı ideolojilerden ve sistemlerden biridir.

Yabancı ideolojilerden bu denli şikâyet edildiği halde hepimizin bu kadar candan yürekten demokrasiden yana oluşu çok garip bir tutumdur. Garip tutumdur, ama anlaşılır bir tutumdur. Çünkü bizim her birimizin demokrasi anlayışının gerçekte yüzyıllar boyunca Batı'da oluşmuş ideoloji ve uygulamayla pek fazla bir ilişkisi yoktur.

1945 yılında rahmetli İsmet İnönü meşhur 19 Mayıs nutkuyla çok partili hayata geçeceğimize işaret ettiği zaman, Türkiye'nin o zamanki yöneticileri ve toplum içindeki yönetici sınıf -seçkinler ve

*) *Araba Devrilmeden Önce* kitabından.

bürokratlar- demokrasiye ve genel oya rağmen ülkenin Cumhuriyet'le beraber başlamış, hatta daha öncelere kadar varan sosyal yapısının, eğer biraz dikkatli davranılırsa eskisi gibi devam edeceğini sanıyorlardı. Şöyle şairane bir model zihinlerde, emellerdeydi: Bir iktidar olacak, bir de muhalefet bulunacak; muhalefet, iktidarın yanlışlarını bulup söyleyecek, onlar da düzeltilecek. Daha büyükçe bir özgürlük ortamı gelince de yanlışlar kamuoyuna sunulacak. Velhasıl iyi şeyler olacak, kötülükler, yanlışlıklar azalacak.

Tabii böyle bir model, genel oya dayalı demokrasinin ne ideolojisinde, ne de tarih boyu uygulamasında vardır. Bu, bizim iyi niyetli seçkinlerimizin ortaya koydukları bir iyi niyet düşüncesidir.

Oysa demokrasi, yüzyıllar boyunca gelişen bir dünya görüşünün ve Batı Avrupa'daki sosyal ve ekonomik gelişmenin bir ürünüdür. Kaynaklarını 17 yüzyıla kadar götüren, hatta köklerini Hıristiyanlığa kadar daldıran bir dünya görüşünü burada inceleyecek değiliz. Sadece bazı yönlerine değinmekle yetineceğiz. Böyle zengin ve karmaşık bir düşünce sistemini özetlemek kolay değildir. Bu özeti basitçe bulacak uzmanlardan baştan özür dilerim.

Bugünkü demokrasinin -Batı tipi demokrasi demek istiyorum- dayandığı ana düşünce bireycilik ve liberalizmdir. Biri diğerine sıkı sıkıya bağlı olan bu kavramlar, felsefi planda kabaca şu demektir. Birey (fert), insan kendi başına bir değerdir. Dikkat edilmesi gereken şudur: Değer olan, genel olarak insan değildir, teker teker bireylerdir. Her insan birbirinden ayrı olarak bir değerdir. Bunun sonucu olarak da özgürdür. O halde toplum ile birey arasında bir ayrılık, hatta çelişki vardır. Daha eskileri bir yana bırakırsak, 18. yüzyılın siyasal düşünürlerinin kalkış noktası hep bu çelişki olmuştur. Özet olarak da dedikleri şudur: Birey temeldir ve toplumun örgütlenerek ortaya çıkardığı devlet otoritesi ya da hukuk deyimiyle iktidar, ancak bireyin özgürlüğüne saygı gösterdiği ve toplum halinde yaşamanın gerektirdiği asgari ölçüde mevcut olmalıdır.[1]

---

1) Burada belirtilmesi gereken nokta, böyle bir birey kavramının, devlet-birey ilişkisinin Doğu ülkelerinin tarihi ve düşüncesine tümden yabancı olmasıdır. Doğu'da, sayısı pek az olan siyasi düşünce yapıtlarından *Siyasetname*'de Nizamülmülk şöyle der: "Kullar arasından birisine tevfiki ilahi ile saadet ve devlet gelir... Teba itaat yolunda sabit ve kendi işiyle meşgul oldukça, renc ve elemden âzâde kalır, onun adli sayesinde zaman geçirir" (Allahın yardımıyla, mutluluk ve devlet, kullar arasından birisine verilir. Teba itaatini sürdürdükçe ve kendi işiyle meşgul oldukça sıkıntı ve acıdan kurtulur, onun adaletiyle zaman geçirir.)

Doğu siyasi felsefesinde, padişaha nisbetle insanların adı 'reaya'dır. Reaya, 'raiye'nin çoğuludur ve bunun anlamı da 'otlatılan sürü'dür. Demokrasinin dayandığı felsefe ise, Avrupa ortaçağının ilahi iktidar kavramına karşı ve bireyin kurulu bir düzendeki yerine karşı isyan olarak çıkmıştır.

Bugün Batı dünyası ile sosyalist ya da komünist dünyayı ayıran önemli farklardan biri, bu birey-toplum ilişkisinin her iki dünyada ayrı ayrı kavramlar oluşudur. Batı tipi demokrasi, bireyin yalnız özgürlüğünü değil, devletten ayrı bir otonomiye (özerkliğe) sahip olduğunu kabul etmektedir.

Batı anayasalarında yer alan ve artık standart hale gelen insan hakları, devlet iktidarının sınırlanması, denetim altına alınması da hep bu ana felsefeden kaynaklanmaktadır. Sözünü ettiğimiz bireyci felsefenin en açık ifadelerinden biri, bizim eski 1924 Anayasası'nın 68. maddesinde yer almıştır. Bu madde şöyle der:

"Her Türk hür doğar, hür yaşar. Hürriyet, başkasına masur olmayacak her türlü tasarrufatta bulunmaktır. Hukuk-u tabiiyeden olan hürriyetin herkes için hududu, başkalarının hududu hürriyetidir. Bu hudut ancak kanun marifetiyle tespit ve tayin olunur." (Özgürlük, başkasına engel olmayacak her türlü tasarrufta bulunmaktır. Doğal hukuktan olan özgürlüğün herkes için sınırı başkalarının özgürlük sınırıdır. Bu sınır ancak yasa marifetiyle saptanır ve belirlenir.) Görüldüğü gibi bu maddede toplum ya da devlete hiçbir atıf yoktur. Dahası, 1924 Anayasası tasarısında mevcut bir hüküm o zamanki Meclis tarafından reddedilmiştir. Tasarı, "Türkler, yekdiğerine uhuvvetle merbut olup, bunların içtimai tesanüdünün mecburi kısmı kanunla muayyendir" (Türkler yekdeğerine kardeşlikle bağlı olup, bunların sosyal dayanışmasının zorunlu kısmı yasayla kesinleşir) diyordu. Bu hüküm, "ne demektir izah edilsin, Avrupa kanunlarının hangisinde vardır, böyle şey Kanun-u Esasi'ye girmez" sesleriyle kabul edilmemiştir.[2]

---

2) Yeni 1961 Anayasası'nın özgürlüklere fazla yer verdiği, devleti düşünmediğini söyleyenlerin kulakları çınlasın. 1924 Anayasası'nın, bireylerin özgürlüklerine sınırı diğer bireylerin sınırında aramasına karşın, 27 Mayıs Anayasası bu özgürlüklerin sınırı olarak -1971 değiştirmesinden önce de- kamu yararı, genel ahlak, kamu düzeni, sosyal adalet ve milli güvenlik gibi kavramları gösteriyordu. Özgürlükler, toplum ortamı içine oturtuluyordu. Bu da doğaldı. Çünkü biraz aşağıda da görüleceği gibi, her iki anayasanın fikri kaynakları birbirinden farklıydı. 1924 Anayasası Fransız Devrimi'nin klasik bireyciliğinden kaynaklandığı halde, 1961 Anayasası çağdaş düşünceyi yansıtıyor.

Fransız devriminin ve onun felsefesinin etkisinde gelişen Türk seçkinleri, böylece anayasalarına bireyciliğin ve liberalizmin en katı biçimini geçiriyorlardı. Gerçekten, bu hüküm olduğu gibi Fransızların 1791 tarihli Vatandaş ve İnsan Hakları Bildirisi'nin 4. maddesinden ibarettir.

Hemen hemen tamamıyla birey kavramı üzerinde dolaşan bu toplum felsefesine dayanan demokratik rejim, bu felsefeyle beraber doğmuş değildi. Demokratik rejime gelebilmemiz için bu felsefeye dayalı sisteme bir de genel oyu eklemek gerekecektir. Genel oydan önceki rejimleri anlamak için bireyciliğin ve liberalizmin bir de ekonomik yönüne ve bu felsefeyle beraber meydana çıkan toplum biçimine bakmamız yararlı olacaktır. Çünkü bu felsefe ortaçağ sonundan itibaren gelişmeye başlayan, 18. yüzyıl boyunca güçlenen ve en nihayet sanayi devrimiyle pekişen bir toplum tipinin ihtiyaçlarını karşılayan bir felsefeydi. Bu toplum tipine, ekonomik modele, ekonomik liberalizm veya kapitalizm diyebiliriz.

Ortaçağın kalıplaşmış, hiyerarşik, dine dayalı toplumunun yerine, bireyin üzerinde herhangi bir otorite tanımayan, onu kendi mutluluğunu kendi girişimleriyle sağlamaya yönelten bu teoriye göre, insanın (bireyin) doğal ve devredilmez hakları, özgürlük ve mülkiyet güvenliğidir (İnsan Hakları Bildirisi, Madde 2). Böylece sistemin içinde 'dokunulmaz ve kutsal' bir hak olarak yer alıyordu. Bundan ötürü de, toplum içinde herkes zenginliğe koşarak kendi mutluluğunu kendisi sağlayacak ve devlet de sadece güvenliği sağlayacaktı.

Bu felsefeye dayalı olarak kurulan siyasal rejimin bir yönü, yeter ölçüde ülkemizde bilinmemektedir. Bireycilik ve liberalizm yahut kapitalist ideoloji, insanları hukuk yönünden eşit ve özgür saymakla beraber, siyasi alanda hiç de eşit saymamıştır. İngiltere'de, Fransa'da parlamentolar kurulduktan sonra bize çok doğal görünen genel oy, yani her vatandaşın siyasal iktidarın oluşumuna birer oyla katılması söz konusu olmamıştı. Diğer bir deyimle, liberalizm ve bireycilik bir siyasi ideoloji olarak değil, sadece bir ekonomik ideoloji olarak işlenmiştir. 19. yüzyılın devleti, sanayi devrimiyle beraber büyüyen, güçlenen burjuvazinin devleti ol-

muştur. Ülkelerin zenginliği gelişen ve büyüyen burjuvazinin zenginliği anlamına gelmiştir. Diğer yanda ise, köylerden kentlere akın, büyük işçi kitlelerinin sefaleti ve sömürgecilik, bu dönemin önde gelen niteliğiydi.

Parlamentolar, siyasal iktidar ise tamamen zengin sınıfların elinde bulunuyordu. Bu nedenle de 19. yüzyıl, çatışmalar, çekişmeler dönemi olarak karşımıza çıkıyor. Eğer bu çatışmalar, kesin sonuçla ihtilallere varmamış ise, bunun nedeni, biriken servetin azı ya da çok bir kısmını fakir fukaraya vermekte burjuvazinin sakınca görmemesidir. Bu da, o sınıfın akıllılığı kadar, hatta ondan daha çok, zenginliğin artması sonucu ekonomik açıdan az çok bölüşülebilecek bir düzeye varmış olmasıdır. Diğer bir deyimle işçiler, hangi teoriye dayanarak yapılırsa yapılsın, zenginlikten pay ister olmuşlardır. Bunu da belli ölçülerde başarabilmişlerdir.

Bu başarının önemli nedenlerinin başında da genel oy için yapılan mücadele geliyor. Toplumun bütün bireylerine oy hakkı tanınınca, devletin toplum hayatına müdahalelerini sadece mülkiyet ve güvenliği korumak olarak gören, yani ekonomik liberalizmi savunan burjuvazinin tersine, siyasi iktidardan kendi yararına ve kendi inanana uygun önlemler bekleyen büyük kitlenin etkinliği de artmıştır.

Gerçekte de demokrasi, Batı dünyasında bu andan itibaren başlamıştır. Fakat Batı bu aşamaya geldiğinde, yukarıda da belirttiğim gibi zenginliğin hiç olmazsa nispi olarak bölüşülmesi kavgası veriliyordu. Bu konuda uzlaşma olanakları bulununca, demokrasi, sınıflararası bir denge olarak karşımıza çıkmıştır.

Tabii toplumdaki çelişme ve uzlaşmalar yalnız burjuvazi ve işçi sınıfı çelişkisi değildir. Toplumlar, sınıflar açısından -hiç olmazsa bizi ilgilendiren yanıyla- çok daha karmaşık ve çok daha tabakalıdır. Önemli olan, genel oyun gerçekleşmesiyle, vatandaşların (bireylerin) kendi sınıflarının, tabakalarının çıkarlarını, inançlarını, değer yargılarını siyasal plana yansıtmaları olayıdır. Siyasi iktidar ve bunun için yapılan mücadele, toplumdaki bütün ayrılıkları ayan beyan su yüzüne çıkartmıştır. Demokratik topluma 'çoğulcu toplum' demenin nedeni budur. Ekonomik çıkarları çelişkili olan ya da öyle görünen burjuvazi ile işçi sınıfı yanında,

orta sınıflar, her birinin inançları, davranışları farklı küçük gruplar: Bunlar demokratik toplumlara büyük bir çeşitlilik getirir. Bunun en doğal sonucu da demokrasi ideolojisinin bir çeşit ideolojisizliği, daha doğru bir deyimle her türlü ideolojiye açık olmasıdır. Bu durum, yalnız felsefi bir temelden kaynaklanmaz. Her temelle beraber, genel oyun getirdiği bir sosyolojik zorunluluktur.

Buraya kadar söylediklerimizi şöylece özetleyebiliriz: Demokratik rejime geçiş, ilk olarak en azından 18. yüzyıldan başlayan ve yeni bir dünya görüşü, birey anlayışı getiren düşünceyle başlamış ve buna kitlelerin baskısıyla genel oy eklenerek, çoğulcu ve dengeci bir toplum tipine varılmıştır.

Unutulmaması gereken nokta şudur: Başlangıçta ekonomik bireycilikle beraber yürüyen siyasi bireycilik, ki ekonomik bireycilikten kopmuş ve mutlak değerini çoktan kaybetmiş olmasına rağmen, bugün de demokrasinin temelinde yatan felsefe olarak kalmıştır. Bugün, (bireyciliği gözardı ederek) demokrasiyle yönetilen Batı ülkelerini de o ülkelerde yürüyen rejimi de anlamaya olanak yoktur. Onların toplum hayatı bu 'birey' kavramına dayanmaktadır. Hatta denebilir ki, bu bireyci görüş ve davranış, herkesin istediği gibi düşünmesi, yaşaması fikri daha da genişleyen ve derinleşen boyutlara varmıştır. Her çeşit cinsel özgürlükten tutunuz da, toplum açısından, hatta bireyin kendi açısından hiçbir yararı olmaz gibi görünen birtakım anlamsız rekorlar kırma -örneğin bir motosikletin arkasına takılıp kendini bir tuğla yığınına vurma- gibi girişimleri toplumun hoşgörüyle karşılaması bunun bir örneğidir. Bu bireyci görüş, hukuk alanında da çok ileri kavramlara kavuşmuştur. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bunun en açık kanıtıdır. Bu sözleşmeye göre, herhangi bir insan, kendi devletinin özgürlüğüne, haklarına tecavüz ettiği iddiasıyla dava açabilmektedir. Böylece hiç dış müdahale kabul etmeyen devlet kavramı yerine, kendi vatandaşına bile müdahalelerin denetime tabi tutulduğu devlet kavramı gelmiş olmaktadır. İnsan belirli bir toplumun mensubu olmaktan çıkmakta, gerçekten evrensel bir değer olmaktadır.

Birey özgürlüğünün bu derece geniş boyutlara vardığı toplumların nasıl olup da çözülmediği, birliğini koruduğu akla gelebilir, daha doğrusu akla gelmelidir.

Bunu anlayabilmek için, Batı toplumlarının yukarıda da değinilmiş olan uzlaşma ve denge kavramlarını biraz daha yakından incelemek gerekecektir.

Bireylerin bu derece ayrı varlıklar sayıldığı, kendilerine geniş bir özgürlük alanı tanındığı, sınıf ve ideoloji çatışmalarının normal sayıldığı bir toplumda, bunlara rağmen birliğin sağlanmış olması, demokrasinin yaşayabilmesi için bir temel koşulun, Batı demokrasilerinde sağlanmış olmasıdır. O da, 'her şeye rağmen bir arada yaşama iradesi'dir. Böyle bir iradenin bulunmadığı toplumların birliğinin, bütünlüğünün devamına olanak yoktur. Gerçekte bireylerin birarada yaşama iradesi olmayan bir toplumu, demokrasi dışında bir rejimle de devamlı olarak sürdürmek olanaksızdır. Diktayla yürüyen bir siyasal rejim 'consensus'un yokluğunu belki baskıyla bir süre tedavi edebilir, fakat gerçekte hiçbir zaman bunu geliştiremez.

O halde her şeye rağmen, yüzeyde bir uzlaşma aramaktansa, amaç, toplumdaki çatışmaları kanalize etmek ve farklılıkları ezmek yerine onlara -sokak dışında- çareler aramak olmalıdır. Bu takdirde çatışmalar toplumsal gelişmenin kaynağı olabilir. Demokrasinin sağlığı, çatışmaları reddetmekte veya bağlamakta değil, onları belirtmek, örgütlemek, hatta kurumlaştırma yeteneğindedir. İdeolojik çoğulculuğu kabul eden bir toplum, onu ulusal birliğinin bir parçası yapabilen toplum, bu birliği tek ideolojide bağlamaya çalışan toplumdan çok daha sağlam sayılmalıdır. Ne var ki, bu ideolojiler diğerlerinin de varlığını kabul etmek zorundadırlar.

Böyle bir anlayışa genellikle 'consensus' adını veriyoruz. Böyle bir 'consensus'un yoğunluğu ve genişliği toplumdan topluma değişebileceği gibi, hukuk düzeni veya topluma yön verme durumunda bulunanların davranışları da bu 'consensus'u genişletebilir, daraltabilir, hatta onu yok edebilir.

Bu açıdan bakıldığında, 'consensus' sosyolojik bir veri olarak karşımıza çıkmakta, fakat daha sonra bir siyasal ve sosyal kurumlar bütünüyle tamamlanmakta, yöneticilerin irade ve davranışlarıyla gelişmektedir.

Anayasalar, toplumdaki verilere dayanarak çeşitlilik içinde bir bütünlük sağlamayı öngören hukuki belgelerdir. Bir başka de-

yimle, anayasalar siyasal kavgayı 'consensus' temellerine göre, yani birbirine tahammül, birarada yaşama, iktidarda bulunanın başkalarını ezmemesi, özet olarak toplumdaki güçler ve ideolojiler gibi siyasi güçlerin de uzlaşma ve 'consensus' içinde yürümesini sağlamayı amaçlar. Bu nedenle de bir uzlaşma ve denge sistemi getirirler.

Doğal olarak anayasanın kendisi bir 'consensus' sonucudur. Eğer oyun kurallarını saptayan anayasa üzerinde bir uzlaşma mevcut değilse, o takdirde bu anayasanın getirdiği siyasal düzeni de yaşatmaya imkân bulunmayacaktır. Gerçekte iyi bir anayasa, siyasal yaşamı yürüten güçlerin hepsinin, ya da çok büyük çoğunluğunun desteğine sahip bir anayasadır. Onun teknik açıdan iyi veya kötü olması çok daha az önemli olaydır. Bugün İngiliz siyasal yaşamında öyle kurallar vardır ki, bunların mantıkla savunulması olanaksızdır. Örneğin, bir parti, seçim sistemi gereği vatandaş oylarının çoğunu aldığı halde, parlamentoda azınlıkta kalabilir ve hükümeti de o parti kurar. İngiltere'de bu doğal karşılanır ve bu duruma çoğunluğun oyunu alan parti de itiraz etmez. Aynı seçim sistemi eğer Almanya'da uygulansaydı, bugün (1981) Hıristiyan Demokrat Parti iktidarda olacaktı. Oysa nispi temsil uygulandığı için, Sosyal Demokrat-Liberal Parti koalisyonu iktidardadır. Ama genellikle her iki ülkede bu durumlarda iktidarın meşruiyeti tartışılmamaktadır. Diğer bir deyimle, oyunun kurallarında bir 'consensus' bulunmaktadır.

Görülüyor ki, demokrasi yalnız toplumda değil, onun her katında bir anlaşma, bir uzlaşmayı gerekli kılmaktadır. Sağlıklı bir demokrasi, vatandaşların sadece siyasal mücadelelerinin koşullarını saptayan anayasaya değil, bireylerin girişimlerini de çerçeveleyen kanunlara saygılı oldukları demokrasidir. Ama bu da yeterli değildir. Bunları aşan, yazılı olmayan ve hukuktan doğmayan bir şeye ihtiyaç vardır. Bu da *uzlaşma duygusu*'dur. Çoğulcu bir rejim, uzlaşma yönetimini iyi kullanabildiği ölçüde işleyebilir. Bir toplumun ekonomisi ne kadar gelişmiş olursa olsun, eğer politikacılar entrikaya düşkünseler ve uzlaşmazlığı uzlaşmaya yeğlerlerse, siyasal mücadelenin hukuki düzenleme yoluyla yürütülmesinin hiçbir garantisi yok demektir. Eğer siyaset adamları bir or-

tak eylemde anlaşmayıp kendi görüşlerinin doğru olduğunda direnirlerse, koşullar ne kadar elverişli olursa olsun rejim çok zor yürür.

Buraya kadar söylediklerimizi bir şema halinde özetlemek gerekirse şunları söyleyebiliriz:

1) Demokrasinin ideolojisi bireyci ve liberal felsefedir. Ekonomik liberalizmle kaynaşmış olan bu felsefe bugün ekonomik görüş ne olursa olsun, siyasal liberalizme dönüşük olarak devam etmektedir. Bir anlamda bu ideoloji, devletin bir ideolojisi olmaması demektir.

2) Böyle bir resmi ideolojinin kabul edilmemesi, çoğulcu toplum, yani her türlü düşüncenin hoş görüldüğü bir toplum oluşturmaktadır. Bireylerin ve birey gruplarının birbiriyle çelişen ayrı menfaatleri olacağından, her siyasal rejim çerçevesinde var olan bu çelişkiler ve çatışmalar, demokratik rejimde doğal görülmektedir. Demokrasi bir koşul olarak 'hoşgörü'yü beraberinde taşır.

3) Böyle bir çoğulcu ve bireyci siyasal ortamda doğal görünen çatışmalara ve çelişkilere rağmen sistemin işleyebilmesi, beraber yaşama iradesine, menfaatler kavgasını barışçı yollar ve hukuk düzeni içinde yürütme ve en nihayet uzlaşma yeteneğine bağlıdır.

4) Batı toplumlarında tarihi gelişim içinde sistemin işleyebilmesi, geniş bir ölçüde bu toplumların ekonomik koşullarının bir sonucu olmuştur. Batı'nın 19. yüzyıl boyunca zenginleşen toplumlarında, bu zenginlikten az veya çok pay alabilen sınıflar ihtilaller, toplumu dağıtıcı çatışmalar yerine, demokratik rejimin çerçevesi içinde mücadeleyi ve uzlaşmayı yeğlemişlerdir.

27 Mayıs Anayasası'nda Demokrasi

Türk toplumu, meşrutiyetlerden beri Batı ülkelerinde uygulanan demokratik rejimi uygulamaya çalışır durur. Her ülkenin anayasası da çağın gerekleri içinde birbirine benzediği için, bizim anayasalarımız da çoğuna göre Batı ülkelerinin anayasalarına benzemiştir.

Bu anayasalarla getirilmek istenen demokratik rejim, bize, toplumdaki bireylerin ya da sosyal güçlerin baskısıyla gelmedi. Daha çok seçkinlerin Batılılaşma istemlerinden doğdu. Bizim, tarihimizde ne bireyci felsefe vardı, ne de burjuvazinin eski kalıplarını yıkacak, yerine yeni bir liberal ekonomik düzenin işlemesini sağlayacak anayasal yöntemler arama kaygısı vardı. Biz anayasalarımızı ve bunlara dayalı olarak demokrasiyi, teksesli müzikten çoksesli müziğe nasıl bir gelişme sonucu değil de, seçkinlerin isteği olarak geçmiş isek, siyasal rejimlerimizi de öyle kurmuşuzdur.

27 Mayıs Anayasası da gerçekte gene seçkinlerimizin kendi dünya görüşlerini içeren bir anayasa olmuştur. Kurucu Meclis bu anayasayı yaparken üç önemli faktörün etkisinde kalmıştır. Bunlardan biri, seçkinlerimizin genel oya ve partilere dayalı sisteme karşı bir çekingenlik, ikincisi Batı demokrasilerindeki temel anayasal unsurlar, üçüncüsü 1946-1960 döneminin deneyleridir. Bütün bunlar yer yer eksikliklerine, aksaklıklarına rağmen çağdaş ve Batılı modellere uygun bir anayasa çıkarmıştır.

Bilindiği gibi, anayasamızın taslağı İstanbul Üniversitesi'nde kurulan bir bilim kurulu tarafından hazırlanmıştı. Bu taslak, Türkiye'de seçkinlerin, halk iradesine ve siyasi partilere güvensizliğinin tipik bir örneğidir. Gerçekte devletin bütün faaliyetleri, genel oyun ve siyasi organların (parlamento, hükümet) etki alanı dışında bırakılmaya çalışılmıştır. Belli seçmenlerin seçtiği bir senato meydana getirilmiştir. Ordu, bağımsızlaştırılmak istenmiştir. Her şey özel kuruluş haline getirilmiştir.

Kurucu Meclis'te, bu tür halkoyuna karşı tepki kurumları, çok geniş ölçüde ortadan kaldırılmıştır. Ama bu eğilimin büyük zararı olmamakla beraber, anayasada da bazı izler kalmıştır. Bunlardan biri, cumhurbaşkanının yükseköğrenimli olması zorunluluğu, bir diğeri de başbakanın parlamento dışından atanabilmesidir. Bu son hüküm, ülkeyi yönetebilecek kişilerin tamamen parlamentoda bulunamayacağı varsayımına dayanır. Bu bakımdan da halkoyuna karşı belirli bir kuşku ifade eder. Söylediğim gibi bu hükümler, 27 Mayıs Anayasası'nda Türkiye'nin siyasal rejimini etkileyecek nitelikte değildir. Bu faktöre burada yer vermenin

nedeni, siyasal yaşamımızda zaman zaman bu faktörün etkili olmamasıdır.[3]

Anayasamızın bu unsurunu bir tarafa bırakarak, diğer iki unsurunu incelemeye çalışalım. Bunlardan 'Batı demokrasisi' modeli üzerinde fazla durmayacağım. Bu modelin gereği olarak kabul edilen kurumlar, demokratik rejimin vazgeçilmez parçalarıdır. Bunlar olmadan 'demokratik rejim' vardır denemez. En nihayet ortadaki sorun, bu kurumların nasıl düzenleneceğidir. Örneğin, seçimlerin genelliği çağdaş demokrasinin vazgeçilmez bir unsurudur. Ama bu çeşitli biçimlerde düzenlenebilir. Siyasi partilere anayasada yer verilmese bile, partiler olmadan demokrasi olmaz.

Bu örnekleri çoğaltmaya gerek görmüyorum. Asıl üzerinde durmak istediğim, 27 Mayıs Anayasası'nı yapanların 1946-1950 dönemini değerlendirmeleri ve bunların yukarıda açıkladığımız demokratik rejimin manevi ortamını sağlamak, yani toplumda 'consensus'u sağlamak için aldıkları önlemlerdir.

1924 Anayasası demokratik bir anayasaydı. Nitekim bu anayasada herhangi bir değişiklik yapmadan, 1946 yılında tek parti rejiminden çok partili yaşama geçmek mümkün olmuştur. Türkiye'nin 1920'den itibaren siyasal felsefesi de bu doğrultuda idi. Fakat 1946 yıllarına geldiğimizde, büyük halk yığınlarının açık seçik çok partili rejim istediğini, bunun için de eyleme giriştiğini söylemek mümkün değildir. Çok partili rejime geçme kararını verenler, tek parti döneminin politikacıları olmuştur. Hem de en yüksek düzeydeki politikacıları olmuştur. İşin dedikodu yanını da dile getirmek istersek, çok partili dönemde Atatürk'ün kesin şefliği zamanı birbiriyle çatıştığı söylenen iki hizip başı -İnönü ile Bayar- başka başka amaçlarla da olsa çok partili hayatı başlatmışlardır.

Aslında belli bir ölçüde yukarıdan anlaşmalı başlayan bu parti mücadelesinin oldukça yumuşak geçmesi beklenirdi. Oysa hemen ilk günden siyasal mücadele şaşılacak bir şiddet kazanmıştı.

---

3) 27 Mayıs'ta olsun, 12 Mart'ta olsun, 12 Eylül'de olsun Türkiye'de 'değerli' insanlardan hükümet kurmak gerektiği zaman, particiliğe, politikaya batmamış insanlar aramak gelenek haline gelmiştir. Politika ve siyasi partiler herhalde uygarlık ve Batılılık gereği katlanılması gereken aslında zararlı unsurlar olarak görülmüşlerdir. Bu konuya ileride yine döneceğiz.

Bu şiddet, iktidarda bulunan partinin muhalefeti ezmeye çalışması, muhalefetin de insafsızca hükümetlere yüklenmesi biçiminde 27 Mayıs 1960'a kadar sürmüştür.[4]

Bu dönemde bütün şiddetli çekişmelere rağmen, her iki parti arasında bazı konularda bir 'consensus' vardı, diyebiliriz. O da, sağcı ve solcu akımlara karşı her iki büyük partinin de oldukça uzak kalmasıdır. Her ne kadar Demokrat Parti irticaya ödün vermekle suçlanmışsa da, Millet Partisi'nin feshedilmesi, Milliyetçiler Derneği'nin kapatılması, Atatürk Kanunu'nun çıkarılması gibi önlemler; dincilik, ırkçılık, gericilik gibi akımlar karşısındaki yumuşak davranışlarda bir sınırdan öteye gidilmediğini göstermektedir. Bu nedenlerle de, muhalefet ile iktidar arasında kavgaya ideolojik bir neden olmadığı gibi, her iki partinin seçmen yapısı bakımından da sınıfsal bir çatışmadan söz etmek oldukça zordur.

Bu nedenlerle de 27 Mayıs öncesinin bunalımı, partilerin, politikacıların, liderlerin uzlaşmaz tutumuna ve kavgalarına bağlanmış ve Demokrat Parti iktidarının da icraatı göz önünde tutularak bir partinin iktidarda her istediğini yapamayacağı bir anayasa yapılması düşünülmüştür. 27 Mayıs Anayasası'nda tek parti iktidarının keyfiliğine karşı alınan önlemlerin bir kısmı, zaten çağdaş anayasaların normal hükümlerinden ibarettir. Bunun yanında 1950-1960 yaşamımızın somut olaylarının izleri de metinde görülmektedir. Örneğin, ispat hakkıyla ilgili hüküm, bakanların suiistimal iddiaları karşısında bazı Demokrat Parti milletvekillerinin -ki bunlar sonradan Hürriyet Partisi'ni kurdular- bu konuyla ilgili kanun tekliflerinin Demokrat Parti yöneticileri tarafından büyük şiddetle karşılaşmasının bir sonucudur (mad. 34). Yasama dokunulmazlıklarının kaldırılmasına karşı Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilme hakkının tanınması, Osman Bölükbaşı'nın dokunulmazlığının partizanca kaldırılıp, kendisinin mahkemelerde süründürülmüş olmasına bir tepkidir. Bunun gibi, bugün bize çocukça gelebilecek birçok hüküm de anayasamızda bulunmaktadır. Fakat bunlar gerçekte anayasamızın niteliğini oluşturmazlar.

---

4) Siyasal hayatımızın 1946-1960 arası ile 1961-1980 arasının bir karşılaştırmasını yapmak çok ilginç olacaktır. Bu anda elimde basın koleksiyonları bulunmuyor.

Bence asıl nitelik, genel oya dayalı demokratik bir anayasa yanında, belki kurucuların da pek farkına varmadan gerçekleştirmeye çalıştıkları uzlaşma yollarını açan hukuki düzenlemedir. Anayasayı yapanlar, bundan önce de sözünü ettiğim aşırı uç yasaklamalarını koyup bir zamanlar bir parti liderinin söylediği gibi, aşırı sağa ve aşırı sola birer hukuki duvar çekerek, kurulan siyaset ortamında partilerin uzlaşımcı bir hava içinde ülkeyi yönetecekleri varsayımından hareket etmişlerdir. Daha doğru bir deyimle, anayasanın hükümlerinin yürüyebilmesi, anlaşmalar ve uzlaşmaları gerekli kılmaktadır.

Türk siyasal yaşamının yeniden düzenlenmek istendiği bu dönemde, anayasamızın bu niteliğinin biraz daha ayrıntılı incelenmesine gereksinim vardır.

Anayasada yer almamakla beraber, Kurucu Meclis seçim kanununu yaparken, seçim sistemi olarak nispi temsili kabul etmiştir. Sanıldığı gibi, bu sistem bizde partilerin ve vatandaş eğilimlerinin parlamentoya daha adil biçimde yansımasından kaynaklanmamıştır. 1960'a kadar uygulanan il çapında çoğunluk sisteminin partileri ve onların lider kadrolarını 'ya hep, ya da hiç' gibi bir çıkmaz karşısında bırakmasından doğmuştur. Ülke çapında bir partinin birkaç puan fazla alışı diğer partinin Meclis'teki sayısını 30-40 kişiye indiriyordu. Nitekim CHP, 1950'de 60 kişiye, 1954'te de 30 kişiye inmiştir. Oysa 1954'te bile yüzde 35 oy almıştır. Bizde (bir alışkanlık olarak) her politikacının kendi doğduğu, büyüdüğü ilden aday olması zorunluluğu olduğu için, çoğunluk sistemi, seçim kaybeden partinin yönetici kadrosunu bile tümden parlamento dışında bırakıyordu. CHP için böyle olmuştur. İnönü de belki parlamentoda kalabilmiş olmasını Malatyalılann sadakatine ve ondan sonra da, bu ile Demokrat Partililerin isyan ettirici baskılarına borçlu kalmıştır. Demokrat Parti de, seçim kaybetmiş olsaydı, kuşkusuz aynı olayla karşılaşacaktı. İşte böyle 'ya hep, ya hiç'e dayalı bir sistemin kavgayı kızıştırdığı kanısı, parti liderleri arasında kavgayı yumuşatmak amacıyla, Kurucu Meclis'i nispi temsile yöneltmiştir. Böylece liste başlarında yer alacak parti ileri gelenlerinin

parlamenterlikleri güvenceye bağlanıyor, bunların aynı çatı altında uzun süre bulunmanın sağladığı temas olanaklarıyla da daha iyi geçinecekleri umut ediliyordu.

Diğer yandan anayasa, parlamenterleri, hiç olmazsa siyasal tercihlerin söz konusu olamayacağı bazı önemli konularda, mensup oldukları siyasi partilerin disiplininden kurtararak hareket etmeye teşvik ediyor, böylece de parti farklılaşmasını aşacak bir parlamento ruhu oluşturmaya, parlamento prestijini ve değerini artırmaya, devletin siyasal organlarını, görevini yapabilecek bir saygınlığa kavuşturmak istiyordu.

27 Mayıs Anayasası, Senato ve Meclis başkanlarının seçiminde gruplarda müzakere veya aday tespitini yasaklamış, oylamayı gizli yapmıştır. Bu hükümde egemen olan felsefe şu idi: Parlamenterler hangi partiye mensup olurlarsa olsunlar, içlerinden en yeteneklisini, en saygınını, en güvendiklerini başlarına getirecekler, böylece Senato ve Meclis Başkanlığı da otoriteleri olan birer tarafsız organ haline gelecek. Bilindiği gibi İngiltere'de Avam Kamarası'nın başkanı '*speaker*'ın böyle bir durumu vardır. İktidarlar değiştiği halde, Meclis Başkanı başka partiden de olsa değişmeyebilir. Hatta seçimlerde, onun aday olduğu çevrede başka parti aday bile göstermez. İşte bizim anayasamız da Senato ve Meclis Başkanları için, partizanlık kavramından uzaklaşarak böyle bir otorite sağlamak istiyordu.

Anayasanın bu doğrultudaki bir diğer önemli hükmü, cumhurbaşkanının seçimiyle ilgilidir. Burada da partilerce değil, parlamenterlerce seçim kabul edilmiştir. Cumhurbaşkanı seçimi de gizli oyla olmaktadır. Senatörlerin ve milletvekillerinin kendi aralarından devletin bu en yüksek makamına oturacak ve siyasi mücadelede hakemlik yapacak şahsiyeti partizan anlayışlar dışında seçeceklerine güvenilmiş, daha doğrusu böyle hareket etmeleri sağlanmaya çalışılmıştır.

Parlamenterlere parti bağları dışında yetkiler ve sorumluluklar yükleyen bu hükümlerden biri de, bakanların işleyebilecekleri suçlarla ilgili soruşturmadır. Bir bakan hakkında soruşturma açılması da parti gruplarının elinden alınmıştır. Bir bakanın bir suç

işleyip işlemediği siyasal bir sorun değil, bir hukuk sorunudur. Parlamenterler de devlet işlerindeki ihmalleri, suiistimalleri, yiyicilikleri bu gözle görerek çözecekler ve çözmeye mecbur olacaklardır.

Bu kuralların ve düzenlemelerin yanında anayasa, parlamento çalışmalarında işbirliğine, uzlaşmaya götürücü çözümler de öngörmüştür. Meclislerin başkanlık divanlarında bütün partiler temsil edilir, hepsi Meclis çalışmalarına güçleri nispetinde katılırlar. Anayasa Mahkemesi üyelerinin bir kısmı Meclisler tarafından seçilir.[5] Böylece de hem Anayasa Mahkemesi'ne siyasi görüşe sahip -parti görüşüne değil- hem de partilerin güvenini taşıyan şahısların elbirliğiyle seçilmesi amaçlanmıştır.

Gensorularda hem muhalefetin sesini duyurması, hem de hükümetlerin sürprizler karşısında kalmaması, muhalefetle iktidar arasında diyalog sağlanması öngörülmüştür. Bunları, anayasanın teknik düzenlemelerini açıklamak için anlatıyorum. Belirtmek istediğim, 1950-1960 arasındaki şiddetli parti çekişmelerini göz önünde bulunduran anayasa yapıcıları öyle bir düzenleme getirmek istemişlerdir ki, partiler ve parlamenterler, kavgadan, çekişmeden çok, uzlaşma ve anlaşma yoluna gidebilsinler.

Sonuç olarak, 27 Mayıs Anayasası'nın dayandığı felsefe şu oluyordu: Sağda ve solda aşırı akımları hukuk yoluyla yasaklayalım. Siyasi mücadeleyi belli bir alanda sınırlayalım. Bu alanda çarpışacak olan partilerin de kavgadan çok uzlaşma ortamını gene hukuk yoluyla hazırlayalım. Eğer partililer birbirlerini ezmeye kalkarlarsa, bunu da önleyen kurumlar bulunsun. Devletin iskeleti -yani idare- partilerin aleti olmasın. Memur, partinin değil, devletin ve kanunun hizmetinde olsun. Velhasıl, kavgasız gürültüsüz, iktidarlı muhalefetli gül gibi bir demokrasi olsun.

Bunu da anayasanın başlangıcında çok heyecan verici bir üslûp içinde şöylece açıklıyorlardı:

---

5) Sırası gelmişken, İsviçre'de Federal Mahkeme üyelerinin de Meclislerce seçildiğine işaret etmek isterim. Hem Yargıtay, hem Anayasa Mahkemesi, hem de bazı hallerde bizim Danıştay'ın görevlerini yerine getiren Federal Mahkeme hâkimlerinin seçiminde İsviçre'nin üç ayrı dil bölgesi, Hıristiyan mezhep farkları göz önünde bulundurulur. Bu derece karmaşık bir seçim sorunu karşısında bile, İsviçre'nin milletvekilleri bu mahkemeye en değerli hukukçuları seçmesini bilmişlerdir.

"Bütün fertlerini kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde, milli şuur ve ülküler etrafında toplayan ve milletimizi dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak, milli birlik ruhu içinde daima yüceltmeyi amaç bilen ATATÜRK* milliyetçiliğinden hız ve ilham alarak,

"Yurtta sulh, cihanda sulh ilkesinin, milli mücadele ruhunun, millet egemenliğinin, Atatürk Devrimlerine bağlılığın tam şuuruna sahip olarak,

"İnsan hak ve hürriyetlerini, milli dayanışmayı, sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak, demokratik hukuk devletini bütün hukuki ve sosyal temelleriyle kurmak için, Türkiye Cumhuriyeti Kurucu Meclisi tarafından hazırlanan bu Anayasayı kabul ve ilan ve onu, asıl teminatının vatandaşların gönüllerinde ve iradelerinde yer aldığı inancı ile hürriyete, adalete ve fazilete âşık evlatlarının uyanık bekçiliğine emanet eder."

Başlangıçta hepsi var. Atatürk var, Atatürk milliyetçiliği var, milletin bütünlüğü var, milli dayanışma var, vatandaşlığın uyanık bekçiliği var. Bütün bunları ilan edip düzenlediğimize göre, artık yola çıkabiliriz. Nitekim 1961 Ekim'inde yola çıktık ve bir sabah, 12 Eylül sabahı ordunun, Sayın Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in ağzından şu bildirisiyle uyandık: "Devlet, başlıca organlarıyla işlemez duruma getirilmiş, Anayasal Kuruluşlar tezat veya suskunluğa bürünmüş, siyasi partiler kısır çekişmeler ve uzlaşmaz tutumlarıyla devleti kurtaracak birlik ve beraberliği sağlayamamışlar ve lüzumlu tedbirleri alamamışlardır. Böylece yıkıcı ve bölücü mihraklar, faaliyetlerini alabildiğine artırmışlar ve vatandaşların mal ve can güvenliğini tehlikeye düşürmüşlerdir..

"İşte bu ortam içinde Türk Silahlı Kuvvetleri... Türk milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararını almış ve ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur. Girişilen harekâtın amacı, ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek,

*) Yazarın kendisi büyük harfler kullanmış. (derleyenin notu)

devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır."

Yine bundan 20 yıl önce, bir 27 Mayıs gecesinde uyandığımız zaman duyduklarımız gibi! Gene partiler çekişmesi, gene sistem tıkanması, gene kardeş kavgası, hem de ne boyutlarda!

Daha sonra Sayın Orgeneral Evren, radyolarımızın öğle yayınında bizlere şöyle sesleniyordu: "Vatandaşlarımızı kaderde, kıvançta ve tasada ortak bir bütün halinde milli şuur ve ülküler etrafından birleştirmenin, iç barış ve huzurun sağlanmasında vazgeçilmez faktör olduğu düşüncesiyle, Atatürk milliyetçiliğinden hız ve ilham almanın, politikada yurtta sulh, cihanda sulh ilkesine bağlı kalmanın, milli mücadele ruhunun, millet egemenliğine, Atatürk ilke ve devrimlerine olan bağlılığın tam şuurunu yerleştirmek ve geliştirmekle ülkemize yönelik tehditlerin ulusça göğüsleneceğine inanıyoruz."

* Türk Silahlı Kuvvetleri, demokratik parlamenter sistemin şimdi olduğu gibi dejenere edilmesine ve tıkanmasına mani olucu ve Türk toplumuna yaraşır Anayasa ve Seçim Kanunu ile Partiler Kanunu hazırlamayı ve bunlara paralel düzenlemeleri yapmayı müteakip, insan hak ve hürriyetlerine saygılı, milli dayanışmayı ön plana alan, sosyal adaleti gerçekleştirecek, ferdin ve toplumun huzur, güven ve refahına önem veren özgürlükçü, demokratik, laik, sosyal, hukuk kurallarına dayalı bir yönetime ülke idaresini devredecektir..."

Bu cümleler de ne kadar anayasamızın başlangıcına benziyor. Hatta kelime kelime aynı! O halde amacımız aynı! Demokratik düzen istiyoruz, milli birlik istiyoruz, huzur istiyoruz. 1924 Anayasası'nı denedik, 27 Mayıs'ı denedik. Gene kargaşa, gene kardeş kavgası. Neden? Niçin? Kimdir sorumlusu? 27 Mayıs'tan bizi 12 Eylül'e getiren nedenler nelerdir? Bunları yeni baştan düşünmezsek, ciddi olarak düşünmezsek, temel nedenlerle arızi nedenleri ayırmazsak, düzeltilmesi mümkün olan ve değişen toplumun getirdiklerini görmezsek sonumuz gene hüsrandır.

---

*) Yazarın kendi noktalamaları. (derleyenin notu)

ANAYASA ÜZERİNE - I*

Türkiye yıllar yılıdır bir anayasa bunalımı içinde bulunuyor. Sözlerim yanlış anlaşılmasın, bu bunalım hukuki ya da siyasal değil, ruhsal bunalımdır. Daha yapıldığı günlerde anayasamız bir efsane niteliği kazandı. 27 Mayıs Anayasası'nı yapanlar -aralarında ben de vardım- ülkemizin bütün sorunlarını çözecek tılsımı bulmanın coşkunluğu içindeydiler. Bakınız Anayasa'nın başlangıcına, bu coşkunluğu göreceksiniz. *"Türk Milleti bu anayasayı hürriyete, adalete ve fazilete âşık evlatlarının uyanık bekçiliğine emanet eder."*

Elimizdeki bu kutsal emanetle bir anayasa dini doğmuş oluyordu. Doğal olarak, her dinin düşmanı da olacak. 1961'den beri anayasa konusundaki tartışmalar din kavgası, mezhep kavgası gi-

*) Ekim 1972, *Özgür İnsan*.

bi sürdürülüyor. Bir kısmımız anayasaya dokunmayı küfür sayarken, bir kısmımız anayasayı değiştirme çabasına bir haçlı seferi, ya da cihat heyecanını katıyoruz. Bir kesimimize göre her iyilik anayasadan gelecektir, bir kesimimize göre her kötülüğün kaynağı bu anayasadır.

Tabii, bütün kutsal kitapların başına gelen anayasamızın da başına gelmiştir. Anayasanın hükümlerini herkes kendine göre anlamaya, yorumlamaya başlamıştır. Nerede ise 'Zahiriler, Bâtıniler türemiştir' diyeceğim. Giderek bu yorumlar ancak dinde geçerli düşüncelerle anlaşılabilecek aşamalara varmıştır. Anayasa iyiydi, kutsaldı; ama sandıktan çıkan iktidarlar onu yozlaştırıyordu. Sanki 'sandıktan çıkma' anayasanın bir gereği değilmiş gibi! Ya da anayasanın öngördüğü özgürlükler ve türlü kurumlar demokratik rejimi işletmiyordu. Sanki bunlar demokratik rejimin bir parçası değilmiş gibi!

Bütün bu tutarsızlıklar ruhsal bunalım değil de nedir?

Anayasamızda yapılması düşünülen ve rejimi kurtarmak için (hangi rejimi?) yaz kış demeyip çalışmaları sürdürülen değişiklikler üzerinde düşüncelerimi söylemeden bu ruh haletini belirtmeyi gerekli saydım.

Bir kere bu derece hissi davranışlarla anayasa yapılamaz da, değiştirilemez de! Bu nedenle daha önce anayasa işini bir din ya da mezhep işi olmaktan çıkarmak gerekir.

İkincisi, anayasaların bir ülkeyi batırmak ya da çıkarmak gücünde olmadığını, iyice öğrenmeliyiz. Toplumları insanlar batırır ya da çıkarır; anayasalar insan değildir. Amerikan Anayasası'nı birçok bilgin, ancak darbelere yol açabilecek ve işlemesi imkânsız bir sistem olarak nitelerler. Oysa, yapıldığından bugüne kadar geçen 200 yıla yakın sürede herhangi bir darbeye yol açmak şöyle dursun, dünyaya hükmeden bir devletin faaliyetlerine pekâlâ yetmektedir. Aynı sistemi kabul etmiş bulunan Güney ve Orta Amerika ülkelerinde darbeler birbirini kovalamaktadır.

Bu sözlerimle anayasaların toplum hayatında hiç önemi yoktur demek istemiyorum. Devletin ana çatısını kurmak elbette önemli bir konudur, ne var ki her şeyi anayasaya bağlamak yanlıştır. Bir Fransız düşünürü yüz yıl önce şöyle diyordu: *"İnsanları akıllı olmak mecburiyetinden kurtaran anayasa yoktur."*

Şimdi bu gerçekler ışığında anayasamızda yapılan ve yapılmak istenen değişiklikleri inceleyebiliriz. Ancak daha önce anayasanın genel niteliklerini belirtmek gerek.

Anayasamız Mükemmel Değildir

Bu husus anayasanın bir niteliği değil ama, 'anayasa efsanesi'ne son vermek için onun kusurları olduğunu söylemeyi uygun buluyorum.

Hiçbir insan eseri, özellikle kanunlar mükemmel olamazlar. Fakat bizim anayasamız, insanların varabileceği mükemmelliğin altındadır. Hukuk tekniği açısından sakatlıkları vardır. Bir örnek vereyim: Yönetmelik yapma yetkisi bakanlıklara ve kamu tüzel kişilerine tanınmıştır. Oysa bunlar dışında başka kamu kuruluşları vardır. Bunlar kendi görev alanlarını ilgilendiren konularda yönetmelik yapamayacak mı? Anayasa bunu unutmuşa benziyor. Bereket Anayasa Mahkemesi ve Danıştay bu sorunu çözmüştür ve anayasayı değiştirmek gerekmemiştir.

Gene bunun gibi siyaset düzenlemesi bakımından da sakatlıklar vardır. Millet Meclisi seçimlerinde Adalet, Ulaştırma ve İçişleri Bakanları çekilir, yerlerine parlamentodan tarafsız bakanlar atanır. Böylece seçimlerin tarafsızlığı sağlanmak isteniyor. Oysa, anayasa adalet bakanının mahkemeler üzerinde tüm yetkisini kaldırmıştır. Ulaştırma bakanının ise seçimleri ne bakımdan etkileyeceğini anlamak mümkün değildir.

Anayasada böyle sakatlık ve tutarsızlık çoktur. Fakat işin garibi, anayasayı değiştirmek isteyenler bunlara dokunmuyorlar da, açık seçik hükümleri bozmaya kalkışıyorlar.

Anayasa ve Reformlar

Türkiye'de en çok tartışması yapılan konulardan biri anayasanın öngördüğü reformlar, bunların yapılmamış olması, yapılması için de iddialı hükümetlerin işbaşına gelmesidir.

Bazı yanlışlıkları düzeltmek için anayasamızla reformlar arasındaki ilişkilere de değinmek isterim. 20. yüzyıl devleti gittikçe yoğunlaşan bir gelişmeyle 'sosyal' devlete yönelmiştir. Siyasal

iktidara, "Gölge etme başka ihsan istemem" diyen teorilerden öteye, bugün için devletinden herkes bir şeyler istemektedir. Devlet, ekonomi, sosyal önlemler, hepsi birbiri içinde kavramlar ve kurumlar olmuşlardır. 27 Mayıs Anayasası da bu gelişmeyi izliyor. İkinci Dünya Savaşı sonrası anayasalarının sosyal haklarını kabul ediyor. Biz bunları Fransız, İtalyan Alman anayasalarından aldık.

Bunlar elbette toplumumuza yön verecektir. Bu yön 20. yüzyıl uygarlığının ortaya koyduğu görüştür. İnsan ve toplum anlayışıdır. Bu amaca varmaya çalışırlar. Ama, bu hedeflere varma yollarını anayasa söylemez. İnsanlar ve siyasal partiler söyler. Eğer anayasa tek çözüm yolu göstermiş olsaydı, anayasalarından esinlendiğimiz ülkelerde, komünistinden muhafazakâra kadar çeşitli siyasal partiler olmazdı.

Bundan çıkan sonuç şudur: Anayasanın içeriğini saptayarak öngördüğü bir reform yoktur. Anayasa tarafsızdır. Sağ ya da sol modelleri yasaklamış değildir. Buna rağmen "Bizim anayasamız sosyal devleti kabul ettiğine göre, sosyalizm yasak olsun gibi" önerilerde bulunmak ciddi değildir.

Bunun gibi, anayasanın öngördüğü reformları tamamlayıp seçimleri öyle yapmak teorisi de anlamsızdır. Reformların içeriğini gösteren bir hukuki belge yoktur ki, seçim olmadan bunu uygulamak düşünülebilsin. Hangi reformun hangi içerik ile yapılacağını saptayacak olan seçimdir.

Anayasamız Demokratiktir

Toplum sorunlarına getirilecek çözüm yollarını vatandaşların saptamasının siyasal rejimler teorisindeki adı *'demokrasi'*dir. O halde bu rejimde siyasal iktidar sandıktan çıkar; ulusal egemenlik bu demektir. Türkiye'de bazılarının bir türlü kabul edemedikleri temel bu. "Demokrasi iyi bir şey, anayasa fevkalade. Fakat vatandaşlar cahil, oylarını isabetle kullanamıyorlar. Bunun için kendimize uygun bir demokrasi bulalım." Böyle bir düşünce, demokrasiyi de, anayasayı da inkâr etmektir. Vatandaş oylarının girdiği sandıktan iktidar çıkması demokrasinin temelidir, tanımındaki unsurlardan biridir.

Yalnız bu sandığı iki unsurla tamamlamak gerekir. Sandık bir ülkede iktidarın kaynağıdır, doğru! Sandıktan çıkmayan iktidar olmaz, doğru! Ama demokrasi sandıktan çıkmak kadar sandığa girmenin de koşullarını belirlemiştir. Bu koşullar da anayasanın bir diğer niteliğini oluşturur. Şimdi bu koşulları görelim.

Anayasamız Liberaldir

Liberal sözünü ekonomik anlamda kullanmıyorum. Öyle olsaydı zaten anayasanın yukarıda sözü edilen tarafsızlık ilkesi ileri sürülemezdi. Buradaki liberal deyimi siyasal bir anlam taşıyor. Tek başına demokrasi, iktidara geleceklerin nasıl belirtildiğini gösteren bir deyimdir. Siyasal rejimin içeriğini göstermez. Bundan ötürüdür ki, bugün örneğin 'halk demokrasileri'nden söz edilebiliyor. Oralarda da, Sovyet Rusya'da da iktidar seçimden çıkmaktadır. Aradaki fark demokrasinin niteliğindedir. Bu nitelik liberalliktir.

Liberal deyimi iki unsuru birden kapsıyor.

Bunlardan biri, sandıkla ilgilidir. Liberal demokrasi bütün toplum modellerinin, siyasal akımların ve toplumsal güçlerin eşit ve uygar mücadele olanaklarını koşut sayar. Eğer ülkede bu tartışma ortamı yoksa, belki demokrasi vardır, fakat 'Batılı' liberal demokrasi yoktur. Halk demokrasileri ve Soyvet Rusya bunun örneğidir. Bu ülkelerde de iktidarlar sandıktan çıkar. Ne var ki, belli bir toplum modeli dışında model teklif edilemez. Siyasal mücadele özgürlüğü yoktur.

Bunun gibi, sol partilerin yasaklanıp, yalnız sağ partileri konuştukları bir rejim de 'Batılı' liberal demokrasi değildir. Bu açıdan, "sol akımlara karşı tedbir alarak demokrasimizi kurtaralım" sözü müğalatadır (yanıltıcıdır). "Sol kolumuzu keselim de vücudumuzun bütünlüğünü koruyalım" demek kadar anlamsızdır.

Anayasanın bu liberal niteliğini Türkiye'de sağcılar da solcular da pek kabule yanaşmıyorlar. Sağcılara göre (AP'nin ve DP'nin önerileri buna örnektir) Türkiye'de solu yasaklamak gerekir. Bunun için de sınıf mücadelesini, sosyalizmi önleyici hükümleri anayasaya koymak isterler. Oysa, siyasal tartışma sınıf çıkarları ve toplumsal güçler arasında olduğu zaman bir gerçeklik kazanır.

Aksi halde siyasal yarışma, kişi çekişmesine dönüşür. 'Batı', siyasal tartışmayı böyle anlar. Hiç olmazsa, siyasal tartışmaya sınıflararası çıkar mücadeleleri de dahil sayılır. Tabii, burada *'sınıf'* terimini Marksist anlamda kullanmıyorum. İşçi ile işveren arasında olduğu kadar, aracı ile üretici arasındaki tartışma da sınıf çatışması, çıkar çatışmasıdır.

Herkesin bildiği bir gerçeği de ekleyelim. Bu çatışma, bu mücadele 'müslihane' (anlaşarak) çatışmadır. Özgürlük içinde yarış ve tartışmadır. Hukuk yoluna ve ikna çabasına başvurarak yürütülür.

Sağın solu yasaklamak istemesi gibi, bir bölük ilerici aydın da sağa gem vurulmasından yanadır. Onlara göre, irtica almış yürümüştür. Bunu durdurmak gereklidir. Bu savlarıyla ilerici aydınlar bir bakıma kendi bindikleri dalı kesiyorlar. Sağa birtakım yasaklar gelince, bazıları da sola yasak koyun diye tuttururlar elbette.

Özet olarak şunu söyleyeyim: *Sandık evet, ama özgür tartışmadan sonra sandık! Sandık bir başlangıç değil, tartışmayı çözen bir sonuçtur.*

Siyasal demokraside sandığı tanımlayan ikinci unsur, bu sandıktan çıkan iktidarın ne olduğunun bilinmesidir. Bir defa seçimden ulusal irade çıkmaz, ulusal iradenin seçtiği insanlar çıkar. Bu insanlar elbette seçmenin gösterdiği doğrultuda, bir uygulama yapacaklardır. Fakat, iki şey yapamazlar. "Biz çoğunlukta olduğumuza göre gerçeği temsil ediyoruz. O halde azınlıkta olan akımı, modeli ya da partiyi yok edelim" diyemezler. Seçmenden bu konuda yetki alamazlar. Tartışma gene seçim öncesinde olduğu gibi devam edecektir. Çünkü azınlığın çoğunluk haline gelme hakkı vardır. Ayrıca "Ulusal iradenin temsilcisiyim, ondan üstün güç olmaz, o halde ben herkesin üstündeyim" de diyemezler, çünkü hukuk devletinde her yetkinin sınırı saptanmıştır. Bu da 'Batı' uygarlığının bir verisidir.

Buraya kadar anayasamızın genel niteliklerini belirtmeye çalıştım. Bunlar 20. yüzyıl insanlığının kabul ettiği temel kurallardır. Uygarlığın vazgeçilmez unsurlarıdır. Bu esaslara saygılı olmak koşuluyla elbette anayasalar yeniden yapılabilir, gözden geçirilebilir. Ama, bunlarda bir kısıntı oldu mu, artık o anayasa uygar bir anayasa olmaktan çıkar.

ANAYASA ÜZERİNE - II*

Önceki yazımda anayasamızın eksikleri, kusurları olduğunu söylemiştim. Böyle olunca değişiklik yapma istemlerini suç saymam söz konusu olamaz. 1969 seçimlerinden sonra, orman, partilere yardım, eski demokratların affı gibi konularda yapılmak istenen değişikliği olağan karşıladım. Senato'nun seçimlerini, Millet Meclisi seçimlerine denk düşürme girişimine de karşı çıkmadım.

Bu değişikliklerin hiçbirinin özgürlükçü demokrasiyle, uygar ülkelerin hukuk prensipleriyle çelişkili bir yanı yoktu. Hatta yeni maddeler bizi onlara daha da yaklaştırıyordu. Fakat 12 Mart'tan sonra yapılan ve yapılmak istenen değişmeler böyle bir amaç gütmüyor. Bunların kalkış noktası anayasayı suçlamadır.

*) Kasım 1972, *Özgür İnsan*.

AP, oldum olası bu anayasadan şikâyetçiydi. Bu şikâyetin iki nedeni var sanıyorum. AP'liler daha kuruluşlarında, DP'ye mirasçı çıktılar ve 27 Mayıs'a karşı olduklarını, anayasaya da karşı olarak göstermeye çalıştılar. "Hayır'da hayır vardır" sloganı bundan doğdu. AP yöneticileri için anayasa dostu olmamak bir çeşit sembol, bir siyasal silahtı. Partiler de, modası geçmiş dahi olsa ellerindeki silahlan kolay kolay bırakamazlar.

İkinci muhalefet nedeni daha ciddidir. AP, kendi politik girişimine karşı anayasal kuruluşlardan direnç geldiği zaman bunu, yanlış olarak, anayasanın suçu sayıyor ve yeni anayasayla hükümetin eli kolu bağlanmıştır kanısına varıyor. Sayın Demirel, kendi kusurlarını örtmek için de, anayasanın kusurunu bahane olarak kullandı ama, ben çoğunlukla iddialarında samimi olduğuna inanıyorum.

Ne var ki onun bu iddiaları temelinden yanlıştır ve kendi kendini aldatmaktan başka bir şeye yaramaz. AP'lilerin içinde hep 1950-1960 döneminin özlemi vardır. AP o zamanki politika modelini uygulamayı tasarlar, durur. Oysa o dönemin toplum ve siyaset anlayışı artık geride kalmıştır. Geride bırakan da, anayasanın maddeleri değil toplumdaki güçlerin yeni bir dengeye gitmesidir. 1924 Anayasası'nı tümüyle geriye getirsek bile, gene iktidarlara karşı direnmeler olacaktır. Hukuk kuralları kendi başlarına, matematik değerler gibi kesin anlam taşımazlar; zaman içinde toplum şartlarına göre değerlenirler, anlam ve kapsam değiştirirler. Aynı hukuk kuralı 1960'tan önce bir anlam taşırdı, 1960'tan sonra başka bir anlam taşıyor. Tıpkı çok kez 12 Mart'tan öncesi ile sonrasının farklı olduğu gibi.

Yanlışlık, bir ikinci bakımdan da şudur: 1961 Anayasası ile 1924 Anayasası arasında hükümet veya yürütmenin yetkileri açısından hemen hemen hiç fark yoktur, hatta yürütmenin düzenleme alanının genişlediğine Anayasa Mahkemesi'nin kararları şahittir. O halde 1961 Anayasası'nın hukuk kuralı olarak hükümete ne gibi sıkıntı çıkardığı da anlaşılamamaktadır.

Sayın Demirel'in bu yanlışı sadece onda kalmıyor. Siyaset adamlarından tutun da, hukukçulara kadar, aklı eren ermeyen herkes eline kalemi alıp yeni Anayasa'nın yürütmeyi zayıflattığı-

nı söylüyor. Hangi madde, hangi hüküm zayıflatıyor diye soran da yok, düşünen de yok. *Buna bilim demezler, batıl inanç derler. Çoğu kez ülkemizde böyle bilimsel sorunlar çabucak batıl inançlara dönüşür. Türkiye'de laiklik devriminden sonra, dinsel inançların yerini alan böyle din dışı batıl inançlar herhalde sosyologlar için ilginç bir konu olsa gerek.*

1971 Değişiklikleri

12 Mart'tan sonra ülkemizde görülen olaylar *(meşhur deyimle anarşik olaylar değil, tüm olaylar)* yıllar yılı Türkiye'yi yönetmiş olan kişileri, partileri, kurumları şaşkına çevirmiştir. Bunlar bizim için o kadar yeniydi ki, hiçbirimiz ömür boyu böyle şeyler görmemiş olduğumuz gibi, bunların önemini, nedenini bilebilecek durumda değildik. Bundan ötürü de, olayların karşısında davranışlarımız en geçersiz, en ilkel şekilde olmuştur: "27 Mayıs'tan önce olmayıp şimdi olan nedir? Anayasa. O halde bütün bu olan bitenin suçlusu o olsa gerek. O halde onu değiştirelim, yeni kurallar koyalım, eski huzurlu günlere dönelim."

Hukuk kurallarıyla her şeyi düzene koyabilme kanısı, aslında bizim eğitim sistemimizden gelir. Bizim eğitimimizde, insan, kişilik, özgürlük gibi kavramlar, hem değer yargıları anlamında, hem de sosyolojik anlamda bulunmayan kavramlardır. Bu nedenle toplum düzeni deyince hep aklımıza emirler, yasaklar gelir. Reformların kaynağını da anayasada bulmaya çalışmak az çok bu anlayışın ürünüdür.

Anayasayı değiştirme bir hukuk zorunluluğu olarak değil, bu ilkelliğimizin bir zorunluluğu olarak ortaya çıkmıştır.

1971 Eylül'ünde anayasada yapılan değişikliklerin her birinin hukuksal incelemesini ve değerlendirmesini yapsak çok uzun ve konumuz dışında olacaktır. Burada iki hususu belirtmek istiyorum: Bu değişiklikler hem gereksiz, hem de hukuk açısından şaşılacak kadar yanlış ve bilgisizcedir. Tabii bazı maddeler de ayrıca tehlikeli bir doğrultuya girmişlerdir.

Önce gereksizlikten söz edeyim. Değişiklik isteyenlerin başlıca yakınması, özgürlüklerin kötüye kullanılmasını anayasanın

önlememiş olması. Bunun hukukça anlamı şudur: Türkiye'de özgürlükler kötüye kullanılıyor, milli bütünlük hem sınıfsal açıdan, hem bölgesel açıdan tehlikeye düşüyor. Bunu önlemek için yeni kanunlara ihtiyaç var. Bu kanunlara da anayasa engel oluyor.

Şimdi bir çelişkiye işaret edeyim. *Türkiye'de 12 Mart'tan bu yana özgürlüklerle ilgili kanun çıkarılmış değildir. Sıkıyönetim mahkemeleri çok daha önce çıkarılmış kanunları uyguluyorlar. Bu kanunların hiçbiri de 12 Mart'tan önce Türk mahkemelerince anayasaya aykırı sayılmamıştır. Bunlarla da pekâlâ anarşi önlenebilmiştir. O halde nereden çıktı anayasanın yetersizliği, engelleyici oluşu?*

Bu söylediklerime somut bir örnek vereceğim. Kürtçülük akımlarını önlemek için anayasanın 11. maddesine, "Özgürlüklerin devletin ülkesi ve milleti ile bütünlüğünü ortadan kaldırmak için kullanılamayacağı" kuralı kondu. Sanırsınız ki, değişiklikten önce bu kural anayasada yoktu. Oysa 3. madde şöyle der: "Türkiye devleti ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür." Ceza Kanunu'nda, Siyasi Partiler Kanunu'nda bununla ilgili yaptırımlar vardır. Nitekim bunlara dayanarak Anayasa Mahkemesi TİP'i kapattı.

Bu örnek bilgisizlik için de geçerlidir. Fakat onun daha katmerlisi de vardır. Örneğin 114. maddede yapılan değişiklik böyledir. Bu madde idarenin yargı organlarınca denetlenmesiyle ilgilidir. Siyasi olsun, idari olsun her yetki sahibinin denetlenmeyi hoşgörüyle karşılaması bir uygarlık işidir. İnsanlığın ve onunla birlikte hukukun gelişmesi sonucu bugünkü hukuk devletine gelinmiştir. Türkiye' 'muasır medeniyet seviyesinde olmak' (çağdaş uygarlık düzeyinde olmak) iddiasındadır, ama herkes bu ilkenin kendisinden başkasına uygulansın ister. Bundan ötürü de iktidarlar mahkemeleri, denetim yollarını pek sevmezler.

Erim hükümeti de AP'nin davranışına uyarak -benzer eğilim 1961'de bazı CHP bakanlarında da görüldü ya- bu denetimi kısıtlamak istedi. Ama öyle bir madde getirdiler ki, bu sakat amacı bile sağlamıyor. Danıştay'ın bugünkü yetkileri olduğu gibi kalıyor, yalnız bir hukukçuyu şaşırtacak anlamsızlıklar madde haline dönüşüyor. Partilerarası komisyonun bir üyesi bu durumu şöyle anlatmış: "Mimar Sinan, yaptığı minare bir çocuğun eğri demesi

üzerine onu, çocuk şimdi düzeldi diyene kadar iple çektirmiş. Çocuğun yanılgısı kamuoyuna yayılıp da herkes minareyi eğri sanmasın. Biz de işte böyle yapıyoruz." Yani sayın üye gerçeği biliyor, 'olağanüstü koşullar' nedeniyle durumu idare ediyor.

Bu gibi değişiklikler anayasamızın itibarını düşürüyor, ama pek de tehlikeli olmuyor. Tehlikeli hükümler de var. Basınla ilgili değişikliğin başımıza neler getireceği, Basın Kanunu tasarısıyla anlaşıldı. *Bunları gördükçe insan, değişikliği hazırlayanların bu işlerden anlamaz oluşuna seviniyor. Çünkü anlamsız ya da gereksiz gördüğümüz değişiklikler amaçlarına uygun olsaydı, kim bilir nasıl olacaktı.*

1972 Değişiklikleri

Yukarıda söylediklerimizi son değişiklik girişimleri için de söyleyebiliriz. Tabii, bunları bilebildiğimiz, görebildiğimiz kadar. Çünkü partilerarası komisyon çalışmaları, savaş planları hazırlar gibi kapalı kapılar arkasında yapıldı. Demokratik bir ülkede böyle bir yöntem ilk kez görülmektedir. Bir de üstelik yeni değişiklikleri kimin ne için istediği de pek belli değildir. Değiştirmelerin sistematik bir incelemesini yapmak da zor. Ortada metinler bile mevcut değil. Bu nedenle bazı konulara değinmekle yetineceğim.

Birincisi gene 114. madde, Danıştay'ın yetkilerinin kısılması sorunu. Ülkemizde memur güvenliğinin fazla olduğu, Danıştay'ın sık sık yürütmeyi durdurduğu iddia ediliyor. Doğrudur, ülkemizde memur güvencesi yanlış anlaşılmaktadır. Ama bunun Danıştay'la, anayasa ile ilgisi yoktur. Yasalarımız böyledir. 'Modern memur hukuku' kamu işleriyle memur haklarını bağdaştıran derin ve çetrefil bir iş. Buna kimse el atmıyor. Anayasayı değiştirmeye kalkıyor. Bilgisizlik, maalesef.

Diğer bir konu, bütçenin parlamentonun her iki meclisinde ayrı ayrı görüşülmesi yerine, birleşik oturumda görüşülmesidir. Bütçenin iki kez görüşülmesi zaman alıyor, hükümet iki ayrı yerde aynı şeyleri tekrarlamak zorunda kalıyor. Bunları önlemek istiyorlar, ilk bakışta haklı görülebilir. Ama bu ilk bakış tersinden bakıştır. Sağlam bakış 'neden' iki yerde görüşüldüğüne bakmak

ve bu 'neden'in doğruluğunu araştırmaktır. Çift görüşme, Senato diye bir şey icat etmemizden doğuyor: Ya bu Senato gereklidir, o halde çift görüşme zorunlu olur; ya da çift görüşmeye gerek duyulmaz, Senato kaldırılır.

Gerçekte Senato yersizdir, lüzumsuzdur. Dünyada Senatoların kaldırıldığı bir çağda biz, başkalarından görerek Senato kurduk. Bunun neye yarayacağını, neyi temsil ettiğini kimse söylemez. Türkiye'de halktan başka temsil edilen bir sosyal ve siyasal güç yok ki onu Senato'da şekillendirelim. Şimdi bu münasebetsiz kurumu kaldırmıyoruz, kaldıramıyoruz; bütçede biraraya getirerek, eğer çifte görüşmenin -eğer varsa- yararını da yok ediyoruz. Bunlar ciddi şeyler değildir.

Doğrusu istenirse, buna benzer değişiklikler asıl iki konuyu tek başına bırakmamak için ortaya atılmaktadır. Bu iki konu 'güvenlik mahkemesi' ve 'üniversite tasfiyesi'dir. Diğerleri bunların yaratacağı tepkiye karşı tampon görevi yapıyor.

Anlayabildiğimiz kadar partilerarası komisyonda üniversite canını kurtarmış görünüyor. Ne var ki, Başbakan'ın* sıkıyönetimin uzatılması görüşmelerinde Meclis'te söyledikleri, ondan bundan duyduklarımız Türkiye'yi yönetenlerin ne kadar sakat düşünceler içinde olduklarını gösteriyor. Yazımın başlarında söylediğim gibi, daha önceleri ülkemizdeki işitilmeyen sözler, düşünceler, görülmeyen olaylar karşısında hepimiz şaşkına döndük. Şimdi bazılarımız bu düşüncelerin tabii kaynağı olan üniversiteleri kurutacak olursak, eski babadan kalma Türkiye'ye döneriz sanıyorlar. *Oysa bu sadece üniversiteleri kurutur; düşünceleri değil. Yirminci yüzyıl uygarlığında her düşünce sistemi gibi eleştirilen fakat varolan birçok felsefe ve siyaset doktrinleri bizde 'eşkıyalık', 'dinden çıkmışlık' gibi görülürse, bu doktrinler gene yaşar, fakat Türkiye'ye kimse uygar bir ülke demez.*

Bana sorarsanız, üniversitenin kişiliğini anayasa maddesiyle sağlamaya çalışanlar da yanılgı içindedir. "Taşıma suyla değirmen dönmez" derler. Kurumların da, insanların da kişiliği salt kanunla sağlanmaz. 12 Mart'tan sonra üniversite yöneticilerinin davranışları bunu pek güzel gösteriyor. Fakat bu ayrı bir yazı konusu olur.

---

*) Nihat Erim (derleyenin notu).

Anayasa değişikliğinin en çok üzerinde durulan tarafı Güvenlik Mahkemeleri'dir. Bir kısım suçları yargılamak için ayrı mahkeme kurmakta aslında bir olağanüstülük yoktur. Olabilir ki, belli suçlar bir ülkede sık sık ve çok sayıda işlenir, bunlar için de bir ayrı yargı organı kurulur.

Şimdi, bizde bu mahkemeler niye kurulmak isteniyor, ona bakalım. Bunlar için söylenen 'devlet güvenliği'yle ilgili suçlara bakacaklardır. Terim aslında pek açık anlamlı olmamakla beraber, başka ülkelerde aşağı yukarı casusluk, ihtilal girişimi gibi suçları kapsamaktadır. Yurdumuzu casusların, ihtilalcilerin sardığını aklı başında kimse iddia edemez.

Ayan beyan görünen odur ki, bu mahkemeler bizde ters sayılan düşünceleri, insanları yargılayacak. Böyle bir yargı organı hiçbir demokratik ülkede mevcut değildir. Mevcut olmasını da düşünmek imkânsızdır.

Güvenlik mahkemelerinin düzeni üzerinde çok duruluyor. Üyelerinin bağımsızlığı, normal temyiz yollarının açık olması, savunma hakkının saklı tutulması için dikkat gösterilsin deniyor. Böyle olunca da sakıncalar azalacaktır diye düşünülüyor. Bir hukukçu olarak bunların önemini elbette anlıyorum. *Fakat bütün bunların sağlanması bizi güvenlik mahkemesi kurmaya yönelten düşüncelerin ilkelliğini ortadan kaldırmaz. Düşünceye karşı kuralla, yaptırımla savaşmaya kalkışmak ilkelliktir. Bence bu ilkellik Güvenlik Mahkemelerinden daha tehlikelidir.*

Sonuç

Bu yazıda, anayasa değişikliklerinden bazı örnekler vermekle yetindim. Bu örneklerin de derinlemesine incelemesini yapmaktan çekindim, çünkü *Özgür İnsan* bir meslek dergisi değildir. Önemli olan anayasa sorununun altında yatan özlemdir. Bu özlem, babadan kalma Türkiye özlemidir. *Ülkemizde ilerlemekten, 'muasır medeniyet'e varmaktan çok söz edilir ama, aslında birçok güç bunu gerçekten istemez. Daha doğrusu, ilerlemenin getirdiği sorunlardan öyle ürkerler ki, hemen geriye, eski düzene dönmek isterler. Çünkü bu sorunları çözecek yeteneğe sahip değildirler. Anayasa değişikliklerinin sosyolojik anlamını ben burada görüyorum.*

KENDİNİ SAVUNAMAYAN DİLSİZ, GÜNAHKÂR ANAYASA*

Daha önce söylediğim gibi, daha halkoyuna sunulduğu tarihte, Demokrat Parti'nin devamı olduğunu açık açık söyleyen AP'nin "HAYIR'da hayır vardır" kampanyasıyla anayasanın kötü bir anayasa olduğu fikri yayılmaya başlamıştı. AP'nin bu kampanyası aslında anayasanın hükümlerinden çok, onun ortaya çıkış ortamına, yani 27 Mayıs hareketine karşıydı, fakat giderek bu kampanya anayasanın sistemine karşı bir akım haline dönüşmüştü. Bu konuda o derece etkili bir propaganda yürütüldü ki, sonunda anayasamızın 'kötü' bir anayasa olduğu kanısı bir hayli yaygınlaştı. Bunun karşısında ise anayasanın bağnazca savunucuları türedi.

*) *Araba Devrilmeden Önce* kitabından.

Her iki akımın en son örnekleri 22 Mayıs 1980 tarihinde Mülkiyeliler Birliği'nde düzenlenen açıkoturumla, *Tercüman*'ın düzenlediği Anayasa Semineri ve *Yeni Forum* dergisinin 13 Mayıs sayısında yayımladığı "Rejim ve Anayasamızda Reform Tasarısı"dır.

Bu üç belge, rejim ve anayasa sorunlarına yaklaşımda duygusallığın, yüzeyselliğin inanılmaz örnekleridir. Mülkiyeliler Birliği açık oturumunda anayasadan başka her şey tartışılmıştı. Anayasanın değiştirilmesini savunanların burjuvazi, tekelci kapitalizm, emperyalizmin emrinde olduğu söylenmiş, anayasada tanınan sosyal hakların verilmesi istenmiş, ama hiçbir ciddi anayasa sorunu tartışılmamıştı. Şunu da belirtelim ki, anayasada tanınan sosyal hakları pek beğenip, bundan ötürü onu göklere çıkaranlar, nedense gene aynı anayasanın 53. maddesini unutmaktadırlar. Bu madde şöyle der: "Devlet, bu bölümde belirtilen iktisadi ve sosyal amaçlara ulaşma ödevlerini ancak iktisadi gelişme ile mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir."

53. madde böyle der; deyince de, devletin, örneğin herkes için insanlık onuruna yaraşır bir yaşam düzeyi sağlama, ya da çalışanların adaletli bir ücret alabilmeleri için önlem alma görevleri de bir temenni haline dönüşür.

Bu konuya şu nedenle değiniyorum. Herkes bu anayasanın Türkiye için belli bir toplum modeli çizdiğini sanıyor. Oysa bu anayasada solcu ya da sağcı bir toplum modeli yoktur. Demokratik bir rejimde zaten böyle bir anayasa düşünülemez.

Çoğulcu bir siyasi rejimde, toplumun ne yolda gideceğini saptamak seçmenlerin işidir, onların yetkisidir. Bu nedenle de herhangi bir iktidarı sağ ya da sol sayılacak bir politika uygulamasından ötürü anayasaya aykırı, ya da anayasa doğrultusuna aykırı hareketle suçlamak hem anayasa, hem de demokratik düşünceye aykırıdır. Bir politikayı değerlendirmek hukuk işi değil, siyaset işidir.

Bununla beraber anayasanın topluma uygulanacak modeller açısından emirler değil, ama bazı yasaklar koyduğu da açıktır. Bu yasakların uygulanabilirlik derecesini ileride inceleyeceğiz. Ama bu yasaklar vardır.

Bunlardan biri 19. maddede devletin temel düzenini kısmen de olsa din kurallarına dayandırma yasağı olarak belirtilmektedir.

Türkiye'de İslam dininden başka bir din toplumda yer almadığına göre bu yasak şeriat devleti yasağıdır.

İkinci yasak 4. maddede yer alıyor. Buna göre egemenliğin kullanılması hiçbir surette belli bir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Burada da 'proletarya diktatörlüğü'ne dayalı bir komünist partisi yasaklanmış oluyor. Şunu da belirteyim ki, bu hükmün kaynağı 1946 Fransız Anayasası'dır. Fransa'da da komünist partisi vardır. Diğer taraftan bugün 'proletarya diktatörlüğü' kavramını bir yana iten komünist partiler vardır. Anayasanın bunları yasak ettiği de en azından şüphelidir.

Birçok kişinin iddiasının aksine, anayasada 'karma ekonomi' diye bir model de yer almamaktadır. Karma ekonomiden anlaşılan eğer özel teşebbüsün mevcudiyeti ise, devletin bunu alabildiğine sınırlama yetkisi bu anayasanın çeşitli maddelerinden açıkça anlaşılmaktadır. Aksine, bir parti devlet müdahalesini en azına indirecek veya devlet işletmelerini özel sektöre devredecek gücü kendine veren çoğunluğa sahipse, anayasa buna hiçbir şey demeyecektir.

O halde dediğimiz gibi, anayasanın bugün hemen hemen Batı dünyasındaki partiler yelpazesini, yani toplum modellerini hukuken olabilir saydığı ortadadır. Bu açıdan eğer 'ilerici'likten solculuk, sol politikalar anlaşılıyorsa -benim kişisel inançlarım ayrı- bu anayasa, böyle bir tercihi olmadığı için ilerici filan değildir. İlericiliği hukuk düzeni ve siyasal rejim açısındandır.

Son örneğini *Yeni Forum*'un ekinde gördüğümüz anlayış ise anayasanın ilericiliğinden, gericiliğinden söz etmiyor, daha çok hukuk ve siyasi rejim düzeyinde kalmış görünüyor. Fakat birçok konuda hiçbir ciddi incelemeye başvurmadan, yıllardan beri söylene söylene, inanç ama batıl inanç haline gelmiş şeyleri ya gözlem diye sunuyor, ya da doğru gözlemler yapsa bile bunların nedenlerini yanlış şeylere bağlıyor.[1]

Yeni Forum'un dedikleri özet olarak şudur: Yeni anayasa yürütme organını zayıflatmış, devlet yetkilerini parçalamış, mahkemeleri bir çeşit hükümet üstü hükümet haline getirmiştir. Bundan ötürü de ülkesi ve milletiyle parçalanmaz olan Türkiye par-

1) *Yeni Forum*'un anayasa teklifçileri Danıştay'ı ancak *[buradaki sözcük okunamadı]* istiyorlar. Oysa bu dedikleri 12 Mart'tan sonra Danıştay Kanunu'na girmiştir. Ciddi her hukuk incelemesi önce metinlerin incelenmesiyle başlar.

çalanma tehlikesiyle karşı karşıyadır, herhangi bir alanda da devamlı ve tutarlı bir politika uygulanamamaktadır.

Anayasamız iyidir, ilericidir; onu kapitalizme ve faşizme karşı savunmalıyız diyenler de, felaketimizin sebebi anayasadır diyenler de aslında aynı anlayıştan hareket etmektedirler. O da bir ülkenin sorunlarının anayasayla çözülebileceği ya da bir ülkenin sorunlarının anayasadan kaynaklandığı! En karışık sosyal ve siyasal olayları böyle basite indirgemek bizim düşünce tembelliğimizin, yalınkatlılığımızın ve sorunlara duygusal açıdan bakmamızın bir sonucudur.

Buna benzer bir ortam 27 Mayıs 1960'ta yaşanmıştı. O zaman da başımıza gelen felaketlerin kaynağı, diktatörlük eğilimleri, hukukun ayaklar altına alınması hep 1924 Anayasası yüzünden olmuş sayılır ve bir anayasayla hemen her şeyin düzeleceği sanılırdı. Gözlerinizi 27 Mayıs günlerine çevirecek olursanız, Kurucu Meclis üyelerinin kendilerini ne büyük bir tarihi görev içinde gördüklerini ve anayasa tasarısının ne büyük törenlerle hazırlandığını anımsarsınız. Ebedi bir yapıt ortaya konmuştu ve ülkemiz mamur olacak, huzurlu bir toplum kurulacaktı.

27 Mayıs Anayasası işte bu umutlarla yürürlüğe kondu. Ama Türkiye 1971'de -yani aşağı yukarı on yıl sonra- bir rejim bunalımı içine girmekten kendini kurtaramadı. Bunalımın başlıca nedeni anayasa sayıldığı için de bazı değişiklikler yapıldı. Yanlışlar, eksikler giderildi, yürütme organına yeni yetkiler tanındı, Danıştay'ın yetkileri kısıldı, tekrar yola çıkıldı. Ne çare ki araba hemen hemen on yıl sonra gene devrildi. Şimdi de Türkiye'yi selamete çıkarmanın çaresi olarak bu baş belası anayasadan kurtulup yenisi yapılmak isteniyor. İleri sürülen amaç 1971'dekinin aynıdır. Devleti güçlendirmek, özgürlüklerin kötüye kullanılmasını önlemek, kuvvetli ve istikrarlı hükümetler çıkarmak, iyi bir anayasa yapılırsa yolumuzun aydınlık olacağına inanılıyor.

Türkiye'de genel oyla ilk iktidar değiştirdiğimiz 1950'den beri hemen hemen her on yılda bir siyasal bunalım geçiriyoruz: 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 tarihlerinde bu bunalımlar birer askeri müdahaleyle sonuçlandı. 1960 yılında 1924 Anayasası, 12 Martta 1961 Anayasası'nın değiştirilmiş şekli,

1980'de de 12 Mart'tan sonra düzeltilmiş, lüks olmaktan çıkarılmış şekli yürürlükteydi. Yani üç farklı anayasayla hemen hemen birbirine benzeyen üç kez bunalım.

Bu olay bile başımıza gelenlerin anayasadan doğduğu konusunda bizi kuşkuya düşürmek için yeterlidir. Ayrı ayrı anayasalar birbirlerine oldukça benzeyen bunalımlara çare olamıyor. O halde bunalımların nedenlerini başka yerlerde aramak gerekmez mi? Hiç olmazsa, bunalımın bir nedeni anayasa kabul edilse bile, başka nedenler de bulunduğu düşünülmesi gerekmez mi?

Ne çare ki, bir anayasanın toplumları tek başına batırabilecek ya da çıkarabilecek bir gücü olduğunu düşünemiyoruz. Laboulaye'ın* sık sık tekrar ettiğimiz bir sözünü bir kez daha söyleyeyim: "İnsanları akıllı olmak zorunluluğundan kurtaran ve onları deliliklerine rağmen mutlu kılan anayasa yoktur."

Yoktur, çünkü bir anayasanın devlet hayatındaki yeri kuşkusuz önemlidir, ama toplumu yöneten, yönlendiren tek başına anayasa değildir. Herkesin bildiği bir gerçek, İngiltere'nin yazılı, düzenli bir anayasası olmamasıdır. Tabii birçok anayasal kurallar var, fakat bunlar Fransa'da yahut bizde olduğu gibi madde madde her soruna cevap vermeye çalışan, her organın yetkisini teker teker belirten kurallar değil. Avam Kamarası'ndan güvenoyu alamayan bir hükümetin istifa edeceğini, yahut başbakanın teklifi üzerine Kraliçe'nin parlamentoyu fesih mecburiyetini gösterir kuralları bütün İngiltere kanunlarını didik didik arasanız bulamazsınız. 1906 yılına gelinceye kadar bu kanunlarda başbakan ya da başbakanlık diye bir kavrama da rastlayamazsınız. Bugün de bakanlar kurulunun bizimkine benzer hukuki varlığı İngiltere'de yoktur. Ama bakanlar kurulu vardır. Hem de bizdekinden farklı olarak gerçekten vardır.

Kuşku yok ki İngiltere'nin durumu istisnai bir durumdur. Başka ülkelerin hepsinde bir anayasa vardır ve bu anayasalar da İngiltere'nin yazılı olmayan, kurucu meclisler tarafından kabul edilmeyen kurallarını kesin hukuk kuralları haline getirmişlerdir.

---

*) Édouard René Lefèvre de Laboulaye: Fransız tarihçi ve hukukçu (1811-1883). (derleyenin notu)

Ama çoğu kez gene de İngiltere'deki başarıyla uygulayamamışlardır. Şimdiden söyleyeyim ki bizim anayasamız da, bir nokta hariç -gerçekten önemli bir nokta- İngiltere'nin anayasa hukukuna ve demokratik âleme hediyesi olan 'parlamenter rejim'i benimsemiştir. İngiltere'nin siyasal hayatına bakın, Türkiye'nin siyasal hayatına bakın, işlerin anayasayla ne kadar düzelebileceğini kolayca görürsünüz.

İngiltere'nin bu anayasasızlığına karşın Fransızlar 1789 ihtilalinden bugüne değin on beş anayasa yapmışlardır. En uzun ömürlü olan ve elli beş yıl dayanan 1789 Anayasası'nı bir yana bırakırsanız -ki en kısa anayasa budur- aşağı yukarı her on yıla bir anayasa düşmektedir. Fransa ise büyük ihtilalden beri bunalımlardan, darbelerden kurtulmuş değildir. Bütün bunlar anayasanın iyiliği kötülüğü konusunda bizi biraz daha ölçülü konuşmaya sevk etmelidir.

Bunları böylece saptadıktan sonra 27 Mayıs Anayasası'nı inceleyebilir, amaçlarını gerçekleştirip gerçekleştirmediğini ve özellikle nerelerini değiştirirsek hangi dertlerimize çare bulacağımızı araştırabiliriz.

Bu anayasalar ve 27 Mayıs Anayasası neleri düzenler;

1) Bir anayasanın düzenlediği konuları özetlemek gerekirse bunu iki bölümde toplayabiliriz. Biri, vatandaş ve devlet ilişkileri, diğeri devlet iktidarının düzenlenmesi. Bir de ülkelerin kendi önem verdiği konuları anayasayla düzenlemeleri vardır. Örneğin onuncu maddesi.*

Liberal rejimlerde insanların toplum içinde de başkalarına olduğu kadar, devlete karşı da beyan edecekleri hakları bulunduğu kabul edildiğinden, bunlar hak ve özgürlükler adı altında anayasalarda yer alır. İlk Osmanlı Anayasası'nda da, 1924 Anayasası'nda da bunlar yer almıştır.

İkinci olarak, çağdaş toplumlarda vatandaşların halk egemenliği teorisi gereğince hep beraber devlet-toplum işlerini yürütmeleri mümkün olmadığından, ülkeyi yöneteceklerin ayrıca belirtilmesi gerekmektedir. Bu da seçimler yoluyla olur.

---

*) Bu maddede temel hakların niteliği ve korunması açıklanırken devlete sosyal ve ekonomik yükümlülükler de yüklenmiştir. (derleyenin notu)

Burada anayasa dersi verecek değilim. Ancak bazı açıklamalara gerek var. Aristo'dan beri yapılan bir ayrım vardır: Devletin işleri üç çeşittir. Kanun yapmak, kanunları uygulamak ve anlaşmazlıkları çözmek. Yani yasama, yürütme ve yargı işleri, ya da yetkileridir. Bu yetkiler ayrı ayrı organlara verilir. Yargı işi haklıyı haksızı kanunlara göre ayırmak olduğundan, genellikle siyasetin, yani seçimlerin dışında bırakılır.

Yasama, her demokratik ülkede seçilmiş meclislere verilmiştir. İsviçre gibi bazı ülkelerde kanunlar halkın oyuna sunulur, yani meclisler kanun yapma işini seçmenlerle paylaşırlar.

Yürütme, yahut icra, yahut hükümet işine gelince, bu konuda iki sistem vardır. Birinci sistemde yürütme işi bir başkana verilir ve tabii onu da halk seçer. Buna başkanlık sistemi diyoruz. ABD'nin ve onu taklit ederek sonunda hemen hemen hepsi diktatörlüğe dönüşen Güney Amerika ülkelerinin sistemi budur. Bir ikinci sistem, İngiliz modelinden kaynaklanan ve adına parlamenter rejim denen sistemdir. Bu sistemde tarafsız bir devlet başkanı vardır: kral veya cumhurbaşkanı. Başbakan ve hükümeti tayin, devlet başkanına ait bir yetkidir. Böylece yürütme yetkisi hükümet denen organa bırakılmış oluyor. Ama hükümet iş başında kalmak için yasama yetkisine sahip olan meclisin güvenini sağlamalıdır. Meclis her zaman hükümetten bu güvenini çekebilir. Bu takdirde de hükümete ya da başbakana tanınmış önemli bir silah vardır. O da seçimleri yeniletmek. Böylece yürütme işini yüklenen hükümet ile yasama işini yüklenen parlamento arasında bir denge kurulmuş oluyor.

Türk anayasası prensip itibarıyla işte bu parlamenter sistemi kabul etmiştir. Ne var ki bizim anayasamız hükümete parlamentoyu seçime götürme yetkisini tanımamıştır.

Üçüncü olarak, bütün anayasalar yargı işine özel bir yer ayırırlar. Bir ülkede vatandaşlar arasında çıkacak hak uyuşmazlıklarını çözecek tarafsız mahkemelere ihtiyaç olduğunu herkes bilir. Burada önemli nokta, vatandaşın hakkının -örneğin anayasadan doğan bir hakkının- devletin organları, Meclis ya da yürütme tarafından çiğnenmesine kimin çare bulacağıdır. Kuşkusuz bu da mahkeme olacaktır. Hükümet bir vatandaşın evini yıkmaya kal-

karsa, elbette, halkın derdini söyleyecek bir yere ihtiyacı vardır.

Son olarak da her ülkenin gereksinmelerine göre bazı hükümler ve kuruluşlara anayasalarda yer verilir.

27 Mayıs Anayasası dediğimiz anayasa da her çağdaş anayasa gibi bu konuları düzenlemiştir. Metni hazırlayan Kurucu Meclis Anayasa Komisyonu, İkinci Dünya Savaşı sonrasında hazırlanan üç büyük anayasayı -Alman, Fransız, İtalyan- kendisine model olarak almıştır. Yani Kara Avrupası'nın üç büyük demokrasisinde anayasal sorunlara ne çareler bulunmuşsa, onları gözden geçirmiş, ülkemiz şartlarıyla karşılaştırmış ve şimdiki metni meydana getirmiştir. Bu nedenle bizim anayasamız çağdaş bir anayasadır. Herhalde bu kadar göklere çıkardığımız ulusumuz için kimse 'canım biz henüz o kadar fazla demokrasi yapacak düzeye gelmedik' demeyecektir.

Şimdi bu anayasanın hükümlerini biraz daha yakından görmeye çalışalım. Bunu yaparken, bugün bu anayasaya yöneltilen eleştirileri esas alacağım.

2) Bu eleştirilerden başta geleni yeni anayasanın hükümeti, yani yürütmeyi, ülkeyi yönetecek yetkilerden mahrum bıraktığı, güçsüz hale getirdiği iddiasıdır. Bunu söyleyenler yürütmenin hangi açıdan güçsüzleştiğini, neye kıyasla gücünden kaybettiğini söylemiyorlar. O nedenle bazı varsayımlardan hareket etmek zorundayız.

İlk akla gelen, yürütmenin meclisler karşısında güçsüz bırakıldığı iddiasıdır. Gerçekten parlamenter rejim teorik olarak yasama ile yürütme arasında bir dengeye dayanır. Ama bu denge nazari bir dengedir. Şöyle ki: Eğer partilerden biri seçimlerde milletvekilliklerinin çoğunu alırsa, yasama da, yürütme de aynı partiden olacağı için artık prensip itibariyle bir denge kalmaz. Eğer parlamentoda bir parti çoğunlukta değilse, ya da milletvekilleri disiplinli değilse, o zaman da bu denge ters yönde bozulabilir. Bu nedenlerle, parlamenter rejimin dengesi de, işleyişi de bir hukuk sorunu olmaktan çok, bir siyasi sorundur.

Bununla beraber, biz işin siyasal yönünü bir tarafa bırakarak hukuk metinlerine bakalım. Acaba 1924 Anayasası'na göre yeni

anayasa, yürütmenin yetkilerini azaltıp yasamanın yetkilerini çoğalttı mı?

İki anayasayı karşılaştırdığınız zaman tam tersini göreceksiniz. Burada derinlemesine bir inceleme yapacak değiliz. Sadece birkaç örnek vereceğim. Eski anayasaya göre Millet Meclisi'nin adi çoğunluğu bir hükümeti düşürmeye yeterdi. Yani 450 kişilik bir Meclis 300 kişiyle toplanır ve bir gensoru oylanırsa 151 kişi Bakanlar Kurulu'nu alaşağı ederdi. Oysa herkesin bildiği gibi şimdi 226 oy zorunlu bulunmaktadır. Bir hükümet iş başına gelirken adi çoğunlukla güvenoyu alıyor, ama iş başından gitmesi için hukukçuların 'nitelikli çoğunluk' dediği çoğunluk gerekiyor. Sayın Demirel'in bir zamanlar, "Bulun 226'yı, düşürün," dediği işte budur. Meclis'te 225 kişi hükümete hayır dese, 190 kişi evet dese, 190 kişinin evet dediği oluyor, 190 kişi 225 kişiden baskın çıkıyor. Böyle bir şey 1924 Anayasası'nı yapanların aklından bile geçemezdi.

Ayrıca yeni anayasa gensoruyu öyle usullere bağlamış ki, bir hükümet için güven oylaması bir hafta sürüyor, oysa eski anayasada bir önerge vermek yeterliydi.

1971 yılında yapılan değişikliklerde bir de bakanlar kuruluna 'kanun kuvvetinde kararname' yapma yetkisi tanındı. Böyle bir yetki de 1924 Anayasası'nda tabiatıyla söz konusu değildi. O halde kısa bir göz atma bile 1961 Anayasası'nın yürütmeyi 1924 Anayasası'ndan daha yetkili ve güçlü yaptığını göstermektedir. Zaten 1924 Anayasası, Meclis üstünlüğüne dayanıyordu ve hukukçuların bir kısmına göre bu anayasa, parlamenter sistemi değil, meclis hükümeti denen başka bir sistemi kabul etmişti. Yeni anayasayı yapanlar ise parlamenter rejimi Türkiye'ye getirmek ve yürütmeyi güçlendirmek istemişlerdir. Çok sözü edilen hükümetin seçimlerin yenilenmesine karar verme yetkisi ise 1924 Anayasası'nda da yoktur. Bu anayasa yapılırken Atatürk'ün böyle bir yetki verilmesi yolundaki eğilimini o günkü Meclis kabul etmemiştir. Şimdiki anayasada ise, siyasal nedenlerle işleyememiş bile olsa, belki bir ölçüde cumhurbaşkanına böyle bir yetki tanınmıştır.

Sonuç olarak, eğer yürütmenin güçsüzlüğünden Meclis önünde güçsüzlük kastediliyor ve bu da 1924 Anayasasıyla karşılaştırılarak söyleniyorsa, bu iddia tamamen asılsızdır, yersizdir.

Yürütmenin güçsüzlüğünü iddia edenlerin bir başka grubu, bununla hükümetten çok, siyasal iktidarın yetkilerinin kısılmasını anlıyorlar. Dedikleri şudur: 1924 Anayasası Meclis'in üstünde bir organ kabul etmiyordu ve Meclis üstü bir yetkiyi kimseye tanımıyordu. Bu nedenle de seçmenler bir partiye Meclis'te çoğunluğu verdi mi hükümeti o kuruyor, Meclis'te de çoğunluk onun. O da milletin iradesine göre devleti yönetiyordu. Oysa şimdi Anayasa Mahkemesi var, özerk kuruluşlar var, Yüksek Hâkimler Kurulu var. Velhasılı siyasal iktidarın eli kolu bağlı durumda.

Tercüman seminerinde bazı eski Demokrat arkadaşların ileri sürdükleri tez budur. Fakat bu tez hem hukukça yanlış, hem de seçim sistemimiz nispi temsil olduğu sürece, 1960 öncesi hükümetlerinin, yahut siyasal iktidarlarının geri gelmesi mümkün değildir. Nispi temsil sistemi tek partiye Meclis'te çoğunluk sağlamıyor. O zaman da hükümetin ayak bağı Anayasa Mahkemesi ya da özerk kuruluşlardan çok, koalisyondaki partiler oluyor.

Eğer illa ki 1960 öncesi duruma gelmek isteniyorsa, o zaman yeniden çoğunluk sistemine dönmek gerekir. DP 1957'de yüzde 47 oyla 419 milletvekili çıkarmıştı. Bu sistem ve onun sağladığı sandalyeyle ortada ne anayasa kalır, ne de özerk kuruluş. Ne var ki böyle bir devlet ve böyle bir iktidar çağdaş devlet ve demokratik iktidar olamaz. Kaldı ki DP iktidarları da güçlü görünmekle beraber gerçekte hiç de güçlü değillerdi. Bunu, Meclis'te çok büyük çoğunluğa sahip olmalarına, istedikleri kanunları çıkarmalarına rağmen bir 27 Mayıs sabahı aralarında anlaşmış bir avuç subay tarafından alaşağı edilmeleri yeterli ölçüde kanıtlar ama, bu güçsüzlüğün daha da derin nedenleri vardır. Bunu da sırasında göreceğiz.

Bir başka düşünce de şu olabilir: Çağımızın zor ve çetrefil sorunlarını parlamenter rejim içinde çözmek olanağı yoktur. Daha sürekli ve daha güçlü yürütme organına gereksinim vardır. Nitekim Fransa, anayasasını değiştirerek başka bir sisteme geçmiştir. Cumhurbaşkanına üstün yetkiler tanımıştır. Anayasamız, olayların üstesinden gelecek mekanizmayı kuramadığına göre biz de

sistemimizi değiştirelim. Bu düşünce son zamanlarda dile getirilir oldu. Fakat bu ayrıca tartışılması gereken bir sorundur. Anayasamızın 1924 Anayasası'na göre yürütmeyi zayıflattığı iddiasını haklı gösterecek bir iddia değildir. Anayasamızın, güçler ayrımı denen devletin işlevini organlar arasında bölüştürmesi konusunda siyasal düzenleme açısından söyleyeceklerim bunlardan ibaret. Birkaç kelime de yargı organları için söyleyeyim.

3) Yargı konusunda anayasamızın getirdiği düzenleme de çağdaş anayasaların düzenlemelerinden farklı değildir. Bugün bütün demokratik ülkelerde hâkimlerin bağımsız olarak görevlerini yerine getirmesini sağlayacak hükümler anayasalarda yerini almıştır. Kaldı ki 1924 Anayasası da hâkimlerin bağımsızlığını kabul etmişti, verecekleri kararlarında Türkiye Büyük Millet Meclisi ve hükümet tarafından hiçbir veçhile tebdil, tağyir ve telin ve infazı ahkâmına mümanaat* edilemeyeceği belirtilmişti. O halde 1924 Anayasası ile 1961 Anayasası arasında yargının ve yargıcın bağımsızlığı açısından bir fark yoktur.

Fark şuradadır: Hâkimler bağımsızdır, mahkemelerin verdikleri kararlar uygulansın diye hüküm koymak, amacı sağlamaya yetmez. Mahkemenin verdiği kararı değiştirmeyen hükümet veya idare, hâkimi değiştirebiliyorsa doğal olarak mahkemeye bağımsız demek mümkün olmaz. Bu nedenledir ki, modern anayasalar hâkimlerin özlük işlerini yürütmeyi idareye vermezler, onun için başka organlar kurarlar. Bizim anayasamız da böyle yapmıştır ve Yüksek Hâkimler Kurulu'nu kurmuştur. 27 Mayıs öncesi olaylarını anımsayanlar bunun zorunluluğunu daha iyi takdir edecektir. Yakın siyasal tarihimizi bilmeden günün olaylarını o gün için değerlendirecek olursak çok yanlış sonuçlara varırız. Geçmişten iki örnek vereyim: Mayıs 1956'da Adalet Bakanı** on beş hâkimi baktıkları davalardan ötürü emekli etmişti. Hızını alamayan Bakan, 12 Haziran'da Yargıtay Başkanı da dahil olmak üzere altı Yargıtay üyesini ve Cumhuri-

*) 1924 Anayasası yargı kararlarına meclis ve hükümetin hiçbir biçimde değiştirme, bozma yapamayacağını, lanetleyemeyeceğini ve yargının uygulanmasına engel olamayacağını belirtmişti. (derleyenin notu)

**) Hüseyin Avni Göktürk. (derleyenin notu)

yet Başsavcısı'nı emekli etti. Türkiye'nin içinde yaşadığı partizanlık ortamında acaba herhangi bir AP'li vatandaş, CHP'li bir Adliye Bakanı'nın emrine tabi bir hâkimin davasına bakmasına razı olacak mıdır?

Görevi sadece kanunlara göre kimin haklı, kimin haksız olduğunu belirtmek olan hâkimin politika dışında tutulması en doğru yol değil mi? Parti liderleri zaman zaman 'okula, camiye, kışlaya' politika sokmayalım derler. O zaman adalete hiçbir surette politika sokmamak gerekmez mi? Bunun çaresi de hâkimlerin özlük işlerinin hükümetin elinden alınmasıdır. Öyle sanıyorum ki, yirmi yıllık tecrübe sonunda Türkiye'de Yüksek Hâkimler Kurulu'nun kendisine verilen görevi genel olarak başarılı bir şekilde yürüttüğünü söylemek isabetli olur.

4) Bir ülkede anlaşmazlık sadece iki fert arasında çıkmaz. İdare ile vatandaşlar arasında da anlaşmazlıklar olabilir. Maliye mükelleften kanunsuz vergi alabilir, malını kanuna aykırı olarak kamulaştırabilir. İdarenin mi, vatandaşın mı haklı olup olmadığına karar verecek mahkemelere ihtiyaç vardır. Bu mahkemelerin üyelerini idare tayin ve azledecek olursa, o mahkemenin doğal eğilimi her şeye rağmen idareyi haklı çıkarmak olur. Onun için bu mahkemelerin de bağımsızlığı şarttır.

5) 1961 Anayasası'nın gerçekte bizim hukukumuza getirdiği en büyük yenilik, Anayasa Mahkemesi'dir. 1924 Anayasası da hiçbir kanunun anayasaya aykırı olamayacağını söylüyordu. Bazı aklı evvellerden bu maddenin 'hiçbir kanun anayasaya aykırı sayılamaz' diye yorumlanmasını işitmişimdir. Tabii bunları ciddiye almak gereksiz.

Meclisler anayasaya aykırı kanun yaparlarsa ne olur? Bir görüşe göre madem parlamento milli iradeyi temsil ediyor, milli irade ülkenin ve toplumun selametini en iyi düşünüp bir kanun yaparsa, bu kanun iptal mi edilsin? Bunun yanıtını bir örnekle verelim: Meclis'in devlete gelir gerekli diye bir zengin zatın bütün malını mülkünü Hazine'ye alan bir kanun yapmasına razı olacak mıyız, "milli irade böyle istedi" diyecek miyiz? "Hiç kimsenin aklına böyle bir kanun yapmak gelmez" demeyin. Türkiye'de bu oldu!

Demokrat Parti bir kanunla CHP'nin ne kadar malı mülkü, parası varsa bir hamlede hazineye intikal ettiriverdi.*

İktidarların yapabilecekleri, yaptıkları açık seçik haksızlıkları biz maalesef bu haksızlık bize çarparsa ortaya koyuyoruz. Ama kendimiz bir haksızlık yaptığımız zaman, buna hiç kimse engel olmasın istiyoruz. Daha doğrusu, haksız olabileceğimizi aklımıza getirmiyoruz.

Bugün Danıştay'dan ve Anayasa Mahkemesi'nden en çok şikâyet eden parti AP'dir. Hâkimlerin de tam bağımsızlığından yakınan gene odur. Buna mukabil gözden kaçan bazı gerçekler de ortadadır. Anayasa Mahkemesi'nin göreve başladığı 1962 yılından 1977'ye kadar siyasal partiler içinde Anayasa Mahkemesi'ne en çok başvurmuş olan parti Adalet Partisi'dir. Partilerin açtığı davaların yüzde 38'i bu parti tarafından açılmıştır. CHP, yüzde 24.5 ile ikinci sırada gelmektedir. Gerçi bu başvuruların çok büyük kısmı 1963 yılına ait bulunmaktadır. Ama bu da sözünü ettiğim başkasına haksızlığı beğenip, kendimize karşı haksızlığın ortadan kaldırılmasını isteme eğilimimizin bir kanıtıdır. 1963, AP'nin muhalefette bulunduğu yıllardandır. Türkiye'de 1946'dan beri deneyimlerin gösterdiği gibi, muhalefette bulunan partiler dehşetli anayasacı ve özgürlükçü olurlar. Çünkü iktidarda bulunan partinin kendilerine kötülük yapmasından korkarlar. Ama kendileri iktidara gelince her akıllarına geleni yapmak ister ve herhangi bir hukuk engeli ile karşılaşmak istemezler.

AP, 1963'te henüz meşruiyet mücadelesi veren bir partiydi. Bu nedenle de özgürlükçü ve anayasa teminatçısı olmuştu. Daha sonra iktidar yılları geldiği için böyle bir güvenceye gerek duymamış, aksine, yetki azlığından şikâyet etmeye başlamıştır.

Daha da ilginç bir olay şudur: AP, özellikle son yıllarda Anayasa Mahkemesi'nden, onun varlığından şikâyetçi olduğu halde gene de Anayasa Mahkemesi'ne başvurmaktan çekinmemiştir. Nitekim CHP'nin iktidarda bulunduğu 1974'te çıkan iki kanun aleyhine AP, Anayasa Mahkemesi'nde dava açmıştır.** Anayasa Mahkemesi'nin

*) Partilerin mali eşitliği ayrı bir konudur.

**) Bu bilgileri, Doç. Dr. Artun Ünsal'ın *Siyaset ve Anayasa Mahkemesi* isimli mükemmel araştırmasından alıyorum.

hemen yirmi yıla yaklaşan yaşamından ve uygulamasından çıkarılabilecek sonuçlar bilimsel bir konudur. Bugün ciltleri dolduran Anayasa Mahkemesi kararları üzerine, hukukçularımız maalesef yeterli ölçüde eğilmiş değillerdir. Ortada birkaç monografiden başka eser yoktur. Bunlara bir örnek, yukarıdaki rakamları ortaya koyan Doç. Dr. Artun Ünsal'ın sosyolojik bir yaklaşımla yapmış olduğu incelemedir. Burada bu kararları incelemek kitabımızın konusu dışındadır. Benim bir hukukçu olarak söyleyebileceğim olumlu ve olumsuz çok şey vardır. Ama siyasi partilerin eleştiri hakkı olduğunu hiç sanmıyorum. Çünkü Anayasa Mahkemesi'ne en çok üye seçen kuruluş TBMM, yani dolaylı olarak siyasal partilerdir. Gerçekten 15 üyenin 5 adedi parlamento tarafından seçilmektedir. Geriye kalan 10 üye ise çeşitli kuruluşlarca seçilmektedir. O halde siyasi partiler istemiş olsalar, Anayasa Mahkemesi'nin uygulamasında pekâlâ etkin olabilirlerdi.

Gerçek odur ki, buna da gayret etmişlerdir. Ama yine partizanca amaçlarla gayret etmişlerdir. Her parti Meclislerde çoğunluğuna güvenerek kendi adamını seçtirmeye çalışmıştır. Buna gücü yetmeyince de Anayasa Mahkemesi'ne üye seçimi aylar, yıllar sürüncemede bırakılmıştır. Anayasa beş üyenin seçimini Meclislere vererek, siyasal zorunluluklar ya da toplum gerçeklerinin Yüksek Mahkeme'ye yansımasını öngörüyordu. Böylece de kanunlar, partiler hakkında karar verme gibi siyasal yanları ihmal edilemeyecek konularda salt hukuk açısından karar verme yerine, siyasi -partizan değil- açıyı da göz önünde bulundurmaya önem veriyordu. Ama ne çare ki, parlamento bu derece önemli bir kuruluşta bile sorumluluklarını üstlenmemişti.

İsviçre'de Federal Mahkeme'nin -bizdeki Yargıtay ve Anayasa Mahkemesi demektir- üyelerini Meclis seçer. İsviçre de üç bölgede üç dilin konuşulduğu çeşitli Hıristiyan mezheplerinin bulunduğu bir ülke. Her şey bu kadar farklı toplumlar arasında bir ince dengeye bağlı. İsviçre meclisleri bu derece farklı insanların yaşadığı bir ülkenin hâkimlerini belli bir dengeye göre seçmesini bilmişler ve en değerli hukukçuları bu yüksek mahkemeye getirmişlerdir. Bir hâkimlik boşalırsa, Meclis'teki parti yöneticileri biraraya gelirler, din, dil, hatta siyasal eğilim unsurlarını da göz önünde bulundurarak adaylar üzerinde anlaşmaya varırlar. 1961 Anayasası'nı yapan-

lar, Türk siyaset adamlarına, partilerine ve parlamentosuna İsviçreliler kadar güven ve saygı duymuşlarsa, hata mı etmişlerdir? Güvendikleri insanların şimdi onları suçlaması, doğrusu anayasa yapıcıları bakımından çok acıklı ama, particiler açısından da pek sevindirici değil! Sonuç olarak şunu söyleyeyim: 20. yüzyılın sonlarına yaklaştığımız sıralarda, uygar bir ülke olarak hukuk devleti olmaktan vazgeçemeyiz. Hukuk devleti demek, bağımsız mahkemeler, hâkim güvencesi, idarenin işlemlerinin, kanunların hukuka uygunluğunun denetimi demektir. O halde kaç kez anayasa yaparsanız yapınız, bunları kaldırıp atamazsınız. O halde yapabileceğiniz şey, sadece teknik değişikliklerden ibaret kalacaktır.

6) Anayasaların, demokratik anayasaların önemli kısımlarından biri de 'haklar ve özgürlükler' konusudur. Fransızların meşhur 'insan hakları' bildirgesinden beri gelişen bu özgürlükler bizim 1924 Anayasamızda da vardı, yeni anayasamızda da vardır. Öyle sanılıyor ki, 27 Mayıs Anayasası yepyeni bir şey yaptı, özgürlükleri alabildiğine genişletti, herkesi istediğini yapmakta serbest bıraktı. Bu düşünce ve sözleri bazen en yetkili ağızlardan bile işitiyoruz. Oysa 1924 Anayasası ile 27 Mayıs Anayasası'nın en yüzeyde bir karşılaştırılması bile bunun ne kadar yanlış olduğunu göstermeye yeter. Yeni anayasa olsa olsa bu haklara açıklık getirmiştir, o kadar! Zaten bu haklar o kadar klasikleşmiştir ki adı bile 'klasik hak ve özgürlükler' olmuştur.

Türkiye'nin uzun süredir içinde bulunduğu bunalımın nedenlerini, fazla düşünmeden, araştırmadan o kanunun, bu kuruluşun sırtına yüklemek yoluna baktığımız için özgürlükler de 'vur abalıya' olmaktan kurtulamamışlardır. Bundan ötürü de 1971'de sözde özgürlüklerin zararlarını önlemek için bu özgürlüklerin 'milli güvenliğe, kanun düzenine, genel ahlaka, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı' olamayacağı hükmü bu kısımdaki her maddeye yerleştirilmiştir. Böylece de, "Türkiye'deki bunalımları anayasa ile önleyeceğiz" diye ne gibi bilgisizlikler yapılabileceğinin pek güzel bir örneği verilmiştir.

Herhangi bir idare hukuku kitabı açılırsa görülecektir ki, kolluk bahsi denen bahis işte bu özgürlüklerin düzenlenmesi ya da kısılması bahsinden ibarettir ve yeni bir şey ekliyoruz sanılan hükümler her yerde ve doğal olarak da bizim anayasamızın ilk şeklinde vardır. Ama burada uzun boylu hukuk yapacak değiliz. Şunu söy-

lemekle yetinmeceğim. Diyelim ki 12 Mart'tan önce bu sınırlar anayasada yoktu, ondan sonra kondu. E, peki Türkiye'de anarşi dediğimiz olay bu yeni hükümlerden sonra azaldı mı, çoğaldı mı? Kuşkusuz çoğaldı! Neye yaradı öyleyse bu değişiklik? Hiçbir şeye yaramadı, çünkü hastalık burada değildi. Doğal ilacı da, hukuk biliminin zaten baştan kabul ettiği, öğrettiği hükümleri yeni bir şeymiş gibi anayasaya koymak değildi. Özgürlükler konusunda önemli bir noktaya daha değinmek istiyorum. Sanılmasın ki biz anayasamızda bu hakları istediğimiz gibi düzenleriz. Fazla özgürlük bize yaramıyor, devleti kollayalım, diyerek bunları iyiden iyiye sınırlarız. Bugün bu haklar, Türkiye'nin de taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'yle uluslararası teminat altına alınmışlardır. Avrupa Konseyi'ne üye olan bir ülke bunları çiğnedi mi, konvansiyonda teker teker sayılmış bulunan bu haklara aykırı hareket etti mi, herhangi bir devlet İnsan Hakları Komisyonu'na başvurabilir, o devleti dava edebilir. Bu da sonunda konseyden çıkarılmaya kadar gidebilir. Hatta bugün Yunanistan, Kıbrıs, Fransa ve Türkiye dışında* bütün Avrupa devletleri bu anlaşmada öngörülen ve ferdi müracaat hakkı denen hakkı da kabul etmişlerdir. Yani, üye ülkelerde bir vatandaş kendi devletinin hakkını çiğnediğini, özgürlüğünü hukukun kabul etmediği derecede sınırladığını iddia ederse, devleti aleyhine İnsan Hakları Komisyonu'na başvurabilir veya dava açabilir.

Diyebilirsiniz ki, Avrupa Konseyi üyesi olmaya mecbur değiliz. Bizim böyle lüks işlerle uğraşacak halimiz yoktur. Olabilir, ama o zaman biz Atatürk'ün gösterdiği 'Batılılaşma' yolunda yürüyoruz diyemezsiniz, Batı'dan ayrılır gidersiniz. Avrupa Ekonomik Topluluğu'na giremezsiniz. Böyle bir ülkeyi ekonomik topluluk kabul etmez. Kaldı ki bugünlerde Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kuruluş olarak İnsan Hakları Komisyonu'na katılması da söz konusudur.

Avrupa Ekonomik Topluluğu'na da girmeyebiliriz. Konsey'den de çıkabiliriz. O zaman 'Batı kulübü'ne karşı olan sağcı ya da solcular haklı çıkmaz mı? Batılı olmak Türkiye için aslında zor bir şeydir, ama kendimize özgü bir insan ve hak anlayışıyla Batı'ya girmek olanaksızdır. Onların ortak felsefi malı olan insan ve

*) Türkiye Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine bireysel müracaat hakkını 18 Ocak 1987'de kabul etmiş, oysa yazar 9 Nisan 1982'de vefat etmiştir. (derleyenin notu)

hakları kavramını, uygulamasını reddederek de Batılıların müttefiki, hatta dostu olunabilir, ama İran Şahı'nın onların dostu olduğu gibi olunabilir. Sizi kullanırlar, boynunuza sarılırlar ama kendilerinden saymazlar. Özgürlüklerle ilgili hükümler ve bunların uygulanması Batılı olmanın, daha doğrusu uygar ve özgür insan olmanın temel şartlarından biridir.

7) Anayasamızda bulunan diğer hükümler ya Türkiye'nin özel şartlarından doğan hükümlerdir, ya da teknik birtakım düzenlemelerdir.

Teknik düzenlemeler konusunda elbette birçok aksaklıklar bulunabilir. Hatta bunlar bol bol da vardır. Bunlara bir tek örnek vermekle yetineceğim. Meclislerin toplanabilmesi için üye tam sayısının salt çoğunluğu gereklidir. Örneğin, Millet Meclisi 450 milletvekilinden oluştuğuna göre, başkanın oturumu açması için salonda 226 üyenin bulunduğunu saptaması gereklidir. İlk bakışta, parlamenter rejimin nasıl işlediğini yakından bilmeyen okuyucu bu kuralı doğal bulacaktır. Efendim, üç beş kişiyle Meclis toplanıp en hayati konuları yapsın mı, yani "450 kişinin yarısından fazlası nerelerde dolaşıyor, işlerinin başında olsalar ya" diyecektir. Ama dünyanın hiçbir parlamentosunda gerçek bu değildir. Aynen böyle bir kural gerekli de değildir. Bu kural, türlü zararları olduğu için de, hiçbir anayasada yer almamıştır.

Bizim anayasamızı hazırlayan Kurucu Meclis'in anayasa komisyonundaki arkadaşlara bu sakıncaları o zaman anlatamadık. Ama bu yanlışlıktan oldukça önemli sıkıntılar çıktı. Partiler kendi çıkarlarına göre bu kuraldan yararlanarak Meclis çalışmalarını çıkmaza sokmuşlardır. Meclis salonuna ya muhalefet girmemiş, ya da iktidar girmemiş, böylece çalışmalar engellenerek en yaşamsal sorunlar aylarca askıda bırakılmıştır. Gerçek odur ki, bu madde parlamentonun yozlaşmasının nedenlerinden biri olmuştur.

Anayasamızda buna benzer pek çok sakatlığı bulmak mümkündür. Bunların düzeltilmesi gereklidir de, ama bu teknik yanlışlıkların hiçbiri anayasanın temelleriyle ilgili değildir. Böyle eksiklikler ya da yanlış düzenlemeler vardır diye bir anayasayı kökünden değiştirmek ve temel yanlışlıklar yapmanın da âlemi yoktur.

8) Anayasalarda bir ülkenin belli sorunlarına çare bulmaya çalışan hükümler bulunabileceğini de daha önce söylemiştim. Bizim anayasamızda da bunlar var. Bunlardan bir kısmı anayasala-

rın çözemeyeceği sorunlara da hukuk yoluyla çare bulunamayacağını -yahut pek az çare bulunabileceğini- gösterme açısından burada anılmaya değer.

Türkiye'de ormanların tahrip edildiği yıllardan beri söylenir. Ormanların yakında toptan tükeneceğinden, ülkenin çöle dönüşeceğinden yakınıp dururuz. Bunu konuşanlar bir de neden bulmuşlardır. Partiler oy avcılığı yapmak için köylülere göz yumuyorlar. Seçimlere gidilirken de orman suçlarından mahkûm olanları affediyorlar. O halde öyle bir hüküm koyalım ki, ormandan açma yapılsa bile, orası orman sayılsın, orman suçları da affedilmesin. Böylece orman varlığı korunsun. Oysa orman sorunu ülkemizde bir hukuk sorunu olmadan çok önce bir ekonomik ve sosyal sorundur. Bu derece ağır bir ekonomik ve sosyal sorunu da bir kanun maddesiyle çözmek olanaksızdır. Orman içinde oturan ve ormandan başka hiçbir geliri olmayan insanlara yasaklar koyarak, hapislere atarak ormanın kesimine engel olamazsınız. Açlık ile hapis arasında herkes elbette hapsi yeğleyecektir. Nitekim madde yürümedi ve kısa bir süre sonunda değiştirilmesi gerekti.

Aslında önemli bir siyasal sorun gibi görünmeyen bu konu üzerinde durmamın iki nedeni var: Bunlardan biri, Türkiye'nin 20. yüzyıl sonlarında karşı karşıya kaldığı sorunlara anayasayı değiştirerek çare bulunamayacağını bir kez daha göstermektir. Biraz aşağıda anayasayla konmak istenen yasakların hiçbirinin hiçbir işe yaramadığını ayrıntılı olarak göreceğiz. Ama bu küçük örnek bile bizi uyandırmaya yetebilir. Örneğin ikinci önemi şudur: Orman maddesi İstanbul tasarısından gelmemişti. Maddeyi Orman Fakültemizin hocaları hazırlamışlardı. Uzmanların bile bu gibi sorunları yasaklar yoluyla çözmeye çalışmaları, Türk seçkinlerinin mizacını gösterme bakımından çok dikkat çekicidir. 1950'den beri açık seçik ortaya dökülen ve gittikçe de büyüyen toplum olayları karşısında, seçkinler gerekli ekonomik ve sosyal önlemleri ortaya koyamamışlar ve Osmanlı usulü yasak yollarına sapmaya ya da genel oyu suçlamaya başlamışlardır. Bunlar, üzerinde kolay yürünen yollardır ama hiçbir yere çıkmayan yollardır. Türkiye gene aynı yollara girmek tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadır.

9) Yasaklarla toplum düzenini ve siyasal yaşamı belli bir doğrultuda götürmenin olanaksızlığını gösteren ve yeni anayasa yap-

manın söz konusu olduğu bugünlerde* üzerinde ibretle durulması gereken bir örnek de, siyasal partilerle ilgili yasaklardır. Anayasayı yapanlar -Kurucu Meclis üyeleri- siyasal hayatımızı -kendi anlayışlarına göre- aşırı saydıkları siyasal akımlardan arıtmak istemişler ve bunun için de anayasaya ağır yaptırımlar taşıyan yasaklar koymuşlardır.

Kurucu Meclis'te söylenen sözler ve anayasanın maddeleri ortadadır. 19. madde, şeriatçı parti şöyle dursun, partilerin dinden bahsetmelerini bile yasaklamıştır. Anayasadaki "egemenliğin kullanılması herhangi bir sınıfa bırakılamaz" hükmünü açıklayan raportör, bunun işçi sınıfı diktatörlüğünü, yani Marksist-Leninist partiyi yasakladığını belirtiyordu. Türk Ceza Kanunu'ndaki 141. ve devamıyla 163. maddeler böylece, eski anayasada bulunmayan bir temele de sahip oluyorlardı.

Siyasi Partiler Kanunu ise 'ATATÜRKçülük' dışında hemen her çeşit partiyi yasaklamıştır. 12 Eylül öncesi Türk siyasal yaşamında görülen olaylarla, yasak arasındaki ilişkiyi göstermek açısından bunların bazılarını sayalım:

- Partiler, ülke bütünlüğünü bozmak amacı güdemezler.
- Devletin tekliği ilkelerini değiştirme amaçlarını güdemezler.
- Dil farklarına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri süremezler.
- Din veya mezhep veya tarikat esasına veya adına dayanan siyasi partiler kurulamaz.
- Siyasi partiler herhangi bir şekilde dini tören tertipleyemez ve parti sıfatıyla bu gibi törenlere katılamazlar. O kadar ki, kanun, partilerin cenaze törenlerine katılmasını bile sınırlamıştır.
- Partiler, ATATÜRK devrimlerine aykırı amaç güdemezler.
- Partiler, 27 Mayıs devrimini, yapılması gerekli olmayan veya haksız veya gayri meşru bir hareket olarak gösterme amacını güdemezler. Partiler, 27 Mayıs devriminin amacına ulaşmadığını ileri süremezler.
- Siyasi partiler, yargı organlarınca kapatılmış partilerin devamı olduklarını ileri süremezler.

Yasak, yasak, yasak. Bu yasaklara uymayan partiler kapatılır, partililer mahkûm edilir.

---

*) Bu yazı 12 Eylül 1980 sonrası kaleme alınmıştır (derleyenin notu).

Sayın Orgeneral Evren 14 Ekim'de Diyarbakır'da 27 Mayıs devriminin amacına ulaşmadığını ve anayasanın toplumunun vicdanına bol biçildiğini söylüyordu. Böyle düşünmenin -doğru, yanlış- herkesin hakkı olduğunu söyleyebilirsiniz. Oysa salt hukuk açısından bakıldığında Sayın Evren'in dediklerini bir parti lideri söylemiş olsaydı, kendisini partisinden ihraç etmek gerekecekti. Aksi halde, Siyasi Partiler Kanunu'nun 103. ve 111'nci maddelerine göre, Anayasa Mahkemesi'nin o partiyi kapatması gerekecekti.

Bütün bu yasaklar neyi önledi? Hiçbir şeyi. Her mitingte yeşil atlaslara sarılmış Kuran-ı Kerim'i parti liderlerine sunmalar, onun da üç kez öpüp başa koyması gibi ciddiyetsizliklerden tutunuz da, en kesin yasakların ağır bir şekilde çiğnenmesine kadar her çeşit girişimlere şahit olduk.

Bugün, 12 Eylül'den önce ülkede bölücü akımların bulunduğundan şikayet ediliyor. Oysa anayasaya ve kanunlara göre yasaktır. Şeriatçılıktan, din sömürücülüğünden söz ediliyor. Oysa anayasa onu da yasaklıyordu.

Komünizm, faşizm tehlikesi ileri sürülüyor. O da yasaktı.

12 Eylül harekâtından beri sıkıyönetim ortamı içinde partiler ve dernekler hakkında açılmış sayısız dava vardır.

Bunları, olan biteni toptan mahkûm ettiğim için söylemiyorum. Yasakların faydasızlığını belirtmek için anlatıyorum. Yasakları faydasız bulmak, bu yasakları çiğnemiş olan partileri de beğenmek anlamına gelmez, kuşkusuz. Bu satırların yazarı, tam tersine siyasal inanç olarak şeriat devletine de, proletarya diktatörlüğü adına bir küçük azınlığın özgürlüksüz sultasına da karşıdır. Ama beğenmediğiniz, karşı olduğunuz, ters saydığınız akımlarla savaş siyasal yollarla olur. Yasaklarla değil! Dünyanın hiçbir yerinde de bu işlerin yasaklarla üstesinden gelinmiş değildir. Üstesinden gelmek şöyle dursun, bu yasaklar gerçeklerin görülmesini ve gereken önlemlerin, çözüm yollarının bulunmasını engellemiştir. Burada belirtmek istediğim budur.

Herhalde dilsiz bir anayasanın son yıllarda Türkiye'yi anarşiye sürüklediği, devleti ve hükümeti zayıflattığı, özgürlükleri abarttığı yolunda ileri sürülen iddiaların ne kadar hafif olduğu sanırım anlaşılmıştır. Anayasanın bol biçildiği sanısı da baştan aşağı yanlıştır. Neresi bol, neden bol?

Şimdi yasaklanmak istenenlerin hepsi zaten yasaklanmış. Fazla-

dan ne yapacağız? Vallahi yasak, billahi yasak mı diyeceğiz? Bana şu cevap verilecek: Yasak ama, mahkemeler uygulamadı, zaten yargı organlarından şikâyetimiz var! Peki, ben de şunu sormak istiyorum: Bağımsız mahkemelere vermeyelim de hükümete mi verelim? Şimdi ağır suçlardan mahkemelere verilen sözünü ettiğiniz yasaklara uymayan partilerle beraber hükümetler kurulmadı mı?

Hükümet partileri mi kendi kendilerini kapatacaklar? Bir ülkede hükümetlerin veya hükümet emrinde olanların hata etmeyeceğini, yanlış yapmayacağını düşünmek demokrasiyle bağdaşmayacak, hukuk devletinin temellerini söküp atan bir görüştür. Çağdaş uygarlık dışıdır. Herhalde Atatürkçülük değildir.

Anayasa konusunda bir noktaya daha değineyim: Eski hukukumuzun kaynaklarından biri olan Mecelle'de bir madde vardır: "Ezmanın tebeddülü ile ahkâmın tagayyürü inkâr olunamaz" derdi. Genç kuşaklar için bugünkü Türkçe'ye şöyle çevirebiliriz: "Zaman değiştikçe hükümlerin değişeceği inkâr olunamaz."

Dogmalara dayanan bir hukuk sistemi bile zamanın düzene değişiklik getireceğini kabul ediyor.

Bugün yasak olanın yarın mubah olacağını söylüyor. Bu o derece doğrudur ki, bundan yirmi yıl önce, bir ordu müdahalesi sonunda idama mahkûm edilecek kadar suçlu ve vatan haini görülen şahıslar bugün en büyük törenlerle şeref misafiri olabiliyor. O halde siyasi hayatta, tarihin akışı içinde, suç nedir, ne değildir, buna karar vermek kolay iş değil. Demokrasi dediğimiz siyasal rejimin üstünlüğü de buradadır. Demokrasi izafiyeci, yeni deyimle görelikçidir. Yani tek gerçek kabul etmez. Gerçeğin zamana, mekâna göre değiştirileceğini kabul eder. Tek gerçeği ancak sağ ve sol diktatörlükler benimserler.

Bu açıklamalardan sonra ortaya çıkan soru şudur: Başımıza gelen olaylar, bunalımlar, devletin çözülme tehlikesi anayasamızdan kaynaklanmıyorsa, nereden kaynaklanıyor? Şimdi bu soruyu yanıtlamaya çalışalım. Bunu araştırabilmek için de, herkesin tutkunluğunu gece gündüz ilan ettiği demokrasinin ne olduğunu görmeye çalışalım ve şu zavallı 27 Mayıs Anayasası'nın bunu gerçekleştirmek için ne önlemler düşündüğünü saptayalım. Ondan sonra da hastalıklarımızı ve ilaçlarını görürüz.*

---

*) Yazar kitabın bu bölümünü tamamlayamadan yaşamını yitirmiştir. (derleyenin notu)

7. BÖLÜM

12 EYLÜL'ÜN İLK GÜNLERİNDE

AVRUPA KONSEYİ'NDEKİ KONUŞMA*

İlk önce Alman arkadaşlarımın bana gösterdikleri güvenden dolayı teşekkür etmek isterim. Hemen eklemeliyim ki, Sayın Başkanın bu toplantıda söylenenlerin gizli kalmasına ve bunun da Türkiye'deki özel duruma bağlı olduğu yolundaki ikazına hiç gerek görmüyorum. Otuz yılı aşkın siyasal yaşamımda şahsımla ilgili hiçbir gizliliğe önem vermedim. Söylediklerimi her yerde ve herkes önünde tekrar edebilirim.

Türkiye'de olan bitenleri size sorunun gerektirdiği bütün ciddiyetle, açıklıkla, tabiatıyla zamanın elverdiği ölçüde anlatmaya çalışacağım. Bu olayları anlamak için, 12 Eylül öncesine de bir kısa göz atmak gerekecektir.

*) 27 Eylül 1980.

Öncelikle, bence temelde önem taşıyan bir gerçeğe dikkatinizi çekmek istiyorum. Türkiye'de birden fazla partinin katılımıyla genel oy ciddi olarak ilk kez 1950'de uygulandı. 1960'a geldiğimizde siyasal hayat bir çıkmazdaydı ve ordu müdahale etti. Yeni bir anayasa yapıldıktan sonra demokratik rejim tekrar yürürlüğe girdi. Fakat 1971'de bir kere daha politik bir krize düşüldü. Yeniden anayasa değişikliği ve yeniden seçimler. Aşağı yukarı on yıl sonra rejim tam bir çıkmaza girdi ve 12 Eylül darbesi oldu. Görülüyor ki Türkiye'de demokratik rejim döngüsel *(cyclic)* bir gelişimle çıkmaza düşüyor ve ancak askeri bir müdahaleyle neticeleniyordu. Biz Türkler ve demokratik rejime bağlı dostlarımız 12 Eylül'den ziyade bu döngüsel krizler üzerinde düşünmemiz gerekir. Burada kuşkusuz olağanüstü karmaşık sosyal, ekonomik ve politik bir sorun vardır. Bu konuda size kısa bir açıklama yapacak kadar bile zamana sahip değilim, fakat 12 Eylül müdahalesinin beklenmedik bir olay olmadığı hususunda dikkati çekmek zorunluluğu duymaktayım.

12 Eylül'den Önce Türkiye

Size açıkça söylemeliyim ki 12 Eylül'den önce Türkiye'de siyasal yaşam tam bir çıkmaz içinde bulunuyordu. 'Ciddi bir politik kriz' demiyorum, 'politik bir çıkmaz' diyorum, çünkü siyasal bir krizin ağırlığı ne olursa olsun siyasal bir çerçeve içinde çözüm bulunur ve bu çözüm yollarından biri de erken seçimdir. Fakat bu kriz parlamento çerçevesini aşıyordu. Sağ ve sol terör durmadan tırmanıyor, siyasal partiler ve başlarındaki başkanları durum karşısında tamamen aciz kalıyorlardı. İki büyük parti arasında benim görüşüme göre büyük bir uçurum yaratılmıştı ve özellikle kişisel nedenlerden ötürü sorunları çözebilecek bir diyalog da kurulamıyordu. Oysa bir uzlaşma, bir diyalog anlayışı olmadan hiçbir çıkış yolu, hatta erken seçim bile, bu çıkmazdan çıkmaya imkân veremezdi, nitekim vermedi de.

İki büyük parti Türkiye'de oyların yüzde 80'ini meydana getirir, yani kamuoyunun. Oysa, bu ezici çoğunluğun üzerine temel atmak varken her iki başkan da sağ ve soldaki küçük partilerle

birleşmeyi yeğlediler. Bunun sonucu olarak yönetimde aşırı sağ ve aşırı sol odaklaşmalar meydana geldi. Size bir örnek olarak halen terörizmi teşvik etmek suçundan tutuklanmış olan Demirel ve MHP hükümeti sırasında Gümrük ve Tekel Bakanlığı görevini yapan kişiyi gösterebilirim.

Aynı zamanda bu iki büyük partinin zıtlaşmasında Sovyet Rusya'nın rolü üzerine de dikkatinizi çekmek isterim. (Sizin de anlayış göstereceğiniz nedenlerden ötürü bu açıklamamı kendinize saklamanızı dilerim). Sovyet Rusya'nın Türkiye'deki terörizm hareketlerine aktif olarak katıldığını söyleyemem, ancak kitle iletişim araçları tarafından yaratılan hava (örneğin Türkiye Komünist Partisi'nin Sesi, Doğu Almanya'da bulunan Bizim Radyo) sürekli olarak 'ilerici güçler'i 'faşizm'e karşı savaşa ittiler ve sonuçta Türkiye'nin siyasal hayatını zehirlediler.

Size yeniden terörizm kurban sayıları vermeyeceğim, iki olayı söyleyeceğim. Yakalanan silahların değeri 1 milyar DM'a ulaşıyordu. Bu sayıyı bizim dostlarımızdan istediğimiz yardımla bir karşılaştırmak sanırım ilginç olacaktır. İkinci olay, polis muhafazasında olduğum halde parlamentoya her gün yolumu değiştirerek gidiyor olmamdır.

Sizin önünüzde altını çizmek isterim ki, Türkiye'de anarşi ve politik krizi meydana getiren terörizm değildir. Tam tersine, terörizmin Türkiye'de bu kadar yayılmasına neden devletin zayıflamaya başlamasıdır. Terörizmi, anarşi yani teknik adıyla 'iktidar boşluğu' meydana getirmiştir.

İzin verirseniz size Avrupa Konseyi Siyasi Komisyonu'nda anlattığım bir fıkrayı tekrarlamak istiyorum; "Türkiye'de devlete karşı darbe olmadı. Çünkü 12 Eylül'den evvel bizde devlet yoktu ki devlete karşı darbe olsun."

12 Eylül

Birçok özel ve resmi açıklamalardan sonra ordu iktidara el koydu. Aklı selimi kaybetmeyen herkes böyle bir müdahalenin geleceğini görüyordu. Parlamentoda meslektaşlarım kendi başkanları ya da sorumlu kişilerle konuşamadıklarından "Vakit Geldi mi?" sorusunu bana yöneltiyorlardı.

Ülkede siyasal bir boşluk vardı ve bu boşluk hiyerarşik bir sıralamaya göre dolduruluyordu. Kapıda başka tehlikelerin de beklediğini unutmamak gerekir. Sağ ya da sol kanattan albayların iktidarı ele geçirme macerasına atılmalarının ülkeyi İspanya örneği bir iç savaşa sürüklemesinden endişe duyulabilir.

Hiç değilse bu müdahale, Türkiye'yi kanlı maceralardan kurtarmıştır. Açıklamamın başında söylediğim gibi bu müdahale döngüsel krizlerin bir dönemidir. Siyasal çıkmaz, müdahale, yeni anayasa, seçimler, kriz, vs... Demek ki faşist bir darbeyle karşılaşmış değiliz. Ama bu, bütün sakıncaları ve riskleriyle askeri bir rejimdir. Türkiye'de artık özgürlük yoktur. Keyfe bağlı tutuklamaları ve işkenceleri kontrol etmek çok zordur. Demokratik bir rejimde varolan insan hakları askeri bir rejimden beklenemez. Bütün bunlar olmakla beraber, göz önüne serilen bir olayı inkâr etmek olanaksızdır. Türk kamuoyu askeri bir rejimi desteklemekle, güvenliği özgürlüğe yeğlemektedir. Demokratik ve sivil bir rejime taraftar olan herkes, yani politikacılar -ki buna ben de dahilim- 12 Eylül'den önce millete sivil bir hükümette ve özgürlük rejimi içinde de güvenliği sağlayabileceklerini kanıtlamaları gerekirdi. Bu görevi çok ağır bir biçimde yitirdik. Halkın bu rejimi -geçici bir süre için bile olsa- demokratik bir rejime tercih etmesine şaşırmamak gerekir.

Yalnız Türk kamuoyu değil, bizim dost ve müttefiklerimiz de güvenliği özgürlüğe yeğlediler. Unutmayınız ki, Türkiye'ye gölge düşüren anarşi askeri bir darbeyle sona erince, siz de ferahladınız, çünkü Batı'nın stratejik savunma odaklarından biri tekrar bu rolü oynayabilecek duruma gelmiş bulunuyordu.

Şimdiki yöneticilerimizin Türkiye için -sağ ya da sol- ne başka politik ve ekonomik bir model düşündüklerini, ne de Türkiye'nin gelecekteki siyasal yaşamı üzerinde kesin bir fikre sahip olduklarını sanıyorum. Yani askeri darbe daha önce hazırlanmış bir başka modeli önermek için değil, devletin parçalanmasını önlemek için yapılmıştır. O halde onların ödevleri, ya da kişisel ilişkilerinden ötürü kendileriyle yakınlık kuran kimselerden etkilenmeleri doğal karşılanmalıdır. Bu etki her zaman olumlu mudur, bilmem. Üzücü bir gerçek, şimdi burada açıklaması güç ne-

denlerden ötürü Türkiye'de kamuoyunda sol son derece zayıflamıştır. Burada siziri önünüzde bütün açık yürekliliğimle söyleyebilirim ki, kendisini sosyal demokrat olarak tanıtan iki yıllık Ecevit hükümeti süresinde, işçi sınıfı alış gücünden yüzde 30 kaybetmiştir. Bu koşullarda hangi parti ve hangi siyaset adamı işçi haklarının savunucusu olarak kamuoyuna kendisini inandırabilirdi? O halde sağ güçlerin daha etkin olması doğal olmuştur.

Alınacak Tutum

İlk önce durumu dramatize etmemek gerekir. Türkiye demokratik rejime dönecektir. Şimdiki yöneticiler bu döngüsel krizlerin bilincindedirler. Onlar için en önemli sorun, Türkiye'de normal bir biçimde yürüyecek ve Türkiye'nin yeniden bir krize düşmesine engel olacak demokratik bir rejim modeli bulmaktır. Bildiğim kadarıyla öğütlenen çözümler pek iyi karşılanmamıştır. Partilere ve politikacılara karşı çekingen davranmaları, onlarla diyalog kurmamızı çok zorlaştırıyor. Bu sorun, daha çok CHP'yi ve aynı zamanda bir ölçüde dostlarımız sosyal demokratları kapsamaktadır. Sonuç olarak benim buraya davet edilmemin nedeni olan soruna dönelim. Dostlarımız eğer Türkiye'nin sorunlarını bildiklerine inanıyorlarsa bir rol oynayabilirler. Bu rol Türkiye'nin normal bir demokratik rejime dönmesi üzerinde fazla incelemeden olmalıdır. Özellikle sosyal demokrat dostlarımıza sesleniyorum! Sizlerden birçok nedenlerden ötürü, ne Türkiye, ne de yöneticilerimizin karşısında tavır almamanızı isteyeceğim. Özellikle bizimle aynı psikolojide olmayan, politikacılar değil, askerler karşısında olduğumuzu unutmayalım. Aksi takdirde onların gururlarını kırabiliriz. Onlar demokrasiyi yeniden kurmak için iyi niyetli olmakla beraber, yalnız Türkiye'nin değil Batı'nın da güvenliği için çalıştıklarına inanmaktadırlar.

Olumsuz bir tavır ancak onların diklenmesine yol açar. İkincisi, Türk kamuoyu Batılı dostlarımızın 12 Eylül öncesini desteklediği sanısına varacaklardır. Oysa bu durum kamuoyunda tamamen suçludur. Size şunu söylemek isterim ki olumsuz bir tavır, halkta aynen olumsuz bir tepki yaratır. Bir süre sonra bu tepki

çok kötü sonuçlar alabilir. Türkiye'nin ve Türk halkının Batı'dan uzaklaşmasını kastediyorum.

Üçüncüsü, bu olumsuz tavır özellikle sosyal demokratlardan kaynaklandığından Türk sosyalistleri, yani biz CHP'liler, bunun sonuçlarını çekeceğiz. Ortalama Türk seçmeni önünde aklanmamız güçleşecektir. Başka bir deyimle, bu sağın yararına olacaktır.

CHP'nin halen geçirmekte olduğu bir krizi sizden saklayacak değilim. Sayın Ecevit'in başarısız bir hükümet denemesi yapması ve siyasi faaliyetlerin yasaklandığı bir devirde parti başkanlığını bırakması, parti içinde pek çok eleştirilere yol açmıştır. Yeni bir başkan seçmeye hukuki bir yetkimiz yok ve ne yazık ki kendisinin parti başına koyduğu meslektaşlarımızın halk ve resmi otoriteler üzerinde ne temsil, ne de yükselme yetenekleri vardır.

Sorunun Uluslararası Görünümü

Biraz önce altını çizdiğim gibi, gerçekçi olalım! Askeri müdahale dost ve müttefik hükümetlerde bir ferahlamayla karşılanmıştır. Çünkü Türkiye'yle beraber tüm Batı birliği savunması da yıkılıyordu. Sovyet Rusya'ya gelince sanırım diyalektik metodu ile ikili bir oyun oynamıştır. Ya Türkiye bu çıkmaz sonucunda patlayacak, ya da ordu müdahale edecektir.

Birinci olasılıkta sorun kendi yararına çözülmüş olacaktı. İkinci olasılıkta eğer ordu Türkiye'yi iyi bir duruma getirmeyi başaramazsa başka seçenek olmadığından yine birinci olasılığa dönülecektir. Bundan ötürü Sovyet Rusya'nın Türkiye'de başarılı bir demokratik rejimi isteyeceğini sanmıyorum. Onun sonucu başarısızlıkla biten ve kuşkusuz büyük yıkıcı hareketler doğuran bir askeri rejimi yeğlediği su götürmez. Öte yandan, ABD ve özellikle yeni hükümetleri de sanırım, Türkiye'de demokratik rejimin yeniden kurulmasının üzerinde durmamaktadırlar. Korkarım onlar daha çok stratejik saygınlıklar üzerinde durmaktalar, fakat böyle bir politikanın toplumsal ve siyasal temel üzerinde neler içerdiğini hesaba katmamaktadırlar. Bundan ötürü değişken bir demokratik rejime, sağlam ve uzun süreli bir askeri rejimi yeğlemeleri mümkündür.

Fakat temel ilkesi insan hakları ve demokratik sistem olan Avrupa devletleri, Avrupa Konseyi üyesi olan Türkiye'ye karşı elbette aynı davranışta olmayacaklardır. Biz sizden rejimin onarılması için tam bir destek bekliyoruz. Bu ancak karşılıklı anlayış ve verimli bir diyalogla olabilir. Olumsuz bir tutum ve yalnız eleştiriyle değil.

Sonuç

Sayın arkadaşlarım, şimdi sözlerimi bağlamalıyım:

1) Türkiye'nin ekonomik yardımına hiçbir şekilde koşullar konmamalıdır ve yapılanlar azaltılmamalıdır.

2) Türkiye problemlerine yaklaşım dostça olmalı, hemfikir olmadığımız noktalar bile kamuoyuna sert biçimde konmamalıdır.

3) Yalnız Türkiye için fakat aynı zamanda ve özellikle CHP için hayati önemi olan bir nokta üzerinde durmak isterim! Alman sosyal demokrat arkadaşlarımız, Almanya'da kendilerini solcu tanımlayan organizasyonlarla asla kontak kurmamalı, onları korumalarına almamalıdırlar. Ne de onların sözcüleri olmalıdırlar. Hatta onlar kendilerinin CHP'li olduklarını belirtseler bile. Gerçekte bunlar pro-Sovyetik organizasyonlardır.

ÜÇ AYIN SONUNDA*

Türkiye'de ordunun ülke yönetimine el koymasından bu yana üç ay geçti. İçinde bulunduğumuz bu olağanüstü rejimin hatasını, sevabını değerlendirmek için bu süre çok kısa bir süredir. Değerlendirmeden söz ediyorum, çünkü engin iyi niyetlerle yapılmış olsa bile insanların işlerinde, eylemlerinde hiç hata yapmamaları mümkün değildir. Müslümanlar 'hata etmemek Allah'a mahsus' derler. Bir de diktatörler hata edebileceklerini kabul etmezler. Bugün böyle bir iddiada bulunmayı kimse düşünmediğine göre geçici rejimin de hatası ve sevabı olması doğaldır. Ama dediğim gibi ne vicdanlarımızda, ne de kalemleri-

*) 14 Aralık 1980, *Hürriyet.*

inizde bunun tartışmasını yapacak kadar bir süreyi henüz doldurmadık. Ama zaman geçtikçe kamuoyu, içinden de olsa, iyiyi kötüyü ölçmeye biçmeye başlayacaktır.

Buna karşın bugün bir başka bilançoyu çıkarabilecek durumdayız. Hatta bu bilançoyu çıkarıp üzerinde tartışmak zorundayız. Türk toplumunun gelecekteki kaderi, bu bilançoya ve onun doğru yorumlanmasına bağlıdır. Bu sözlerimle 12 Eylül öncesi siyasal yaşamımızı, davranışlarımızı, kurumlarımızı kastediyorum.

Yanlış Teşhislerden Kaçınmak Gerekiyor

Demokratik bir rejim içinde yaşamaya karar vermiş bir toplumda ordunun idareye el koyması, el koymaya mecbur olması, haydi bazıları gibi söyleyelim el koyabilmiş olması, herkesi, hepimizi derin derin düşündürmesi gereken bir olaydır. Bu noktaya neden geldik, nasıl geldik, hangi şahıslar, hangi kuruluşlar getirdi? Bunları önce vatandaş olarak, daha sonra 12 Eylül öncesi belli görevlerde bulunmuş insanlar olarak araştırmaya çalışmazsak, ya da yanlış teşhisler koyarsak, yeniden demokratik düzene geçsek bile, birkaç yıl içinde gene bunalımlara düşmemiz kaçınılmaz olacaktır. Çoğu kez unuttuğumuz bir olay var: Bizim siyasal rejimimiz, demokrasimiz her on yılda bir ordunun müdahalesiyle noktalanıyor. 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve nihayet 12 Eylül 1980.

Bütün bunları görülmez kaza, beklenmedik bir tabiat olayı sayamayız. Ve böyle sayıp da, şarampole düşen arabayı düze çıkarıp yeniden hiçbir şey olmamış gibi yola devam edemeyiz. Her birimiz başımıza gelen kazaların nedenlerini araştırıp kişilerin de, kurumların da hata, kusur paylarını bulmak, bir daha aynı hataları işlememek zorundayız. Rahmetli İnönü'nün bir sözü vardır: *"Ben hata yapmayan insan değilim. Yalnız aynı hatayı iki kez yapmam."*

İngiliz anayasacıları parlamenter rejime 'sorumlu hükümet sistemi' adını verirler. Bunun anlamı şudur. Bu rejimde herkes

yaptığı yanlış işlerden, ya da yapması gerektiği halde yapmadığı doğru işlerden sorumludur. Sorumluluk demek asılmak kesilmek demek değildir. Demokratik sorumluluk, eleştiriden tutun da, sürekli ya da geçici olarak görevden ayrılmaya kadar çeşitli yaptırımlara bağlanmıştır. Bunların belki de en önemlisi insanın kendi kendine karşı sorumluluğudur.

Demokratik Sorumluluk Ortadan Kalkınca...

Türkiye'nin içine sık sık düştüğü siyasal bunalımların elbet çok çeşitli nedenleri var. Bunların hepsini bu yazıyla saymaya dökmeye imkân yok. Ama öyle sanıyorum ki, bu nedenler arasında siyaset adamlarımızın politika anlayışı ve davranışları, buna bağlı olarak sözünü ettiğim demokratik sorumluluk mekanizmasının ortadan kalkması büyük bir yer alıyor.

Şimdiye kadar hiçbirimiz yanlış yaptığımızı kabul etmedik. Bir kötülük varsa bunun suçlusu ya egemen sermaye çevreleridir, ya da solcular dır, ya muhalefettir, ya iktidardır, ya Danıştay'dır, ya Anayasa Mahkemesi'dir. Ama biz değiliz! En hoşgörülü olanımızın bile hoşgörü dilindedir. Gönlünde ve kafasında değil... Hiçbirimiz hiçbir zaman karşımızdakini anlamaya çalışmadık, ülkenin karşı karşıya kaldığı sorunlar için aramızda bir diyalog kurmadık. Diyalog arıyormuş gibi yaptık veya bahane bulup sıyrıldık. Hep kavga, dövüş ortamında yaşadık, toplumu da öyle yaşattık. Bu kavga ortamı içinde bizden daha genç olanlar da birbirlerini öldürdüler. Mesele elbet bu kadar basit değil ama, bizim de bu havayı yaratmakta rolümüz olmadı mı?

Demokrasi bir uzlaşma rejimidir. Fikirlerde uzlaşma, şahıslarda uzlaşma, toplumdaki sınıfların -çünkü sınıflar vardır- çıkarlarında uzlaşma. Ayrılıkları bir noktada, geçici de olsa, birleştirebilmektir demokrasinin fazileti. Bu yoksa demokrasi yoktur. Şimdi sorun bu anlayışa gelip gelemeyeceğimiz sorunudur. Hatalarımızı görüp, özeleştirimizi kendi vicdanımıza karşı da, kamuoyuna karşı da yapabilip demokrasinin manevi ortamına girmeye çalışacak mıyız? Yani politikacılar olarak kendimizi yenileyebilecek miyiz?

Buna bir başka bakımdan da ihtiyaç vardır. Bir ülkeyi siyasi partilerden, siyaset adamlarından tümden soyutlayarak yönetmeye imkân yoktur. Politika da demokratik ülkelerde zorunlu, gerekli bir meslektir. Devlet yönetimi sadece bilgiyle, iyi niyetle yürüyebilecek bir iş değildir. Çünkü konusu insandır. Düşünen, duygulanan, etkilenen bir varlık insan. Onu da, sorumluluk duygusu taşımak şartıyla gene en iyi anlayan siyaset adamıdır. Eğer biz, siyaset adamı olarak kendimizi yenileyemezsek, toplumdaki yerimizi kaybederiz. Ülke, uzun vadede politikacısız bir politikaya sürüklenir ki, bunun da adı diktatörlüktür.

Yönetimle Siyasiler Arasında Diyalog Sağlanmazsa

Bana öyle geliyor ki, siyaset adamları olarak biz kendimizi yenilemeye, bir nefis muhasebesi yapmaya yönelmiş değiliz. Ordunun yönetime el koymasını, bir süre iktidardan, siyasi hayattan uzaklaştırılma gibi görüyoruz ve siyaset adamlarımız bu rejimi 'bir başka partinin iktidarı' gibi görmekte ve her biri kendi mizacına uygun biçimde istikbalini hazırlamaktadır. Bilmem bunun tehlikelerini uzun boylu anlatmak gerekli mi?

Böyle bir davranış bugünkü yönetimi önce partilerden ve daha sonra da kamuoyundan giderek uzaklaştırma sonucunu doğuracaktır. Türkiye'de partiler arası diyalog ve anlayış yokluğunun sakıncaları ortada iken, bugünkü yönetim ile partilerin ve siyaset adamlarının diyalogu sağlanmazsa, bu geçici rejim bizim dışımızda bir olay olarak görülürse, nasıl selamete varacağız, nasıl sorunlarımızı çözeceğiz.

Bunalımsız Bir Türkiye İçin Sorumluluklarımız

Ülkemizin her zamankinden fazla diyaloga, konuşmaya ve tartışmaya ihtiyacı vardır. Gerçeğin tamamı kimsenin elinde değildir. Hiç kimse tamamen haklı değildir. Onun içindir ki, siyaset adamlarını -bunlara ben de dahilim- nefis muhasebesine çağırıyorum, ama bu davet, ilk başta onlara olmakla beraber, sadece onlara değildir, hepimizedir.

Biz politikacılar başlayalım. Hatalarımızı kabul edelim, sevaplarımız varsa değerlendirelim. Türkiye'nin gelecekteki yapısına herkes elinden geleni getirsin, bilgisini, tecrübesini katsın. Gelecek kuşakların bunalımsız bir Türkiye'de yaşaması, bu işbirliğine bağlıdır. İçinde bulunduğumuz dönemin tüm yükünü ordumuzun sırtına bırakıp, 'sayım suyum yok, vebal orduya aittir' diyerek, bundan önceki sorumsuzluklarımıza yenilerini ekleyemeyiz.

DÜNYA, TÜRKİYE, DEMOKRASİ*

Doğan Yurdakul: *Hocam, Avrupa Konseyi Parlamentosu üyesi olduğunuza göre, söze Avrupa'dan başlasak ne dersiniz? Yabancılar Türkiye'deki değişikliği nasıl karşıladılar?*

Turan Güneş: Şöyle özetleyebilirim. 11 Eylül akşamına gelindiğinde Batı, yani ABD ve Avrupa, NATO üyesi olsun veya olmasın Batılılar kuşkuluydu. "Türkiye elden gidiyor, kelimenin gerçek anlamında anarşiye, yani devletsizliğe doğru gitmektedir" diye düşünüyorlardı.

Batı savunmasında Türkiye'nin yeri, çok açık olarak belli. Ayrıntıya girmeden şunu söyleyebilirim: Sanıldığı gibi Türki-

*) 12 Ocak 1981, *Yeni Ufuklar*.

ye'nin Batı savunmasındaki önemi sadece Boğazlar'ın bekçisi olmak değildir. Türkiye'nin önemi Türkiye'nin doğusuna doğru kaymıştır. Bu, Ortadoğu'da ve Hint Okyanusu'nda cereyan eden çekişmelerin bir sonucudur. Kaldı ki petrol bölgesi de Türkiye'nin doğusunun altında kalmaktadır.

Kendi savunması için bu kadar önemli bir ülke olan Türkiye'nin çözülmesi tehlikesi, Batı'da büyük endişeler yaratmaktaydı. Bu nedenle Türkiye'de devleti elinde tutan ve devlete çekidüzen veren bir müdahale, işin manevi tarafını, demokratik parlamenter sistem tarafını bir yana bırakırsak, Batı tarafından kısmen sevinç, kısmen de anlayışla karşılandı.

Buna örnek verebilecek misiniz? Bir de Türkiye'de birbirine çok karıştırılan Avrupa'daki çeşitli kurumlar hkkında bilgi verir misiniz?

Biliyorsunuz son on yıldır Avrupa'da kurumlaşmanın önemi arttı. Adları birbirine benzer olduğu için Türkiye'de karıştırılan bazı kurumlar ortaya çıktı. Ortak Pazar'ın halk tarafından seçilen bir parlamentosu var. Buna Avrupa Parlamentosu adı veriliyor. Bir de AET üyesi olan olmayan, Doğu Bloku ve Finlandiya dışındaki bütün Avrupa devletlerini bünyesinde toplayan Avrupa Konseyi var. "Avrupa Konseyi'ne gidiyoruz, geliyoruz" derken kastettiğimiz kuruluş, Avrupa Konseyi'nin Parlamenter Meclisi'dir.

Bu meclis kimlerden kurulu?

Yukarıda saydığım Avrupa ülkelerinin parlamentolarından seçilen üyelerden oluşuyor.

Türkiye kaç üyeyle temsil ediliyor?

Türkiye'nin 12 temsilcisi var. Dört büyükler, Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya'nın 18'er üyesi var. 12 üyeli İspanya ve Türkiye var. Bu rakam Malta'da 3 üyeye kadar iner.

12 Eylül'den sonra bizim üyelerimizin hepsi gitmedi, değil mi?

Ocak toplantısına hepsi gidecek. Geçen defa müdahalenin hemen ertesi olduğu için öyle oldu. Türkiye'de parlamento ortadan kalktığı için, Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi üyeliği devam eder etmez tartışması oldu. Bizim temsilciliğimizin devamına karar verildiği için 26 Ocak toplantısına 12 arkadaş olarak gideceğiz.

Bu 12'lerden bazıları tutuklu, değil mi?

Evet, Temel Karamollaoğlu ile Agâh Oktay Güner tutuklu olduğu için onların yerine yedekler gidecek.

Hocam, az önce değindiğiniz, bizim üyeliğimizin devamı tartışmasını da biraz açıklar mısınız?

Nisan 1981'de Türkiye'nin bir yıllık üyelik süresi doluyor. Süre dolduğunda Türkiye'de henüz parlamento kurulmamışsa üyeliğimizin düşmesi söz konusu olabilirdi. Ancak, Dışişleri Bakanlığımız yeni üyeler seçilmediği için eski üyelerimizin süresinin bir yıl uzatılmasını talep edebilir. Statüde böyle bir husus var, 'Süre dolduğunda herhangi bir nedenle yeni üyeler seçilememişse eskilerin süreleri uzatılabilir' diyor. Üyeler çeşitli ülkelerde iki biçimden biriyle bildiriliyor. Ya Meclis Başkanı tarafından, ya da Dışişleri Bakanlığı tarafından. Biz Dışişleri Bakanlığı tarafından bildirme usulünü benimsemiş olduğumuz için biçimsel bir sorunumuz yok.

Eğer Meclis Başkanı tarafından bildiriliyor olsak ve Nisan'da Meclis Başkanı olmamış olsaydı, üyeliğimizin otomatikman düşmesi söz konusu olabilirdi. Üyelik süremiz dolduğunda Dışişleri Bakanlığı uzatma talebinde bulunacak. Ama tabii bu talebin Avrupa Parlamenter Meclisi tarafından da onaylanması gerek.

Bir üçüncü meclisten daha söz ediliyor.

O da Atlantik Antlaşması Assamblesi'dir. Atlantik Antlaşması'na dahil Avrupa ülkelerinin parlamentolarından seçilen temsilcilerden kuruludur. Bunun da şu önemi var. Portekiz'de dik-

tatörlüğün yıkılıp, demokratik düzene geçilmesinden sonra Atlantik Antlaşması Meclisi de, demokratik ülkelerin temsilcilerinden kurulu bir hale geldi. NATO camiasında diktatörlükle idare edilen ülke kalmadı.

Bizim üyesi olduğumuz Avrupa Parlamentosu'nda Türkiye'yle ilgili ne gibi gelişmeler oldu?

İleri geri birçok şey söylenmesine rağmen, ilk on beş gün içinde alınan kararlarda demokrasinin gereği vurgulanmakla beraber, Türkiye'deki askeri müdahalenin anlayışla karşılandığı belirtilmektedir.

Geçen hafta gelen heyetin görevi neydi?

Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nin de herhangi bir meclis gibi komisyonları var. Gelen heyet gündeminde Türkiye'de bulunan siyasi komisyonun temsilcisidir. Meclis, Türkiye'yi devamlı olarak gündeminde tutmaktadır. Bunu da doğal karşılamak gerekir. Çünkü Meclis, genel oya dayalı, özgürlükçü demokratik rejimi benimsemiş ülkelerden kuruludur. Üyelerinden birinde parlamentonun geçici de olsa askıya alınması önemli bir olaydır. Siyasi Komisyon 26 Ocak toplantısında Genel Kurul'a Türkiye'yle ilgili bir rapor sunacaktır. Komisyonun başkanı ile raportörünün Türkiye'ye gelerek yetkililerle görüşmesi ve yerinde inceleme yapması kararlaştırılmıştı. Başkan rahatsız olduğu için yerine bir üyeyi görevlendirdi. Raportör Steiner ile birlikte gelip inceleme yaptılar.

Sanırım Batı'nın durumunu toparlamış oluyoruz. Ya Sovyetler Birliği, Türkiye'deki değişikliği nasıl karşıladı?

"Bizim Radyo" veya "TKP'nin Sesi" ne derse desin, 'Sovyetler bunu olumlu karşıladı' demeyeceğim, ama 11 Eylül akşamına kadar cereyan eden durumun kaçınılmaz sonucunun bir askeri müdahale olduğunu hesaplayacak kadar Türkiye'yi yakından tanıyorlardı. Sovyetler bakımından da bu bir sürpriz teşkil etmedi. Kendi dinamik dış politikaları açısından Türkiye'nin öyle bir dönemden geçmesi onlar için öngörülen bir şeydi.

Hocam, az önce Batılıların 12 Eylül öncesinde "Türkiye elden gidiyor" diye bir kuşkuları olduğundan söz ettiniz. Bundan kasıtları Türkiye'nin Batı âleminden kopması veya Afganistan benzeri bir müdahaleyle karşılaşması mıydı?

Hayır. Türkiye, bir anarşi, kelimenin gramerdeki ve teorideki anlamıyla bir devletsizlik içinde bulunuyordu ve toplum olarak çözülme halindeydi. Bu haliyle Batı için müttefik olmak istese bile, bunu yerine getiremezdi. Ortada tutarlı bir devlet yönetimi kalmamak üzereydi. Bu boşluk eşyanın tabiatı icabı nasıl olsa doldurulacaktı. Bu sonucu kestirmek zor değildi. Özellikle Sovyetler açısından. Onun için bu sonucu hesap etmeleri zor değildi, diyorum.

Bu arada ufak bir olay da nakledeyim. Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nde tabii komünist grup da var. Fransız, İtalyan, Portekiz ve İspanyol komünistleri var. Bunların davranışları birbirinden çok farklı oldu. Fransız komünistlerinden çok ağır hücumlar geldi. Fakat İtalyan komünistleri bize yardımcı oldular, anlayış gösterdiler. O sırada Agence France Presse (Fransız Basın Ajansı) *Pravda*'nın bir yorumunu geçti. Yorumda "Türkiye'deki hareket iyi olmuştur, böylece Türkiye goşistlerden ve faşistlerden kurtulmuştur" deniyordu. Bu yorumu Fransız komünistine gösterdim. O da, "Evet, ben de öyle düşünüyorum ama, prensip olarak bunları söylüyorum, dedi. Ama biraz da şaşırmıştı.

Bu anlattıklarınızdan çelişkili iki durum ortaya çıkıyor. Birincisi İtalyan ve Fransız Komünist Partileri arasındaki fark. İtalyanların 'Avrupa komünisti' ve Moskova'ya nispeten daha az bağlı, Fransızların ise Moskova'ya daha bağlı olmasıyla açıklayabilir miyiz bu çelişkiyi?

Tabii, tabii. Mecliste Afganistan olayı tartışılırken de yine İtalyan komünistleri ile Fransız komünistleri arasındaki fark açık açık ortaya çıkmıştı. Bildiğiniz gibi İtalyan Komünist Partisi, NATO'ya ve Avrupa Birliği'ne taraftar bir komünist partisi-

dir. Fransız Komünist Partisi ise son yıllardaki çok kısa bir bağımsızlık döneminden sonra tekrar Sovyet politikasının destekleyicisi durumuna döndü. Konumuzdan biraz uzaklaşmış olacağız ama laf lafı açıyor. Geçen dönemde Fransa'da sosyalistlerle komünistler arasındaki ittifakı komünistler bozmuştur. Şimdiki Cumhurbaşkanı ve yine Cumhurbaşkanı olacak olan Giscard d'Estaing'in kazanmasında veya Mitterand'ın kazanmamasında Fransız Komünist Partisi önemli rol oynadı. Zaten Ruslar da o zaman açık seçik d'Estaing'i destekleyici bazı hareketlerde bulundular. Şimdi de yeni seçimde Mitterand'ın seçilme şansını sıfıra indiren belli başlı hareket komünist partisinden geliyor.

Bir çelişkiyi çözdük, ikincisi, Sovyetler'in 'resmi' tutumu ile, Fransız Komünist Partisi ve TKP'nin tutumu arasındaki fark. Bunu nasıl izah edeceğiz?

Ben şöyle düşünüyorum. Bütün bunların öbeğinde yatan, Türkiye'nin bugünkü dünya dengesindeki stratejik önemidir. Tekrar edeyim, bu sanıldığı gibi Avrupa'nın ve Akdeniz'in savunulmasıyla ilgili değildir. Çünkü bugün iki blok arasındaki kavganın stratejik boyutları değişmiştir. Helsinki Anlaşması'ndan sonra hiç olmazsa bir süre için Avrupa'da sınırlar sabit bir hale gelmiştir. Kavga Hint Okyanusu'nda, Afrika Boynuzu'nda ve Ortadoğu'da cereyan etmektedir. Batılılarla Doğulular arasında bu stratejik kavgada bir zaman faktörü farklılığı var. Batılılar, Afganistan, Pakistan, İran ve Körfez çevresinde belli statik durumu, mevcut durumu kurtarmak için şu andaki pozisyonlarını kaptırmamak istemektedirler. Bugünü düşünmekte, fakat bunun geleceğe yansımalarını ikinci planda tutmaktadırlar. Bu uzun zamandır böyle olmuştur. Örneğin İran olayı bunun tipik örneğidir. Şah zamanında İran bir sadık müttefik gibi görünüyordu. Şah gidince İran elden çıktı.

Sovyetler'in stratejik noktalarda tutunma konusundaki tutumları Batı'nınkinden daha farklı. Onlar daha dinamik ve zamana yaygın bir politika izliyorlar. Ortadoğu'daki sosyal ve ekonomik gelişmelere dikkat eden, bu gelişmelerden yararlanın

bir politika izlemeyi yeğliyorlar. Sovyetler için bugün falan stratejik noktaya kimin sahip olduğundan ziyade, beş, on, yirmi sene sonra dünya dengesinin ne olacağı önemli. Buna Türkiye açısından baktığımız zaman Bizim Radyo ve TKP'nin Sesi'nin şiddetli hücumları ile Moskova'nın tutumunun niye birbiriyle çelişki halinde olduğunu daha iyi anlarız. Bir tanesi Sovyetler'in bir süper devlet olarak bugünkü stratejik durumla ilgili tutumudur, fakat aynı zamanda bu organlar aracıyla da dinamik politikayı, yani istikbale matuf politikayı izlemektedirler. Bu çelişki aslında görsel bir çelişkidir.

Yani Türkiye bu deneyden de geçsin, askerler de başarısız olsun, o zaman bizim sıramız gelir diye mi düşünüyorlar?

Evet, onu demek istiyorum. Ama buna geçmeden önce bir noktayı tamamlamam lazım. Gerçek odur ki, dış devletlerin, şu veya bu devletin bizim için nasıl düşündüğü önemlidir ama daha önemlisi, bizim kendi evimize çekidüzen vermemizdir. Türkiye'de sorun, güvenilir, inanılır kurumların bundan sonra da ayakta kalıp kalmaması sorunudur. Eğer bundan sonraki aşamalarda konsensüsü sağlayan veya prestiji, otoritesi, saygınlığında herkesin birleştiği bazı kurumlara sahip olamazsak, zaten devlet olarak yaşamamız fevkalade zor bir hal alır. 11 Eylül akşamına geldiğimizde böyle kurumlar saygınlığını yitirmişti. Parlamento yitirmişti, siyasi partiler yitirmişti, liderler yitirmişti.

Demokratik düzen bir kavga düzenidir. Yani siyasi partilerin, sınıfların, ideolojilerin kavgası. Partiler, sınıflar, sendikalar, basın hepsi aynı şekilde düşünsün diye bir şey olmaz. Çoğulcu toplum dediğimiz, şeyin temeli, toplum içinde sınıf çıkarlarının, ideolojik farklılıkların mevcudiyetini kabul etmekle başlar. Bunlar yoksa o toplumda demokrasi yok demektir. Demokrasinin gereği de yoktur zaten.

Demokrasinin özelliği, bütün bunlar vardır, birbiriyle tartışırlar, herkes kendi ağırlığını koymaya çalışır. Bir tek noktada ittifak vardır. Birbirinden farklı çıkarları, fikirleri, ideolojileri olduğunu kabul etmede anlaşma vardır. Ayrılıkların varlığını

kabul etmede anlaşma ve ayrılıklara rağmen biraraola yaşamada anlaşma. Demokrasi budur.

12 Eylül öncesinde bunda uzlaşma mı yoktu?

Şimdi ona geliyordum. Bu konsensüsün doğal sonucu da, bunun doğal sonucu olan kurumların varlığını kabul ve onlara saygı duymaktır. 11 Eylül akşamına kadar Türkiye toplumsal ve siyasi hayatında eksik olan şey, birarada yaşama, birbirine saygı duyma, tahammül etme, birbirinin varlığını doğal görme konsensüsünün kaybolmuş olmasıdır. Türkiye'de bu kurumlar, birbirinin varlığına tahammül etmeyen, birbirini ortadan kaldırmaya, ifna etmeye, yok etmeye çalışan kurumlar haline gelmişti. Örneğin siyasi partiler, demokrasinin gerektirdiği tolerans, işbirliği ve uzlaşmayı göstermedikleri için prestijlerini yitirmişlerdir. Boşluk buradan doğdu. Hemen belirteyim ki, ben henüz, Türkiye'de bu konuları düşünmesi gereken kuruluş veya şahısların 12 Eylül'e niye geldiğimizi ciddi olarak düşündükleri kanısında da değilim. 12 Eylül'ü bir görünmez kaza gibi görmektedirler. Arabanın rotu çıkmış, rot yerine takılacak, görünmez kaza atlatılacak, her şey eskisi gibi devam edecek sanmaktadırlar. Tabii buna olanak yoktur.

Böylece bir acı tecrübe geçirdik diye siyasi partilerden vazgeçmek mi gerekir?

Bundan sonraki siyasi hayatımızda bizi bekleyen tehlikelerden bir başkası ve önemlisi, demokrasinin çoğulcu özelliğini, yani demokratik ülkelerde sosyal sınıfların çıkar farkları bulunduğunu, toplum içinde çeşitli ideolojik eğilimlerin bulunduğunu doğal görmemiz ve eğer bize tornadan çıkmış gibi herkesin aynı şekilde düşüneceği, davranacağı bir düzen kuracağımız kanısı yine gelirse, gene demokrasiye geçmiş olmayız. Böyle bir toplum olmaz. Böyle bir toplum kurmaya çalışırsak, hastalıkların serbestçe tartışıldığı ve onlara çözüm arandığı demokratik bir rejime değil, kapalı bir rejime girmiş oluruz. Polonya olayı bir başka açıdan bunun örneği. Demokratik düzenin avantajla-

rından biri, sosyal gelişmelerin su üzerinde hemen görülebilmesi. Kapalı rejimlerde bunlar daha büyük patlamayla, şamata gürültüyle ortaya çıkar. Tersten bir örnek vermek gerekirse, bunun başka bir çeşidine Portekiz'de rastladık. Salazar zamanında su üzerine çıkamayan birtakım çıkar çelişmeleri ve ideolojiler, toplumda bütün boyutlarıyla tekrar ortaya çıktı. Tornadan çıkmış gibi insanlardan kurulu bir toplumu düşünmek yanlışına düşmeyelim.

Hem istikrarın, hem demokrasinin birarada yaşaması için ne yapmak lazım? Batı'nın bu konudaki tutumu ne? Yani, Türkiye'de istikrarsızlık olacağına varsın demokrasi olmasın gibi bir tutum var mı?

Onu da cevaplayacağım. Ama önce senin Sovyetler'le ilgili soruna dönelim. Siyasal kuruluşlar saygınlığını yitirdi, 12 Eylül sabahı ordudan başka Türkiye'yi yönetecek güç görünmüyordu. Şimdi bir an için bu yönetimin de başarısız kalacağını düşünelim. O zaman özgürlükçü demokrasi içinde Türkiye'nin sahibi olacak hiçbir siyasal güç kalmamış olacaktır. Ülke istikrarsızlıklara düşecektir. Türkiye'nin destabilize olmasını, zamana yaygın politikaları içinde iyi bir şey olarak görebilen devletler olduğunu daha önce de söyledim. Örneğin bugün destabilize halde bulunan İran, eğer kendini toparlamazsa, Ortadoğu'da her türlü ihtimallere açık bir ülke haline gelmiştir. Türkiye'de parlamenter sistem saygınlığını kaybetti, diyelim Allah göstermesin bu içinde bulunduğumuz yönetim de saygınlığını kaybetti. O zaman Türkiye de bütün ihtimallere, başka ülkelerin yapacağı manevralara ve hesaplara açık bir ülke haline gelebilecektir. Bu da daha önce sözünü ettiğim bazı ülkelerin dinamik ve zamana yaygın politikalarına uygun bir unsur olur.

Son soruna gelince. Batı ülkeleri, "Türkiye sağlam bir yönetim altında olsun da demokrasi olmazsa olmasın" diyebilirler mi? Yahut onlar ne düşünürlerse düşünsünler, onların düşünce ve davranışlarını hesaba katmadan biz istediğimizi yapabilir miyiz? Şimdilik ne onların, ne de bizim böyle bir şey dediğimiz

yok ama, ben durumu objektif olarak değerlendirmeye çalışacağım.

Amerika Birleşik Devletleri'nin şimdi Reagan'la birlikte, kendi müttefiki olan devletlerin demokratik rejime sahip olmasını önemsediklerini sanmıyorum. Bu husus, daha gerçekçi olan şimdiki ekibin politikası içinde daha az yer tutacağa benziyor. Yalnız bugün, bundan on-on beş yıl öncesine göre Amerika-Avrupa dengesinde Avrupa'nın ağırlığının biraz daha arttığını söylemek zannederim hatalı değildir. Bizim Türkiye'de de sanıldığı gibi, bugün dünyada fırtına çıkaran, rüzgâr estiren süper devlet Amerika biraz hayaldir. Avrupa'yla olan ilişkilerinde de eski Amerika yok. Dünya politikasında da eski ağırlığı yok. Son yılların olaylarına bakacak olursak, bu hani astığı astık, kestiği kestik Amerika'nın nerede kimi asıp kestiğini bulmak için doğrusu çok çok uğraşmak lazım.

Amerika'nın ve Batı'nın Ortadoğu'da uyguladığı politikayı statik bir politika olarak görüyorum. Bunun ilerisini düşünen bir politika olduğunu da sanmıyorum. Yani nerede tutunabilirsem orada tutunayım politikası bu. Bugün bir ölçüde geçerliliğini yitirmiş olmakla birlikte, Ortadoğu ülkelerinde, Arap âleminde, eski sömürgelerde, bizde de kıyametler kopuyor, "vay Amerikan emperyalizmi" diye. Büyük devlet, süper devlet, bazı çözümleri empoze edebiliyor ama başını kurtarmaya çalışan bir hali var. Aslında hep artçı savaşları vermektedir Amerika bu ülkelerde.

O zaman bu sloganların tutabilmesini neye yormalı?

Çünkü Amerika belli bir anda, belli bir mekânda, belli bir stratejik noktada tutunmaya çalışmaktadır. İsrail-Mısır anlaşması örneğini vereyim. Mısır'ı Arap dünyasından ayırıp İsrail'le barıştırmak önümüzdeki on sene için ne sonuç verebilir? Belli bir Arap şuurunun, toplumsal gelişmelerin olduğu bir Arap dünyasının çevirdiği Mısır'da savunulan hat, on sene, on beş sene içinde tutunabilecek mi? İran'da tutunamadığı gibi. Örneğin Nuri Sait Paşa olayı göstermiştir ki, Irak'taki rejime güvenebilirse ancak o anda güvenilebilir. Çünkü Nuri Sait yok oldu

Irak'tan. Bağdat Paktı'nın diğer üyesi Şah yok oldu. Türkiye'deki gelişmeler de Türkiye'yi 1950'lerdeki durumundan çok farklı bir noktaya getirdi. Bu yüzden bundan on sene sonra İsrail-Mısır anlaşmasına dayalı bir Ortadoğu politikasının ne sonuç vereceğini kestirmek mümkün değil.

Avrupa'nın dünya politikası biraz daha farklı diyordunuz.

Bunu Avrupalılar daha iyi anlamış görünüyorlar. Avrupalılar Ortadoğu'ya ve dünya politikasına statik stratejik açıdan bakmak yerine, sosyal, siyasi, iktisadi gelişmeleri mümkün olduğu kadar değerlendirerek bakmaya çalışıyorlar. Bu yüzden Avrupa'nın "Türkiye'de demokrasi olursa olsun, olmazsa olmasın, ben sağlam bir stratejik nokta isterim" demesi mümkün değil. Birincisi, Avrupa'nın bu konuya yaklaşımı Amerika'dan farklı. İkincisi, konuşmanın başında saydığım kurumlar ve özellikle kendi kamuoyları karşısında çok duyarlı olan Avrupa devletlerinin hükümetleri, Türkiye'nin demokratik düzene dönmesini yakından takip edeceklerdir.

Öte yandan Türkiye'de her on senede bir demokratik kurumlar iflas ediyor, boşluk doğuyor, ordu dolduruyor. Yani 1950'den bu yana Türk ordusu Türk toplumuna çekidüzen vermek için yedekte bekleyen veya nöbette bekleyen bir kurum halinde. Bu yedek kuvvet de elimizde kalmadığı zaman veya yedek rejim sürekli rejime dönüştüğü zaman ne gelecek Türkiye'ye? Şimdiden kestirmek mümkün değil, ama herhalde iyi şeyler gelmeyecek. Avrupa ülkeleri bu manevi mükellefiyeti, ortaklarını, dostlarını demokratik rejim içinde yaşatma manevi mükellefiyetini bir tarafa bırakamazlar.

Batı için Türkiye'de demokrasinin önemini gördükten sonra, Türkiye için Batı'nın önemine geçebilir miyiz?

Türkiye, "Aman canım onlar ne derlerse desinler, biz bize benzeriz, kendi işlerimize başkasını karıştırmayız" diyebilir mi? Bir kere şunu belirtmek gerekir ki, zaten bugün Türkiye'ye dışardan şunu yap, bunu yap diyen yok, olmaması da gerekir.

Yalnız bu bir kulüp. Eski bir sayın parti liderinin dediği gibi 'Batı Kulübü' anlamında söylemiyorum bunu. Bu kulüpte örneğin briç oynanıyor. Biz de bu kulübe üye olduk, akşam geldik oturduk. "Biz briç oynamıyoruz, prafa oynayacağız veya kılıç çekeceğiz" dedik. Ama burası briç kulübü, başka oyun oynanmaz. Gerçi bizi bundan dolayı boğmazlar, mahkemeye de vermezler. Ama briç kulübü olarak prafa oynamak isteyenleri de muhafaza etmezler. "Briç oynayacaksan otur, yoksa prafa kulübüne git" derler. Ama zaten Türkiye'nin eskiden beri söylediği şey, briç oynamak niyetinde olduğudur. İşte kartlar mı kayboldu, oyuncular mı eksildi? Zaten oyunculardan ikisi briç oynamayı bilmiyordu, ikisi de hile yapıyordu. Özür dilemişiz. Biz gerçi kulüp üyesiyiz ama her gece oynamak zorunda değiliz. Briçi bilenlerin oynaması gerekir, takımı yenileyinceye kadar bize biraz müsaade, demişiz.

Yani, bir an önce parlamenter sisteme dönüşte karşılıklı yarar olduğu kanısındasınız. Bunun koşulları yok mu?

Evet. Bunun birtakım koşullara bağlı olduğunu biliyorum ve söylemeye çalışıyorum. 11 Eylül akşamına kadar olan siyasal yaşamımıza, olduğu gibi dönmemiz mümkün değil. Ama bu bir demokratik kurumlar meselesi de değil. Bu, toplum içinde etkin oldukları iddiasında olan birtakım kurum ve kişilerin, demokrasinin temel manevi koşullarına riayet etmeleriyle, belli bir sorumluluk anlayışı içinde işi gerçekten demokratik bir şekilde yürütmelerine bağlıdır. Başımıza gelen bütün felaketler sanki anayasadan gelmiş gibi anayasayı tümden değiştirerek veya şimdiye kadar hiçbir anayasacı veya devlet adamının bulmadığı birtakım anayasa kuralları bularak Türkiye'yi bundan sonra daha iyi idare ederiz demek, abes bir şeydir. Bu olmaz. Bizim sorunlarımız hukuk kurallarından doğmuyor. Baştan beri belirttiğim önemli sorunlardan doğuyor.

Yeri gelmişken, ekonomik sorunlarımıza da değinebilir miyiz?

Hani kibarcası 'iktisaden gelişmemiş ülkeler' deniyor ya, bizim gibi toplumlara. O deyimi kullanalım. Bizim gibi toplum-

larda demokratik düzenin yaşamasının zorlukları açısından herkese, özellikle siyasal partilere düşen ağır sorumluluklar var.

Batı'da da sancılar, sınıflararası çekişmeler, kavgalar oldu. Özellikle 19'uncu yüzyıl bu kavgalarla geçti. Bugünkü refah düzeyine ve siyasi dengeye varabilmeleri, başka ülkeleri yağmalamaları sayesinde oldu. Toplumun iplerini ellerinde bulunduran burjuvazi bu yağma sayesinde işçi sınıfının taleplerini belli ölçüde karşılama imkânına sahip oldu. Bu ülkeler zenginleştikçe sosyal kavgalar biraz daha yumuşadı. Zenginleyen evde dırdır azalıyor. Batı ülkeleri böylece bugünkü 'barışçı kavga ortamı'na, klasik demokrasiye bize nazaran daha kolay varabildiler. Türkiye ise, aynı ekonomik imkânlara sahip değil. Aslında demokrasi bir ölçüde israf rejimidir. Demokratik rejimin yaşaması için bazı kendine göre rasyonel olmayan masraflar yapılır. Ama Türkiye gibi kaynakları kıt ülkeler daha dikkatli olmak zorundalar. Bundan şuraya varıyorum. 1950'den beri gerçekten de israfçı türden, irrasyonel bir ekonomi politikası izledik. Gene de aynı rejimin içindeyiz. Demokrasiyi yaşatmak için enflasyon ve dış borçlanmaya dayandık. Bunlar ne zaman tıkandıysa iflas ettik ve müdahale oldu. Şimdi gene aynı imkânlara dayanan bir ekonomi politikası izleyecek olursak, ya bu imkânları bulamadığımız için, ya da enflasyon uğruna toplumda bazı sınıfları ezmek zorunda kalacağımız için, patlama olacaktır. Hem siyasi partiler, hem de sosyal sınıflar için şu önemli sorun ortaya çıkmaktadır: Türkiye bu ekonomik düzen içinde kalacaksa bile, bizim sanayicilerimizin Avrupa'nın 19'uncu yüzyılda yararlandığı gibi kaynaklar bulma imkânı yoktur. Siyasi Partiler ve Türkiye'de etkin olma iddiasında bulunan kurumlar, daha tutarlı bir ekonomi politikası ortaya koymak zorundalar. İstersen, sözlerimi toparlayayım.

Buyrun hocam, başka sorum yok.

Her toplumda olduğu gibi Türkiye'de de sosyal sınıf farklarından doğan çıkar çatışmalarının, Atatürkçülüktü, milliyetçilikti gibi bahanelerle üstünün örtülmesine imkân yoktur. Her-

kes, "hayır arkadaş, bu benim yararıma değil" diyebilmelidir. Bunun Türk toplumunda kutsal olan bazı terim ve kavramların arkasına saklanmaması gerekir. 'Atatürk zamanında grev yoktu, öyleyse grev Atatürkçülüğe aykırıdır demek' saçmadır. Yine herkesin Türkiye'nin toplumsal gelişmesi içinde eski sosyal, ekonomik, siyasal rahatının geri gelmeyeceğini idrak etmesi gerekir. Rahatsızlıklar içinde yaşamaya mecburuz. Bu rahatsızlıkların içinde çıkış yolları aramaya mecburuz. Grevlerle yaşamasını bileceğiz, çeşitli siyasi ideolojilerle yaşamasını bileceğiz, çeşitli kuruluşlar da birarada yaşamasını bilecekler. Demokrasinin de, Türkiye'nin de selameti ancak bu şekilde mümkündür sanıyorum.

Çok teşekkür ederim hocam, başka eklemek istediğiniz var mı?

Hayır, ekleyeceğim yok. Ama sen benim yazacağım kitabın bütün malzemesini topladın.*

Kitabınız için başarılar dilerim, tekrar teşekkür ederim.

*) Daha sonra yayımlanan *Araba Devrilmeden Önce* kitabı kastediliyor. (derleyenin notu)

***

TURAN GÜNEŞ YORUMLUYOR*

Genellikle politikacı biyografileri, ununu elemiş, eleğini asmış kişileri konu alır... Ya da, İnönü türü, herkes için istikbal olanı mazisinde bırakmış kişilikler incelenir biyografilerde...

Turan Güneş, iki tür politikacının da dışında kalıyor. Elli altı yaşındaki bu ünlü siyaset adamımız, tam yirmi dört yıldır aktif politikanın içinde. Fakat adı ve davranışları yine günün konusu ve hâlâ mazisi ile istikbali arasındaki kader terazisi dengede duruyor.

Bu nedenle, Turan Güneş üzerine bir biyografi denemesi yapmaktan çok, onunla dünden bugüne uzanan bir söyleşide bulunmayı seçtik. Kişiliği ve düşünceleriyle yakın politika yaşamımızı

*) Bu ek bölüm, yazarının izniyle Mehmet Barlas'ın *Türkiye'de Darbeler ve Kavgalar Dönemi* (Birey Yayıncılık, 2000) başlıklı kitabından alınmıştır.

etkileyenlerden biri olan Güneş, dünü anlatırken, yarının ipuçlarını da vermeye çalışacak. (Bu söyleşi 1979'da yapılmıştır.)

Söyleşide yöntem olarak, kronolojik akışı bir kenara ittik... Geçmişten konuşurken birden bugüne geldiğimiz oldu. Sorularımızla, sonuçlar kadar sebeplerin de cevabını aradık.

Günümüzde politika yaşamımıza öylesine girdi ki, profesyonel politikacıyı yirmi dört saatlik demeçlerinin ötesinde değerlendirmeyi neredeyse unutmak üzereyiz. İşte bu söyleşideki diğer amacımız da, bir Türk politikacısını, tüm deneyleriyle çeyrek yüzyıllık uzantı içinde ele almak oldu. Bu konuda Prof. Güneş'in bütün gerçekçiliğiyle bize yardımcı olduğunu söylemeliyiz.

Söyleşideki görüşler tabii ki Turan Güneş'in bakış açısını yansıtıyor. Fakat genelde, CHP'nin önde gelen bir kişisinden çok bir Türk politikacısının portresinin ortaya çıktığını göreceksiniz.

Turan Güneş Anlatıyor

Sayın Turan Güneş... Türk kamuoyu sizi, 1974 yılındaki dışişleri bakanlığınız sırasında geniş ölçüde tanıdı... Oysa 1954 yılından beri aktif politika içindeydiniz. İsterseniz, önce nasıl bakan olduğunuzu anlatın... Sonra işe, baştan başlarız.

Efendim, 1974 yılında hükümet kurulurken Sayın Ecevit, "Ne bakanı olmak istersin?" dedi bana... Beni bağışlamasını istedim... "Olmaz öyle şey," dedi, ısrar etti... Şimdi açıkça itiraf edeyim. "Dışişleri Bakanı olurum," dedim.

Azar Yemekten Kurtulmak İçin...

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1958'den beri serüveni içinde, çok sempati kadar antipati de toplamıştım. Parti içindeki bir operasyona, bir eyleme, bir harekete sinirlenen insan, normal olarak Turan Güneş'e kızar. İstanbul örgütünde bazen Orhan Birgit'e kızdıkları gibi.

Madem Başbakan da, "Bir bakanlık al," diyor... Milletvekillerinin en az ilgilendikleri ne var bakanlık? Dışişleri!

Biraz da, partiden, milletvekillerinden, örgütten her gün azar yemekten kurtulmak için, particilik dışı bir bakanlıktır diye dışişleri bakanlığını kabul ettim.

Fakat benim başıma gelenler, eleştirilmek, azarlanmak, yaptığım işlerden ötürü değilmiş, mizacımdan ötürüymüş.

Bir defa, milletvekili arkadaşlarım eksik olmasınlar, birçoğu Dışişleri Bakanlığı'nın yolunu, benim bakanlığım sırasında öğrendiler... Türkiye'de dış politika, çok büyük ustalıklar isteyen, ancak bazı insanların anladığı bir konu gibidir. Dışişleri bakanı da, devlet sırlarını bilen, önemli konuları anlatsa bile kimsenin anlayamayacağı çapta insan olarak görülür. Ayrıca, dışişleri bakanı köprü yapmaz, yol yapmaz...

Milletvekili de niye gitsin Dışişleri Bakanlığı'na?

Sayın Güneş... Dışişleri Bakanlığı'nın yurttaşı yakından ve doğrudan ilgilendiren işleri yok mudur?

Tabii... Örneğin bir vatandaş kalkar bir yerde ölür, cenazesini getirmek lazım! Arada sırada balıkçılar Sovyet karasularına girer, ağlarını toplamak lâzım... İşte, evlenen olur, boşanan olur, çocuğunu kaybeden olur... Bunlar da epeyi iştir yani... Öyle "NATO'ya girelim mi, CENTO'dan çıkalım mı"dan ibaret değildir Dışişleri Bakanlığı. Üstelik öyle büyük gibi görünen işler de, çoğu kez pekâlâ halkın kolayca izleyebilip anlayacağı konulardır.

Ben bakanlığa oturdum, huy canım altında... Ondan önce nasıl davranıyorsam, yine öyle davranmaya başladım. Gelen, giden gırla!.. Özel kalemde bazen acayip olaylar olurdu. Ben büyükelçiyle beraber, Kandıra'nın bir muhtarı da karşılıklı otururlardı... Büyükelçi öncelikle girerdi ama, muhtar da beni gelip arayabilirdi.

Benim, şakacı mı diyeyim, harabati mi diyeyim mizacım, bakanlık sırasında çok yadırganmıştı. Özel seçkin çevreler, "Yahu bu ne biçim dışişleri bakanı?.." diyorlar. Dışişleri bakanları daima kolalı yaka giyerler, gülmezler, söyleseler bile anlaşılması çok müşkül, anlamsız sözler ederler... Ben aslında çok anlamlı sözler söylemedim ama, anlamsız konuştuğum zaman bile, halk bunla-

rın anlamsız olduğunu anladı... Çünkü sözün anlamsızlığını saklamak da bir marifettir.

'Kıta sahanlığı'yla ilgili bir açık oturum yapmıştık televizyonda... Kıta sahanlığı bir bakıma karışık bir şey... Mümkün olduğu kadar basite indirgeyerek anlatmaya çalışıyorum. Herkes anlasın... Çünkü bu sorun ne sadece üniversite hocalarının, ne Vehbi Koç Bey'in sorunu... Şoförün de sorunu, çobanın da... Türkiye'de herkes öğrenebildiği kadar öğrensin.

İki türlü tepki oldu o oturuma...

Kıta Sahanlığı, Tramvay Sahanlığı

Yanlış hatırlamıyorsam, "Kıta sahanlığı, tramvay sahanlığına benzer," demiştiniz?!

Evet... Tepkiyi gösterenlerin bir bölümü olan seçkinler, "Yahu ne laubali adam," dediler... Bir de, direksiyon sallayan dolmuş şoförü... O da çok memnun oldu... "Yahu anladık şimdi," dediler, en azından konuya ilgi duydular..

Ancak Türkiye'de kendini halka beğendirmek yetmez. Seçkinlere kendini beğendirmek gerekir. Ben kendimi seçkinlere beğendiremedim ve bu yüzden başbakandan ihtar da aldım... Başbakan, "Turan, biraz dikkatli konuş, kendine çeki düzen ver... Arkadaşlar dedikodu yapıyorlar," dedi... Ben bu dedikoduları duyuyordum ama alışılacağını umduğum için aldırmıyordum.

Arkadan büyük olaylar cereyan ettiği için, bir insanın gülmesinin ciddiyetle ilgili olmadığı sonradan anlaşıldı.

Sayın Güneş, Ecevit'in istifasından somaki Irmak hükümetinde de dışişleri bakanı olarak kalmanız olasılığı söz konusuydu, değil mi?

Siyasi hayatta bazı şeylerden kolay vazgeçilebileceği kanısında değilim... Milletvekilliği, bakanlık gibi aktif politikacılar, ancak bir parti çerçevesi içerisinde düşünülebilir. Hiçbir politikacının, genel başkandan muhtara kadar, tek başına bir partiden soyut olarak düşünülüp başarılı olacağına inanmam. Aktif politikada kaldığım sürece, bu kadar yıldır emek verdiğim CHP dışında, iktidarla ilgili konularda kendimi önemsemek gibi bir adetim yoktur benim.

Sadi Irmak hükümeti kurulduğu zaman, Sayın Cumhurbaşkanımız ve bizzat genel başkanımız, benim dışişleri bakanlığında kalmam için çok ısrar ettiler... "Sen başladın, sen bitir" gibi, sorumluluk yükleyen cümlelerle... Ben bunu kabul etmedim tabii... Siyasi angajmanlar isteyen bir yer... Ben kendimi CHP'nin angajmanı olmayan bir yerde düşünmek istemedim... Yanlış bir şey yaptığımı da sanmıyorum.

Peki, politikacı nasıl mesleğini sona erdirir?..

Politikada İstek Üzerine Emeklilik Yoktur

Bizim İlhami Sancar'la bir gün Kırklareli'nden geliyoruz... Seçimlerden önceydi. O da benim gibi çok eski partili... Sohbet ediyorduk... Kasım Gülek hadiselerini, falan filan... "Yahu İlhami Bey, bunları böyle eskiye dayanarak konuşacak kimse kalmadı partide... Gerçekten bizim emeklilik zamanımız geldi," galiba dedim... İlhami Sancar da, "Evet, emeklilik zamanımız geldi belki, ama politikada talep üzerine emeklilik yoktur, politikada res'en emekli olunur," dedi...

O zaman, emekliliğe gelmeden, siyasal yaşamınızın başlangıcına dönüp, hatırlamaya başlayalım...

Tabii... Nasıl isterseniz...

Kendinizi, yani siz politikacıları bir tanımlasanız... Bizlerden ne farkınız var ki, hepimiz sizleri izlemeye çalışıyoruz? Üstelik izleyebildiğimizi de hiç sanmıyorum...

Vallahi zor bir iş bu... Bazı sosyologlar, kimin politikacı olduğu hakkında yaptıkları araştırmalarda, politikacıları pek normal insanlar saymıyorlar... Bazı psikologlar, hükmetme tutkusundan ve sosyal hiyerarşide tırmanma eğiliminden falan söz ediyorlar... Kuşkusuz politikacıların böyle birtakım kusurları, diyelim ki bulunabilir. Ama kendinizi politikacının bu çeşit kusurlarına kaptırıp, politikanın amaçlarını unutmayın sakın!..

O zaman, ciddi ve amacı olan politikacılardan söz edelim?!.

Peki... Ciddi bir politikacının asıl işi ne yükselmek, ne alkışlanmak, ne de törenlerle karşılanmaktır. Topluma bir iş yapmak, bir oy getirmek, bir katkıda bulunmaktır! Daha açalım biz bu konuyu?

Açalım tabii.

Bakın, bir profesör bir şey öğrenmek, öğretmek, ortaya koymak için çalışır. Ressamın iyi tablo yapması gibi... Profesörler ve ressamlar da birbirlerini kıskanırlar, meşhur olmak isterler. Tıpkı politikacılar gibi... Ama tabloları beş para etmeyen bir ressam, sosyetenin bilgisizliğinden ötürü iyi bir halkla ilişkiler çabası sonunda tablolarını çok pahalıya satıyorsa ve meşhur olduysa, sanat yapıyor sayılmaz.

Bir üniversite hocası için de durum farklı değil. Ben Türk üniversitesinde, kamuoyunca adı bilinmeden birçok ilim adamı tanıyorum ki adını herkesin bildiği birçok meşhurla kıyas kabul etmeyecek yüksek düzeyde insanlardır.

Sayın Güneş, politikacılar da böyle mi?

Evet, topluma büyük küçük bir şey getirmeyen politikacı ne kadar şöhretli olursa olsun, ne kadar yüksek yerlerde bulunursa bulunsun, o meşhur bir politikacıdır ama iyi politikacı değildir. Ve tabii bir şey yapabilmek için insanın içinde yetkiler bulunmalıdır. Çok iş yapabilmek için siyasi iktidarda bulunmak lazımdır.

İktidara gelmek için de kavga etmek gerekir, değil mi? Galiba siz politikacılar, kavgacı olmak zorundasınız...

Sayın Barlas, rekabetsiz, kavgasız, şanssız, şöhretsiz politika olmaz... Ayrıca, biz politikacıların da diğer insanlar gibi zaaflarımız var. Ama yalnız bunlar var da, demin belirttiğim amaç yoksa, siyasi mücadele holdinglerin ya da kulüplerin rekabeti gibi bir işe dönüşür.

Bereket siz politikacıların kavgalarınızı diğer kavgalardan ayırt etmemize yarayan bir basına sahibiz... Gazeteler olmasa biz vatandaşlar, şaşırıp kalırdık herhalde?..

Yok efendim... Türkiye'de siyasi kişiler arasındaki çekişmede, ya da partiler arası kavgada, basınımız politikacıların davranışla-

rını, işin içeriğini, yahut böyle bir içerik bulunup bulunmadığını düşünmeden hemen taktiğe, manevraya, birtakım kişisel hesaplara bağlayıveriyorlar. Hatta politikacının başarısını da buna göre ölçüyorlar.

Günlük bir somut örnek vereyim:

CHP Grubu'nda plan müzakeresiyle ilgili bir tartışma oldu geçen haftalarda... Planın Senato'dan geçmesinden sonra, Millet Meclisi Grubu'na götürülüp metin o gün dağıtıldı ve görüşülmesi istendi. Bu planı ne o anda okuma olanağı vardı, ne de Senato Grubu kabul ettikten sonra değiştirilmesi olanağı... Oysa plan bir kanundur... Kanunları Meclis yapar. Partilerin de Meclis'teki faaliyetleriyle ilgili grupları vardır. O gruplar bir kanun üzerine ciddi eğilemiyorlarsa, onlara ne gerek var... Ben işte CHP Grubu'nda bunu belirttim...

Basın sizi yanlış mı anladı Sayın Güneş?

Bilmiyorum ama gazeteleri gördüm. Kimine göre yeni bir hizip oluşturuyorum. Kimine göre Cumhurbaşkanlığı'na oynuyorum... Kısacası, herhalde bunu kişisel yükselme arzusuyla yapıyorum... Hiç kimsenin "Turan Güneş doğru söylüyor" demesini beklemem ya... "Bu adamın söylediği yanlıştır. Gruplar, milletvekilleri kim oluyor da, hangi bilgi ve yetki ile plana karışıyorlar. Bir anayasa profesörüne bu yakışır mı?" da demedi kimse... Yalnız "T. Güneş ciddi adam değildir" dediler, işte buna benzer şeyler yazdılar.

Sayın Güneş, gerçekten sizi ciddi olmamakla suçlayanlar fazla...

İzin verirseniz, önce deminki konuyu bitirelim. Yani milletvekillerinin önemsenmemesi konusunu...

Tabii nasıl isterseniz!..

Bakın Sayın Barlas, aslında Türkiye'de birçok aydının kafasında, kendileri de farkına varmadan bir düşünce besleniyor. O da 'milletvekili de kim oluyor' düşüncesidir. Dünyada parlamentolar, parlamenterler aleyhine yazılmış çok kitap vardır. Bunlar demokrasiyi pek seven yazarlar da değildir.

Ciddi olarak soruna eğilmiş bulunan anayasacılar ise, parlamentoları güçlendirmenin, daha fazla söz sahibi kılmanın yollarını ararlar.

Bizde de öyle değil mi?

Şimdi bana kızacaklar ama, ben Türkiye'de seçkinlerin demokrasiyi pek içlerine sindirdiklerini sanmıyorum. Türkiye'de seçkinler, nasıl olup da, dağdaki bayırdaki seçmenin milletvekili yaptığı insanların, profesörlerden, basının değerli kalemlerinden ve planlama uzmanlarından daha fazla söz sahibi olduğunu kabullenemiyorlar. Belki de haklıdırlar ve demokrasi kötü bir şeydir. Ama demokrasi iyi, parlamento kötü olacak... Bu olsa olsa, mektepsiz maarif düşüncesini savunan Haşim Paşa'nın davranışına benzer.

Sayın Güneş... Basına, seçkinlere böyle çatarken, hangi kanıta dayanıyorsunuz?

Kanıtı şu... 12 Mart öncesi seçilmiş bir parlamento vardı... Buna dayalı kötü bir hükümet vardı, generaller muhtıra verdi, hükümet gitti.

Halktan yana, demokrasiden yana pek çok yazar arkadaşlarım, şimdi demokrasiyi bütün şiddetiyle savunanlar, 12 Mart lehine makaleler yazdılar... Gerçi sonradan "Faşizm geldi" diye kıyameti koparttılarsa da, buna sebep, alkışladıkları rejimin kendi üzerlerine gelmesi oldu. Başka türlü olması da söz konusu değildi zaten. Ama solcuları değil de, sağcıları tutuklasaydı, herhalde 'demirimci hükümet' diye bir hayli alkışlanacaktı.

Demokrasi aslında bir yaşam biçimidir. Sizin gibi düşünmeyen veya söylemeyene dayanabilme demektir. Kişisel planda demokrasi!..

Sayın Güneş, sizi ciddiyetsizlikle suçlayanlardan söz edecekken, alabildiğince ciddi konulara daldık... Ney çalıyorsunuz, nükte yapmayı pek seviyorsunuz...

Bakın, bugünkü Türk toplumunda beni hayrete düşüren bir şey var. Bir insan işine, davranışına göre değil de, duruşuna, giyinişine göre ciddi ya da gayri ciddi oluyor. Bu hepimizin içine işlemiş.

Size gençliğimden bir örnek vereyim:

1947'de Fransa'ya okumaya giderken, babam bize cici elbiseler yaptırdı, üstbaş düzdü. Gittik, Paris'te Quartier Latin'de öğrenci mahallesine. Bir alay saçı başı dağınık talebe, kahvehanelerde gülüp söyleyen insanlar. Benim yaşlarımda, ya da daha genç... Ben onları işi gücü bırakmış, serseri öğrenciler sandım. Tanıştığım zaman gördüm ki, adam felsefe doktorası yapıyor, ya da biyoloji okuyor. Değil yapıtlarını, adını bile bilmediğim filozoflar üzerinde konuşuyor. Onlara hem dansinglerde, hem de kütüphanelerde rastlardık.

Ben İstanbul Üniversitesi'nde öğrenciyken, Prof. Neumark ve yanılmıyorsam Prof. Hirsch, Kadıköy Halkevi Orkestrası'nda keman çalarlardı. İlk gördüğümde, "Koca profesör, elinde keman, gıygıdı gıy" diye çok ayıplamıştım.

Demek istediğim, ciddiyet konusunda, 'ağır ol molla!' teorisinden ben de geçtim. Ama sonra anladım ki, tabii yaşamak ile ciddi olmak pekâlâ birarada yürüyebilir.

"Bölük Dur, Kandıralı Sen de Dur!"

Belki Kandıralı oluşunuzdan da gelir bu? Yani yüklendiğiniz ciddi görevlerle birlikte yüzünüzün daima güleç olması... Hani "Bölük dur, Kandıralı sen de dur" misali?!

Evet, Sayın Barlas... Tabii yaşamak ile ciddi olmayı başarı içinde yürüten Kandıralı hemşehrilerimin payı, kişiliğime katkı yapmıştır mutlaka... Fakat Batı'da da böyle değil mi? Batı politikacıları nasıl tabii yaşarlar!.. Türkiye'de halkla beraber denize girip, top oynayan bir başbakan, bir politikacı düşünebilir misiniz?

Batı'da mesele değil.. Fizik gücü yeten bakan da, milletvekili de, profesör de en modern dansları herkesle beraber yapar. Kimse "Bu adamdan bakan olmaz" demez.

Bizdeyse profesörlük, bilgi -kitap- düşünceyle değil de surat asmayla olacağı için, adam cihan allamesi olsa bile, göbeği attı mı, ilmi bitti!..

Sayın Güneş, isterseniz bu ciddiyet konusuna yeter diyelim...

Biraz daha devam edelim bu ciddiyet konusuna... Benim ciddiyetsizliğim, espri yapmamdan, gülmemden, eğlenmemden, ney çalmamdan geliyormuş.

Kimse, "Bu adam ispat hakkı kavgasına girdi, gayrı ciddilik etti", "Ortanın Solu kavgasını verdi, böyle gayrı ciddi şaka yapılır mı?" demiyor... "Cenevre'de konferanstan sonra rakı içmiş, ne ayıp", peki konferans ne olmuş?

Şunu da söyleyeyim ki, Türkiye'de işçisi, köylüsü, dolmuş şoförü, bakkalı benim davranışlarımı hiç yadırgamadı... Tam tersine! Ee, diyeceksiniz ki, canım onlar bu işten ne anlar? Bunu seçkinler bilir... Taksi şoförünün beğenmesi ile bir yazarın kınaması arasında kıyas yapılır mı? Anlamıyorum, Türkiye'de seçkinler ve yöneticiler bu tıkız ve asık surata nereden geldiler.

Haddim olmayarak, bütün devlet adamlarımıza biraz daha tabii olmalarını salık vermek isterdim. İnsanlar komplekslerinden böylece kolay kurtulurlar.

Daha sonra değinelim buna... Şimdi, Türkiye'deki çok partili demokratik yaşam biçimiyle nasıl tanıştığınızı anlatır mısınız?..

Hukuk Fakültesi'ni bitirmiş ve asistan olmuştum. 1945'leri yaşıyorduk ve Demokrat Parti de kurulmuştu. Bizim Kandıra'da CHP'nin ilçe başkanı, benim amcaoğlumdu... Rüştiye mezunuydu... Zaten kasabanın ileri gelenleri hep CHP'deydi.

Derken Kandıra'da da Demokrat Parti kuruldu. O günkü üniversite gençlerinin birçoğu gibi ben de demokratik düzenden yanayım ve yüreğimizde DP'yi tutuyoruz. Bir gün Kandıra'ya gittim. Kasabada DP'yi kuranlar, daha ziyade, diyelim ki bugünkü esnaftan insanlardı... Terzi Ramiz, Hacıların değirmenci Reşat, kunduracı Cemil, Neşet Kalfa, Hacı Naziflerin Esat gibi.

Sanırım sizin aileniz, amcaoğlunuzdan da anlaşıldığına göre CHP'liydi?..

Zaten o güne kadar başka parti yoktu ki... Ayrıca babam, Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin Kandıra kurucularındandı. CHP'de uzun yıllar, aktif görevler aldı. Fırka mutemetliği, il genel meclisi üyeliği yaptı.

Bu durumda yüreğinizde DP olsa bile, vücudunuz CHP'de bulunmak zorunda gibiydi herhalde?

Pek öyle olmadı... 1946 yılında Kandıra'ya gittiğimde DP'ye uğradım ve onlara başarı diledim... Olaylı bir seçim yaşamıştı Kandıra o yıl... Seçimde oylar değiştirilmiş, halk galeyana gelmiş, kasabaya jandarma gönderilmişti. Kandıra savcısı da, "Böyle hükümete hizmet etmem," diye istifa etmişti.

Ve CHP kökenli Turan Güneş, DP'ye başarı diliyordunuz?..

Şimdi efendim o dönem şöyle... Kocaeli o zaman Sakarya'yı da içine alan bir tek ildi. Kocaeli'nde de, belli aileler, belli şahıslar politikayı yürütürlerdi. Kandıra'da babam, onun kuzeni, Nihat Erim'in babası, enişteşi... Adapazarı'nda Cevat Adapazarı, Pamukova'da İsmail Rüştü Aksal'ın babası Hafız Rüştü, Gebze'de İsmail Ağa gibi... Bu saydıklarım, hep İstiklal Savaşı'ndan kalma, o zaman Yunan işgaline karşı direnmiş kişilerdi.

Galiba, 1946 yılında yönetime aday yeni bir kadro çıktı, değil mi Sayın Güneş?

"Türkiye de Halk da Değişmişti"

1946 yılında CHP kadrolarındaki 1923'ten beri süren taşlaşmanın, değişmezliğin karşısına, Cumhuriyet döneminin yetiştirdiği diğer insanlar çıktı. Yani 1946 yılının Türkiye'si de, halkı da, 1923'ten çok farklıydı. Şahıs olarak, sınıf olarak yeni güçler belirmişti.

Bu güçler çok çeşitliydi...

Bir defa, Cumhuriyet'in geliştirdiği belli bir ölçüdeki sanayinin işçileri vardı. Çoğu kez unutulan bir şey vardır. Çok yakın tarihe gelinceye kadar, Türkiye'de işçiler, 1965'lere, 1969'lara dek, Demokrat Parti'ye ve sonra Adalet Partisi'ne oy verir olmuşlardır.

Sonra, azınlıkların boşalttığı yeri doldurarak Anadolu'da ortaya çıkan esnaf veya tüccarlar... Yani, çerçilikten başlayıp belli bir yere, sermayeye gelenler de DP'yi destekliyordu.

Ayrıca, Türkiye'nin kalkındığı ölçüde bu kalkınmanın bir hayli yükünü çeken ve yönetimin de dışında bırakılan köylü bulunmaktaydı DP saflarında.

Sayın Güneş, öyle bir hesap yaptınız ki, 1946 yılında CHP'yi destekleyecek kimse kalmamıştı demeye getirdiniz.

"Eşraftan Gayrı..."

Hayır... CHP'ye de ülkede ekonomik güç olarak eşraf kalmıştı. Halk Partisi yıllar önce halktan böyle uzaklaştı. Bu partinin Türkiye'yi çağdaşlaştırma, modernleştirme çabasında iki kolu ya da iki ayağı vardı. Bunlardan biri, eskiden beri Tanzimat'ı ve Meşrutiyet'i yapmış olan seçkinler... Yahut isterseniz sivil-asker bürokrasi deyin. Diğeri de, Bağımsızlık Savaşı'nda her şeye rağmen oldukça başarılı bir imtihan vermiş olan eşraf.

Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin belkemiğini birçok yerde büyük aileler oluştururdu. O büyük aileler de, Atatürk'ün getirmek istediği modern topluma en açık olan kesimdi. Bu yolda, köylüye ve tutuculuğunu koruyan esnafa dayanmak zordu.

Böylece Cumhuriyet döneminin çeşitli yenilikleri ve eylemlerinden etkilenip zarar görmüş olanların DP saflarında yer alması doğaldı.

Peki, siz genç bir hukukçu olarak, CHP ve DP'nin programlarını karşılaştırdınız mı 1946 yılında?

Böyle partilerin programlarına bakmak yanıltıcı olur çoğu kez... Tabana bakmak gerekir... Kimler oy verip o partiyi kimler kendi malı sanır... Bunu, rahmetli İncedayı'nnın bir falsosu bize iyi anlattı... DP kurulduğu zaman, "Bu memleketin idaresini Hasolara, Memolara mı bırakacağız?" demişti... DP'lilerin adı o zaman, resmi düzenin sözcülerinin gözünde 'baldırı çıplaklar'dı. Demokratların sloganı "ey kasketli kasketli"ydi... Şapkalı-kasketli ayrımı vardı.

Ya partilerin programları?

Programları karıştırmak hiç aklıma gelmedi. Parti programlarının nasıl yazıldığını da sonraları öğrendim.

Çok yıl sonra başımdan geçen bir olayı anlatayım: CHP'de ortanın solu hareketi başladı. Ecevit büyük hücumlara maruz kalıyor.

Beşiktaş'ta bir parti meclisi toplantısındaydık... Üyeler Ecevit'i sıkıştırıyor ve "Yeni bir program mı öneriyorsun?" diyorlardı.

Tabii o, "Yeni bir program öneriyorum," diyemiyor, o koşullar altında, "Ben işte programımızın şöyle uygulanmasını istiyorum, böyle olmasını istiyorum," diyordu.

Fethi Çelikbaş, benim gibi DP'de başlayıp Hürriyet Partisi'ni kuran ve CHP'ye katılanlardan... Çelikbaş söz aldı, "Program," dedi, "CHP'nin programı var," dedi.

Arkasından ben söz aldım, dedim ki, "Bu program laflarını o kadar abartmayalım. Bir defa içinizde, ben ta dedemden beri CHP'liyim, diyenler var. Yani dedesi onun namına programı okudu da, kendisi buna devam ediyor. İkincisi, ben de kendisi de biliriz. Bu CHP programı 1930'da da vardı, 1946'da da. İkimiz de Demokrat Parti'liydik. DP'den milletvekili olduktan sonra bir gün yolda bir CHP programı bulduk, ne güzelmiş, deyip DP'den ayrılmadık ki. Siyasal olaylar çıktı, kavga döğüş oldu, bizi CHP'ye getirip oturttu"

Zaten bu konuşmadan sonra, Paşa'yı kollamak istedim. "Size değil ama Paşam," dedim, "Siz nasıl olsa bilirsiniz." Muhtemelen o da bilmiyordu: "İsterseniz buradaki parti meclisi üyelerini parti programından sınava çekelim. Bakalım kaç kişi hangi konuda ne düşündüğünüzü söyleyecek?"

Tabii ciddi olmanın yollarından biri, program yazmaktır. Ama partilerin programları çok kutsal kitaplardır. Bugün Müslümanlar Kutsal Kitap'ta yazılan emirleri ne kadar yerine getiriyorlarsa, siyasi partiler de programlarında yazılanları o kadar yerine getiriyor.

O günlere eğildiğimize göre, hemen bugünle bağlantı kuralım mı Sayın Güneş? Ortanın Solu hareketi, başlangıçta parti içinde bir hizipçilik hareketi miydi? Ya da hizipçilik ne demektir?

Belli bir yere gelmek için belli kavgalar ve anlaşmalar yapmak anlamını taşıyor bizde hizipçilik. Diyelim bir ilde, ilçelerin milletvekili adayları var. A ilçesi ile B ilçesi adayı birleşir. C ve D adaylarına karşı birbirlerine oy verdirirler.

Bunlar partiyi daha sola ya da bir siyasal çözüme itmek için yapılmış anlaşmalar değildir. Amaç milletvekili olmaktır. Bunu ülke çapında düşünün... İşte, oldu size hizip.

Sayın Güneş, sizin son davranışlarınız bu açıdan ele alınırsa nasıl değerlendirilir?

Şimdi her şey, her hareket hizipçilikle karıştırılıyor. Onun için bir şey söylediniz mi, hemen yeni hizipten söz edilmeye başlanıyor. Oysa bir partinin genel doğrultusunda, her kademede insanlar düşüncelerini söyleyebilmeli.

Ya bu düşünceler, o partinin kurduğu hükümeti devirmek noktasında birleşirse?

Bir defa, bir partinin milletvekillerinin çoğunluğu "Bu hükümet devrilmeli" derse, bunun devrilmesinden daha doğal şey olur mu? Herkes "Bu hükümet zararlı" derse, o hükümet nasıl başta kalır? Tabii öyle derlerse!...

Böyle şeyler Batı'da olur...

Galiba sizin anladığınız biçimdeki parti içi demokrasi kavramını da bilmeliyiz?

Demokrasi, bir lider ve onun kendi seçtiği uzmanlar, yardımcılar düzeni değildir. Bir partide çeşitli kuruluşlar, organlar var. Yüz binlerce üye var. Bunların hepsinin birarada bir doğrultu, bir düzen oluşturması parti içi demokrasidir.

Türkiye'de yoktur bu! Kamuoyu da öyle alıştırılmış ki, kimse lidere bir şey diyemez. Dememesi gerek. Derse parti mahvolur. Belki gizli söylenirse söylenecek. Açlıkta değil.

Hani, demokrasi açıklık rejimiydi?

Ama Sayın Güneş, bir de parti disiplini kavramı var?!

Parti disiplini demek, hangi organ yetkiliyse, o organın tartışma ortamı sonunda verdiği karara uygun eylem birliği içinde olmak demektir.

Genel başkan da, çeşitli yetkilere sahip ve üstelik birleştirici bir organ değil midir partilerde?

Bizde partilerin bütünlüğü, genellikle bir asker-ordu bütünlüğü gibi anlaşılır. Ve birbirinden bazı önemli konularda ayrı düşünen, fakat partinin genel doğrultusuna uygun hareket eden grup-

ların birarada yaşaması imkân içinde görünmez. Partide böyle hallerde hemen bunalım doğar.

Yani kanatlar, birbirinden farklı düşünerek parti çatısı altında yaşayabilirler. Ama genel başkandan ayrı düşündükleri şeyler varsa bu bunalım olur. Batı'daki bütün geleneklere ters düşer bu!..

Sizi politikaya iten yılların başlangıcına dönelim. Sayın Güneş, 1945'lere...

Aslında öğrenim hayatımda kendimi politikacı olmak için hazırlamış değildim. Benim niyetim üniversiteyi bitirip yine üniversitede akademik kariyer yapmaktı. Fakültedeki son sene bir gece geç vakitlere kadar oturduk. Feyzioğlu'nun Galatasaray Lisesi'nden beri sınıf arkadaşım İstikbal'i konuşuyorduk gece. Feyzioğlu, yanılmıyorsam eskiden beri beni politikacı olarak biliyordu.

Hukuk Fakültesi'nde, bugünü andıran bir politik faaliyet var mıydı?

Hasan Ali'nin Önünde Zincir Sallayınca

O zamanki adıyla Talebe Cemiyeti'yle azbuçuk haşır neşir oluyoruz. Üniversitede muhtariyet falan... yok...

Milli Eğitim bakanı Hasan Ali Yücel üniversiteye geldi. Talebe Cemiyeti yönetim kurulları çağrıldı. Tevfik Salim rektör, Sıddık Bey de dekanımız. Hasan Ali Bey oturdu, bir nutuk çekti... Millet falan, benim çok garibime giden şeyler söyledi. O sıralarda Erdal İnönü lise son sınıfta, Fen Fakültesi'nde.

Hasan Ali Bey, "İşte öyle öğrenciler var ki, genç İnönü Ernst Mach'ın kitabını çeviriyorlar" diye o zaman Milli Şef olan rahmetli Paşa'nın oğlunun methini yaptı... Erdal İnönü böyle bir kitap çevirmiş...

Yücel, "Ben her sabah Milli Şef'in huzuruna giderken görevlerimi yerine getirebildim mi, diye heyecan duyarım," dedi.

Birçok genç insan bu sözleri dinliyor... 'Şef ve ailesi' gibi sözlere fena halde canım sıkıldı. Cebimden çıkardım zincirimi, sallamaya başladım.

Gördü Hasan Ali, "O ne elindeki," dedi.

"Zincir," dedim.

"Sen böyle büyüklerine karşı zincir mi sallarsın? Babana karşı sallar mısın?"

"Hayır efendim, babama karşı sallamam, ona büyük saygım var," dedim.

Sonra akşam, zannediyorum hocalara bir yemek verilmiş. Orada geniş ölçüde bu olaydan bahsedilmiş. Hasan Ali Yücel, "Talebeleriniz fevkalâde terbiyesiz ve büyüklerine karşı saygısız bir şekilde yetişiyorlar," demiş. Hıfzı Timur Bey vardı. Allah rahmet eylesin, o da öldü. O demiş ki, "Beyefendi keşke bütün öğrencileriniz o sizin önünüzde zincir sallayan öğrenci gibi olsa da, zincir sallamaya devam etse"

Ondan sonra bize bir genelge geldi... Bütün talebe cemiyetleri, zincir sallamak ve büyüklere saygısızlıkla ilgili olarak uyarılıyordu.

Tunaya Bizi Halkevleri'ne Kapılatmaya Çalışırdı

Sayın Güneş, oysa siz üniversitede kalmaya niyetli olduğunuzu söylediniz?..

Evet ama, öyle konformist bir halim de yoktu yani... Tarık Zafer Tunaya da, o zaman Halkevleri Başkanı... Bizi Halkevleri'ne kapılatmaya çalışırdı. Böyle siyasi angajmanlara girmeyi ben kesinlikle reddetmiştim.

Sanırım bu arada çok partili demokratik yaşamın ilk adımları atılıyordu?

Evet... İnönü, 1945 yılının 19 Mayısı'nda demokrasi nutkunu söylemişti... Neticede, Feyzioğlu günün koşulları uygun olmadığı için, ben de öyle istediğim için akademik kariyere başladık.

Sayın Güneş, bir saptama yapayım. Hasan Ali Yücel hakkındaki düşünceleriniz ileride değişti herhalde?

Ben Paris'te öğrenciyken, 1950'lerin başında Paris'te karşılaştık... Öğrenci muhitini arar gibi bir hali vardı. Genellikle siyasi hayatta emeklilik yaşına gelmiş olanlar veya siyasal eylemlerini bitirmiş olanlar, çok sayıda insanların arasına girmeye çalışırlar.

Büyük adam, küçük adam, öğrenci demeden, devamlı olarak kendileri hakkında daha önce yapılmış ithamları ortadan kaldırıcı şeyler söylemeye çalışırlar. Hasan Ali Yücel de, şimdi hatırlayamadığım şekilde başından geçmiş olanları, "Ben şöyle yaptım, onlar bana şöyle demişler, aslı şöyledir" diye anlatmıştı bana...

Yücel'in Türk eğitimine katkıları hakkında ne düşünüyorsunuz Sayın Güneş?

Hasan Ali'yi bugün, o 1946-1950 dönemindeki değil de, bugünkü kafamla değerlendirmeye çalışıyorum. Onca bizim karşımızda, "Milli Şefimizin validelerinin evinde her gün Kur'an okunur" gibi lâflar söylemesini, tutmuyorum. Ben genç bir insandım, şahsiyet eksikliği gibi görüyordum.

Oysa bugün Hasan Ali'yi çok farklı değerlendiriyorum. Çok da abartmıyorum. Yalnız bütün bu profesyonel politikacılara karşın, o dönem insanlarında bulunan, bugün daha az bulunduğunu sandığım belli bir şeyi gerçekleştirmek, belli bir şeye inanmak... Yararlı bir şey yapmak... Kendisine göre yurt için yapıyordu, toplum için önemli saydığı bir şeyi gerçekleştirmek gerçek inancını taşıdığını da sanıyorum. Yani soyut-salt politikacı olduğunu da sanmıyorum. Özellikle o dönem politikacıları ve milli eğitimcilerinde bu yönün ağır bastığını da sanıyorum. O bakımdan kendisini benim bilebildiğim ölçüler içinde saygıyla anıyorum.

Köy Enstitüleri hakkında ne düşünüyorsunuz?

Türkiye'de seçkinlerin kendine özgü tutumları vardır. Köy Enstitüleri de böyle tutkulardandır. Örneğin, Türk siyasi literatüründe, bunlar dehşetli bir solculuk, devrimcilik falan gibi görünür.

Benim bu konuda söyleyeceğim iki şey vardır. Bir defa Köy Enstitüsü demek, köy için adam yetiştirmek demektir. Abartmış olmayayım ama, zannediyorum ileri toplum demek, sanayileşmiş, kentleşmiş toplum demektir. Köy çocuğunu özel eğitimden geçirip, bilgili köy adamı yetiştirmenin pek ileri bir toplumculuk olduğunu sanmıyorum.

Köy-Kent'e girelim mi Sayın Güneş?

Ona sonra gireriz. İkincisi, seçkinlerin Türkiye'deki tutkuları içinde ilköğretim seferberliği çok ilginç şekilde sürdürüldü. O zaman öğretim seferberliği sayısal bir mesele gibi görüldü. Bir vali kaç tane köy okulu yaptırabiliyorsa, o kadar başarılı valiydi. Biliyorsunuz köy okullarını da köylüler yaparlardı. Bir garip devrimcilikti ya... Onun için, olur olmaz zamanlarda, mesela ürünü kaldırma zamanında dahi valiler zorla köylüleri okul yapmaya gönderirlerdi.

Senenin belli aylarında belli işleri yapmak zorunda olan köylüler, bu zamanlarını böyle oldukça teorik okuma-yazma öğrenmek için bina ayrımına ayırdıkları zaman, bunun belli bir tepkiyle karşılanacağını kabul edersiniz. Kaldı ki, bu okulların bir kısmı, öğretmenleri gelmeden yıkıldı.

Bunları şunun için söylüyorum: Böyle soyut, yarı tutkuya, yarı romantizme, yarı hayale dayanan birtakım kuramsal kavramları veya kuralları, baştan 'devrimci', 'sağcı', 'solcu' diye ayırıp sonra bunun toplum içindeki gerçek boyutlarını aramadan, etkilerini, tepkilerini yoklamadan uygulamaya kalkmak, çoğu kez ters sonuçlanır. Bu, Türkiye'de sanıyorum özellikle seçkinlerin oldukça yaygın hastalığıdır. Oysa seçkin insanların, sorunların daha karmaşık olduğunu düşünecek bir kültür düzeyinde bulunmaları gerekir. Türk seçkinleri ise, saplantılara dayalı edebi çağrışımları felsefi olarak abartırlar ve sorunları toplum içinde uygulanması gerekir halden çıkartırlar.

Sirer-Banguoğlu ve Köy Enstitüleri

Sayın Güneş, Köy Enstitüleri'ni, felsefesinin toplumsal gelişmeye ters düşmesi bakımından belki eleştirebilirsiniz. Fakat Hasan Ali'den sonra Reşat Şemsettin Sirer ve Tahsin Banguoğlu'nun Milli Eğitim bakanlıkları olayı var. Köy Enstitüleri bu olaya dayalı biçimde sona erdirildi.

Sayın Barlas, Köy Enstitüleri'nin tümden yanlış bir şey olduğunu söylemek istemiyorum. Enstitülerin Türk toplumuna ka-

zandırdığı çok önemli şeyler vardır. Bir defa şunu anlattı: Yalnız kentlerde yaşayan insanlar zeki ve kabiliyetli değildir. Gariptir. Köy Enstitüleri kentteki klasik öğrenime göre, daha pratik, el işine dayanan bir öğretim sistemini benimsemişti. Oysa enstitüler Türk entellektüel hayatına, sanata ciddi değerler kazandırdılar. Bu bir şeyi kanıtladı. Eğer biz, bütün insanlarımızı yetiştirebilecek olsak, Türkiye her alanda çok daha bol sayıda insan çıkabilir. Bu zaten tabii bir şeydir. Çünkü binlerce, yüz binlerce kabiliyet, bizim, kendilerini eğitememezden dolayı, belki büyük bir fizik öğretmeni, öğretici fizik bilgini ya da büyük bir müzisyen olacakken, dağda çobanlıkla telef olmaktadır, onu kanıtladı. İkincisi, zannediyorum Köy Enstitüleri'nin bu eğitim açısından özelliği yanında, kavgasının başka bir yönü de var. Hasan Ali Yücel'den sonra gelen Milli Eğitim Bakanları açısından bu önem. Gerçekte de onun bir sol, sağ kavgası var.

Yani sizin eleştirinizin tersine, Köy Enstitüleri devrimcilikle suçlandılar ve kapatıldılar.

Ben, Türk toplumunun sanayiye hazırlanması gerektiğine inandığım için Köy Enstitüleri'ni eleştiriyorum.

Oysa Hasan Ali'den sonra gelen Milli Eğitim bakanları, Köy Enstitüleri'nden, bunların köylüyü köye hapsettiğini düşünerek falan vazgeçmiş değiller. Gerçekten gerici olarak bunu baltalamışlardır. Çünkü Köy Enstitüleri'nden çıkan insanlar, yapıtlarıyla Türkiye gerçeğini ortaya koymaya kalktılar... Oysa bu gerçek birçok insan için ürkütücüydü. Köy Enstitüleri'ne karşı iki bakanın yaptıkları bunu açıkça göstermektedir.

Aktif politikaya nasıl girdiniz? Yani ilk milletvekilliğiniz nasıl gerçekleşti?

1946 yılı sonunda Paris'e gidip siyasi partiler üzerine doktora yaptım. O yıllarda Duverger'in *Siyasi Partiler* kitabı yeni yayınlanmıştı... Pek moda bir konuydu siyasi partiler. Ben de siyasal partilerle klasik temsili rejimi karşılaştıran bir tez yazdım. Galiba fena da olmadı. Doktoramı tamamlayıp Türkiye'ye döndüm. İstanbul Üniversitesi'nde doçentlik imtihanıma hazırlanıyordum.

O sırada İtalyan hükümetinden, 1953 yılı sonunda bir burs geldi... Hangi tarihte cevap vermem gerektiğine bakmamışım. 1954 yılının Ocak ayı başında kâğıtları doldurup gönderdim. İtalya'dan cevap geldi. "1 Ocak'a kadar cevap vermediğiniz için, sizi alamayız" diyorlar. Bunu şu bakımdan anlatıyorum. Eğer bursu alıp gidebilseydim, 1954 seçimlerinde İtalya'da olacaktım ve milletvekilliği gibi bir şey başıma gelmeyecekti.

1954 genel seçimleri 2 Mayıs'taydı, değil mi?

Evet, Mart ayından başlayarak millet koşuşmaya başladı... Demokrat Parti'nin yöneticileri arasında çok huzursuzluk vardı.

Neden ama? 1950 seçimlerinde büyük bir zafer kazanıp koca CHP iktidarını devirivermişlerdi!

1950'deki 14 Mayıs zaferini çok abartmamak lazım... CHP az milletvekili çıkartmıştı ama, oy oranını kıyaslarsanız, ülkede bayağı tabanı olduğu, kuruluşunun köklülüğü ortaya çıkmıştı. Ayrıca, bu konuda hiçbir bilimsel araştırma olmadığı için, kimin niye oy verdiği hiç bilinmiyordu. 1954'te, dört yıllık ilk DP iktidarına son veriliyor ve genel seçim yapılıyordu.

Bugün anlayabiliyor muyuz, önceden seçim sonucunu? Aradan 24 yıl geçti...

Bugün de, politikacılar seçmen neye oy verir, bilmezler. Hep bunları, 'olsa olsa' yöntemiyle çıkartırız... "Mitingler çok kalabalık, kadınlar da çıkmış, demek kadınlar da bilinçli... Onlar da bize oy verecek. O halde biz iktidara geliriz..." filan gibilerden, çok çok bilimsel olmayan, hafif bilimsel şeyler.

Size milletvekilliği teklifi nasıl geldi? Yoksa siz mi istediniz?

Gençlik Hevesiyle Adaylığı Kabul Ettim

Demokrat Parti örgütleri, kendi illerinde mutlaka seçim kazanmak için önemli adam arıyor. Yani kendilerine göre liste sürükleyecek adam. Zaten Ekrem Alican ve Hamdi Başak dışında tüm DP milletvekilleri yeniydi 1954'te...

Oysa sonra zaman gösterdi ki, Doğu ve Güneydoğu bir tarafa bırakılırsa, özellikle Batı'da kimsenin oy sürüklediği yok. Nitekim ondan sonra rahmetli Adnan Menderes, "Odunu da koysam milletvekili yaparım" diye, çok ayıp ama, bu yüzden konuşmuştu. Seçmenler partilere oy veriyor...

Size Kocaeli'den teklif geldi anlaşılan?

Kocaeli'den bana gidip gelmeye başladılar. "İlle de seni aday yapalım" diye... Ben doçentlik tezini teslim etmiş, imtihana girmeye hazırlanıyordum... İmtihana giremeden aday oldum. Yaşım otuzdu. O zaman milletvekili, kamuoyunda da, çevresinde de, parlementoda da önemli adam sayılırdı. Zaman içinde bakıyorum da, aslında isteyerek değil ama, gençlik hevesiyle adaylığı kabul ettim.

CHP'nin adayları kimlerdi?

Son CHP kabinesinin üç bakanı adaydı... Nihat Erim, İsmail Rüştü Aksal ve Fazıl Şerafettin Bürge...

Sayın Güneş... Bir söylenti vardır... "Kandıra'da iki aile var, hep çatışır bunlar" denir... Sizin ve Nihat Erim'in aileleri.. Doğru mu bu?..

Yok canım, ikimizin de ailemiz CHP'liydi... Ben DP'ye girdiğim zaman bile, kardeşlerim CHP'de kaldı... Aramızda kişisel rekabet siyasi alanda yer aldı. Ben DP adayıydım. Erim de CHP adayı...

Herhalde hızlı bir seçim kampanyası oldu 1954'de?

Evet, çok şeyler öğrendim bu kampanyada...

Din konusu, seçimlerde geçerli oldu mu 1954'de?

Bir örnek vereyim: Demokratlar köy köy dolaşıp Nhat Erim aleyhinde propaganda yapıyorlardı.. Sözde Akçaova bucağında, köylüler Nihat Erim'e "Kur'an kursları açsanız" demişler... Sözde Nihat Erim öfkelenmiş, "O Kur'anı, Arap deve üzerinde yazmıştır. Biz de tekrar Arap'ı devesine oturttuk. Eline kitabını verip

Arabistan'a gönderdik," demiş. Bu dedikodunun çeşitlemeleri de çıktı. Kendisine Kur'an vermişler, alıp çiğnemiş. Her yerde bunlar söyleniyor.

Kandıra'da miting günüydü. Önce CHP'nin, sonra da bizim mitingimiz yapılacaktı. CHP mitinginde Nihat Erim çıktı kürsüye... Böyle bir şey düşünmez, düşünse bile bir politikacı olarak söylemez... Kürsüde, uzun uzun bu dedikodulara son vermek için konuştu. Başbakan yardımcısıyken imam hatip okullarının açıldığını, anasının babasının itikadını anlattı.

Onların mitingi bitti. Ben acemi bir politikacı olarak bizim mitingin başlamasını ve kürsüye çıkmayı bekliyorum... 1954 seçimlerinde, CHP'liler DP için, "Geldiler, bizim bıraktığımız altın stokunu erittiler" diye propaganda yapıyorlardı. Ben kürsüye çıkınca, Mehmet Emin'in şiirini okudum... "Altın devri geçti. Demir devri başladı" dedim. Hiç dini konulara girmedim. Dinden söz etmedim kürsüde. Fabrikaları, yatırımları anlattım. Kalkınmadan bahsettim.

Miting bitti... Kocaköprü'ye evime doğru giderken, önde yürüyen iki köylünün konuşmalarına kulak kabarttım. Onlar beni görmüyor. "Gördün mü," diyor biri, "Erim ağzına bir Allah lafı almadı... Turan Güneş ise, hep Allah'tan, dinden konuştu..." Tam tersi oldu oysa... Ben hiç bahsetmedim.

Sayın Güneş... Mitinge katılan seçmen, söyleneni duymaz mı yani?

Hayır, öyle değil... Bu örnekteki olay, seçmenin derunundaki bir duygunun dışa vuran davranışıdır aslında. Tıpkı 1950'lerde İnönü'ye asker kaçağı denmesi gibi...

O zamanın ünlü yerel DP'lilerinden Tahsin Marmara kürsüye çıkıp, "İsmet Paşa asker kaçağıdır" demiş, müthiş alkışlanmış.

Kürsüden inince etrafındakilere demiş ki: "Ben koskoca Paşa'ya asker kaçağı dedim, müthiş alkışlandım, demek biz 20 yıl gitmeyeceğiz iktidardan!.."

Gerçekten halk inandığı için mi alkışlamıştı?

Bizim Yuvacık köyü vardır. Körfezin karşısında. CHP'li olmuştum. Aradan yıllar geçmiş Tahsin Marmara'nın sözlerinden... O

köyde, Demokrat Hasan diye ağzı laf yapan bir Demokrat var... Kahvede otururken, "Yahu Hasan, Koca İsmet Paşa asker kaçağı olur mu be?" dedim.

"Valla Turan Bey... Burası Rum çeteleri ve kiliselerle doluydu, bizi bunlardan İsmet Paşa kurtardı savaşta... Ama bugünkü dünyada İsmet Paşa bizim işimize gelmiyor. Cahil adamım ben. Nasıl anlatacağım eksiğini, fazlasını CHP'nin... 'İstemiyorum' manasına ona asker kaçağı diyorum.

Bizim köylülerin de Nihat Erim'e 'Allah'tan söz etmedi' demeleri işte bunun gibi.

Sayın Güneş, sloganlar seçmeni sürüklemez mi? Ya da vaatler?

Seçimde partilerin propaganda için kullandıkları sloganlarla seçmenin oy verdiği sanılmamalı. Bunların bir kısmına zaten seçmen inanmaz. Seçmen çoğu kez, kendi deruni davranışını izah edemediği için, "Bu slogandan ötürü oy verdim," der. Seçmene bir partiyi anlatıp kabul ettirmek zordur. Önemli olan, bir partiyi seçmen nasıl tasavvur ediyor?

Fethi Çelikbaş'ın bir sözü vardır... "1950'de halk inanıyordu ki, Demokratlar iktidara gelirse, adamın çirkin olan karısı bile güzelleşecek" demişti... Bu bir havadır...

1977 seçimleri için de söz geçerlidir.

Meselenin bir de başka yönü var... Her şey bu kadar basit değil... Seçmen sonuçta, somut çözümler de bekler.

Buna karşı, Demokrat Parti 'İkame Politikası'nı icat etmişti... Demokratlar, "İktidara gelirsek, sigarayı kurşuna içireceğiz" derlerdi. İktidara gelince sigara ucuzlamadı, ama "Taban Fiyatı" politikası ikame edildi. Yani ister sigarayı ucuzlat, istersen seçmenin eline geçen parayı artır.

Demokrasi Yolunda Fire Veriyoruz

Sonuçta, bugüne kadar uzanan korkunç enflasyonun tohumları atıldı ama, değil mi?

Sayın Barlas, o günden bugüne aynı şeyi değişik biçimde tartışıyoruz. Türkiye, demokratik rejim içinde kalkınmaya uğraşan bir

ülke. Kalkınma, sermaye biriktirerek olur. Genel oy ise, seçmenin günlük hayatına rahatlık getirerek sağlanır.

Diğer bir değişle, demokrasilerde, genel oya muhtaç olmaktan ötürü kaynak kaybı var. Yani demokrasi için fire veriyoruz ve bu firenin ölçüsünü hesaplayamamamız sorun yaratıyor.

1950'den bugüne atladık ama konu önemli... Sizce demokrasi ve kalkınma aynı anda zor mu yürüyecek?

Ben burada sadece demokratik fireden değil sosyal fireden de söz etmek istiyorum. Demokrasi yolunda verdiğimiz sosyal fireyi hesap etmezsek, ülkenin bütünlüğünü tehlikeye sokarız... Bence Türkiye'deki anarşinin kaynaklarından biri de bu sosyal fire hesapsızlığıdır. Vatandaşların birbirinden farklı yanlarını abartarak yürütülen bir siyasal çelişme radikalizasyonu, anarşiye yol açan nedenler arasındadır.

Siyasi partiler arasındaki kavgada sloganlar farkı olmakla beraber, uygulamada, toplumun çeşitli kesimlerine, kalkınmaya ayrılması gereken kaynaklar hediye edilir.

Sayın Demirel planı eleştirirken, CHP'yi suçlamak için birer birer sayarak, "Toplumun şu kesiminden bunu esirgiyorsun... Tüketimi azaltmak istiyorsun" diyordu. Kendisi hükümet olsa, bazı kesimler demek daha çok tüketecek. Oysa Türkiye, demokrasiyi partiler arası tüketim yarışı olarak sürdürürse, tıknefes olmaya, siyasal bunalıma mahkümdur.

Partileri bu ve benzeri yarıştan vazgeçirmek nerede görülmüş ki, bizde olsun sayın Güneş?

Benim gibi, ancak demokratik ülkelerde mesleği geçerli olan profesyonel politikacılar ve benden düzeyi daha yüksek politikacılar, genel oyun zorunlu kıldığı bu savurganlığın nisbetini olabildiği ölçüde kendi aralarında saptarlarsa, hem kendilerine hem de demokrasiye iyilik ederler.

Yoksa Türkiye uzun vadede ya diktatörlükle idare edilen Güney Kore, Formoza ve Brezilya gibi, dünya kapitalizminin emekçi sınıfları ucuz çalıştırıp sermaye biriktirdiği bir şubesi olur veya Sovyet tipi bir kalkınmaya gider. Bunun ikisini de önlemek istiyorsak, belli bir ölçüde fireleri azaltmalıyız. Ama bunu sağla-

mak için evvela partilerin bu gerçeği görüp kendilerinin olduğu kadar Türkiye'nin de çıkarı doğrultusundaki bu platformu, hiç olmazsa zımnen saptamaları gerekir.

1954 seçimlerinde milletvekili olarak Demokrat Parti Grubu'nda yer aldınız... O günleri birlikte hatırlayalım mı?

Eski Meclis, gerçek anlamıyla parlamentoya daha yakındı. Yani en azından insani ilişkiler var bu Meclis'te.

Fakat DP'nin liderlerini çileden çıkartan bir durumla karşı karşıyaydık seçim ertesinde... Rahmetli Menderes 1954 seçimlerinde CHP'yi 30 milletvekiline indirip, zafer sağlamıştı... Ama aslında zafer o kadar büyük değildi. Yollar, barajlar yapılıyor, taban fiyatları veriliyor, bolluk yapılıyordu... DP'nin Türkiye'deki en parlak dönemi 1950-1954 arasıydı. Oysa Menderes, bunun ne pahasına yapıldığını biliyordu. 1950-1954 arasındaki soru, hep böyle süremezdi.

CHP ise, 27 yıllık tek parti iktidarı döneminde kendisine karşı oluşan şikayetleri henüz unutturamamıştı.

DP'nin bu çerçevede müthiş oy olması, CHP'nin de silinmesi gerekirdi. Halbuki CHP yüzde 35 oy aldı. Rahmetli Menderes, bu oy oranını büyük bir üzüntüyle karşılamış, Çelikbaş'ın anlattığına göre, "Şakayı bırak, adamlar yüzde 35 aldı," demişti.

Demek bu olayları, çoğunluk sisteminin sağladığı cici parlamento üstünlüğü bile unutturamadı?

Tabii... Bu yüzden bürokrasi için bazı tedbirler almak istedi Menderes... Özellikle sivil bürokrasiye karşı... Çünkü daha önce CHP ile arası açılmış olan seçkinler -bunlara sivil ve asker bürokratlar da dahil- 1954'te DP'den soğumaya başlamışlar, aralarını açmışlardı.

Bu kadar kısa zamanda nasıl oluyor bu geçimsizlik?

Toplum kesimlerindeki yer değişikliği çok büyüktü. Buna paralel olarak da, DP'nin özgürlük ve devlet anlayışı CHP'den ve seçkinlerinkinden farklıydı.

Eskiden halk ile devlet arasındaki aracı, ağa ya da eşraftı. DP zamanında bunların yerine ocak-bucak başkanları geçti. Eski ara-

cılar kravat takar, cumhuriyet balolarına giderlerdi. İlçe başkanları ise DP'den, kravat takmazdı.

Eskiden olduğu gibi, yine tabanca taşımak yasaktı. Ama artık partili vatandaş tabanca taşıdığı için karakola alınınca, bıraktırılabiliyordu...

DP döneminde, kanunlu ya da kanunsuz, halkın istediği yapılırdı. Bu da bürokrasiyi rahatsız etmeye başlamıştı.

Biraz sınırsız özgürlükçülük galiba bu?

Demokrat Parti'nin getirdiği özgürlükçü dünya görüşünü, bizim seçkinler olarak düşündüğümüz özgürlükçü dünya görüşünden ayırmak gerekir... Nitekim DP devrinde aydınlar, yazarlar baskı altına girdiler... Hüseyin Cahit Yalçın'la başlayan hapishane serüvenlerini hatırlayalım. Kısacası, bizim gibi insanlar için özgürlükler kısıldı.

Oysa büyük seçmen kitlesi için özgürlük başka bir şeydi. Bunu DP hem gerçekleştirdi, hem de iyi kullandı. Bu kitle için özgürlük, jandarmadan dayak yememek, tahsildarın gadrine uğramamaktır. Kaymakamın yanına rahat çıkmak ya da ondan kanunsuz bir şeyi de isteyebilmektir.

Veya kesilmesi yasak olan ormanı da kesebilmektir. Veya yeni kapital sahibi olan için, kolayca kazanabilmektir.

Biz, bizim aydınların anladığı özgürlüğü halka anlatmakta çok zorluk çektik.

Bürokrasi çok da haksız değildi, devletin yasalarını bu tür sınırsız özgürlüğe karşı savunmaya çalışırken Sayın Güneş!..

Bence Türk bürokrasisinin yanılgıları var... Bir şeyin hem halkın özlemlerine cevap vermesi, hem de ilmen geçerli olması mümkündür.

Meselâ orman ve orman köylüleri sorunu... Bürokrasi, orman hayatidir, mutlaka korunması lâzımdır der... Oysa insanlar da korunmalıdır. Orman köylüleri ise açtır ve tek geçimleri de ormandır.

Falih Rıfkı Atay hem Bolu milletvekili hem de *Ulus* gazetesinin başyazarıydı. Her gün de, "Köylüler ormanları mahvediyor" diye başyazılar yazardı. Sonunda halkın canına tak etmiş, "Sayın

Atay, Bolu'daki insanların mı, yoksa ormanların mı milletvekilidir?" diye telgraf çekmişler.

Bu orman sorunu, sonraları bir anayasal problem haline de girmedi mi?

Zaten seçkinlerdeki anayasa mistiğini anlamak için 27 Mayıs ve Kurucu Meclis'e bakmak şarttır.

Ben Kurucu Meclis'te Anayasa Komisyonu'ndaydım. İlk anayasa taslağı İstanbul'da hazırlandı. O taslakta, "Ormanlar küçültülemez, ormanla ilgili mahkûmiyetlere dayalı af çıkartılamaz, ormanlar çoğaltılır" diye madde vardı.

Orman suçlarından ötürü kim mahkûm olur, bilirim ben. Maddeyi Orman Fakültesi'ndeki bilginler hazırlamıştı.

Ormanda rüşvet işler... Kandıra deyimiyle, "Ormandan bir çalışma odun kesilir" Orman suçunun sanığı, rüşvet veremeyen fakir fukara köylüdür.

DP zamanında, ormana çok basit yaklaşıldı. "Gidin kesin" dendi ama, bu tutumun tersi de anayasaya böyle madde koymak değildir tabii ki...

Sizin 1954 Meclisi'nde karşılaştığınız ve mücadelesine başladığınız özgürlükler, sanırım bu çeşit konuların dışında kalanlardı.

Demokrat Parti yönetimi, biraz önce de söylediğim gibi, bürokrasiye karşı önlem alarak başladı yeni yasama dönemine... Memurları re'sen emekliye ayırmak ve Kırşehir Kanunu gibi girişimler başladı...

Beni Meclis'te Anayasa Komisyonu'na koydular. Birkaç sınıf arkadaşım dışında kimseyi tanımıyorum.

Bu arada Seçim Kanunu da ele alınmıştı.

İlk direnişimi, işte bu Komisyon'da yaptığım konuşmalarda göstermiştim.

Siz bu girişimlerin karşısına çıkmaya hazırlanırken, Demokrat Parti Grubu'nda hava nasıldı?

DP grupları Menderes zamanında çok hararetli geçerdi. Rahmetli Menderes, grubunu yatıştırabilmek için uzun konuşmalar

yapardı. Bu çabaları göstermeseydi, kaynamalar büyük patlamalara gidebilirdi. Bu açıdan, yöneticilerin milletvekillerine fazla saygılı olduğu sanılmasın. Her türlü önlem geçerliydi ve tablo fazla şahane değildi; ama bir şeyler vardı.

Ben bu hava içinde, özgürlükleri kısıcı yasalara karşı endişe beslerken, Menderes'in iktidarı şahsi tekeline alma eğiliminden de korkmaya başlamıştım. Yavaş yavaş kendisini dünyaya ve Türkiye'ye nizam verecek adam olarak görüyordu. Grup'la ve diğer çevreyle uğraşmak, yük olmaya başlamıştı onun için.

Ama onu bu yola saptıranlar da vardı. Örneğin Ahmet Emin Yalman'ın şöyle bir yazısını hatırlıyorum... Güya Amerikalılar, "Ne kadar şanslı bir milletsiniz. Menderes gibi lideriniz var. Bizde böyle biri olsa Amerika kurtulacak" demişler.

Zaten Türkiye'de genellikle parti liderlerinin ayrı statüsü var gibi bir şey... Biz parti liderlerini olağanüstü gibi görürüz.

Sayın Güneş, yeri gelmişken Menderes ile Demirel'i karşılaştırır mısınız?

Menderes, Türkiye'nin genel lider yetişmesi serüvenine uygun bir yol izledi. Kişisel ilişkilerinde çok mahcup ve nazikti. DP kurucuları arasında 'eşitlerin birincisi' hali vardı. Sonra tırmandı.

Kişisel ilişkilerinde böyle müreddep olan bir insanın, kitleler karşısında tecavüzkâr olması da çok ilgi çekicidir.

Demirel'in mizacı, bu noktalarda Menderes'ten farklıdır.

Demirel'i, gücü açısından Menderes'le karşılaştırırsak, yine farklı bir durum çıkar ortaya. Adalet Partisi'ndeki Demirel'in etkisi, Menderes gibi karizmatik olmamasına rağmen, Demokrat Parti'deki Menderes'e oranla daha fazladır. Mesela 6-7 Eylül'den sonra DP Grubu ayaklandı ve bakanları birer birer, kürsüde istifa ettirdi... Oysa, Demirel zamanında neler oldu, AP Grubu hiçbir şey yapamadı.

Sizce liderlerin güçlü olması, partilere de güç katmaz mı?

Kitlelerin liderleri yarı ilahlaştırması zaman zaman olağandır. Ancak buna karşı, seçkinlerin dikkatli olması gerekir. Oysa, seçkinler, bizde 'kurtarıcı' yaratmaya kitleden daha hevesli görünüyor.

Belki Atatürk dönemini yaşamış olmamız bunun sebebi. Ne var ki, Atatürk her şartı ile çok farklıydı.

Belki bu 'kurtarıcı' aramanın temelinde, seçkinlerin Osmanlı devlet anlayışını hâlâ yaşamaları yatmaktadır. Bunun uzantısında, seçkinler, halkın doğru yolu seçmeyi bilmediğine inanırlar zaman zaman... Çünkü eski önemliler hiyerarşisine karşı, kitleler yeni önemliler çıkartmaktadır. Mesela, şimdi bir Vehbi Koç'un söyledikleri, bir bakanın ya da bir başyazarın söylediklerinden daha önemli oluyor. Oysa eski hiyerarşide Osmanlı'da ya da Cumhuriyet'in ilk döneminde, o önemli bir adam değildi. Sosyal hiyerarşi çok değişti.

1955 yılında patlak veren ve Hürriyet Partisi'nin doğumuna yol açan İspat Hakkı olayına gelmeden, o dönemdeki iktidar-muhalefet ilişkilerini hatırlasak... Acaba İnönü'nün sert muhalefeti, 27 Mayıs'a uzanan yolu hazırlayan etkenler arasında mıdır?

27 Mayıs'a varmamızda DP-CHP kavgasının kuşkusuz yeri vardır. Fakat İsmet Paşa çok usta bir politikacıydı. Dönülmez noktalara gelmemeye dikkat eder, çeker çeker korkutmamaya çalışırdı. Tahammüllüydü ve ancak gerektiği zaman tahammülsüzlük gösterirdi.

Bence 27 Mayıs'a uzanan yolun taşları arasında başkaca faktörlere de çok fazla ağırlık tanımak gerekir. Onların başında enflasyon gelir.

Türkiye'de enflasyon bürokrasiyi perişan etmiştir. 1938-1945-1960'ta, memurların satın alma gücünü bir kez karşılaştırın. Bizim Kandıra'da, 1930-1935'lerde bir kasap vardı... Bir dana keserlerdi, müddei-umumi bey, kaymakam bey ve jandarma komutanı alırdı...

1950'lerin sonunda, Kandıra çarşısında kasaplar çoğaldı ama, en çok eti alanların değişmesi dikkati çekiyordu... 60'lara gelirken, subayların adı 'gazozcu'ya çıkmıştı, unutmayalım. Bir eğlence yerinde rakılar, mezeler gelir giderdi... Subaylar ise "gazoz getir" derdi... Bu gazoz önemli sözdü. 27 Mayıs üzerinde, sivil-asker bürokratların ekonomik statülerinin değişmesi çok büyük etken oldu.

Aynı şekilde, karar verme mihrakları da değişmişti...

Adnan Menderes'i, tahammülsüzlüğe götüren şey, İnönü'nün muhalefeti değil, İnönü'nün taşıdığı meşruiyetti... İsmet Paşa olduğu sürece, Menderes siyasal iktidarın tamamını elinde bulunduramayacağını hissediyordu. Belki abartıyorum ama, 1950'de İnönü devlet güçlerine "seçimin sonuçlarını iptal edin" deseydi, yarı yarıya ihtimal ilgililer "Başüstüne Paşam" deyip, iptal ederlerdi seçimi! Çünkü İnönü'nün taşıdığı meşruiyet, sosyal ve kurumsal bir olaydı. Onun verdiği emirlerin yerine getirilmesine toplum kesimleri inanırdı. Çünkü o özel bir otoriteydi.

DP'nin en büyük hatası, İsmet Paşa denen sosyolojik gerçeğin çapını kabul etmemesiydi.

Sizce İnönü'ye karşı Demirel, Menderes'ten farklı mı davrandı?

Çok farklı davrandı. Bu gerçeği kabul etti. İnönü'yle kavga etmekten kaçındı. İhsan Sabri Çağlayangil'i arada sırada gönderip, kendisine "Almanlar şöyle yaptı, İngilizler böyle yaptı" diye bilgi verdirip, aldatmaca da olsa, Paşa'nın hoşuna gider biçimde kendisini iktidara katıyormuş havası yarattı.

Ama DP bu durumdan çok sıkılmıştır. 1960 öncesinde "kendisini hâlâ Milli Şef mi sanıyor?" diye sinirlenmişlerdir.

Peki Ecevit ve ekibi, İnönü'yü CHP genel başkanlığından devirirken, bu kurumsal olayı hissetmiş midir?

O kurultayı hatırlıyorum. Bülent Ecevit genel başkan... İsmet İnönü milletvekili... Paşa, "Malatya milletvekilleri arasında oturacağım," diye tutturdu. Oysa, Paşa ile Mevhibe Hanımefendi'nin eski usul koltukları hazırlanmış... Paşa bu davranışıyla, "Ben artık iktidarınıza karışmayacağım," diyor. Fakat onu aşağıdan alıp, Malatya milletvekillerinin arasına oturtmaya, CHP genel başkanının ve arkadaşları olan bizlerin gücümüz yetmedi. Daha doğrusu, Paşa, Malatya milletvekillerinin arasına otursaydı, çok şey kaybedecektik. Zorla koltuklara oturttuk.

Genel başkan Ecevit gelince, Paşa hürmeten ayağa kalktı, kurultayın yarısı hüngür hüngür ağlamaya başladı. O sırada Paşa, "Tamam bu oyun bitti, ben genel başkanım," deseydi, belki abartıyorum ama, Ecevit için, "Ben seçildim, sen genel başkan değilsin" demek imkânı yoktu.

Çünkü adamın parti için meşruiyeti hepimizden fazlaydı. Demokrasilerde böyle mitler yoktur ama, varsa da kabul etmek lazım... Oysa DP sinirlendi... Devlete tamamen hakim olmadıkları kompleksini yaşadılar.

1950-1960 döneminde, "Menderes'le çevresi iyi değil" denirdi... 1960'tan sonra da, bu 'çevre' sözü çok söylenir oldu... Ne dersiniz bu konuda?

'Kendisi iyi ama çevresi kötü' sözü, bence cümlelerin en alaturkasıdır.

Benzetme yoluyla bir örnek vereyim: Adam çok iyi bir işadamı. Ama muhasebecisi kötü... Pazarlama müdürü, fabrika müdürü kötü... Bu yüzden iflasın eşiğine gelmiş... Bu adamı piyasada iyi bir işadamı sayarlar mı?

Ne mantıktır ki, 'kendisi iyi politikacı ama, çevresi kötü' denir... Bu ancak krallıkta olabilir. Çünkü kral babasının oğludur, seçtiği çevresiyse değişik kaynaklıdır.

Bu mantıksızlığın bir uzantısı da 'adamı tutup, çevresini değiştirelim' oluyor... Oysa bir partide taban vardır, kanatlar vardır. Lider her istediğini istediği yere getiremez. Parti içi güçler arasında denge kurar demokraside.

Türkiye'deyse, bu yerlere adamları lider getirir. Mesela Bakanlar Kurulu'nda lider, istediğini bakan yapar.

Bu açıdan Menderes de çevresini kendisi seçti. Dikkat edin, 1960'a gelindiğinde, Menderes'in çevresinde 1950 DP'sinin önemli adamlarının çoğu yoktur. On kişi diyelim, beşi tasfiye olsa diğer beşi kalmalı. Oysa tümü nasıl yok olur?

Koraltan'la Bayar'ı bir kenara bırakalım... Diyelim ki Menderes 100 okkaydı... 1950'nin DP kadrosunu oluşturan kişiler de 5'er kiloydu... Fakat sonunda böyle bir ağırlık ölçüsü bile kalmamıştı... Polatkan'lar, Samet Ağaoğulları, bir siyasal ağırlık olmamak koşulunu kabul etmek şartıyla var olabiliyorlardı.

Fakat Sayın Güneş, parti liderleri, kitlelerle öylesine diyalog kuruyorlar ki, diğer politikacılar bunun arasında yok oluyor sanki...

Demokraside, kitle ile politikacı arasındaki ilişki diyalog değildir. Kitleyi karşısına alıp konuşan kişi monolog yapar.

Demokraside uygulamalı diyalog eski deyimi ile usul-ü meşverettir... Yani, oturup danışmaktır. Aşağıdan yukarıya doğru gelişen çevrelerin birbirine danışmasıdır. Türk demokrasisinin belli başlı eksiklerinden biridir bu.

Elbette ki baştaki liderlerin büyük önemi vardır. Ama bakalım Batı'nın birkaç demokrasisine... Düşünün, İngiliz İşçi ve Muhafazakâr partileri hatırladığımız dönemde kaç tane lider ve başbakan değiştirdiler. İtalya'ya, hatta Batı Almanya'ya bakın.

Bir de bizi düşünelim... 1950'den beri Menderes, İsmet Paşa, Süleyman Demirel, Ecevit... 29 yılda 4 lider... Birinin değişmesi lazım demiyorum. Bunu belirtmemdeki amaç, Batı'nın 'eşitler arasında birinci' türü liderine karşı, bizdeki liderin farkını göstermektir.

'İspat Hakkı' Olayı

Sayın Güneş, sizin DP'den kopmanızla sonuçlanan 'İspat Hakkı' olayına dönelim mi?

İspat Hakkı sorunu 1950'lere dayanır... Demokrat Parti İstanbul il başkanı Kenan Öner, Hasan Ali Yücel'e, "Sen Milli Eğitim Bakanlığı'nda komünistleri himaye ettin," diye suçlama yöneltmiş. Yücel de bunun üzerine Öner'i dava etmişti.

Kenan Öner mahkemede, "Ben bu iddiamı ispatlayacağım," dedi ve kendince bir şeyler ispatladı. Karar Yargıtay'a gitti. Yargıtay da, "İspat Hakkı, bakanlar hakkında uygulanamaz," biçiminde bir içtihat çıkardı. Bunun üzerine Kenan Öner mahkûm oldu. DP de kıyamet kopardı o zaman... Sıtkı Yırcalı, "Bizim iktidarımızda gazeteciler yatak odamıza bile girer," gibi sözler söylemişti o günlerde.

Şimdi bakınca, Kenan Öner'in bir şey ispatlamadığını ve Yücel'e yöneltilen suçlamaların birer safsata olduğunu görüyorsunuz. Nihayet Mahmut Makal'ın bile komünist sayıldığı günlerdi...

DP 1950'de iktidara geldi... 1954 yılında ikinci dönem iktidar başladı...

Sakarya'da bir parti toplantısındaydık. Ali İhsan Çelikkan da, gençlik kolu başkanı olarak kürsüdeydi. Ekrem Alican ve ben, toplantıda konuktuk. Çelikkan o zamanki devlet bakanı Mü-

kerrem Sarol'u hedef alan ağır bir konuşma yaptı. Sonra da, "Neden ispat hakkı tanınmıyor?" diye sordu kürsüden... "Bir hukukçu olan Turan Güneş açıklasın," dedi.

Ben kürsüye çıktım, bir devlet bakanına dayanaksız saldırılmasını eleştirdim ve "Ankara'ya gidince, İspat Hakkı için girişimde bulunacağım," diye sözü bağladım.

Ekrem Alican'la Menderes'in mizaçları çok farklıydı, pek uyuşmazlardı. Sakarya Kongresi'nde böyle bir şey olunca, bunu Alican'ın düzenlediğini iddia edip, Ankara'da kıyamet kopardılar. Sakarya il başkanı, Ankara'ya gidip "ilgisi yok" demiş ama, faydasız.

DP içindeki gidişten hoşnut olmayan bizleri bu olay birleştirdi ve 21 arkadaş, "İspat Hakkı" teklifini imzalayıp 12 Ekim 1955'te Meclis Başkanlığı'na verdik... Çekirdeğimiz 11 kişiden oluşuyordu. Aramızda Ekrem Hayri Üstündağ, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Fethi Çelikbaş gibi eski bakanlar vardı... Enver Güneli, Ekrem Alican, ben de imzacılardık.

Sonra kalktım, Avrupa Konseyi'ne gittim. Dönüşte İPRAŞ Rafinerisi'nin temeli atılırken, İzmit'te bulundum. Menderes de oradaydı. Kendisine, "İzmit'e hoş geldiniz," deyince, gayet sert, "Hoş bulduk," dedi bana...

Alican da orada... "Ne bu hal? Menderes ateş püskürüyor," dedim.... "Senin aklın nerede, dünya birbirine girdi," diye cevap verdi.

Aydın Yalçın adı sosyaliste çıkmıştı. Hürriyet Partisi programı üzerine o da uğraşıyordu. Kayaalp, "Ben sosyalist program istemem," diye tutturdu. Zaten herkes bir şey diretiyordu. Birleştiğimiz tek nokta "İspat Hakkı" ve demokrasi. Birleşmediklerimiz ise, sonraki yaşam sürecimizde açığa çıktı.

İspat Hakkı teklifini destekleyen DP milletvekillerine karşı, Adnan Menderes sert davrandı mı?

Hem de nasıl... Ben Avrupa'dayken, teklife imza atan tüm milletvekillerini, hesap vermeleri için DP Genel İdare Kurulu'na çağırmışlar... Hepsi sebilhane bardağı gibi dizilmiş... Başkanlık koltuğunda Refik Koraltan oturuyormuş... "İmzacılar imzanızı geri alacaksınız," diye baskı yapmışlar. Buna karşı bizim arkadaşlar

birer birer söz alınış. Enver Güreli, "Benim her şeyimi elimden alabilirsiniz, ama hassasiyetime dokunamazsınız," demiş... Refik Koraltan'ın gözleri yaşlanmış... "Yahu bu arkadaşların hepsi değerli insan," demeye başlamış Koraltan...

Demek az kalsın, DP Genel İdare Kurulu'da İspat Hakkı konusunda fikir değiştirecekmiş?

Bütün bunlar olurken Adnan Menderes girmiş toplantıya... Koraltan'ın gözlerinin yaşardığını anlamışlar. Menderes kızmış... Bunun üzerine Koraltan, "Ben bu adamların söylediklerine değil küstahlıklarına üzüldüm. Ondan gözlerim yaşardı, demiş. İşin bir diğer ilgi çekici yanı, İspat Hakkı'na imza koyan Fethi Çelikbaş ile Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu da, DP Yönetim Kurulu'na üyeydi.

Bu arada bizlere partide cüzzamlı muamelesi yapılmaya başlandı. DP Grubu'nda çok sert tartışmalar oldu, sonunda grubu terkettik.

Ankara Palas Oteli karargâhımızdı... Yaklaşan DP Büyük Kongresi'ni beklerken partiden kovulacağımızı da biliyorduk. Biz de zaten kopmaya karar vermiştik. Cihat Baban, Şefahattin Karmakçı, Ziyyat Ebuziyad da katıldı. 19 kişi olmuştuk...

Diğer taraftan DP Genel İdare Kurulu toplantısında Menderes, Fevzi Lütfi ile Çelikbaş'a, "Sizler İspat Hakkı tasarısına imza koyarak, kendinizi müstafi addettiniz," demiş. Onlar da pılını pırtını toplayıp, kurulu terk etmişler.

İkinci aşamada imza atan sekiz arkadaşımızı 'hizipçilik'le suçlayarak DP'den çıkardılar. Amaçları bizi istifaya zorlamaktı...

Sanırım, DP kongresinde kaderiniz belli oldu?

Evet... Bizden yana delegeler vardı, hepsinin delegelikleri iptal edildi...

Kongrenin kapısını polis tutmuştu ve bizi içeri almayacakları belliydi.

Kongrede rahmetli Menderes, bize ağzına geleni söylemiş... Biz de istifalarımızı gönderdik. Ama yine de bizi, Kongre'de kovdular. Böylece DP'den kovulmuş müstafiler olduk... Gerçi DP Kongresi'nde, Piraye Bigat gibi bizi savunan kişiler de çıktı ama faydasızdı.

'Ne yapalım' diye düşünmeye başladık. Kimsenin aklına CHP'ye katılmak gelmedi. Çünkü Menderes'e karşı koymakla iyi bir jest yaptığımıza inanıyoruz. Zaten DP Grubu'nda, Ekrem Alican ve Enver Güreli gibi Menderes'e boyun eğmeyen insanlar daima saygı görmüştü... CHP'ye geçmek çok ters bir iş olurdu. O ana kadar CHP'ye karşı mücadele etmişiz. Birden geçmek siyasi manevra sayılacaktı... Ayrıca peşimizde bizi destekleyen Demokratlar da vardı.

'46 ruhu' sözü yine ortalarda dolaşıyor. Aslında hepimizin ortak noktası DP'den ayrılmış olmamızdı... Aydın Yalçın gibi, bize sempati duyan aydınlar da vardı... Zaten 1954'ten beri Turhan Feyzioğlu, Aydın Yalçın, Bülent Ecevit, Cahit Talas ve ben, *Forum* dergisinde birleşmiştik... Ecevit'i ilk defa orada tanımıştım.

Aradan 24 yıl geçince, ne kadar ayrı görüşler sahibi olmuş bu isimler Sayın Güneş?

Evet! Bizler, Ekrem Hayri Üstündağ ile Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun başı çektiği düşünceyi kabullenip Hürriyet Partisi'ni kurmaya karar verdik. Enver Güreli, "Ben, devletçi olmayan bir partiye bundan sonra üye olmam," diyor... Feridun Ergin ise koyu bir liberal, zaten Aydın Yalçın'la geçinemiyorlar... Birleştiğimiz nokta, ispat hakkı ve demokrasi... Birleşmediklerimiz ise sonraki yaşam sürecimizde açığa çıktı... O günlerde, Feridun Ergin, Behçet Kayaalp'e, "Bu Aydın Yalçın sosyalisttir," demiş... Program üzerinde Aydın Yalçın da uğraştığı için, Kayaalp, "Ben sosyalist program istemem," diye tutturdu... Öte yandan, rahmetli Muhlis Efe, tarım ürünleri yetiştiren bir ülke istiyor, sanayileşmeye karşı!..

Fevzi Lütfi Bey de, "Programda uydurma dil istemem," demiş...

Sonunda Hürriyet Partisi'nin programı ortaya çıktı... 'Genel başkan' yerine 'umumi reis' deniyor, 'il' yerine 'vilayet'... Üstündağ da Karaosmanoğlu da genel başkan olmak istiyorlar... Enver Güreli çözümü buldu... Biri 'umumi reis' oldu, diğeri de 'umumi idare heyeti reisi'...

Bütün bu gelişmelere karşı CHP'nin tutumu nasıldı?

CHP, 1954 seçim yenilgisi sonunda büyük bir hayal kırıklığına sürüklenmişti. Çünkü CHP'liler, 1950'deki yenilgiyi, halkın ölçüyü kaçırmasına bağlayarak yorumlamışlardı... Onlara göre, halk CHP'den memnundu, fakat güçlü bir muhalefet olsun diye DP'ye de oy vermişti... Ne var ki, bu muhalefeti yaratma çabasında kantarın topu kaçmış ve DP iktidara gelmişti. CHP'liler halkın durumu hemen düzelteceğine inanıp, 1951 ara seçimlerine sarıldılar ve yine yenildiler... İş kantarın topunun kaçmasından öteye olmuştu.

1954'de ise büyük hayal kırıklığına uğradılar... CHP'nin ağır topları Meclis'e girememişti.

Hürriyet Partisi'nin kadrosu, Meclis'te CHP'ninkinden daha güçlüydü... Bu, CHP'nin bir noktaya kadar moralini düzeltti, parlamenter yalnızlığını giderdi. Alican, ünlü Bütçe konuşmasını yaptı, hayali barajları ortaya koydu... Kısacası, iyi bir muhalefet örneği veriyorduk... Derken Feyzioğlu'nun, "Nabza göre şerbet vermeyin," sözü çıktı. Aydın Yalçın üniversiteden ayrıldı.

Sayın Güneş, eski parlamento ile şimdiki arasında benzerlikler mi, ayrılıklar mı fazla?

Nerde O Eski Meclis Toplantıları?

Meclis o zaman, Türk politika hayatının en canlı merkeziydi. Gece yarılarına kadar müzakereler sürerdi. Meclisin büyük hatipleri vardı. İnönü-Menderes söz düelloları olurdu ve Meclis tıklım tıklım dolardı.

Bugünkü parlamentoya bakınca, siyasal hayatın Meclis etrafında mihverlenmesi tamamen ortadan kalkmıştır. Çünkü içtüzük uyarınca, Meclis'in çalışabilmesi için Danışma Kurulu'na ihtiyaç var. Saat 19 oldu mu, toplantıyı kimse uzatamaz. Ayrıca, milletvekillerinin gündem üzerinde konuşması yasaktır. Grup sözcüleri sürelerini doldurur, sonra herkes evine gider. Adeta böyle bir şeydir bu tüzük. Parlamento hayatı kalkmıştır.

O zaman böyle değildi: Ve parlamenter çalışmanın yoğunluğu, Hürriyet Partisi'nin işine yarıyordu. Üstelik sağ-sol gibi kavramları da henüz gündeme girmemişti.

Bir süre sonra, İsmet Paşa da, Menderes de, Hürriyet Partisi'nin Meclis içinde güçlenmesinden yersiz biçimde endişelendiler. 1958'de yapılması tasarlanan genel seçimleri, Menderes böylece erkene aldı. Amacı, bizim teşkilatlanmamıza meydan vermemekti.

İnönü de Meclis'te, en gergin günlerden birinde çıktı kürsüye, pamuk gibi yumuşak bir konuşma yaptı. Adnan Bey de daha yumuşak biçimde ona cevap verdi. Biz kaldık mı açıkta? Meşhur 'bahar havası'nı hazırlamışlardı.

Politika böyle bir meslek değil mi? Hâlâ bu meslek içindesiniz Sayın Güneş... Seviyor musunuz politikayı?

Kundakta Boğulan Bebek

Politika çok değişik insanları tanıtır kişiye. Yüksek insan vasıfları, fedakârlık, yurt sevgisi. Bunlarla dolu kişiliklerle de birarada olursunuz, inanılmayacak kadar üçkağıtçı, sözüne güvenilmez insanlarla da. Yani çok dar çevrede. Everest tepesi ile en derin yeryüzü çukuru birarada olur. Bu yüzden, tepelerle çukurlar birarada sevilmek ve kabul edilmek zorundadır politikada!..

Neyse gelelim bizim serüvenimize...

Menderes, kendi deyimiyle "rah-i mâderi yırtarak çıkan" Hürriyet Partisi bebeğini kundakta boğmak için, 1958 Mayıs seçimini, 1957 yılının Ekim ayına aldı.

Oysa bizim gücümüzün derecesini biliyorduk. CHP ile seçimde 'işbirliği' teklifini attık ortaya. Buna Millet Partisi de katıldı... Fakat CHP işi yokuşa sürdü.

Sonunda seçim yapıldı ve sadece Burdur'dan 4 milletvekili çıkarttık. Hepimiz tasfiye olmuştuk.

Hepimiz geçim derdindeydik artık... Karım tercümeler yapardı, Fransız Lisesi'nden mezun olduğu için. Ben de bir arkadaşla ortak yazıhane açıp ufak tefek avukatlığa başlamıştım.

Alican, Adapazarı'na gitti. İbrahim Öktem doktorluk yapıyordu. Bu arada, Öktem partinin ikinci başkanı, ben de genel sekreteri oldum.

Partinizin yenilgisi üzerine, temel görüşlerinizi gözden geçirmeyi denediniz mi?

1950-1960 arası muhalefet mücadelesinde, öyle yeni yollar hiç aranmazdı... Kavga, sadece hürriyet kavgası gibi görünüyordu... Sonradan çok büyük ölçüde yolları ayrılan insanlar bile, bir ispat hakkı içinde birleşebilirdi...

Nasıl bizim Jön Türkler, Avrupa ihtilaller içinde kaynarken kulaklarını komünizm-kapitalizm kavgasına tıkamışlarsa... Sanki bunlar Avrupa'nın özel sorunlarıymış gibi, sadece hürriyet kavgası vermişlerse... Çok kuşaklar sonra, savaş sonrası Fransa'da yaşadığım, tartıştığım, hatta doktora tezinde bunlardan söz ettiğim halde, politikada babadan kalma ispat hakkıyla ömrümü geçirdim.

Hürriyet Partisi'nin CHP'yle birleşmesini de anlatır mısınız?.. Böylece şimdiki partinize katılma olayını da öğreneceğiz...

Bizim arkadaşlar, Hürriyet Partisi çabasının boşuna olduğuna inanmaya başlamışlardı... Alican, "Bu işin sonu yok," deyip, politikayı bırakmak niyetindeydi. Nitekim 27 Mayıs'tan sonra YTP'yle ortaya çıktı. Cihat Baban, CHP'yle birleşmeyi önerenlerdendi.

Bu birleşme işinde, Muammer Aksoy ilk girişini yaptı. İsmet Paşa'nın doğum günüydü, iyi yıllar dileyen bir kart ekleyerek, Hürriyet Partisi'nin genel sekreteri olarak Paşa'ya bir tebrik gönderdi.

Çiçek gitti, bizim telefon çaldı... Telefonda, bizim olayımız olacakken, Paşa'nın isteği üzerine CHP Kayseri listesine giren Feyzioğlu var.

"Paşa'nın yanındayım, çiçeklerden çok duygulandı," dedi...

Sonra da, "Bir görüşelim," diye ekledi... O gün yine geldi... Böyle birleşme yolundaki ilk temas yapıldı.

Birer heyet saptadık... Hürriyet Partisi'nden İbrahim Öktem, Emin Paksüt, CHP'den Turhan Feyzioğlu, Turgut Göle ve ben.

Bizim partinin örgütü CHP kökenli olduğu için gizliliği şart koştuk. O zaman *Akis* dergisi var. Metin Toker'in CHP'yle ilgili bir şeyi koymaması imkânsız dedik, "*Akis* bu birleşmeye ait bir şey yazarsa, görüşmeleri keseriz." *Akis* böylece, tek kelime yazmadı işin sonuna kadar.

İşe Millet Partisi'ni de katmak istedik... Ben gidip, Tahtakılıç ve Fuat Arna'yla görüştüm. "Ölsek de mücadelemizden dönmeyiz" mealinde konuşup, reddettiler.

CHP görüşmelerinde yaptığımız mizansene göre İsmet Paşa davetkâr bir amaç verecek. Biz de "öyle olmaz, şöyle olur" diyeceğiz. Sonra açık müzakereler başlayacak. Son aşamada, parti genel kurulunu toplayıp, partiyi feshedecek ve mal varlığını CHP'ye devredeceğiz. CHP kurultayı da birleşmeyi onaylayacak ve Parti Meclisi'ne bizden 19 kişi girecek. Üç Hürriyet Partili de Merkez Yönetim Kuruluna atanacak CHP'nin.

Ancak, bizim dağıtma kongresinde çok sıkıldık. Millet Partililer kapıda bizim kadroyu almaya çalışıp, "Bunlar sizi satıyor," dediler. Bu arada Demokrat Parti, Ethem Menderes aracılığıyla faaliyette.

Derken DP iktidarı bir hata yaptı. Çankaya kaymakamı kongreyi kapatmaya kalktı. O zaman Fevzi Lütfi Bey, dokunaklı, cesurane ve DP'nin zulmüne karşı bağrını açmış bir nutuk atıp, kaymakamın üzerine yürüdü. Kongre'nin böylece havası değişti ve bir oylamayla CHP'ye katılma kararı alındı.

24 Kasım 1958 günü, değil mi?

Evet... Arkasından CHP kurultayı yapıldı. Bizler törenle kaydolduk partiye... Fevzi Lütfü de CHP kurultayının başkanı seçildi. Ben, 'İlk hedefler beyannamesi'ni hazırlayan komisyonun raportörü oldum. Beyannameyi de kürsüde ben okudum...

Beyanname üzerinde bir delege usul hakkında söz isteyince, Fevzi Lütfi Bey de DP usulü bir çıkış yaptı. "Böyle zamanlarda usul hakkında söz istenmez," deyip gürültüyle ilk hedefler beyannamesini kurultaya kabul ettirdi.

CHP'nin parti meclisi üye sayısı 30'dan 40'a çıktı, biz on kişi de meclise seçildik. Merkez Yönetim Kurulu'na da Emin Paksüt ve ben girdim.

Yeni partinizi nasıl buldunuz Sayın Güneş?

Burada, eski CHP'nin yapımına değinmek isterim. Şimdi, "AP, DP'nin devamıdır," diyorlar. Oysa CHP-DP ayrımında, toprak ağaları, ensesi kalınlar CHP'deydi... DP'deyse fakir fukara vardı.

Aydın'da büyük toprak sahipleri CHP'deydiler ve hepsi de kendisi çiftçi olan Menderes'in arkadaşlarıydı. Adnan Bey, iktidara geçtikçe sonra onları da DP'ye çağırmış. Fakat ne olur ne olmaz diye CHP'den ayrılmamışlar. 1954 seçimlerinden sonra bunlar DP'ye gelmek isteyince de, DP teşkilatı karşı çıkmış, "Biz bu-

rada seçimleri, halkı bunlara karşı tahrik ederek kazanıyoruz. Bunlar partiye girerse ne diyeceğiz yani?" demişler.

Zengine karşı, belli belirsiz yer yer belirli husumet doğurtmalı, DP'nin en çok kullandığı bir şeydi. Şimdi bakmayın, AP bayrağı bayağı burjuva partisi olduğu için "Toprak işleyenin, su kullananın" sözüne karşı Demirel, "Vay efendim bunlar mülkiyet düşmanı," diyebiliyor. Oysa DP muhalefetinde DP'liler bunları söyleyemezdi. Çünkü Menderes'in peşine takılan büyük kitle, "Toprak vermeyiz, gecekondu yaptırmayız," denseydi, DP'ye oy vermezdi.

Tabir caizse, DP yöneticileri işin başında 'sol tahrik' yapmışlardır. "O zenginlerin partisidir" sözü, Türk siyasi terminolojisinde uzun yıllar CHP için kullanılmıştır.

1957-1958'lerdeki mal yokluğunda DP'liler, "Efendim CHP'liler zengin, spekülasyon yapmak için malları stok ediyorlar," derlerdi.

Şimdi mal darlığı olsa, Demirel'in, "Zengin CHP'liler spekülasyon için bunları yapıyor," diyebileceğini düşünebilir misiniz?

Onun için "AP, DP'nin devamıdır" sözü o kadar uzun boylu değil, 1950'lerdeki DP-CHP ayrımı ile şimdiki AP-CHP ayrımı hayli farklıdır.

Siyasi hayata başlasam o zaman yine DP'ye girerdim. Ama şimdi yirmi beş yaşında olsam, yine CHP'ye girerdim.

Sayın Güneş, 1950'lerde de iki büyük partinin diyalog kurmamasından yakınılırdı kamuoyunda, şimdi de... Ne dersiniz bu konuda?

Türkiye'de aynı topluma yön verme işi yapan insanlar arasında diyalog amaçla ilgili bir yöntem gibi değil de, daha çok bir taktik olarak çıkıyor ortaya... 1950-1960 arasında sertlikler, bahar havaları vardı. Bugün de buna benzer eğilimler var. Oysa sorun, oturup ülkenin problemleri karşısında birlikte yapılabilecek işler olup olmadığını tartışmaktır. Bir de bunlardan ayrı, uygarlığın gereği olan şey var... Partiler siyasal kavgada diye, liderlerin ve yöneticilerin konuşmaması ne demek? Ayrı ayrı partilerden milletvekillerinin bir masa etrafına oturması merakına, sadece kâğıt oyununa düşkün arkadaşlarımız Anadolu Kulübü'nde sahipler... Demokrasi oysa bir yaşam biçimidir... Bu yaşam biçiminde kimi zaman barışçı, kimi zaman kavgacı aşiret ilişkileri sürdürmeye yer yoktur!..

Yeniden, 1958'den 1960'a uzanan günlere dönelim mi?

İnönü'yle gezilere katılıyorduk... Önce Güneydoğu'ya gittik... Sonra Ege bölgesine... Uşak'tayız... Demokratlar gece istasyonu işgal etmişler... Bizim karşı koymamıza rağmen İsmet Paşa, sabah istasyona gitti. Tıklım tıklım dolu, boyuna yuhalıyorlar bizi... Tren geldi, perona çıkamıyoruz. Paşa, "Ben çıkacağım," dedi, istasyon binasının sabanlığının kapısını açtı... Karşısındaki kalabalıktan önünü kesen iriyarı bir adamı tuttu kolundan.

"Ne bağırıyorsun," diye bağırdı. Adam sanki söndü... Komutan karşısındaki er gibi... "Açılın," dedi, millet açıldı. Paşa'nın arkasından biz de trene girdik. O sırada uzaktan atılan bir taş, Paşa'nın başına geldi.

Hep böyle geziler... Topkapı olayları... Çok elektrikliydi hava...

Derken meşhur Tahkikat Komisyonu. Rahmetli Adnan Bey rübikonu geçmişti.

Bir gün arkadaşlarla, "Bu işin sonu ne olur?" diye Ankara'da konuşuyorduk. "Partiler falan, kapanırsa illegal muhalefet mi yapacağız?" Bazılarımız, "Biz demokrasi olursa politikaya varız," gibi sözler söylüyor.

Sonra ben İsmet Paşa'ya gittim, "Paşam bu işin sonu ne olacak?" dedim.

"Canım neden böyle söylüyorsun?.. Evet gerginlik artıyor, kavga ciddileşiyor. Ama bu demokrasi işine 1946'da başladık... Yıl 1960'a geldi... Daha on üç-on dört senedir bu işi sürdürüyoruz. Türkiye'de ilk defa oluyor. Bundan dolayı memnun olmalısın. Alışıncaya kadar yaşayacağız bunları," diye konuştu Paşa!..

Size göre 27 Mayıs'ın geldiğinden CHP haberli değil miydi?

Bir akrabamın yakını albaydı... "26 Mayıs gecesi bize gelsene," dedi. O gece kenara çekti beni ve "Yarın gece ihtilal olacak," cümlesini söyledi. Pek inanmadım. Eve geldik, yattık. Sabaha karşı zır bir telefon... "Efendim, biz Koraltan'ın evinin karşısındayız. Askerler gelip Koraltan'ı aldılar," diyor bir ses.

Coşkun Kırca da o semtte oturuyordu... Aradım... "A... Evet... Götürüyorlar," dedi... Feyzioğlu'nu, Paşa'yı aradım. Sabah

06.00'da evden çıktım. Sokaklar asker dolu. "Ben CHP Merkez Yönetim Kurulu üyesi Turan Güneş," diye kendimi tanıtıp bir arabaya bindim. Paşa'nın Ayten sokaktaki evine yollandım.

Paşa kalkmış, suratı iki karış... Ağzını açmıyor... Paşa'yı muhafaza gerekçesiyle bir albay geldi... Ama Paşa çok üzgün, yüzünden düşen bin parça... "Her şeye rağmen demokrasi yürüyor," demişti. Artık yürümüyor. Paşa'nın asabı bozuk...

O sırada gelen bir kurmay albaya, "İhtilali kim yaptı?" dedi... "Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel... Kendisi İzmir'den Ankara'ya geliyor... Size saygıları var." Bir demeç verdi Paşa, "Ordu demokrasiye bağlılığını bildirmiştir. Orduya güvenmek lâzım," dedi.

Yani ihtilâl, İsmet İnönü için bir sürpriz mi olmuştu?

İsmet Paşa'nın da dediği gibi, CHP, 27 Mayıs'ın ne içindeydi ne karşısında... Bence Paşa, 1945'ten beri kavgasına, döğüşüne rağmen çok partili demokrasiyi tek amaç olarak görüyordu. Bu sebeple pratik kazalara karşı endişesi vardı. Kendisi Mahmut Şevket Paşa'nın Hareket Ordusu'ndan beri Türk ordusunda adı geçen, askeri darbeleri yaşayan bir insandı. 27 Mayıs'ın demokrasinin kesilmesi ve çabasının iflası olduğunu biliyordu.

İsmet Paşa 27 Mayıs öncesi tıkanıklığın, siyaset âlemi içinde çözülebileceğini beklerdi. Belki olacakları tahmin ediyordu ama istemiyordu.

İnönü, 27 Mayıs'a bir cuntanın sahip çıkmasından çekiniyordu.

1961 Anayasası'nı yaparken, kavga etmeyen iki partili bir demokrasiyi hayal ediyorduk.

AP, bugün CHP'yi seçmen karşısında gayri meşrû duruma düşürmek istiyor.

27 Mayıs'ı yapanların küçük rütbeli oluşları, demokrasiye dönüş eğilimini hızlandırdı. Ordumuz çok büyüktür ve hiyerarşik düzeni sağlamdır. Bu bakımdan Türkiye'den bir Albay Nasır çıkmasını bekleyenler yanılıyordu. 27 Mayıs'ı bütün ordunun sırtlanmış olması demokrasiye dönmemizi sağladı

Sayın Güneş, 27 Mayıs sonrasını da İnönü'yle birlikte yaşadınız... 27 Mayıs olayına karşı tutumunu anlatmıştınız. Fakat İnö-

nü'nün orduyu yeniden politika dışına itmek yolundaki yöntemine değinmediniz.

İsmet Paşa'nın iki ana amacı vardı uygulamada... Birincisi, 27 Mayıs'ı ordu içindeki bir cuntanın malı halinden çıkartıp, bunu bütün silahlı kuvvetlere mal etmek istiyordu. Böylece cunta Türk ordusunun düşmanı haline gelecekti. İkinci olarak da, bir an önce seçimlere gidilmesini istiyordu. İnönü, "Hareket cuntanın işi olduğu zaman seçimlere gidilmez," diyordu.

Böylece birbirine bağlı bu amacı kolladı ve ordu komutanlarının davranışını dikkatle izleyip, değerlendirmeye çalıştı.

Peki siz, şimdi uzaktan baktığınızda 27 Mayıs'ı nasıl değerlendirirsiniz?

27 Mayıs Türk siyasal hayatında çok önemli bir olaydır. Fakat gerek 27 Mayıs'ı yapanlar, gerek yeni anayasayı düzenleyenler, yani Kurucu Meclisçiler, Türk politik yaşamının bu yönünü bilerek düşünerek hazırlamış sayılamazlar.

Gerçekte 27 Mayıs, Türkiye'de sivil-asker bürokratların ve seçkinlerin, yeniden iktidara el koyması anlamını taşır. Seçkinlerin hayali parlamento olacak, milletvekilleri olacak, partiler olacak. Ancak parlamentoda temel felsefe farklılıkları olmayacak... Parlamenter denetim ve teknik tartışmalar kıvançla karşılanacak...

Oysa genel oy, ülkeyi ve toplumu o andaki sınıfların bilinçlenme düzeyi yönündeki bir yere götürür.

Cumhuriyet, seçkinlerin görüşünün egemen olduğu bir dönemdir. Ülkedeki İslami kültürü benimseyen insanların sayısı, iktidarı etkilemiyordu...

Nitekim İnönü de Bayar'a, "Aman irticaı körüklemeyin," gibi bir şartı ileri sürmüştü yola çıkarken...

Oysa Demokratlar, ezanın istenen dilde okunmasını serbest bıraktılar iktidara gelince... Ertesi gün de, Türkiye'deki bütün minarelerde Bilali Habeşi'nin okuduğu ilk ezan gibi, Ezan-ı Muhammedi Arapça okunmaya başlandı. Onlar yapmasalardı, 1979 yılında ezanı Arapça okutanlar çıkacaktı.

İşte genel oy, devlet ile halkın çoğunluğunu da birleştirmiştir. Ve bu durum, Türkiye'de aydın kesimini çok rahatsız etmiştir. Bazı akımlar ve istekler, halkın cahilliğine yorulmuştur.

Bu yorumunuzdaki aydınları, 1960'lara kadar CHP temsil ediyordu diyelim. Ama şimdi işler tersine dönmedi mi Sayın Güneş... CHP, geniş halk kitlelerinden oy alıyor, DP'nin devamı olduğunu iddia eden AP ortada kaldı.

Evet, işte çelişki burada... O zamanlar, yukarıda sözünü ettiğimiz istekleri, aydınlar yadırgadı... Şimdiyse, o zamanlar söz konusu olmayan bazı istekleri AP yadırgıyor... Sol-sağ akımlar farklılaşmasına, "Canım efendim, bu sollar sağlar ne oluyor? Bize Atatürk'ten miras kalan dünya görüşü yeter," gibi sözler duyuluyor. Oysa bu akımlar da bir gerçektir. Ama yeni bir gerçektir.

O zamandan beri toplumda üretim ilişkileri ve sınıflar dengesi değişmiştir. Ve sanılmasın ki, bu değişiklik bize 27 Mayıs'ın ve Kurucu Meclis'in bilinçli hediyesidir.

Nasıl CHP 1946'da genel oyu kabul ettiği zaman bambaşka bir Türkiye'yle karşılaşacağını yeterli miktarda idrak edemiyordu ise... 27 Mayıs'ta biz Anayasa'yı yaptığımız zaman da, böyle sakin bir Türkiye bekledik. Rahat bir demokrasi olacaktı... Meclisler, Anayasa Mahkemesi, birtakım sosyal haklar bulunacaktı... Zannettik ki, 1950-1960 arasındaki CHP-DP gibi iki parti olacak, ama kavga dövüş olmayacak.

Böyle bir demokrasi, sınıfları gelişmiş ülkelerde olmuyor mu sanki? Yani ille de, asgari müştereksiz bir partiler düzeni mi gerektirir sosyal gelişme?

Hayır... Demokratik düzenin yaşayabilmesi için, bütün siyasal partilerin veya toplum içindeki sosyal sınıfların birarada yaşama ve düzenin temel kurallarını kabul etme durumları vardır. Fransız İhtilali'ndeki bir politika ve anayasa kuramcısına göre, "Vatandaşlar kendilerini ayıran nitelikleriyle değil, birleştiren nitelikleriyle temsil edilirler". Bu birleştirici unsur tabii ki devlet kavramıdır. Bunun pratikteki uygulaması şöyle: Bir hükümet ya da devlet örgütü beğenilmeyebilir. Fakat meşruiyeti de tartışılamaz.

Mesela bir Fransız komünisti, bir sağcı yazarı vurmayı aklından geçirmez. Ya da bir sağcı parti, komünistleri öldürmeyi düşünmez. Bu onların birbirlerini beğendikleri anlamına gelmiyor. Ama birbirlerini toplum içinde meşru sayarlar. Aralarındaki de-

rin farklılıklara rağmen, bir devlet içinde birarada yaşamayı hiç olmazsa geniş ölçüde doğal, zorunlu sayarlar.

Bizde, birbirlerini meşru saymayan siyasi partiler var mı? Ya da, kendi dışındaki her partiyi vatan haini görenler mi var bizde?

Zannediyorum ki, bugün AP de, CHP de birbirlerini meşru görüyorlar. Ancak AP, devamlı seçmen karşısında CHP'yi gayri meşru duruma düşürmek istiyor... "En büyük tehlike komünistliktir. CHP komünistleri desteklemekle, komünizme kayıyor," diyerek, CHP'yi sosyal meşruiyet sınırının dışına itmek istiyor.

İkincisi, Adalet Partisi, Türkiye'deki birtakım siyasal akımları da kesinkes meşruiyet çizgisinin dışında mütalaa ediyor. Yani onları 'beğenmiyorum'un ötesinde, gayrı meşru sayıyor. İşte 141-142. maddeler üzerindeki tartışmaların nedenlerinden bir tanesi budur. Ve bir bakıma soldaki çeşitli akımlar karşısındaki AP'nin tutumu, 27 Mayıs öncesi seçkininin kendi ortaya çıkardığı güçler karşısındaki tutumuna benziyor. Yani, yerler değişmiştir.

Ya sınıflar ve sosyal kesimler arasındaki yer değiştirmeye ne dersiniz?

Çok ilginç şeyler var tabii... Örneğin Türkiye'de kapitalist sınıf, MSP'yi çok kötülüyor.

Tabii bunun bir temel nedeni var. Batı kapitalizmi kozmopolit ve enternasyonalcidir... Türk özel sektörü de Batı'yla büyük ilişkileri olan bir sektördür.

Bir işadamının, bir zenginin, bir kapitalistin namaz kılıp oruç tutması bireysel bir davranıştır. Oysa MSP belli bir kültürü temsil etmektedir. İşte burada ayrılık başlıyor.

Fakat MSP'nin oy kaybetmesi olayı, bunun dışındaki parti olarak tutarsızlıklara bağlı bence... Mesela şimdi, MSP'den daha radikal İslâmlar çıktı ortaya... Ülkü Ocakları "Tek yol İslâm" deyip önce MSP'nin sloganlarını aldı, sonra "Tanrı Dağı kadar Türk, Hira Dağı kadar Müslüman" sloganı çıktı.. Bütün bu gelişmeler arasında MSP, tutarlı bir politika izleyemediği için, belki eski gücünü kaybetmektedir.

1960'lardan çok ileri gittik Sayın Güneş... Yeniden 27 Mayıs'a dönelim mi?

Bizim 27 Mayıs'tan sonra demokratik düzene dönebilmemizi sağlayan koşullardan bir tanesi, sanıyorum ki, ordumuzun çok büyük olması ve içindeki hiyerarşik düzenin sağlamlığıydı. 27 Mayıs'ı yapan subay arkadaşlar oldukça küçük rütbelerdeydi... Bir Suriye ordusunda, mesela bir albay çok bulunan bir şey değildir. Türk ordusu gibi çok büyük bir ordudaysa, albaylık çok önemli bir rütbedir. Ama albaylıkta daha ordu hiyerarşisinin henüz yarısına gelmiş vaziyettesiniz... Böylece büyük komutanların, devrim yapmış dahi olsalar binbaşıları, albayları kendilerine lider saymaları mümkün değildir... Milli Mücadele'de ve daha sonra, Türk ordusuna liderlik ederek büyük işler başaranların hepsi, yüksek rütbeli komutanlardı... Bu bakımdan Türkiye'den bir Albay Nasır çıkmasını bekleyenler yanılıyordu... Ve bu şekilde 27 Mayıs'ı bütün ordunun sırtlamış olması, demokrasiye dönmemizi sağladı... Türkiye'nin Cumhuriyet'ten beri resmi dünya görüşü olan Batılılaşma ve bunun parçası haline gelen demokrasi, ordunun da angajmanları içindeydi.

Hepsi geride kaldı ama, o bir yılı pek yoğun yaşadı Türkiye, değil mi? 14'lerin tasfiyesi, Kurucu Meclis, Anayasa referandumu ve 1961 seçimleri...

Topluma Zorla Bir Şey Kabul Ettirilemez

14'ler olayından sonra ordunun demokratik rejime dönüş eğilimi hızlandı. Kurucu Meclis dönemine gelindiği zaman, hükümet de buna göre düzenlendi ve partilerden bakanlar alındı. Tahtakılıç Milli Eğitim bakanı, Cihat Baban Basın Yayın bakanı oldular... Ve sonra yeni anayasamız hazırlandı.

Bu anayasa, siyasi partilerin genel oya verdikleri önem ile Türk seçkinlerinin genel oy karşısındaki korkularını birlikte yansıtan çelişkilerle dolu bir anayasa oldu... Hele İstanbul Üniversitesi hocalarının hazırlamış olduğu bir tasarı vardı ki, her şeyi özerk hale getirmiş, her kurumun işleyişini uzman profesörlere bırakmıştı... Bu

tasarıya göre, siyaset adamlarına yapacak fazla bir şey kalmıyordu.

Bu tasarı Kurucu Meclis'te yontuldu... Anayasa Komisyonu'ndan ben bir şey önerdiğim zaman, üye bilginler, "Bu partili olduğu için böyle söylüyor," derlerdi.

Bu sözlerim, anayasamıza bugün AP yönünden gelen eleştirilerin isabetli olduğu anlamına gelmez. Fakat biz, Anayasa'ya koyduğumuz bazı hükümlerin ileride büyük gürültülerle patlayacak sosyal bombalar olduğunu belki o zaman tahmin edemedik.

Bu arada kendi aklımıza göre kendi dünya görüşümüzü güvence altına alacak hükümlerin hiçbirisi, geçerliliğini koruyamadı: Din propagandası yapmak yasaktır, vb... gibi.

Demokratların affına engel olmak için anayasa profesörleri ve siyasetten kişiler çok büyük çaba harcadılar... 27 Mayıs henüz yapılmıştı ve Türkiye'de hava Demokratların hain olduğu yolundaydı. Fakat zaman içinde bunların silineceğini biliyordum. Seçme, seçilme yasaklarının uygulamada sonuç vermeyeceği de dünyada çok görülmüştü. Politikada bugün suç sayılan eylem, yarın kahramanlık sayılabilir. Bunları bildiğim için, yasağa taraftar değildim. Fakat dinletemedim. İlerideki gelişmeler topluma zorla bir şeyin kabul ettirilemeyeceğini kanıtladı.

Çok yıllar sonra 12 Mart ertesinde, Anayasa'da gereksiz yasaklamalar diyebileceğim değişiklikler yapıldı. Şimdi 1979'dayız ve 12 Mart öncesindeki siyasal akımların hepsi, şimdi yine var.

Çünkü bazı konuları, hukuk kuralları önleyemez ve inşallah bu deneyler, Türk sivil-asker bürokratlarına ve seçkinlere ders olur.

Paksüt, Ortanın Solu yüzünden İsmet Paşa'ya ağır şekilde çullanınca, Paşa mikrofonu çekip, "Ölseydim de bu günleri görmeseydim," demişti.

CHP'nin Bakışı ve Teorisi Henüz Oturmuş Değildir

1961 seçimlerinden beklenen sonuç çıkmayınca, CHP içinde kıpırdanma başladı

Paşa, 1965 yenilgisinden sonra, "Benim yerime genel başkan kim olsun?" diye sormuştu...

Sayın Turan Güneş, yıllar yılları kovaladı ve şimdi bir de Ortanın Solu hareketini yaşamaya başladık. Daha doğrusu, CHP'nin sola kayması olgusunu. Bu konuya girelim artık isterseniz.

Sayın Barlas... Şimdiye kadar olan söyleşimizde, benim siyasal görüşlerimin genel doğrultusu konusunda fikir edindiniz sanıyorum. Ben halka dayalı sol bir görüşün savunucusuyum. Şöyle diyeyim: İster Marksist olsun, ister Marksist olmayan sol bir ideoloji olsun, bunun tabanı zorunlu olarak halktan oluşmalıdır.

CHP'de solculuk sorunu 1961 seçimlerinden sonra ortaya çıktı. Bilindiği gibi 1961 seçimlerine CHP örgütü tam teşekküllü tek siyasal kuruluş olarak girmiştir. O derece ki, 1961 seçimlerine girmeden önce tek başımıza iktidara geleceğimize öylesine inananlar vardı ki, Kurucu Meclis'te nisbi temsili kabul ettirmekte çok zorluk çektik.

Bazı CHP'li arkadaşlar, yıllardan beri savunduğumuz nisbi temsil yerine, "Koşullar değişti, çoğunluk sistemi kabul edilmeli," diyorlardı. Bu girişimleri, nur içinde yatsın İsmet Paşa'nın yardımıyla önleyebildim. Ama baraj sistemini önleyemedim. Ne var ki baraj sistemini savunan birçok CHP'li arkadaşım, 1961 seçimlerinde kendi kurdukları barajın sularında boğuldular.

CHP 1961 seçimlerinde, umudunun çok altında bir sonuç aldı. Tabii bu bir süre sonra CHP içinde tartışma konusu olmuştur. 1962 yılında, şimdi bir hayli unutulan "Yön" bildirisi çıktı. Bu bildiriyi, Türk inteligensiyasının önemli bir bölümü imzalamıştır. Bildiride Türkiye için çıkış yolunun sosyalizm olduğu söyleniyordu. Bu bildiride benim de, Bülent Ecevit'in de imzaları vardır. Yalnız, Ecevit bildiriyi fazla devletçi bulduğu için ayrıca bir sakınca notu yazmıştır.

CHP içindeki sola kayışın başlangıcı bu bildiri mi olmuştur sizce?

Basına Sızdırdığımız Tek Müzakere

Yön'le bağlantımız sonra kesildi... Mesela ben dergide, CHP'nin halktan nasıl uzaklaştığını anlatan bir seri yazı yazdım; ama bitirmedim. Çünkü *Yön*, bizim Doğan Avcıoğlu'nun görüşlerine uygun olarak, tepeden inmeci ve tabiri caizse Jakoben bir solculuğu sergiliyordu.

O sıralarda, İbrahim Öktem CHP Parti Meclisi'ne bir önerge vererek, partinin alması gereken yönün tartışılmasını istedi. Parti Meclisi'nde ben Öktem'in önergesini destekleyen bir konuşma yaptım ve CHP'nin artık Cumhuriyet'in klasik devrimciliğiyle yetinemeyeceğini, yeni bir Türkiye ve yeni bir sosyal sınıflar manzarasıyla karşı karşıya bulunduğumuzu, CHP'nin sola açılması gerektiğini söyledim. Bülent Ecevit de aynı doğrultuda bir konuşma yaptı.

Laf aramızda, benim parti içi konuşmalarla ilgili olarak basına vermiş olduğum tek müzakere budur.

Bu girişimler fazla destek bulmadı mı o zaman parti içinde?

Partiye yeni yön vermek lazım diyen CHP'nin birçok kodamanı, "Ne demek, biz *Yön* dergisinin peşinden mi gideceğiz?" diye tepkiyle karşıladılar. İbrahim Öktem, Bülent Ecevit ve ben yalnız kaldık. Parti Meclisi toplantısında Paşa yoktu. O zamanki genel sekreter İsmail Rüştü Aksal, münasip şekilde önergeyi hasıraltı edip müzakereyi kapattı.

İlk sola açılış çabası da suya düştü.

Aradan zaman geçti... Kurucu Meclis üyelerinin tahmin edemediği sol adımlar, Türkiye'de kendini göstermeye başladı.

CHP ilerici-devrimci bir örgüt... Türkiye'de sol-sağ kavgaları başlıyor. Kendi yerimizi buna göre saptamak gerekir. O zaman İsmet Paşa, 1965 seçiminde Ortanın Solu deyimini ortaya attı. Bununla, ne CHP programına içerik vermeyi, ne de CHP'ye yeni bir doğrultu önermeyi düşünüyordu.

Sayın Güneş, yani 1965 seçimlerine Ortanın Solu gibi yeni bir sloganla girilirken, daha önce parti içinde hiçbir hazırlık yapılmadı mı?

Hayır... İsmet Paşa'nın amacı, Türkiye'de sol konuşulurken, CHP'nin eskiden beri Orta Sol parti olduğunu hatırlatmak ve solun bir miktar havasını almaktı.

1965 seçimlerine böyle ne olduğu belirsiz Ortanın Solu sloganıyla girdik ve kanımca, geniş ölçüde bu sloganın kullanılmasından değil, 1961-1965 arasındaki CHP hükümetlerinin belirli konulardaki tutumlarından ötürü yenilgiyle çıktık.

Ortanın Solu-Moskova yolu... Ya da, insanın kalbi soldadır, o halde sol iyidir... Veya, insanın sol kolu sağ koluna göre zayıftır,

o halde solculuk zayıfı kollamaktır... İşte bunlar gibi bir bakıma komik, bir bakıma insanı ağlatacak kadar seviyesiz tartışmalarla, 1965 seçimlerinden ağır bir yenilgiyle çıktık.

Hatırladığıma göre, bu sonuç parti içinde büyük tartışmalara yol açmıştı...

Paşa'nın Taktiği

Tabii, bu yenilgi üzerine parti içinde kıyamet koptu. Birçok arkadaş, yenilginin nedenini bu Ortanın Solu'na bağladılar. Parti Meclisi'ndeki bir tartışmayı hiç unutmam...

Emin Paksüt Paşa'ya o derece çullandı ki, Paşa, Emin'in önünden mikrofonu çekerek, "Keşke ölseydim de bu günleri görmeseydim," dedi.

Fakat Paşa, ondan sonra görebildiğim kadarı bir daha bu sözü kullanmadı. Aynı zamanda CHP'de bir başka şey daha oldu. O da şu... Bizde genel bir kanı vardır. CHP 1950'de iktidarı bırakmış... İyi bir iktidarın ne olduğunu vatandaş anımsıyor. Yeniden CHP bir iktidara gelse, iyi devlet yönetimi nedir, vatandaş tekrar görecek ve bir daha bizi bırakmayacak... Oysa bir yeni iktidar dönemi ertesinde, 1965'te CHP yine ağır yenilgiye uğruyordu.

Ben 1965 seçimlerinin sonucu konusunda bahse girmiştim. Rahmetli Şefik İnan ve İş Bankası genel müdür yardımcısı Zekeriya Akçalı'yla... Ben CHP seçimi kaybedecek diyordum... Rahmetli İnan sözünde durmadı ama, Akçalı sayesinde tepeden tırnağa İngiliz kumaşıyla giyindim.

Bu arada, parti içinde yenilginin sebebinin Ortanın Solu olmadığını savunanlar da çıkmaya başlamıştı.

Fakat Paşa, Ortanın Solu'ndan vazgeçmişti bir kez!..

İşte o zaman, CHP'ye belli belirsiz, İsmet Paşa'nın liderliğinde seçim kazanmanın olanak dışı olabileceği kuşkusu da geldi. İsmet Paşa da bunu çok iyi sezdi... Kendisinin tartışma konusu olduğunu anladı.

Bir gün İbrahim Öktem geldi bana... Paşa kendisini çağırmış ve genel başkanlıktan ayrılma niyetinde olduğunu söylemiş. Bu arada Öktem'den, genel başkanlık için kimi düşündüğünü de sormuş.

Öktem bana, CHP genel başkanlığı için en iyi aday olarak Fuat Sirmen'i gördüğünü söyledi. Sonra benim fikrimi sordu... Kendisine, Paşa'nın böyle bir niyeti gerçekte olmadığını, bu şekilde davranarak Paşa'nın büyük bir taktik uyguladığını söyledim. Bu nedenle hiçbir aday düşünmediğimi de ekledim.

Bir gece geç vakit masamda çalışırken, çat kapı eve Turhan Feyzioğlu ve Emin Paksüt geldiler ve aynı konuyu açtılar. Ben aynı şeyleri tekrarladım. Emin Paksüt, "Ben de böyle diyorum ama, Feyzioğlu bunu ciddiye alıyor," dedi... O günlerde milletvekili olan Coşkun Kırca, kulaklara gelen biçimde "Feyzioğlu genel başkan olmalıdır" anlamında sözler söylemeye başlamıştı.

Böylece 1966 Senato seçimlerine geldik. Gerek Paşa gerek diğer konuşmacılar radyoda Ortanın Solu sloganını ağızlarına almadılar. Bir konuşma da Ecevit'e verildi. Ecevit, CHP'nin ortanın solunda bir parti olduğunu söyledi ve CHP'de kızılca kıyamet koptu.

Siz o dönemde milletvekili değil miydiniz?

Ben o sıralarda, yavaş politika yapan bir üniversite profesörüydüm. 1965 seçimlerinde adaylığı kabul etmemiştim. Ve o günlerde, bir bilimsel kongre için yurt dışındaydım. Genç milletvekilleri Ecevit'in çevresini almıştı. Dönüşümde Ecevit'i aradım, kendisine doğru yolda olduğunu -bugünkü koşullara göre haddim olmayarak- söyledim, başarı diledim. O da benden yardımcı olmamı istedi.

Açıkça söylemeliyim ki, ben o zaman CHP'nin bünyesinden, Kurultay'dan bir sol doğrultu çıkacağına inanmıyordum. Ama doğrusu bu olduğu için kaybetsek bile, böyle bir girişimin yapılması kanısındaydım.

Sonra İsmet Paşa da Ortanın Solu'nu desteklemeye başladı fakat... Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz Sayın Güneş?

Paşa, Ecevit'i Genel Sekreter Yapmak İstemiyordu

Sanıyorum -bu bir yorum- Paşa için sorun farklıydı. Biz belli bir iddiayla ortaya çıkınca birdenbire Paşa'nın desteğine muhtaç hale geldik.

Karşımızdakiler de Paşa'nın genel başkanlığını tartışmak yerine bize döndüler. Böylece İnönü hakemlik mevkiine tırmandı ve genel başkanlık tartışması ortadan kalktı.

18. Kurultay'a geldiğimiz zaman, biz İsmet Paşa'nın desteğini tamamen yanımıza almıştık. Parti Meclisi raporu yazıldığı zaman, ben kurultayda da konuşabilmek için, "Rapora karşıyım," dedim.

Kurultayda da arkadaşlarıma göre tecrübeli sayılan politikacı olarak konuştum. Parti meclisi listesini, aynı hizbin insanlarmışçasına, İsmet Paşa'yla sahne arkasında hazırlayışımızı hiç unutmam.

Açıkçası Paşa, Ecevit'i genel sekreter yapmak istemiyordu. O da genel sekreter oldu.

Sayın Güneş, daha sonraki gelişmelere girmeden, şimdi CHP'ye yön veren düşünceye eğildik... Ortanın Solu ya da demokratik sol.. Nasıl değerlendiriyorsunuz? Yani 1979 yılında...

CHP, Henüz Yandaşları Kesinkes Belli Olmuş Bir Parti Değil

Ben henüz CHP'nin bakışı ve teorisi oturmuş, toplum içinde yandaşları kesinkes belli olmuş bir parti haline geldiğini sanmıyorum. Zaten ortanın soluyla başlayan hareket de pek eski sayılmaz.

Marksist bir partiden farklı olarak bizim elimizde bir referans teorisi ya da kutsal kitap yok. Bu nedenle teori oluşturmak da kolay değil. Bunun sıkıntısını çekiyoruz.

CHP, Batılı sosyal demokrat partilerden biri, örneğin, bir İsveç Sosyal Demokrat Partisi olmayı pek istemiyordu.

Bu sorunların hiçbirisinin, İsveç ve Danimarka'yla ilgisi yok. Bütün bunları sloganlarla geçiştirmenin imkânı da yok.

Marksist teoride bunların cevabı vardır. Yalnız demokrasi sözcüğünün anlam ve içeriğini değiştirmek şartıyla vardır. Ben son Kurultayda ortaya bir program çıkarmamıza rağmen henüz bunu yeterince ortaya koyabildiğimize inanıyorum. Program kurultayına gelen binlerce delegenin yukarıda hazırlanan programı olduğu gibi benimsememesi teorik tartışmanın yeterli olmadığının kanıtıdır.

12 Mart ertesinde Cevdet Sunay'ın İnönü'ye gönderdiği mektup bir çeşit ültümatomdu.

Ecevit bana, genel sekreterlikten istifa edeceğini söyleyince vurulmuşa döndüm.

İsmet Paşa'yı Devirdik Diye Üzüntü Duymadım

İsmet Paşa'nın büyüklüğüne rağmen CHP'nin yeni bir bünyeye ihtiyacı olduğu kanısındaydım. Paşa eğer kalsaydı, seçimlere dayalı düzende CHP'yi başarıya götüremezdi.

İsmet Paşa, Bülent Ecevit'in genel sekreter olmasıyla, herhalde artık ortanın solunu benimsemişti?

Öyle sanıyorum ki, İsmet Paşa, Bülent Ecevit'in genel sekreterliğini geçici bir çözüm olarak görüyordu. Ama öyle ya da böyle olsun, 12 Mart'tan hemen bir yıl önce Genel Başkan'la, Genel Sekreter arasındaki ilişkilerde, ikisinin de açığa çıkartmadığı bir sıcaklık ivmesi vardı.

Bunun sebebi neydi size göre, Sayın Güneş?

Vallahi onu, siyasetten çekildiğim zamanki anılarımda anlatmam daha doğru olur. Paşa, genel sekreter aramaya başlamıştı. Ne bulduğunu, neyi bulduğunu gelecek kuşaklar anılarımda okurlar.

Ancak ilk çatışma 1969 seçimlerinden sonra, milletvekili maaşlarının artırılması konusunda çıkmıştır. Genel merkezdeyiz ve CHP meteliksiz. Milletvekilleri zam istiyor, örgüt de buna karşı. Ecevit, grubun istediği olsun, partiye para bulalım diye bir formül önerdi. Para Yardım Kanunu'nun şartıyla, milletvekilleri maaşlarına zammı kabul edeceğini söyledi.

Genel başkan İnönü de, bunu örgüte kabul ettirmek için bir Küçük Kurultay düzenledi. Fakat bu arada bizi yarı yolda yalnız bıraktı. Ecevit ve arkadaşlarını, örgütle grup arasında sıkıştırdı. Gazianteplıler gelmişti Paşa'ya, "Biz partinin ihtiyacı olan parayı buluruz. Maaşlara zam yapmayız," demişler... Paşa da, "Örgüt zamma karşı," diye beyanat verdi.

Küçük Kurultay'da İşçi Partisi'nden örnek vererek, milletvekili maaşlarının az tutulmasının sağcılık olduğunu izah etmeye ça-

lıştım. Küçük Kurultay'dan yüzümüzün akıyla çıkarak, örgüte zammı kabul ettirdik.

Paşa'nın Davranışını Garipsedim

Bu olaylar 1971 yılı dolaylarında sanırım?

Evet... Ecevit'le Paşa arasındaki geçimsizlik demeyeyim ama, huzursuzluk sürdü gitti... Ama Ecevit bunu reddedip, belli etmiyordu.

12 Mart günü biz, Adana'ya Üreticiler Kurultayı'na giderken, Ankara'dan 100 kilometre uzakta Muhtıra'yı duyduk ve geri döndük. Hepimiz, Ecevit ve arkadaşları, orada daha hükümet düşmeden 12 Mart'a karşı tavır aldık.

Çankaya'da bu sırada, Cumhurbaşkanlığı katında bazı tartışmalar olmaktaydı. İsmet Paşa da, söylemekle beraber, 12 Mart'ı bir askeri darbe telakki ediyordu. Liderler Çankaya'ya çağrılınca, Paşa, genel sekreteri Ecevit ile grup başkanvekili Necdet Uğur'u yanına alarak gitti. Döndükten sonraysa, grupta ikisine de görüşmeleri kürsüden anlattırmış. Sonra da Ecevit'in kendince bazı yanlışlarını kürsüde düzeltmiş. Bu davranış bana garip geldi. Çünkü başından kendisi çıkıp, Çankaya görüşmelerini gruba bizzat iletebilirdi.

Nihat Erim'in başbakanlığını nasıl duydunuz?

Biz CHP Merkez Yönetim Kurulu'nda ne yapacağımızı görüşürken Erim'in başbakan olacağı haberi yayınlandı. Ecevit ise, "Ayrı ayrı basınla konuşmamak için ortadan kaybolalım," dedi, kendisi kayboldu. Akşam toplanmayı kararlaştırmıştık. Ben partide kaldım. Bu sırada İsmet Paşa, bütün yöneticileri Pembe Köşk'e çağırdı. Ecevit önce bulunamadı.

Paşa, Erim'in kendisine geldiğini, başbakanlık teklifi almış olduğunu anlattı. Başbakanlık, CHP'den ayrılma şartına bağlıymış ve Erim, istifa mektubunu da Paşa'ya vermiş... Ayrıca CHP'nin hükümete katılmasını istemiş.

Paşa, düşüncelerimizi sordu ve "Garip bir hukuki durumla karşı karşıyayız," dedim. Bakan versek, bunlar CHP'de kalırlar

mı? Kalsalar, partilerüstü hükümette parti disiplini nasıl sağlanır? Bunları anlattım.

Bülent Ecevit, Pembe Köşk'teki bu toplantıya katılmadı mı?

Sunay'ın Paşa'ya Gönderdiği Mektup Bir Çeşit Ültimatomdu

Katıldı ama, ben bunları anlatırken geldi. Görüşü sorulduğu zaman da, "Merkez Yönetim Kurulu toplanmadan bir cevap veremeyiz," dedi... Bunun üzerine İsmet Paşa, "Anladım, bakan olmak isteyenler CHP'den istifa etmeli deriz Erim'e," dedi... Bizim de içimizden geçen eğilim buydu. Dağıldık.

Genel Merkez'e vardıktan beş dakika sonra, Sayın Cevdet Sunay'dan genel başkan İnönü'ye bir mektup geldi. Orhan Birgit de yanımda... Merakla mektubu açtık. Bu, Erim hükümetine bakan ve güvenoyu verilmesini isteyen bir çeşit ültimatomdu. Paşa'nın 12 Mart'a karşı tutumunu bildiğim için, bunun Paşa'yı kızdıracağını biliyordum. Aradık, Meclis'te bulduk, mektup Grup Yönetim Kurulu'nda okundu ve üyeler ültimatoma isyan ettiler. Fakat bir-iki saat önce bırakmış olduğum Paşa'yı aynı yerde bulamamıştım ben...

Yani Sayın Güneş... İsmet Paşa, 12 Mart rejimine bu sebeple mi yardım etti?

Paşa'yı Sunay'ın önerilerine yatkın gördüm. Akşam da biz toplandık. Hava çok sinirli... Ecevit'in kafasında, genel sekreterlikten istifanın doğduğunu gördüğüm için, bana uğramasını söyledim. Geldi, "Tek ricam var, sakın istifa etme," dedim. Bana cevap vermedi.

Sabah, durumu ve akşam aldığımız Merkez Yönetim Kurulu kararını görüşmek için Ecevit'e uğradım. Yanımda eşim de vardı. Eve girer girmez Ecevit bana, istifa edeceğini ve yarım saat sonrası için gazetecileri çağırdığını söyleyince, vurulmuşa döndüm. Ama olan olmuştu.

İstifadan sonra, köşesine çekilmeyi düşündü. O zamana kadar yapımına uğraştığımız binanın yıkılması demekti bu... Sonunda Paşa-Ecevit tırmanması başladı... Ondan sonraki olaylar malum...

Sayın Güneş, olaylar malum ama yeniden hatırlamakta fayda var... 12 Mart'ta Paşa ile sizin kanadın ilişkileri toptan kesilmiş miydi?

Paşa, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının asılmasına karşıydı. Tıpkı, 1960'ta Menderes'in asılmasına karşı olduğu gibi. Deniz Gezmiş için Meclis'te konuştu. Başaramayınca, Anayasa Mahkemesi'ne başvurmak için CHP grup yönetim kurullarını topladı. Fakat Satır'ın liderliğindeki grup direnip, Paşa'yı reddetti. Bunun üzerine Genel Merkez'e döndü ve Anayasa Mahkemesi'ne bizim başvurmamızı istedi. Ben, "Paşam dilekçeyi hemen yazarız," dedim... Oturduk, Anayasa Mahkemesi'ne dava açtık, tedbir istedik.

Kısacası, 12 Mart döneminde Paşa'nın arası, bizim karşıtlarımızla da iyi değildi.

Evet-Hayır Kurultayı'nın sonucunu önceden tahmin edebilmiş miydiniz? Yani, Paşa'nın yenileceğini...

Benim Kurultay öncesinde Paşa'nın büyük bir manevrasından dehşetli korkum vardı. Örgüt Ecevit'i tutuyordu. Paşa gelecek, "Ecevit'e dargınım," diyecek. "Dargınım, çünkü genel sekreter olarak bana yardımcı olacak en uygun kişidir, sevgim, güvenim var kendisine. Ama ülkenin bu en sıkışık anında, birtakım müzevvirlerin, müfsitlerin aklına uyup, istifa etti. Beni yalnız bıraktı. Kendisine teessüf ediyorum. Benim, partinin en büyük organı olarak sizden ricam var. Ecevit'i tekrar genel sekreterliğe seçin. Seçtikten sonra da sizden ve Ecevit'ten rica edeceğim. Bülent'in etrafındaki eşirrayı temizleyeceksiniz. Birgit'leri, Seçkin'leri, Güneş'leri, Ok'ları"

Sanıyorum ki Paşa işi buraya götürseydi Kurultay, "Paşam yaşa, sağol. Hem sen kalacaksın, hem de Ecevit," derdi... Böyle pederane konuşsaydı. Çünkü, Türkiye'de sorumluluk başkasının sırtına yüklenerek ne şiş yansın, ne kebap yapılabiliyorsa, insanlar buna yatkındır.

Böyle yapsaydı Ecevit sıkışacaktı. Ya, "Ben arkadaşlarımı isterim," diyecekti. O zaman delegeler, "E birader, bu yaşlı adam daha ne taviz verebilir?" diyeceklerdi ve Paşa puan kazanacaktı.

Hiç olmazsa, o zaman için söz konusu değildi Ecevit'in, "Ben arkadaşlarımı bırakıyorum," demesi. Çünkü itibarını kaybederdi.

Sayın Güneş, bu tahmininiz gerçekleşmediğine göre, Paşa bile bile mi yenildi?

Paşa belki Kurultay'ı kazanacağına inanmıştı. Ama o çapta bir politikacı aksini de düşünmüştür.

Belki de, "Kaybedersem çekilirim, diye düşündü. Sonuçta, Paşa genel başkanlıktan ayrıldı.

İsmet Paşa'yla genel başkanlığı bıraktıktan sonra görüştünüz mü?

Kokteyllerde, resepsiyonlarda karşılaştığım oldu. Kendisi bana kızıyordu ya da kızmıyordu. Ama genel başkanlıktan uzaklaştırılmasına çalışan ekipten biri olarak bana, davranışlarında bunu hiç sezdirmedi. Daima güleryüzle karşıladı, çocuklarımı, okullarını her seferinde ayrı ayrı sordu.

Siyasal davranışlar dışında, toplum içinde insanlarla ilgilenen, onlara sevgi, saygı ya da husumet besleyebilen normal bir insan olmasının tabii tezahürleriydi bunlar.

Paşa'yı devirdiğiniz için pişmanlık duydunuz mu?

Devirdik diye, pişmanlık ya da üzüntü duymadım. Sanıyorum, İsmet Paşa'nın büyüklüğüne rağmen CHP'nin yeni bir bünyeye ihtiyacı vardı. Eğer kalsaydı, seçimlere dayalı düzende CHP'yi başarıya götüremezdi.

Şimdiki genel başkanımız Bülent Ecevit'in liderlik vasıflarını ilk kez ne zaman fark ettiniz?

Bazı cevherler belli bir perdah görmeden parlamazlar. Buna Divan Edebiyatı'nda gizli hazineler denir. Ecevit'le 1954'te *Forum* dergisinde beraber olmuştuk. Liderliği konusunda bir izlenim edinmemiştim o zaman. 1958'de Gülek genel sekreter iken, ben CHP Merkez Yönetim Kurulu üyesiydim. Kurulda iki üyelik boşaldı. İbrahim Öktem ve ben, iki genç arkadaşı, Suphi Baykam ile Bülent Ecevit'i önerdik.

"Kurul'a çoluk çocuk dolduracaksınız" itirazlarına rağmen, dayattık ve seçilmelerine yardımcı olduk.

Ecevit'in eli kalem tutmak bakımından Suphi Baykam'a üstünlüğü vardı. Ama birini müstakbel genel başkan, diğerini de bir süre sonra politikadan yok olacak kişi gibi görmedik.

Ecevit'i, ileride çalışma bakanlığında da beğendim.

Sizce, hangi nitelikleriyle Ecevit öne geçti?

Efendim, bazı şeyleri galiba ben söylemek imkânına sahip değilim. Çünkü kendisi hâlâ partinin genel başkanı, başbakan! Kendisiyle uzun süre yol arkadaşlığı yaptık. Bütün eylemlerinde ben de bulundum. Hakkında iyi şeyler söylesem, bir parti üyesinin genel başkanı hakkındaki gereksiz methiyesi olur. Varsa eğer bu süreç içindeki yanlış ve kusurları, bunları söylemem kendi kusurumu söylemem gibi olur. Bunları kendisine daha önce söylemem gerekirdi. Şimdi bunu söylemek için vakit çok geçtir.

Sayın Güneş, bir yakını olarak Ecevit'in bilmediğimiz yanlarından biraz söz etseniz.

Sayın Barlas, ben Ecevit yerine İsmet Paşa'yı biraz daha anlatsam çok sevineceğim.

Paşa, gördüğüm politikacılar içinde, soğukkanlılığını en iyi koruyan, çok büyük bir sorumluluk duygusu olan, işini olağanüstü ciddiye alan insandı. Benim kendisine günlük olaylar içinde çok kızdığım olmuştur. Fakat böyle insanlara, bir zaman mesafesinden bakınca, büyük gerçek daha iyi görülür... İnönü, Türkiye'nin üzerine titrer, politikayı tarihi bir görev olarak yapardı. Dikkatliydi, tedbirliydi... "Benim gücümü abartmayın... Tek özelliğim, yaptığım hatayı tekrar etmememdir," derdi.

İnönü, Atatürk'e hayranlığını her zaman belirtirdi... "Siz büyük siyaset adamı görmediniz... Ben Atatürk gibi dahi değilim. O hızlı düşünür, ani karar verirdi. Ben etraflı düşünmek zorundayım. Öyle cesur kararlar alamam," diye anlatırdı Atatürk'ü.

En azından görünürde, eleştiriye çok açıktı İnönü... Yaşına ve adına karşı koyarak bazen Türk geleneklerine uymayan davranışlarda bulunsak bile, bize hoşgörüyle bakardı.

27 Mayıs'tan sonra Devrim şehitlerinin cenaze töreninde, CHP'yi İnönü'nün temsil etmesini uygun görmemişti MBK yönetimi... Belki bir tezahürattan çekindiler. "Devlet Başkanı Gürsel'i törende oğlu temsil etsin," demişler. İnönü'ye de, "Sizi büyük oğlunuz Ömer cenazede temsil etsin," diye öneride bulunmuşlar.

İnönü bu teklifi Merkez Yönetim Kurulu'na getirmişti. Ben o zaman otuz dokuz yaşındayım. Küplere bindim, "Paşam bu ne gayri ciddi, laubali iş? Bu parti babanızın malı mı? Siz partinin genel baş-

kanı mı, yoksa sahibi misiniz? Sizin ailenizle ne ilgisi var partinin, siz katılmazsanız Genel Sekreter katılır," diye tepki gösterdim.

Paşa, bu ağır sözleri sükûnetle dinleyip, razı olmuştu. Yetkili organlara başvurur, kurulları daima zamanında toplardı.

Sayın Turan Güneş... Şimdiye kadar Adalet Partisi'nden ve liderinden çok az söz ettik. Biraz da Sayın Demirel'e değinsek.

Sayın Demirel, hiç kuşku yok ki AP'nin genel başkanıdır ve bu, kendisinde birtakım nitelikler olduğunu gösteriyor... Ben de CHP'nin üyesiyim. Bu bakımdan, yukarıdan, ukalaca bilgin edası içinde söz söylemem anlamsız. Ama bir şeyler söyleyeyim. Demirel'in şivesi, "va..." gibi sözleri, bizim seçmen yazarların alay konusudur. Ama, acaba Türkiye'deki on milyonlarca seçmen, bu seçkinler gibi, "...mı efendim" diyerek mi konuşur?

Demirel'le kişisel ilişkiniz oldu mu?

Benim Demirel'le ilk ilişkim şöyle oldu: Ben Orta Doğu Teknik Üniversitesi mütevelli heyetindeydim. Kendisi de üniversitenin su tesisatının müteahhidiymiş. Tesisatı ihaleye çıkartmışlar. Bu işte evvela birim fiyatı saptanır, sonra ihale yapılır. Kim daha çok kırarsa işi o alır... Bu arada, meğer malzemesi dışarıdan getirilecek okul inşaatlarında, gümrüksüz ithalat imkânı varmış.

Fakat Bayındırlık Bakanlığı bu tesisatın birim fiyatlarını saptarken, onların gümrüklü ithal edileceği varsayımından hareket etmiş ve fiyatları yüksek tutmuş... Sayın Demirel de bu mekanizmayı bildiği için, diğerlerine oranla fiyatlarını düşük tutmuş ve ihaleyi kazanmış.

İhaleyi kazandıktan sonra Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ne gelmiş, dışarıdan getirtmek zorunda olduğu malzemenin okul inşaatında kullanılacağını kanıtlayan belgeyi almış. Belgeyi, Gümrük ve Tekel Bakanlığı'na ibraz edip, "İthal edeceğim bu malzeme gümrükten muaftır," demiş... Böylece ithalatını yapıp, inşaatı tamamlamış.

Kısacası, diğer müteahhitlerin ve Bayındırlık Bakanlığı'nın tahmin edeceğinden fazla para kazanmış bu işten...

Gelgelelim, Türkiye'de adalet olduğu üzere, iş bittikten sonra itirazlar başlamış. Demirel'e para ödememeye kalkmışlar.

Ben Mütevelli Heyet'e girince, dosyayı bana verdiler. Baktım... Adama demişler ki, "Biz bunu yüz liraya alırız, daha ucuza veren var mı?" Demirel daha ucuz verip işi yüklenmiş. Yani, işi bitirdiğine göre parasını da alması lâzım. Ben mütalaamı verdim... Sayın Demirel de parasını aldı...

Siz bu olaydan bir sonuç çıkarttınız mı?

'Yatırımcı Başbakan'

Tabii. Demek Demirel ayrıntıları iyi izleyen, hesabını çok iyi yapan bir insan. Parti lideri de olsa, müteahhit de, gerçek bu!..

Fakat Sayın Güneş, Sayın Demirel'in ince hesapları uzun vadeli politikada pek tutmadı galiba?

O açıdan bakarsanız, şöyle de diyebiliriz... Demirel, 'yatırımcı başbakan'dır. Çünkü 1965 yılında Adalet Partisi'nin oyları yüzde 50'yi aşmıştı. Sonra durmadan oy kaybına uğradı... Yani Demirel partinin oylarını sürekli yatırdı!..

İşin şaka yanı bu. Adalet Partisi'nin oy kaybını bağlayabileceğimiz ciddi olgular yok mu? Örneğin bir kentleşme olayı var. Sonra sağ seçmen tabanındaki bölünmeler.

Sayın Barlas, bu iş tabii ki çok ciddi... Ortanın sağındaki bölünme, 1961'den bu yana dikkati çeken önemdedir. Mesela 1961 seçimlerinde Ekrem Alican'ın Yeni Türkiye Partisi, Demokrat Parti'den kalan oyları Adalet Partisi'yle bölüşmüştü. Üstelik bir de Millet Partisi vardı devrede.

Fakat sonra AP bu oyları YTP'den aldı.

Tabii aldı. Çünkü Yeni Türkiye Partisi, kendine özgü bir olaydı... Çünkü, '46 ruhu' gibi laflarla parti kurmak Türkiye'de geçersiz olmaya başlamıştı. Ayrıca, Demokrat Parti'nin devamı olduğunu iddia eden YTP, aslında, 27 Mayıs'çıların ve özellikle rahmetli Cemal Gürsel'in de gözettiği bir parti görünümündeydi. Zaten 1961 seçimlerinde YTP'nin aldığı oylar arıziydi. Haritaya baktığımız zaman, 1957 seçimlerinde CHP'nin kazandığı ve Demokrat

Parti'nin kaybettiği yerlerde, 1961'in Yeni Türkiye Partisi'nin kazandığını görürüz. Demokrat Parti'nin kazandığı yerlerde de Adalet Partisi kazanmıştı.

Bunun sebebi basit. Ekrem Alican 1955'de, Hürriyet Partisi olayıyla Demokrat Parti'den ayrılmıştı. Fakat başından beri, Demokrat Partililer arasında çok sevilip sayılan ve ciddiyetine inanılan insandı... Demokrat Partili olup da 1957 seçimlerinde kazanamayan kişiler, Meclis dışında kaldıkları için 27 Mayıs'la gelen seçilme yasaklarının da dışında kaldılar. Böylece onlar YTP kadrolarında ve Alican'ın liderliğinde seçime girip kazandılar... Yani YTP'ye oy verenler, Demokrat Parti'ye oy verdiklerini somut olarak varsaydılar, Adalet Partisi'ne oy verenlerse sosyal bir olgu olarak AP'yi desteklediler. Neticede 1961 tehlikesi bir dönemdi ve AP'nin 27 Mayıs'la hiçbir bağlantısı yoktu. 27 Mayısçıların eski CHP'lilere benzeyen davranışları, geniş kitleleri AP'ye itmişti... AP daha sonra bu durumu giderek iyi değerlendirdi.

Bu değerlendirmenize göre, Adalet Partisi 1965 seçimlerinde eski Demokrat Parti'nin bütün oylarını topladı. Peki, sonra nasıl parçalandı bu oylar?

Daha önce de söylemiştim... 1946'da Demokrat Parti'nin harekete geçirdiği güçlerin bir bölümü bugünün soluna taban olan güçlerdir. Adalet Partisi bu tabanı 1965'te kendi içinde toplayabilmişti. Geri kalanı; muhafazakâr güçler de AP içindeydi.

Ve sonra yollar ayrılmaya başladı, değil mi Sayın Güneş?

Sosyal Değişime AP'nin Tersi Doğrultudadır

Demirel böylece, oylarını bölünmesini ve bunları geri alabilmek için uğraşa girmeyi yaşadı. Hâlâ da yaşıyor. Bu arada uzun yıllar iktidar olmanın getirdiği, kamuoyunu öfkelendiren durumu da var. Meselâ 1969-1970 döneminin ekonomik sıkıntıları, devalüasyon, 'Finansman Kanunları' diye bilinen vergi paketi de var listede...

Demirel'in 1973 seçimlerinde başına gelenler, Demokratik Parti ve Milli Selamet Partisi olayıyla ilgiliydi. Bu arada CHP de,

kendisine destek sağlayan geniş kitlelerin beğenisini kazanmaya başlamış, yokuşu tırmanmıştı.

Demirel, AP içindeki bir hizip manzarası gösteren Demokratik Parti'yi sonunda dağıtabilmiştir... Son seçimde bu oyların bir kısmı AP'ye geri dönmüştür.

Ayrıca MSP'de bir çatlak yaratmayı başarmıştır Demirel... İslamcı çevrelerde bir bölünme olmuştur 1977 seçimleri öncesinde.

Fakat Demirel'in işi daha bitmemiştir ve bitemez de... Çünkü birincisi, Türkiye'deki sosyal değişme AP'nin tersi doğrultusundadır... İkincisi, muhafazakâr güçler için AP tek alternatif olmaktan çıkmıştır. Demirel, "Toplanalım, AP'yi iktidara getirelim," diyor. Ama zor bu. Milli Selâmet Partisi'ni parçalıyor, buna karşı Milliyetçi Hareket Partisi güçleniyor. Bu şekilde AP dışında dolaşan 40-50 kişilik milletvekili grubu oluşuyor. Çok olağanüstü gelişme olmadan, Adalet Partisi tek başına iktidara gelemez böylece.

Peki, Süleyman Demirel'in yaratmaya çalıştığı 'komünizm tehlikesi' fobisi, tabanın tutumunda böyle bir olağanüstü gelişme yaratamaz mı?

Demirel İşi Radikalize Ediyor

Sayın Barlas, bence Demirel bu tutumunda da çaresizliğinin esiridir. Bir kere, yaratmaya çalıştığı fobinin dayanağı gerçek dışıdır. Gerçek dışı iddialar, toplumu peşinden sürüklemez.

Ayrıca Demirel, "CHP komünistleri himaye ediyor," deyip bir kısım kendine seçmen olacak kesimde husumet yaratmaya çalışmaktadır... Bu kesime, "Komünizm tehlikesi çok vahim, bununla mücadele edin," demektedir Demirel... "Nasıl mücadele edelim?" diye sorulunca da, "Dört sene bekleyin, sandık başına gidip AP'ye oy verin," diye öğüt vermektedir.

Oysa çizdiği tablo çok vahimdir. Tehlikeye karşı sunduğu ilaç ise çok fasaryadır. Bir başkası çıkıp, "Hayır, bu komünistleri vurmak lâzım," diyebilir...

Kısacası, Demirel işi radikalize ediyor. Bu da seçmenini, ondan daha değişik yöntemler sunan başka sağ kanat partilere kaydırıyor.

Sayın Güneş, bu 'komünizm tehlikesi' konusunda siz ne düşünüyorsunuz?

'Komünizm tehlikesi'nden eğer Türkiye'de bir yeraltı örgütünün yapacağı darbe kastediliyorsa, anarşiye rağmen, devletin güvenlik kuvvetlerinin yetersizliğine rağmen, ordusu, jandarması, polisi olan ülkede, kim hangi güçle Türkiye'nin rejimini kökünden değiştirecek ve bütün halka rağmen Türkiye'yi komünist yapabilecektir?

Türkiye çok büyük bir ülkedir. Herhangi bir sosyal sınıf da devlete karşı toptan başkaldırmış değildir... Böyle bir iddia hayal mahsulüdür.

Eğer 'komünizm tehlikesi'nden kasıt, bir zamanlar mevcut olmayan ve olmamasına çalışılan komünistlerin bugün Türkiye'de var olmasıysa, Türkiye buna alışmalıdır. Yani Türkiye'de Batı demokrasisi olacak ama, demokratik hayat 1950'lerdeki gibi "İnönü iyi, Bayar kötü" ya da "Demirel iyi, Ecevit kötü" üzerine yürüyecek. Buna ne toplum, ne zaman koşulları izin verir, ne de Batılılar bizi adam yerine koyarlar. Düşünün ki, 'Avrupa komünizmi' gibi kavramlar bile var günümüzde...

Eğer 'komünizm tehlikesi' ile, "Bunlar güçlenir, iktidara gelir. Vatandaşların çoğu bir partiyi destekler... Tehlike buradadır" kastediliyorsa, bunu iki anlamdan biriyle söylüyorlar.

Birincisi, "Halkımız cahildir, kandırılır" anlamı.. Bu hem Türk halkına hakarettir hem de bu iddia özellikle AP'den geldiğine göre, 1950'de halkın cahillikten DP'ye oy verdiği anlamına gelir ki, bu kendi kendine hakaret olur.

Ya da "Komünizm iyidir. Halk beğenebilir" anlamı... Bu takdirde, komünist doktrine fazla değer verilmiş olur.

Sayın Güneş, son iki yılın çeşitli siyasal olaylarına değindik. İsterseniz, görüşmemizi bitirirken bir durum muhakemesi yapalım... Şu anda neredeyiz sizce? Yani Türk siyasal hayatında geçmişte ne olmasaydı bugün daha iyi bir durumda bulunurduk?

Sayın Barlas, bu sizin sorunuzun cevabını arayan yöntem, son yıllarda bir bilim niteliğine kavuşmuştur Amerika'da. Bu yarı bilim konusu şöyle: Belirli bir tarihi olay olmasaydı, bugün nerede

bulunurduk? Örneğin, Fransız İhtilâli olmasaydı Avrupa nerede bulunurdu?

Şimdi Türkiye için bunu yapmaya benim yeteneğim yetmez... Olsa olsa, bazı olaylardan ders alabiliriz.

Bu açıdan, geçmişle ilgili olarak ben bugünümüzü şöyle görüyorum:

Türkiye, 1950'den bu yana ekonomisiyle, toplum kuruluşlarıyla, demokrasi ve özgürlüğün teşvik ettiği teknoloji ve kültür çatışmalarıyla, hayli yeni bir toplum haline dönüşmüştür.

Oysa, siyasal kavganın hiç olmazsa büyük partiler arasındaki yöntemleri eskisinden farklı değildir. Hatta bu kavgalar, kimse kusura bakmasın, ilkelliğini korumaktadır. Türkiye'de henüz sınıflar bilinçlenmeden, ideolojiler belirlenmeden bile, bir CHP-DP didişmesinin bizi nerelere götürdüğünü ayrıca anlatmaya gerek yok.

Bu sakınca dışında bir sakınca daha var... Bugün yayın ve düşün alanında bütün dünyadaki sorunlar, türlü ideolojiler arasında tartışılıp görüşülür olmuştur.

Kaş çatılmasını, kasılmayı bırakarak düşünmemiz gereken gerçeklerden birine eğilelim. Bir genç kuşak, beğensek de beğenmesek de, doğru da saysak yanlış da, ciddi ciddi düşünülür olmuştur. Klasik siyasi partilerin bunların dışında horoz döğüştürür tutumu içinde bulunmaları, kendilerini genç kuşaklara yabancılaştırmaktadır.

Sayın Güneş, çizdiğiniz tablo siyasal üstyapının açısından hiç de parlak gözükmüyor.

Kendisini çağımıza uydurma cesaretini gösteremeyen ya da uyduruyorum yanılgısıyla kendini avutan siyasal kadroların, Türkiye'nin ne bugününü çözmek ne de yarınına sahip olmak olanağı vardır.

İster sağda ister solda olsun, gerçek çağdaşlaşmanın yollarını aramalıyız.

Geçenlerde sıkıyönetim ilanı sırasında Büyük Millet Meclisi'nde söylediğimi burada tekrar edeyim:

1950'den beri hiçbir siyasal parti, hiçbir lider Türkiye'yi seçimden çıkan sivil iktidarla yönetme yeteneğini gösterememiştir. İsteyerek ya da istemeyerek, hükümet ya da idare planında Silah-

lı Kuvvetlerimizin yardımına, katkısına, müdahalesine muhtaç olmuşuzdur.

Politikacılar olarak biz kendi olanaklarımızla ve normal yollarla ülkemizi ve toplumumuzu yönetemezken bunu yapamayan siyasetçi kadrolarının yetenekli bulunduklarını iddia etmek, kendi kendimize hayal kurmak değil midir?

Biz de bakkallar, sendikacılar, sanayiciler gibi belirli mesleği olan kişileriz... Politikacılarız!.. 1950'den beri, bu işi tek başımıza yapamadığımızı kanıtladık.. Ayıp bir şey, üzücü bir şey... Toparlanmamızın zamanı artık gelmiş sayılmalı...

Diyelim ki toparlandınız. Bu toparlanma sonunda neler değişecek size göre?

Tabii eğer yeteneğimiz yoksa, toparlanmamız söz konusu değil. Bu takdirde başkaları gelir, yerimizi alır. Ama yeteneğimiz varsa, meslek ve sorumluluk dışı davranışlarımızı bir yana bırakarak, ülkeye de kendimize de çeki düzen verebiliriz.

Bu konuya daha önceleri de değindik. Şimdi açık açık söyleyeyim: Bize oy veren, bizi destekleyen insanlar bir toplum ve bir ülke içinde beraber yaşamak istemiyorlarsa, zaten o zaman bir toplumu yapan bağlar kopmuş demektir. Ama bugün Türkiye'de sanayicisi ve işçisiyle, Alevisi ve Sünnisiyle, AP'lisi ve CHP'lisiyle 40 küsur milyon Türk'ün birarada yaşayamayacak kadar birbirinden koptuğunu, birbiriyle kaynaşmaz durumda olduğunu söyleyebilir miyiz?

Bu hem gerçeklere, hem de halkımıza iftira olur.

Elbet çıkar çelişkileri, toplum modeli üzerinde tartışmalar olacaktır. Hatta ideolojik kavgalar da vardır.

Ama bugün ortaya çıkıp biri, "Herkes kendisi gibi düşünenleri ya da çıkar ortaklığı olanları toplayıp Türkiye'nin bir bölümünü alsın" dese, buna 'evet' diyen çıkar mı?

Demek ki, birleştirici unsurlar, ayırıcılardan daha güçlü ve yoğun. Oysa biz politikacılar, kavgamızı ayırıcı unsurlara dayayıp radikalize ediyoruz...

Sayın Güneş, daha somut konuşsanız. Anlaşmanın partilerarası uygulaması nasıl olur?

Yaygın deyimiyle anlaşmanın katmanları vardır... Türk toplumunun birleştirici unsurları daha güçlü olduğuna göre, anlaşmanın zemini zaten hazırdır.

O zaman 'anlaşma' kapsamına, böyle bir birliğin zorunlu kıldığı ortak çözümlerin girmesi gerekir... Topluma çeşitli modeller önerdiğini iddia eden partilerin, bazı ortak çözümlerde beraber olması gerekir.

Ancak siz bunları söylerken, iktidardaki bir partinin üyesisiniz, Sayın Güneş... Geçmişte de gördük... Kim iktidarda olursa, o 'anlaşma' ve 'birlik' ister... Muhalefete geçince de, tam tersini uygular.

Bu sözleriniz, Sayın Demirel'in "Hükümet hükümettir, muhalefet de muhalefet" şeklindeki ifadesini hatırlatıyor. Sayın Demirel'in bu düşüncesi, ilk bakışta anayasadaki bir hükme dayalı gibi görünüyor.

Yani birimiz hükümet edeceğiz, birimiz de karşısında muhalefet edeceğiz.

Çok yanlış bir düşünce bu.

Kaba bir örnekle, Allah göstermesin Türkiye bir savaşa girse muhalefet, bizim yenilmemizden yana mı olacak?

Böyle yanlış düşüncenin sebebi, bizim politikacılar ve siyasal partiler olarak işlevimizi şaşırmamızdan ötürüdür. Biz, görevimizi iktidardakini devirip yerine geçmek sanıyoruz...

Ya da birbirimizin kalesine gol atmakla karıştırıyoruz politikayı... Oysa bizler kamu hizmeti yapıyoruz. Ve bazen öyle sorunlarla karşılaşıyoruz ki, bunların çözümünde zorunlu ortaklık gerekiyor!..

Sayın Güneş, yani 'büyük koalisyon' benzeri ortaklık mı?

Size partilerarası ortak davranış derken, bir ortak hükümet kastetmiyorum. Demokratik düzen içinde partilerin yapabilecekleri işler, ya ortak hükümet olmak ya da horoz döğüştürmekten ibaret değildir... Demek istediğim budur.

Peki bu anlaşma yokluğunun dışındaki etkenler için ne düşünüyorsunuz?

1979 yılında, enflasyondan ötürü bürokratlar ve sabit gelirli tüm kesimler zor durumdadır. Bir ülkede sivil-asker bürokratların enflasyonunun yükünü taşıması potansiyel olarak patlayıcı bir unsurdur.

Siyasal mücadelenin yozlaşmasını, parlamentonun etkinliğini kaybederek politik merkez oluşturmaktan çıkmasında görüyoruz. Şöyle diyeyim: Bir ev var, kilidi yok, penceresi kırık... Ev halkı da ya gezmede ya derin uykuda... Bu eve girmeyi tasarlayan hırsız var mı bilmem? Ama bu eve hırsız girmesi doğaldır...

Sayın Güneş, herhalde daha somut önerileriniz olacak çeyrek yüzyılın sonunda... Fakat bir konuya daha değinip bunlara girelim... Siyasal iktidarların ille de kendi kadrolarını devlete yerleştirmeleri demokrasilerin şartı mıdır?

İdarede iki sistem var. Genellikle Avrupa'da uygulanan sistemde, idare meslekten yetişenlerle yürütülür ve bunda idari mekanizma ile siyasal iktidarı birbirine bağlayan sistemin mecburiyeti vardır... Bizim anayasal sistemimiz de Avrupa'nın yöntemini benimsemiştir.

Amerikan sistemine gelince... Bir başkan iktidara gelince, devletin belli başlı yüksek memurlarını ve hatta giderek yerel seçimlere bağlı hallerde yerel memurları bile değiştirir.

Türkiye Avrupa sistemini kabul etmiş olduğu halde, maalesef, demokratik düzenle beraber, giderek artan ölçüde idare mekanizma da tahrip oluyor.

Türkiye'de iktidarla beraber bütün valiler, umum müdürler değişiyor. Türkiye'de iktidar değişikliğinde kullanmak üzere ihtiyaçtan iki misli fazla vali ya da umum müdür yok ki...

Tabii devlet memurunun sahip olması gereken nitelikleri de unutmayalım.

İngiltere'de *'civil servant'* denen devlet memurlarının bir el kitabı var... Orada, "Siz bakandan daha akıllı olabilirsiniz. Belli sorunlara önerdiğiniz çözüm, bakanınkinden daha geçerli olabilir. Ama geçerli olan bakanınkidir. Çünkü bakan, parlamentoya sorumludur. Parlamento ise halka sorumludur," deniyor.

Böylece memur sorunu, 'kabiliyetli ve iş bilen' olmak noktasında toplanıyor. İktidar ve muhalefet, sadece bu noktalara bakmak durumunda oluyor.

Bu durumda, hiçbir iktidar kendi kadrosunu oluşturmasın mı?

Sayın Barlas, bakanın ve hükümetin politika oluşturmakta kendisine yardımcı olacak elemanları elbette vardır. Danışmanları ve bazı yüksek kademe yöneticileri vardır.

Mesela Fransa'da bakanın özel kalemi, misafirleri içeri sokup çıkartan bir yerden çok öteye işlev sahibidir.

Fakat bu konuda da her parti aynı davrandı. İktidara geliyorsunuz. Bakıyorsunuz ki, sizden önceki iktidar her kademeye kendi adamlarını getirmiş. Bunun üzerine siz de aynı davranışa zorlanıyorsunuz.

Sayın Güneş, Türk politik yaşamının olaylarını 25 yıllık bir perspektif içinde gözden geçirdiniz, yorumladınız. İsterseniz, işin sonuna geldiğimize göre önerdiğiniz çözümleri de öğrenelim.

Bizde partiler ne kadar aksini ileri sürseler de, demokratik kuruluşlar olmaktan uzaklaşmışlardır.

Parlamenterler, ülkenin ve dünyanın önemli sorunlarına vakit ayıramaz durumdadır.

Bir diğer partisel özelliğimiz de, genel başkanların genellikle kayd-ı hayat şartı ile seçilmeleridir. Bu sebeple, giderek parti içi iktidar bireyselleşmektedir.

Bizim partilerin yapısı şöyle: Bir genel başkan vardır. Diğer yüksek kurullarda bulunan kişiler, genel başkanın çoğu kez dolaylı ya da dolaysız seçtiği müşavirler, yahut yardımcılardır. Başkan onlardan istediği ölçüde yararlanır. Geride de, seçmen işleriyle uğraşan parlamenterler bulunur.

Bu mekanizma, partilerde tabana dayalı siyaset oluşturulmasını zorlaştırmakta ve parlamenter mekanizmayı tıkamaktadır.

Diğer yandan, parti örgütleri de siyasetin sadece aday imal etme yanıyla uğraşmaktadırlar. Zaten parlamentoya gönderilen her temsilcinin yerine, sırada bekleyen başka bir potansiyel aday vardır. Bunlara, 'değiştirme birlikleri' denir.

Somut çözüm öneriniz nedir?

Parti disiplininin doğal sonucu olarak, parti aday listeleri örgütler tarafından saptanmalıdır. Buna karşı, listenin sırası kesin

şekilde seçmene bırakılmalıdır. Yani, tercihli oy sistemi!.. Bir tek fazla tercih oyu alan, seçilmelidir.

Demokrasimizin daha rahat çalışması için başka ne önerileriniz var?

Olacağını sanmıyorum ama, parti liderlerinin ya gruplar ya da bugünkünden daha dar bir kadro tarafından seçilmesi gereğine inanıyorum.

Şimdiki Kurultaylarımız, yarı bayram yarı miting havası içinde geçen birer propaganda aracıdır. Şimdi artık, bandolar, mehterler, sloganlar var... Liderlerin bir duvardan ötekine resimleri var.

Sanıyorum bu derece kalabalık organlardan fikir üretmek beklenemeyeceği gibi, yönetici kadro da oluşturmak beklenemez.

Sayın Güneş, parlamento hayatımızla ilgili önerileriniz de olacak mı?

Bugün parlamenterler, sadece birer sayıdır. Bu da transferler dışında kişiliklerin ortaya çıkmasını önlüyor. Gruplar konuşur, bir grubu öteki grup zaten dinlemez. Basında da yer yok...

Vatandaş duymaz, milletvekilleri dinlemez. Bunlar niye söylenir, bilmem... Bugünkü parlamento hayatı bu...

Parlamenter kurumlar da iyice yozlaştırılmıştır. Örneğin bir bakan hakkında Yüce Divan'a sevk için Meclis soruşturması açılması, kimseyi ilgilendirmeyen bir girişimdir.

Sayın Demirel'le ilgili Yahya Demirel tahkikatı senelerdir sürünüyor. Ne Demirel ya da partisi bu tahkikatı bitirip Meclis önünde temize çıkmayı düşünüyor, ne de kendisini suçlayanlar bunu ciddiye alıp işe sarılıyorlar.

Sayın Güneş, bu örnek iki partiye ve tüm olaylara uygulanamaz mı? Maraş olaylarında 100'ün üzerinde vatandaş öldü, parlamentomuz bunu soruşturmaya değmez gördü.

Ben Demirel'i bir örnek olarak verdim. Sayın Ecevit hakkındaki Maraş'la ilgili soruşturma önergesi de sonuca ulaşmaz sanırım.

Çünkü partiler ve liderleri, kendilerine çekidüzen vermek eğiliminde görünmüyorlar, hiç olmazsa milletvekilleri ve senatörler, kendi saygınlıklarını artırma yollarını aramak zorundadırlar.

Anayasamız konusunda değişiklik öngören düşünceleriniz var mı?

Benim anayasamızla ilgili görüşlerim biraz farklı. Ben anayasamızın çok ilerici olduğu kanısında değilim.

Ama hükümet parlamento ilişkileri ve parlamentonun işbirliği açısından değiştirilmesi gereken bir hüküm görmüyorum.

Cumhurbaşkanı olmak için yüksek öğrenim şartı koyan bir anayasa, bence pek övmeye değer bir anayasa değildir.

Bu anayasanın yürütmeyi zorlaştırdığı söylenir. Aslı yok bunun... Tam tersine, icra bazı konularda parlamentoya karşı eskisinden güçlü kılınmıştır. Ayrıca, hükümetle parlamento arasında daha sıkı bir işbirliği ve diyalog sağlanmak istenmiştir. Ama olamamıştır.

Bizim anayasamızın getirdiği sistem, bir tek koşulla verimli şekilde yürüyebilir. O da parlamento grupları ve diğer organlar aracılığı ile siyasal partiler arasında işbirliği ve diyalogdur...

Bu Anayasa'nın öngördüğü sistem, kavga sistemi değildir.

Örnek vereyim: Bizim meclislerimizin Anayasa Mahkemesi'ne üye seçmesi öngörülmüştür. Bu üyeler pratik olarak iki biçimde seçilebilir. Ya parlamenterler, kendi partilerinden bağımsız olarak Anayasa Mahkemesi'ne üye olacak nitelikteki insanı bulup seçerler. Ya da, parti grupları böyle bir seçimde aktif rol oynarlar...

İsviçre'de de federal hakimleri meclis seçer. O ülkede dil, din, siyasal görüş ve ırk ayrılıkları vardır. Buna rağmen, İsviçre'de bütün partiler hakimler konusunda anlaşmaya varırlar. Hakimlerin kişilikleri siyasal tercihlerin ötesinde kalır.

Oysa bizde, her parti kendi adamını Anayasa Mahkemesi'ne getirmeye çalışır.

Bir diğer örnek de şu: Anayasa, Meclis Başkanı'nın böyle bir geniş kapsamlı anlaşmayla ya da milletvekillerinin bağımsız iradesiyle seçimini öngörür.

Oysa Meclis başkanı seçiminin ne kavgalara, ne yozlaşmalara döndüğünü hep biliriz.

Sorunlarımızın en büyüklerinden biri, işte anlaşmaya, bağdaşmaya dayalı bir anayasa sistemine karşı, bizim hâlâ aşiret usulü kavgacılığı ve kan davasını sürdürmemizdedir.

Bunu ortadan kim kaldıracak? Sağduyu kimi egemen kılacak, onu bilemiyorum. Ama politikacısı, parlamenteri, yazarı, sanatçısı, sendikacısı, yani örgütlü örgütsüz kamuoyunu oluşturanlar bu konuda bir şeyler yapmalıdırlar.

Tabii önerilerim ne olursa olsun, bunu gerçekleştirme yetkisine sahip insanların, eğer dediklerim ciddi ve makulse, bunları uygulama arzu ve iradesinde olmaları gerekir.

Bir toplumda, makul sayılacak öneriler bile ciddiye alınmayacaksa, zaten bunlar havada kalmaya mahkûmdur.

Sayın Güneş, çeyrek yüzyıla ilişkin sorularına cevap verirken bütün gözlemlerinizi bütün açıklığıyla belirttiniz... Bu tutumunuza öncelikle teşekkür ederim... Hem kendi adıma, hem de okurlarımız adına...

Ben de teşekkür ederim, Sayın Barlas...

türk demokrasisinin analizi

turan güneş

"Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonunda 'demokratik' düzene geçme kavgası verdiği zaman, toplumumuzda başta gelen çelişki -tek çelişki değil ama, başta gelen çelişki- işte bu halk-yönetici sınıf ya da zümre çelişkisiydi.

"Öyle sanıyorum ki, bu gerçeği yeterince göz önünde bulundurmazsak, Demokrat Parti olayına doğru bir teşhis koymak olanak dışı kalır. Çoğu kez, Cumhuriyet döneminin Türkiye'yi çağdaşlaştırma girişimi olmasından kalkarak, siyaset bilimcilerimiz Demokrat Parti'yi bu çağdaşlaşmaya karşı, toplumun bu çağdaşlaşmaya ayak uyduramayan katmanlarının bir tepkisi olarak görmek istemişlerdir. Bu nedenle de, Demokrat Parti gerici bir siyasal oluşumu, CHP ise ilerici bir siyasal düşünceyi temsil ediyor sayılmıştır.

"Daha sonra, Marksizmin ülkemizde moda olmaya başladığı dönemde, bu ilericilik-gericilik terimlerine siyasal ve ekonomik bir içerik kazanıdırılmak istenmiş ve Demokrat Parti, burjuvazinin iktidara gelmesi olarak nitelendirilmiştir. Tabiatıyla, 1950'lerde önemli bir özel sektörden söz edilemeyeceği için de 'ticaret burjuvazisi' gibi kavramlarla durum açıklanmaya çalışılmıştır.

"Bu yakıştırmalar yanlıştır, yahut ancak bir ölçüde doğrudur. Siyasal kavgayı yapan ana temel, burada belirtmeye çalıştığım çelişkidir..."

agora kitaplığı • 249
ISBN 978-605-103-044-9
9 786051 030449
siyaset · inceleme • 43
www.agorakitapligi.com

